

**Željko
Musović**

**Genetika,
istorija
i bajke**

AR 8

Carpatus mons

Carpis

Cyma

Narabon

Arabifci

Amatini

Hercuniates

IAZYGES
Metanaffe

PANNONIA

PANNONIA inferior

superior

Bregetiū

Curta

Andiates

Santus fl. Olieriates

Magutana

Breuci

Teutoburgiū

Daros fl.

Varciani

Saus fl.

Scordici

Sifeta

Bebij mōt.

Cornacum

Mazaci

Dindarij

Ditiones

Taurarum

Derriones

Ceraunij

Oencus

Derrij

ILLYRIS et

Sidrona

Aenona

Iadera

Liburnia

Titus

Daurij

Curicta

Sinus Adriaticus

Scardona

Salonx

DALMATIA

Comenij

Vardei

Narenfij

Sardiotæ

Naron fl.

Siculoæ

Epidaurus

Ducleatæ

Pirufatæ

ALIA

Iffa

Traguriij

Pharis

Apulia

Neapof

Arganum mons

Tarentū

MACED

ISBN 978-9940-9950-0-3

Željko (Brankov i Vinkin) Musović

GENETIKA, ISTORIJA I BAJKE

archive.org e-izdanje od 2017.
Štampano izdanje objavljeno 2018.

Copyright 2024. Željko Musović

Naslovna strana
Ptolomejeva Tabula Europae V

San Francisco, California, USA
Founded in 1996

Ova knjiga je proizvod znatiželje, slobodnog vremena i stalnog učenja koje traje već trideset godina. Sastavio sam je “za svoj mir i svoj đir” i na polzu onih koji do istine dolaze sagledavanjem činjenica, a ne maštom, vjerom, lii “lajkovima”. ...Koliko god da ih ima i đe god da su.

Napisana je onako kako govorim, po crnogorski, ali bez ikakvih jezičkih, nacionalnih, ili političkih težnji i ciljeva. ...Znam da je ta bitka (bila) izgubljena i prije nego je počela.

Isto tako, jasno mi je i da “moja” priča ne može da prođe u zemlji u kojoj je lično mišljenje najjači argument u raspravi, a narodno pamćenje, kako vrijeme prolazi, postaje sve bolje i seže u sve dalju prošlost. Razum i nauka nijesu oružje za borbu sa takvim protivnicima.

Ovđe ljudi i kad nekako i skontaju da je nešto što su ih učili laž, ili greška i dalje (još zažetije) smatraju tu laž, ili grešku dijelom “svog bića” i nasljeđa. ...Ili je, ako/kad im to religijski, ili partijski uglednici naredе, samo zamijene drugim, često i suprotnim, lažima.

Iz generacije u generaciju im se prihvatanje i prenošenje neznanja nameće kao sveta, ili patriotska obaveza. I tu je, što bi stari rekli, panj zakopan.

Ukratko rečeno, iskoristio sam svoje ljudsko pravo i umne sposobnosti, bez iluzija o bilo čemu, ili kome.

Prije nekih dvjesta godina, đed je malom Kočizu, budućem velikom poglavici i ratniku, rekao da su oni pripadnici hrabrog i ponosnog indijanskog plemena Čirakau Apači.

Tako je čuo od oca.

Tu istu rečenicu je, kad je trebalo, Kočiz prenio i svojoj deci...

Slično je bilo i u plemenima Sijuksi, Čejeni, Arapaho ... Stoljećima.

A onda je Kočizov praunuk na času istorije shvatio da nije Indijanac i da plemena nijesu indijanska jer je Kolumbo pobrkao kontinente.

Genetika, istorija i bajke je istraživački rad prvenstveno o porijeklu i etnogenezi narodâ u Crnoj Gori, ali se dotiče i ostalih balkanskih država, uključujući i Rumuniju. U njemu je data **nova (i mnogo jača) osnova** za dalje i detaljnije izučavanje crnogorske prošlosti i pojedinačnih rodoslova.

Na dvije stotine i pedesetak stranica koje slijede nalazi se veliki broj podataka, imena i činjenica. Sve to zahtijeva određeno opšte obrazovanje i popriličnu mentalnu kondiciju. Ne možete (odnosno možete, mada nema svrhe) čitati ovu knjigu ovlaš, ili na preskoke (i bilo bi dobro **da polako i pažljivo pređete strane 17-28**), ali se, naravno, ne morate truditi ni da baš sve raščlanjujete i pamтите – zaista je, na primjer, nepotrebno držati u glavi imena svih ilirskih i tračkih plemena nastanjenih na Balkanu prije 2000 godina.

Svako koga tema zanima i stvarno želi nešto da nauči ima pravu (možda, jedinstvenu) priliku da na jednom mjestu nađe rezultate do sada objavljenih evropskih DNK ispitivanja, najnovija saznanja o porijeklu plemena iz Crne Gore i navode trenutno dostupnih istorijskih dokumenata i izvora koji zajedno, u konačnom zbiru, do temelja ruše vladajuće teorije i gledišta koja su stanovnicima ovih prostora nametnuta u potonjih nekoliko vjekova.

Ništa nije izostavljeno, sakriveno, ili prilagođeno ljudskoj sujeti. Stoga, ako vam fali strpljenja i volje, ili ste “samo” previše emotivno vezani za svoju nacionalnu odrednicu i neku od ovdašnjih “tradicionalnih” pripovjetki o porijeklu i istoriji, nema potrebe da idete dalje, da se nervirate i psujete autora –

njegova krivica je isključivo to što je “tamo neki obični učitelj iz seoske škole” koji je čitao, prevodio, analizirao, upoređivao ... i uvidio da stručnjaci nijesu dobro odradili svoj posao.

Što se same genetike tiče, (vi koji produžavate) ne brinite, doktorat vam nije potreban. Da bi “ušli u materiju”, za početak je dovoljno da usvojite desetak stručnih termina i trajno spojite priložene mape s prikladnim oznakama, a onda sve postaje zanimljivo i razumljivo, jer mozak bez teškoća prepoznaje slike *rodoslovnih stabala*, slične onim što predstavljaju razvoj nekog bratstva, ili plemena (kad od jednog čovjeka počinje grananje u skladu s brojem sinova, unuka, praunuka...). Razlika je jedino u tome što na ovim stablima nijesu pojedinci nego oznake za mutacije koje su nosile, ili ih nose grupe muškaraca. Tako, recimo, mutacija “rodonačelnik” može biti označena slovom S. “Sinovi” su S1 i S2. “Unuci” S1a, S1b, S2a, S2b... Svaka linija se nastavlja dok ima nasljednika, s podlinijama i podoznakama, iz generacije u generaciju, stotinama i hiljadama godina. Eto, o tome je u osnovi riječ. Genetika (tj. Y-DNK test) potvrđuje, ili negira pripadnost nekog pojedinca nekoj populaciji. Potom se dodatnom analizom ustanovi njegovo mjesto u sklopu užeg skupa, a “na kraju” se u potragu za odgovorima uključuju historija, geografija...

Priča koja slijedi jednostavno prikazuje kako to djeluje u praksi. Imena su plod mašte, ali su događaji realni i primjenljivi i na male i na velike ljudske zajednice.

Prije 1900 godina u jednom selu su živjeli ljudi koji su svi bili potomci čovjeka zvanog Jeremija. I po njemu su svi bili poznati kao Jeremići. Jednog dana, par stotina godina kasnije, u selo dođe Flavije s familijom i natučajući lokalni jezik zatraži dozvolu da se naseli na obližnjem brijegu.

- O'kle si Flavije? - Rimljanin. - Od kojih si? - Od tih i tih. ... - Ništa nam ne znači, al' sretno ti bilo i pazi šta radiš.

Prolaze godine.

Flavijevi unuci prihvatite jezik, vjeru i običaje Jeremića. Rame uz rame s njima su u bitkama, a neki se i oženiše od sušeda... Kad ih ko upita: “Odakle ste?”, oni odgovaraju: “Iz Jeremića.” Flavijevci tako postadoše ravnopravni članovi plemena Jeremići, niko i ne pamti da su odnekle došli i, konačno, jednog od njih izabraše za kneza u selu.

Prošle jeseni neko u novinama pročitao da se uz pomoć genetike može doznati “ko je od koga” i da svi ljudi na svijetu pripadaju “nekakvim *haplogrupama* koje određuju porijeklo”. Dva radoznala Jeremića odmah uradiše DNK test i ispostavi se da su haplogrupa I2a1. Ubrzo test odradi i Jeremić-Flavijevac i ispade pozitivan na haplogrupu G2a.

Genetika tako otkri/potvrđi da svi Jeremići *nijesu istog porijekla*, kao i da G2a Jeremići *nijesu učestvovali u stvaranju i razvoju (etnogenezi) Jeremijinog I2a plemena*, nego su samo postali *društveni/istorijski/geografski*, ili priobraćeni Jeremići.

Drugim riječima, bez obzira na svo provedeno vrijeme i život s Jeremićima, na isti jezik, vjeru, kulturu i isto nacionalno opredjeljenje, Flavijevci su bili i ostali samosvojan *genus* koji je dio posebnog rodoslovnog stabla na kom su i njihovi direktni, genetski preci i rođaci u Italiji, ili bilo će drugo.

Odavde sve počinje i ovo je ključ za odgonetanje tajne o porijeklu, ili “DNK sastavu” bilo kog bratstva, plemena, naroda, ili etničke grupe.

Princip je isti, sve ostalo su nijanse. Ili, tačnije, druga slova i brojevi.

Veliko hvala gospođi dr. Slavici Vujović (profesorica na odseku za biologiju Prirodno-matematičkog fakulteta u Podgorici, Crna Gora), dr. Jeleni Šarac (znanstvena suradnica na Institutu za antropologiju, Zagreb, Hrvatska), dr. Slavoljubu Gacoviću (istoričar, Zaječar, Srbija), Kelly Wheaton (članica ISOGG i autorica vodiča *Genetička genealogija za početrnike*, SAD) i dr. Iain McDonald-u (astrofizičar i počasni istraživač na Genealoškim, paleografskim i heraldičkim studijama Univerziteta Stratklaid, Škotska) na saradnji, pomoći i sugestijama.

I
DNK TRAGOVI

Karika koja je nedostajala

U *Američkom časopisu za fizičku antropologiju* (American Journal of Physical Anthropology) je 2010. godine objavljena “*Priča o akulturaciji i migracijama kao mehanizmima za širenje poljoprivrede na Balkanskom poluostrvu*” (A Tale of Acculturation and Migrations as Mechanisms for the Diffusion of Agriculture in the Balkan Peninsula). Bio je to naučni rad zasnovan na rezultatima genetskog testiranja 404 čovjeka iz Crne Gore i 179 ljudi iz Srbije. Istraživanje je urađeno metodom slučajnog uzorka, testirani su imali različita prezimena, a DNK crnogorskih državljana je analizirana iz krvi (141 uzorak) i pljuvačke (263).¹

U podnaslovu su nabrojane institucije koje su učestvovala u ovom projektu:

1. Odšek za molekularnu i ljudsku genetiku, Medicinski koledž Međunarodnog univerziteta Floride (Department of Molecular and Human Genetics, College of Medicine, Florida International University, Miami, FL)

2. Odjeljenje bioloških nauka, Međunarodni univerzitet Floride (Department of Biological Sciences, Florida International University, Miami, FL)

3. Institut za forenzičku medicinu, Medicinska škola, Univerzitet u Beogradu, Srbija (Institute of Forensic Medicine, School of Medicine, University of Beograd, Beograd, Serbia)

4. Klinički centar Crne Gore (Clinical Center of Montenegro, Podgorica, Montenegro)

5. Srpska bezbjedonosno-informativna agencija (Security Information Agency, Beograd, Serbia)

A sam rad su potpisali sljedeći naučnici i istraživači: Sheyla Mirabal, Tatjana Varljen, Tenzin Gayden, Slavica Vu-

---

¹ Danas je broj testiranih znatno veći, ali, nažalost, Crna Gora je jedina zemlja na Balkanu koja o tome nema nikakvu javnu bazu podataka.

jović, Maria Regueiro, Danica Popović, Marija Đurić, Oliver Stojković, Rene J. Herrera.

Bilo je to prvo (i, čini se, posljednje) zvanično istraživanje ove vrste direktno vezano za Crnu Goru. Evo rezultata:

29.2% - haplogrupa I2a	0.5% - haplogrupa J1
27% - haplogrupa E1b1b	2.5% - haplogrupa G2a
9.2% - haplogrupa R1b	1.5% - haplogrupa N
7.4% - haplogrupa R1a	2.0% - haplogrupa Q
4.7% - haplogrupa J2a	1.5% - haplogrupa H*
4.5% - haplogrupa J2b	1.2% - haplogrupa L

(* Haplogrupa H je karakteristična za Rome i vrijednost od 1.5% bi trebalo da je u skladu s njihovim brojem u Crnoj Gori.)

U tekstu je izostavljen nalaz za haplogrupu I1a čija je zastupljenost na nivou od ~6%.

Ishodi u procentima za Srbiju (u ovoj studiji) su bili: I2a - 38.5; E1b1b - 17.3; R1a - 14.5; R1b - 4.5; J2a - 3.3; J2b - 1.7...), a ukupan “skor” koji je od 2005. do 2012. godine ostvarilo 580 državljana te zemlje je nešto drugačiji i vjerodostojniji: I2a - 31.9; E1b1b - 18.4; R1a - 16.4; R1b - 8.4; I1a - 6.7; J2a - 3.5; J2b - 4.1; G2a - 2.4... [Na portalu poreklo.rs je u međuvremenu prikupljeno više hiljada rezultata koji su proizvod lične inicijative, ili redovnih akcija portala.]

Kad je riječ o reprezentativnosti uzorka iz Crne Gore, broj testiranih svakako nije bio prevelik, ali ako se uzmu u obzir činjenice da je u prvom ovakvom projektu na području ex-SFRJ iz 2005. (Marijana Peričić et alia)² učestvovao ukupno 681 muškarac iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova i Makedonije; da je 2008. godine (Battaglia, Fornarino et

---

² High-resolution phylogenetic analysis of southeastern Europe traces major episodes of paternal gene flow among Slavic populations , 2005.

al.) testirano 118 Hrvata iz Hrvatske, 75 Slovenaca i 255 ljudi iz Bosne i Hercegovine (84 Bošnjaka, 90 Hrvata i 81 Srbin)³; ili da je “sveslovensko” istraživanje iz 2015. (O. Balanovski, R. Vilems...) odrađeno sa nešto malo više od 6000 uzoraka Y-DNK iz baltičkih i slovenskih zemalja, onda neizbježno dolazite do zaključka da je Crna Gora “jedna od najbolje opisanih populacija”. Profesor dr. Oliver Stojković je to pojasnio ovako: “...to je isto kao da smo analizirali tri i po hiljade ljudi u Srbiji.”

Međutim, potrebno je naglasiti da se ovo ispitivanje (i pored proračuna i predviđanja koje su naučnici koristili) može samo okvirno prenositi na cijelu Crnu Goru, ali u stvari važi isključivo za obrađenu grupu. Da bi se dobila prava “genetska slika” Crne Gore, broj ispitanika bi, dakako, morao biti veći i moralo bi se voditi računa o brojnosti pojedinih bratstava, kao i o srodničkim ili plemenskim vezama. I upravo to je bio “nedostatak” poduhvata iz 2010. godine – tada su svi učesnici, odnosno pripadnici i malih i velikih bratstava bili ravnopravni. Konačni procenti će, ipak, zavisiti i od te “neravnopravnosti”, a već sada je izvjesno do će do promjena doći i u prvoj i u drugoj koloni tabele. No, o tom potom.

Sada da pogledamo o čemu se ovđe zapravo radi i šta sve ovo, u suštini, znači.

Do prije dvadesetak godina, ako ste željeli da nešto saznate o svom porijeklu (to jest o porijeklu bratstva), imali ste nevelik izbor: ili da zamolite starije da vam prenesu usmeno predanje; da počnete da čitate istorijsko-etnološku literaturu; ili da samostalno “kopate” po arhivima, crkvenim knjigama i turskim d/tefterima (popisima) pokušavajući da tamo nađete svoje pretke.

---

³ Y-chromosomal evidence of the cultural diffusion of agriculture in southeast Europe, *European Journal of Human Genetics*, 2009.

Iskustvo govori da treća mogućnost ima ograničen do-
met iz nekoliko razloga (izostanak, ili stalna promjena prezi-
mena u daljoj prošlosti i nepostojanje crkvene evidencije prije
XIX vijeka), a prva i druga prosto ne garantuju istinu, jer obje
zavise od nečije inteligencije, (ne)znanja, predrasuda, interesa
i sujete, ideoloških i sličnih matrica razmišljanja.

Nije teško shvatiti o čemu pričamo. Eto, na primjer,
ako imate tu oko šezdeset godina, razmotrite sljedeće datosti:
Živjeli ste dobar dio života u zemlji koja se zvala SFR Jugo-
slavija i stručnjaci su vam objašnjavali historiju na jedan način.
Vaše babe i dedovi su bili ponosni na svoj (pa i zanemarljivi)
doprinos pobjedi nad fašizmom. Plakali su (i vi takođe) kad je
umro Josip Broz – Tito, “najveći sin naših naroda i narodno-
sti”. ... Danas živite u nekoj od “bivših republika i pokrajina”
i (isti) stručnjaci vama, vašoj deci i unucima tumače (istu) is-
toriju na drugačiji način. Vaše babe i dedovi prvoborci, ili no-
sioci Spomenice, su već 1991. godine počeli da govore da su
prvi put čuli za “nekog” Tita tek na Sutjesci; sekretari Saveza
komunista su postali veliki vjernici i nacionalisti; a svi su, ko-
liko se šećaju, odahnuli onoga dana kad je “najveći zločinac”
otišao “bogu na istinu”.

Vi i vaši preci, kao i vaša deca i unučad, imate infor-
macije, *ali ne i znanje*. Ili, drugačije rečeno, imate u glavi sve
detalje o nekoj mašini, ime svakog dijela..., ali pojma nemate
kako se koristi. Isto je i sa stručnjacima. To se zorno videlo po
nevjerici i zbunjenosti javnosti, ali i autora, kad su 2005. obja-
vljeni rezultati onog prvog, jugoistočno-evropskog istraživa-
nja, koji su pokazali da je zastupljenost slovenskih *linija* (a ne
“gena”, kao što se često može čuti) na tlu Hrvatske, Kosova,
Srbije, Bosne i Hercegovine i Makedonije na prosečnom ni-
vou od oko 16%.

Te godine su se tom problematikom bavili neki ex-YU
štampani mediji i ovo istraživanje je postala glavna tema na
raznim Internet “forumima” i sajtovima. Hrvatska televizija je

ubrzo napravila i (zbunjujuću, lošu) seriju o porijeklu Hrvata, a u više balkanskih zemalja su osnovani DNK projekti.

Genetika je tako “na mala vrata” ušla u veliku priču o istoriji i porijeklu, iako je i tada i danas ostala daleko od istorijskih instituta, fakulteta, osnovnih i drugih škola.

Ipak, svim zainteresovanim muškarcima (i ženama) je data mogućnost da za (manje od) stotinu eura iz kapi krvi, ili pljuvačke provjere DNK i direktno “dođu” do svojih predaka. Takođe, na raspolaganju su do sada objavljene naučne studije i rezultati grupnih i pojedinačnih testiranja. Ko hoće, umije da čita, upoređuje i razluči žito od (ogromne količine) kukolja, ili mentalnog otpada, može puno toga da sazna poslije samo par klikova. Ali, naravno, ljudi jednostavno ne bi bili ljudi kad ne bi sve površno, ili pogrešno razumjeli i pokušali da prilagode gore pomenutim sujetama, slabostima, predrasudama, pogrešnom znanju, ideološkim i (usko)nacionalnim načinima razmišljanja. Zbog toga se i (neočekivani, “neprihvatljiviji”...) ishodi DNK analiza i istraživanja pokušavaju popraviti, iskriviti, ili uljepšati da bi se ublažila pojedinačna, ili opštenarodna razočaranost. Međutim, to u ovom slučaju *ne može da prođe* (barem ne dugoročno) jer prirodne nauke i iskreni naučnici to ne dopuštaju. Postoje pravila koja se moraju poštovati (kad su u pitanju ozbiljni radovi) i standardna znanja koja se ne smiju zaboravljati.

Ono što je nedorečeno ili pogrešno se vremenom i trudom dopuni i popravi. ...A to što se nekome nalaz ne dopada nije ni naučni, ni javni problem.

Genetsko testiranje porijekla

Šta DNK može reći o porijeklu neke osobe? Pa, zavisno od vrste testa koji se radi, mogu se dobiti različite vrste informacija, ali, u svakoj od mogućnosti u ponudi, njihova količina nije velika – tek u simbiozi s istorijom i drugim (sličnim) rezultatima možete doći do nečega konkretnijeg.

Najčešće se rade tri tipa testova od kojih svaki tretira različite djelove nečije DNK. Ako želite da otkrijete nešto o svom porijeklu s muške strane, predmet proučavanja će biti Y hromozom koji se nalazi samo kod muškaraca i nasljeđuje se sa oca na sina. Ako vas zanima ženska strana, test će se baviti *mitohondrijalnom* DNK (mtDNK) koju imaju i muškarci i žene, ali se nasljeđuje isključivo s majke na ćerku. Treća vrsta ispituje *autosomalnu* DNK koja čini većinu ljudske DNK i sa drži “doprinos” predaka i sa očeve i sa majčine strane.

U svim malo prije nabrojanim istraživanjima rađeni su Y-DNK testovi od kojih, opet, postoje dva tipa (STRs = short tandem repeats i SNPs /izgovara se *snips*/ = single nucleotide polymorphisms) koji imaju različite ciljeve i izvjesnu razliku u preciznosti, ali u osnovi daju isti rezultat. Nakon što se brojčane vrijednosti testiranih markera (tzv. *haplotip*) uporede sa postojećim datotekama, dobija se “ime” vaše *haplogrupe* koja određuje kojoj grani “rodoslovnog Y-DNK drveta” pripadate. Svaka grupa je označena slovima i brojevima: I1a, R1b, R1a, E1b..., a podgrupe imaju i dodatne oznake. Na primjer: R1b-U106, R1a-M458, E1b-CTS5856...

Svi muški članovi jedne porodice, ili bratstva bi, prirodno, morali imati istu haplogrupu. Ukoliko nije tako, onda je nekad u prošlosti došlo do “prekida linije”. Ako ljudi različitih prezimena pripadaju istoj Y-DNK haplogrupi, to znači da su u daljoj, ili bližoj prošlosti imali zajedničkog pretka.

Kompanije koje se profesionalno bave genetskim testiranjem porijekla obično uz haplogrupu prilože i priču o (zulu, vikinškom, hunskom, feničkom, jevrejskom...) porijeklu vaših

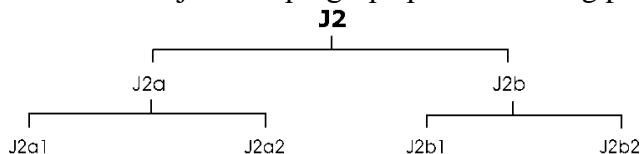
predaka, uporedo sa mapom svijeta koja uz pomoć strelica pokazuje njihovo kretanje. Međutim, u najboljem slučaju, to je malo više od “genetičke astrologije”, ili, po narodski, gatanja. Ono što pouzdano možete zaključiti na osnovu dobijenog nalaza, tj. haplogrupe, jeste da je vaš prapredak pripadao nekoj od starih rodovskih zajednica (ševernoafričkih, kavkaskih, južnoevropskih, skandinavskih...) i da je vaša loza *danas*, u ovoj ili onoj mjeri, prisutna na tom i tom prostoru u Evropi, ili bilo će drugo, u vidu Germana, Slovena, Kelta i nekih manje brojnih *etno-genetskih* grupa. I to je (bez dodatnih, dubljih analiza) sve. Ne postoji albanski, italijanski, ili bugarski “gen”, niti srpska, ili grčka haplogrupa.

Slično je i sa mtDNK testom. On, kako je rečeno, daje obavještenja samo o ženskoj liniji predaka, što znači da i zajedno *Y* i *mt* DNK predstavljaju mali (ali i za ovu priču najbitniji) dio nečijeg genetskog nasljeđa.

Onim većim dijelom DNK materijala bavi se autosomalni test. Pomoću njega potvrđujete srodstvo, ili pronalazite rođake s obje strane do unazad nekih sedam generacija, ali samo ako neki uporedivi rezultati već postoje. DNK kompanije koriste ove testove i za određivanje etničke pripadnosti, ili etničkog porijekla klijenata, ali je to običan marketinški trik jer svaka daje različite procente. Razlog je ovo pitanje: **S kim vas upoređuju?** To najčešće nijesu obrađeni uzorci vama stvarno bliskih osoba, nego neznanci iz njihove baze podataka s kojim možda(!) dijelite nekog pretka od prije ko zna koliko godina i koji stoljećima žive u nekoj drugoj (etničkoj) sredini.

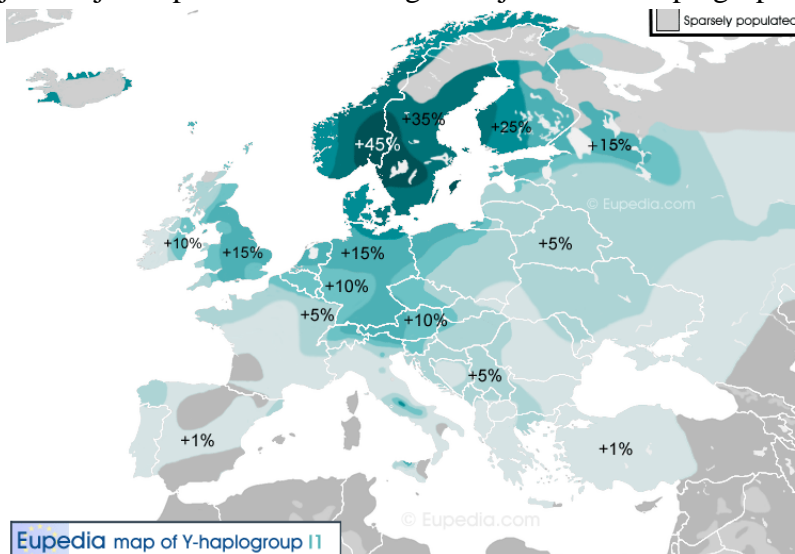
To bi, u najkraćem, bilo to. Pričati o starosti pojedinih haplogrupa i isticati to kao neku značajnu “ličnu” karakteristiku, je besmisleno. Takođe, ako se ne radi o utvrđivanju (među)bratstveničkih ili plemenskih veza, nema potrebe insistirati ni na razlikama u podgrupama (recimo: J2a1-M67 i J2a1-L24) i iz toga izvlačiti velike zaključke, jer te razlike vas od nekoga razdvajaju samo u “vremenu i prostoru”, ali ne mijenjaju či-

njenicu da je osnova ista: obje te podgrupe su nastale od J2a1-L26. J2a1 i J2a2 su izdanci J2a, a ta haplogrupa, kao i J2b, su grane J2. Svi nosioci jedne haplogrupe potiču od istog pretka.

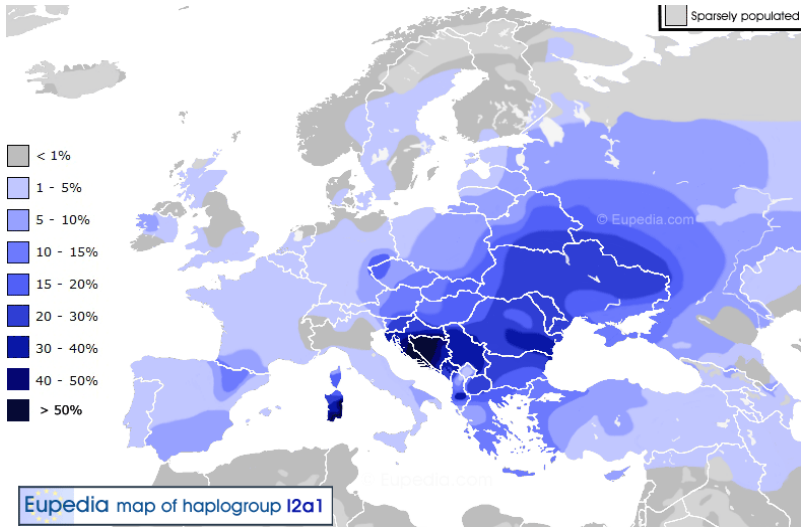

Y-DNK haplogrupe

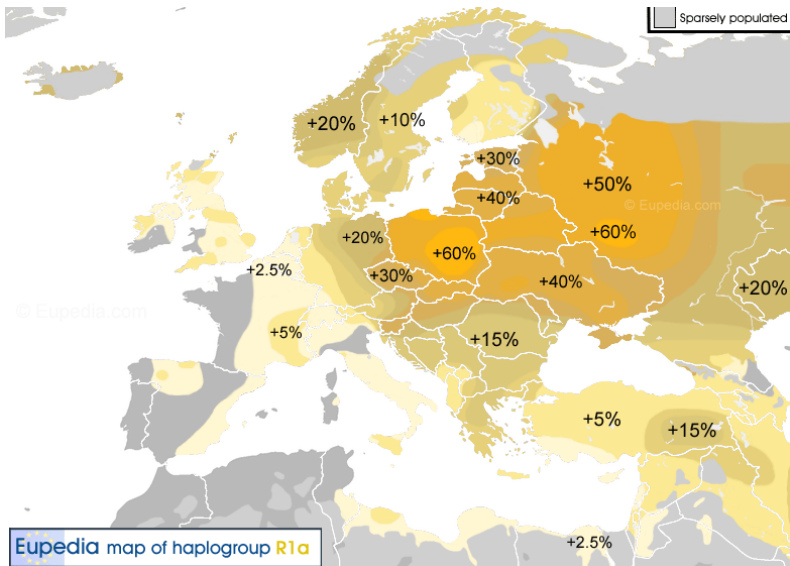
Karte koje slijede prikazuju “genetski profil” Evrope. Kako su “radovi još u toku”, procenete treba uzeti sa oprezom, ali se ipak može dobiti neka osnovna predstava. Ponovimo, karte vam ne mogu tačno reći ko je odakle došao, već će se nalaze “centri” i kako se odvijalo širenje svake grupe. Iz toga ćete lako shvatiti ko je s kim (i koliko) povezan. Poslije karata je dat i jedan prikaz hronološkog razvoja Y-DNK haplogrupa.

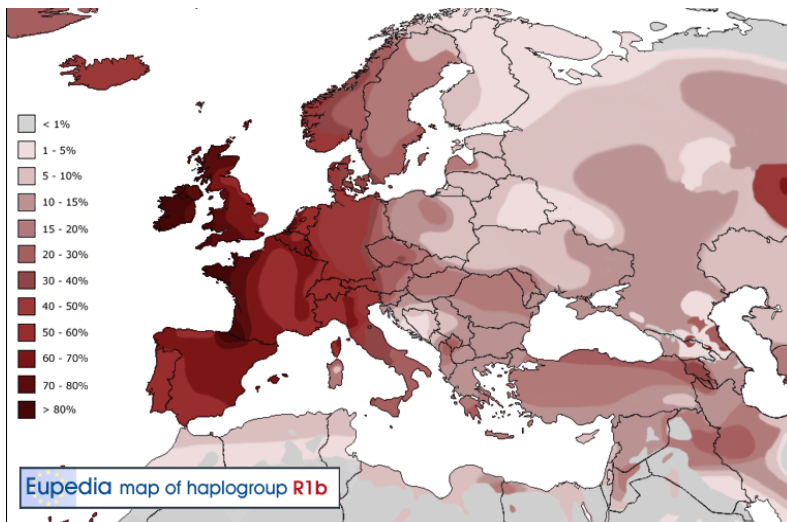
Haplogrupa I1 je najzastupljenija u Norveškoj i Švedskoj, a zatim Finskoj i Danskoj – nordijsko-germanska grupa.

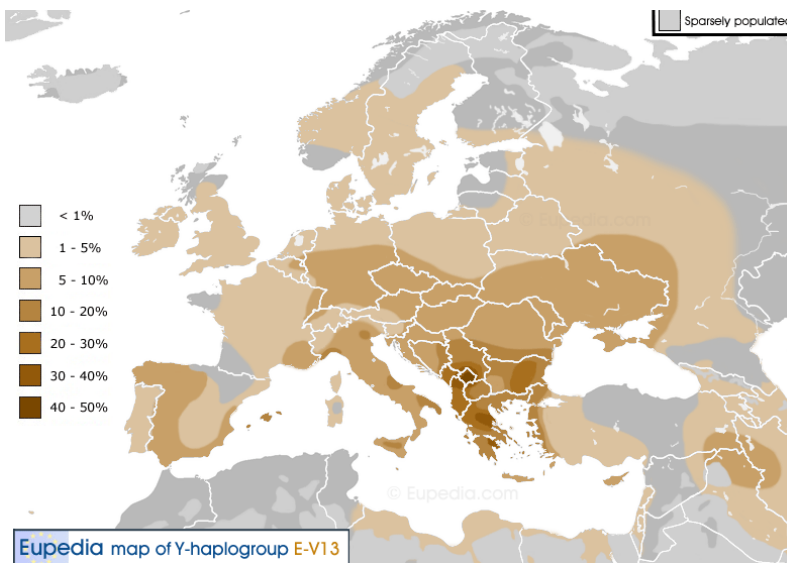
Haplogrupa I2a1 je dio stare evropske grupe I2. Na karti se ističu “dinarski” ogranak, koji je najučestaliji u zapadnoj Hercegovini (+60%), i starija grana ove grupe na Sardiniji (38%).

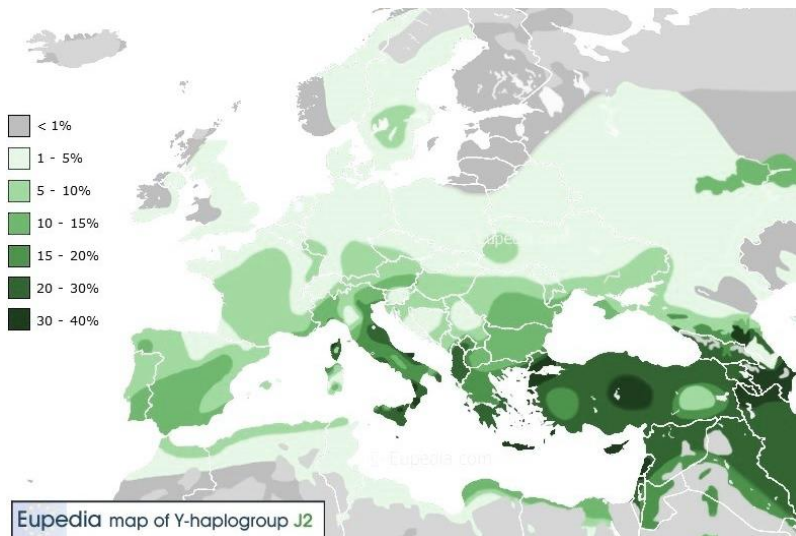
Haplogrupa R1a. Očigledno je da se radi o slovenskoj grupi, najprisutnijoj u Poljskoj, Bjelorusiji, zapadnoj Rusiji (50-60%).

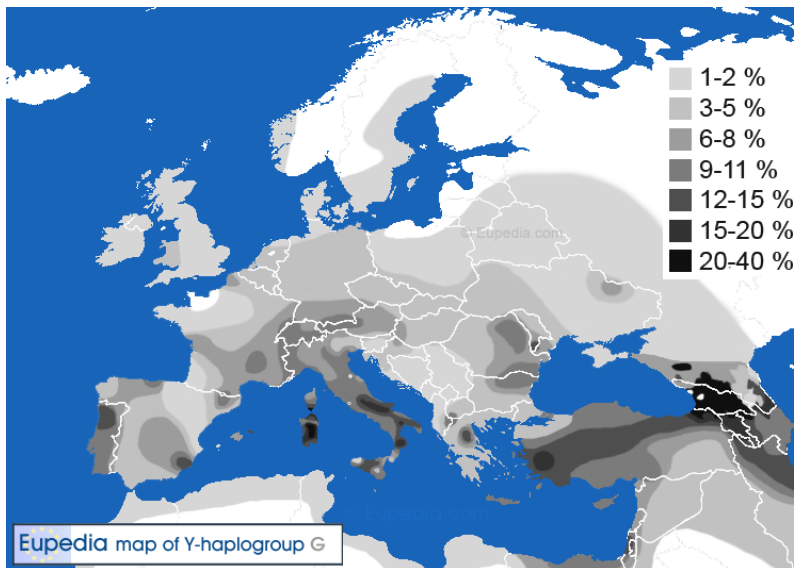
Haplogrupa R1b. Ovo je grupa najvećeg broja današnjih Velšana, Škota, Iraca i nekadašnjih Gala, a danas Francuza, pa se zaključuje da je u pitanju keltska haplogrupa.

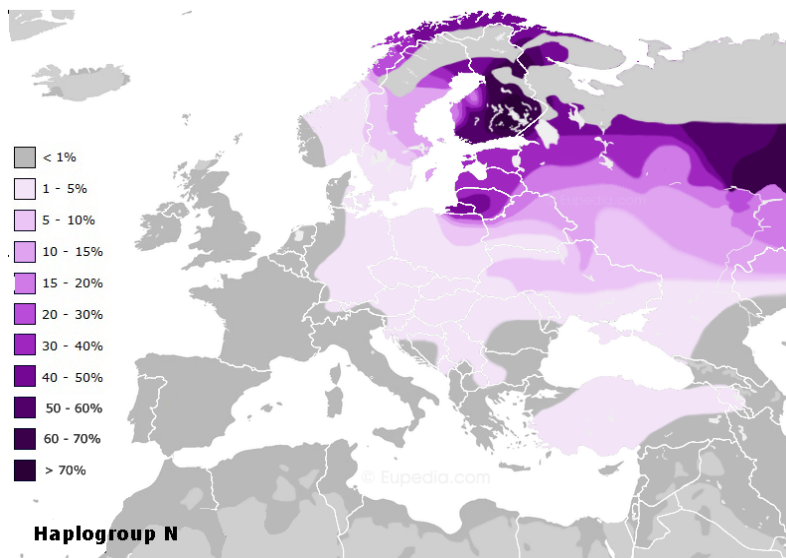
Haplogrupa E-V13, odnosno E1b1b, predstavlja (južno)evropski ogranak severnoafričke grupe E1b, sa najvećom koncentracijom na Kosovu (45%) i jugoistočnoj Crnoj Gori (+50%).

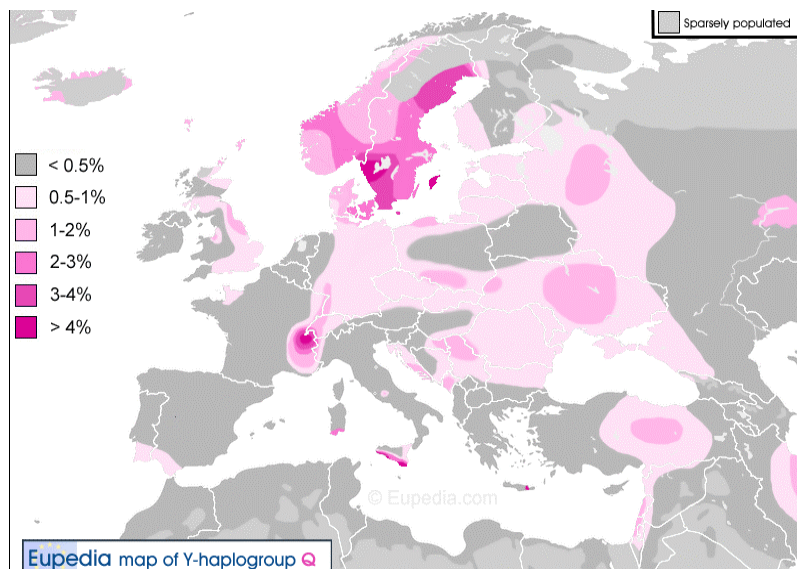
Haplogrupa J2 (a & b) je kavasko-mediteransko-semitska grupa. Bez imalo sumnje je utvrđeno da njena prisutnost na Balkanu rezultat antičkog, a ne otomanskog uticaja.

Haplogrupa G. "Izvor" je u oblasti Kavkaza (Gruzija) i nešto zastupljenija je u Turskoj, Italiji i Portugaliji. U Crnoj Gori /G2a/ oko 2%.

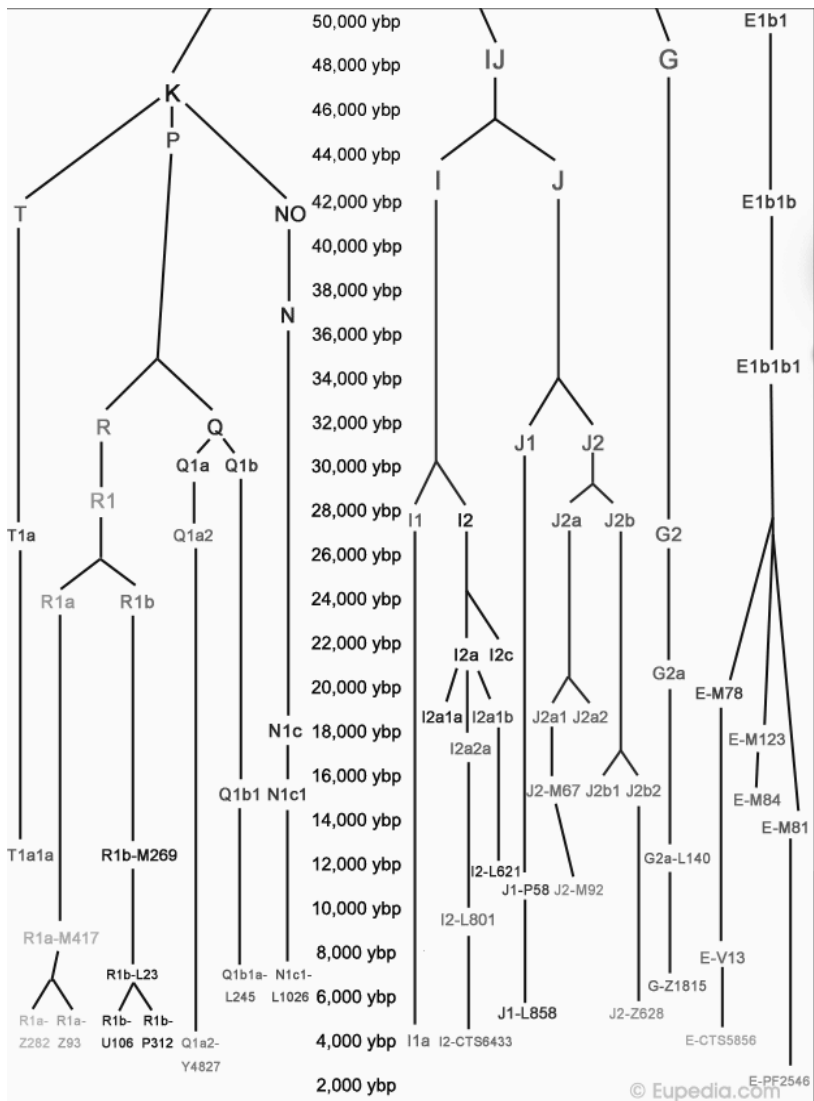

Haplogrupa N je najučestalija među Fincima, a potiče iz srednje Azije. U Crnoj Gori ima predstavnike na području Pive i Banjana (N2a).

Izvor haplogrupe Q je bio u Sibiru, a danas je najviše ima među američkim "Indijancima" (80-90%). U Crnoj Gori je Q2 na nivou od 2%.

Pojava i razvoj Y-haplogrupa

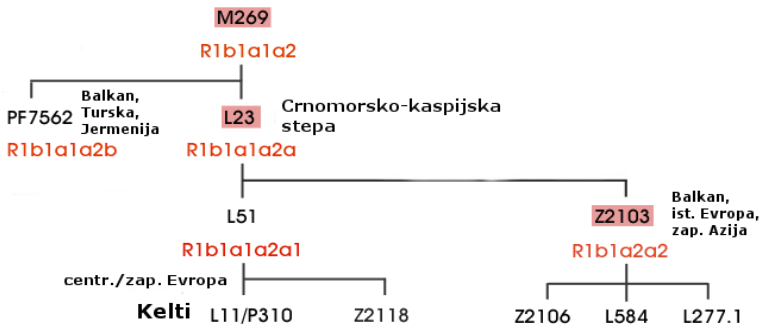

* ybp = years before present (godina prije sadašnjosti)
 (“Drvo” i karte su sa www.eupedia.com)

Napomena: Ima (ili, bilo je) mišljenja da nije ispravno koristiti oznake “keltska”, “germanska”, “slovenska”... ispred odgovarajućih haplogrupa. I da, tačno je: haplogrupa R1b, na primjer, u cjelini gledano nije “keltska”, jer je ta grupa nastala prije +/-24 milenijuma – kad nijesu postojali Kelti kao jednorodna skupina plemena. Međutim, prije nekoliko hiljada godina su se neki *R1b ljudi* doselili iz Azije i smjestili u zapadnim djelovima Evrope. Od njih su potekle linije koje danas nosi 80 % Iraca, 74% Velšana, 72% Škota, 90% Baska, 56% Francuza... Svi ti ljudi su, bez obzira na podgrupu, naciju, ili jezik kojim govore, istog porijekla (imaju bližeg, ili daljeg zajedničkog pretka) i pripadaju istoj *keltskoj etno-genetskoj grupi*.⁴

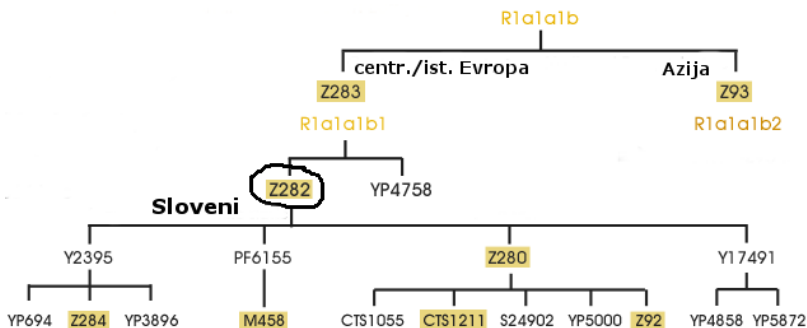
Na drugoj strani, na Balkanu, u istočnoj Evropi... postoje i neke manje brojne, stare R1b linije koje nijesu keltske.

Prema tome, ukratko: *Svi R1b muškarci na svijetu nijesu Kelti, ali su svi Kelti R1b!*

Slično je i sa haplogrupama I1a i, naročito, R1a. U oba slučaja, kao što se uočava na kartama, oznake *nordijsko-germanska* i *slovenska* su posljedica očiglednosti i to ne može biti promijenjeno saznanjem da, recimo, i u Aziji žive neki R1a ljudi koji nijesu Sloveni (ali su im svakako najbliži rođaci na ovoj planeti). Jednostavno, radi se o davno razdvojenim granama jedne/iste velike haplogrupe.

⁴ Termin etno-genetska grupa, dakle, za razliku od “obične” etničke (narodne) grupe, insistira na istovjetnom porijeklu članova.

Da pojasnimo: Svi R1a ljudi koji sada pripadaju grupi R1a-Z282 su potomci istog čovjeka i njihovi preci su se rađali i živjeli u raznim bratstvima i plemenima koja su opet nastajala od nosilaca grupe R1a-Z282. Postepeno su se javljale mutacije i “nicale” su podgrupe Z280, M458, CTS1211..., ali je *osnova ostajala ista*. Zato je danas te R1a muškarce iz Evrope lako prepoznati kao *genetske, istorodne Slovene*.

Dakle, Sloveni i Germani nijesu samo *društvene, etno-jezičke*, nego i *neupitne etno-genetske kategorije*. Zbog toga je “I1a Germane” i “R1a Slovene” neophodno razlikovati od onih “narodnih” Njemaca, Danaca, Čeha, Poljaka... (nosilaca drugih haplogrupa) koji su “Germani”, ili “Sloveni” po jeziku kojim govore (etno-lingvistički), istoriji..., ali ne i porijeklu.

Važne činjenice:

Sva istorijska germanska, ili slovenska plemena iz IV, ili VII vijeka n.e. su se sigurno sastojala i od nosilaca drugih haplogrupa (R1b, N, Q...) koji su vremenom, ili tokom seoba priobraćeni (germanizovani, ili poslovenjeni), ali su genetsku plemensku osnovu činili izvorni R1a Sloveni i I1a Germani.

Od tih i brojnih drugih mješavina, ili kombinacija više haplogrupa stvoreni su svi današnji evropski narodi (Francuzi, Rusi, Rumuni...), ali se mora zapamtiti jedna konstanta: *haplogrupe se ne miješaju*, nego *razvijaju zasebno, linijski – sa oca na sina!!* I stoga se jedna haplogrupa *ne može (ne smije)*

dovoditi u vezu sa više etno-genetskih grupa! To znači da ako je R1a-Z282 *slovenska*, onda je i svaka njena podgrupa/grana **uvijek slovenska** i nikakve veze nema to što je neka od njih (dijelom, ili u cjelosti) nastala tu/tamo prije toliko i toliko godina, ili što je učestvovala u etnogenezi ovog ili onog germanskog, romanskog... naroda. Čak i da svi predstavnici te grupe, iz pukog hira, prihvate njemački jezik kao maternji, i da svi počnu da se nacionalno “pišu” kao Njemci, ni tada R1a grupa ne bi bila germanska, nego slovenska.

Nikako ne zaboraviti: **govorimo o genetici i porijeklu, a ne o geografiji, usvojenim, ili istorijski nametnutim znanjima, jeziku, ličnim opredjeljenjima...**

Evo kako to “defakto” izgleda: ishodi ispitivanja DNK državljana Crne Gore testiranih u potonjih desetak godina su pokazali da muškarci iz crnogorskog plemena Drobnjaci nose haplogrupu I1a. Svaki od njih može etnički, ili nacionalno biti šta god hoće, ali će *po očevoj strani* porijeklom uvijek biti od “te i te” nordijsko-germanske loze. Grana kojoj oni pripadaju, označena kao I1a-FGC22061, se s punim pravom zove *drobnjačko-novljanska*, jer je u cijelom “I1a svijetu” isključivo nasljeđuju “članovi” tog plemena, ali ona i dalje jeste i uvijek će biti germanska, a ne srpska, crnogorska, ili slovenska.

“I1a ljudi” su učestvovali i u stvaranju i razvoju (etnogenezi) Bjelorusa, Čeha, ili nekog drugog slovenskog naroda, ali ne i u etnogenezi haplogrupe R1a, odnosno Slovena kao etno-genetske grupe.

Šetite se Jeremića s početka knjige.

Sasvim drugi problem je to što često nemamo jedinstveno, odgovarajuće istorijsko ime za sve muškarce koji su dio određene haplogrupe. Najbolji primjer su nosioci hg. J2a (to jest J2a Izraelci, Grci, Libanci, Jermeni, Sirijci...) koje su vrijeme, religije, jezici i događaji toliko podijelili i udaljili da su ubijeđeni da imaju potpuno različite pretke. Ali, sada se zna da to nije tačno i čuvene scene iz sjajnog filma *Mediterraneo*

koje spajaju (*neke*) Italijane, Turke i Grke rečenicom “una faccia, una razza” su i naučno potvrđene – svi “J2a ljudi” su bliži, ili dalji rođaci: *članovi jedne/iste genetske grupe zastupljene u više (odvojenih) naroda.*

Sve izrečeno važi i za one sa haplogrupom I2a, L1b...

I, na kraju, još jedna važna stvar. Saznali smo, eto, da postoji *drobnjačko-novljanska* linija I1a haplogrupe, a otkrivena je, između ostalih, još i *piperska* linija nekeltskog dijela R1b, ali, kako je ranije naglašeno, nema i srpske, ili hrvatske haplogrupe.

Zašto?

Zato što Srbi, kao ni Hrvati, nijesu jednorodan narod (nijesu svi istog porijekla) i ne može se ustanoviti koje su haplogrupe donijeli “pravi” genetski, ili plemenski Srbi i Hrvati (*ako su uopšte kao takvi postojali*) došavši na balkansko poluostrvo.

Takođe, sve haplogrupe koje su dio ukupne “srpske”, ili “hrvatske DNK” su istovremeno zastupljene i kod ostalih, sušednih i nesušednih naroda.

Na drugoj strani, istina je i da svi ljudi koje danas ubrajamo u Piperi nijesu istog porijekla i među njima ima raznih haplogrupa. Ali, istina je i da je u tom plemenu izrazito dominantna jedna podgrana haplogrupe R1b (FT48939) koja jasno potvrđuje da su svi koji je nose “od istog”. Po njoj se prepoznaju Piperi iz roda “*Lutovci*” i zahvaljujući njoj svaki R-FT 48939 muškarac (bilo će u svijetu i s bilo kojim prezimenom) zna da je porijeklom od njih.

Na isti način je i I2a-BY93199 *ozriničko-čevska*, E1b-BY155589 *bjelopavlička*...

A R1a-Z282 (opšte) slovenska. Ono što važi na mikro planu, važi i na makro planu. I obratno.

Mitohondrijalna DNK – rezultati i haplogrupe

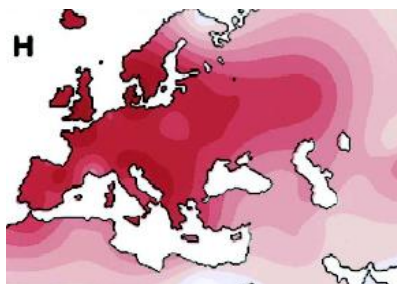
Mt-DNK haplogrupe su prilično ujednačeno raspoređene po evropskom kontinentu i ne mogu se (osim u par slučajeva) povezati s nekim posebnim etno-genetskim populacijama. To je, uz stalnu promjenu prezimena i životnih sredina, i osnovni razlog zašto se na mt-DNK, ili žensku liniju, manje obraća pažnja i zašto su rezultati testiranja od male koristi kad je u pitanju izučavanje porijekla i etnogeneze nekog naroda.

U Crnoj Gori nijesu rađena nikakva istraživanja vezana za mt-DNK, a nema ni podataka o samostalnim analizama. Ipak, u decembru 2017. je u časopisu *Genetics & Applications* objavljen članak *Maternal genetic profile of Serbian and Montenegrin populations from southeastern Europe* (Jelena Šarac et al.) u kojem je obrađeno i 139 uzoraka iz Crne Gore.

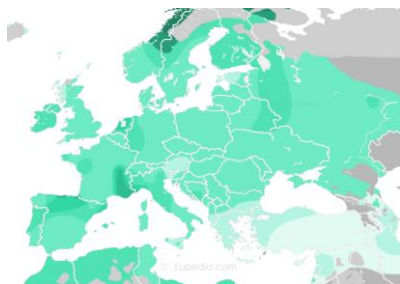
U tabeli ispod su dati rezultati testiranja iz ove studije (+ Hrvatska). Na osnovu njih, i priloženih karata, može se dobiti neka približna slika.

	H	HV0 +V	J	T	X	U4	U5	K	I	W
CG	48.2	8.6	10.8	4.3	2.9	2.1	6.5	5	1.4	1.4
Srb.	40.3	5.9	6.7	5	1.7	6.7	9.2	4.2	3.4	3.4
Hrv.	46.6	5.1	9.7	6.5	2	2.5	10	4.2	3.2	3.3

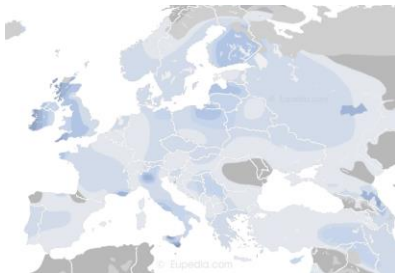
Mt-DNK haplogrupe u Evropi

Haplogrupa H

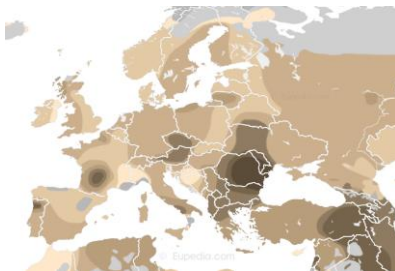
Haplogrupa HV0 + V

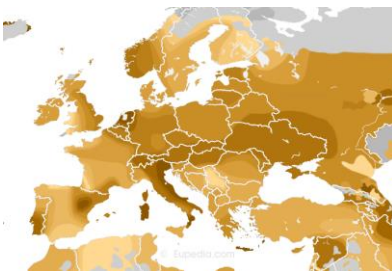
Haplogrupa I

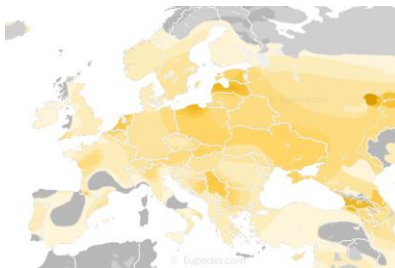
Haplogrupa J

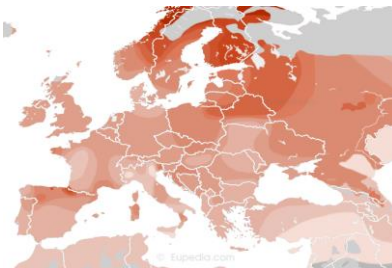
Haplogrupa T1

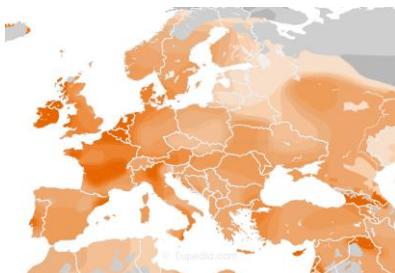
Haplogrupa T2

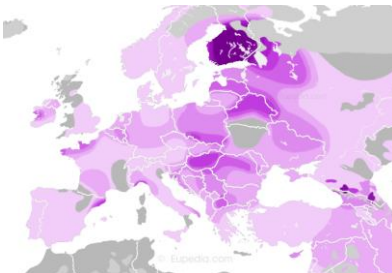
Haplogrupa U4

Haplogrupa U5

Haplogrupa K

Haplogrupa W

Oznake nijesu identične sa Y-DNK haplogrupama, što znači da mt-DNK haplogrupe J, ili I nijesu “ženske verzije” tih Y-DNK haplogrupa.

Haplogrupu H (i njene podgrupe) nosi oko 40% žena u Evropi. Prije +/-30.000 godina je “stigla” iz oblasti južno od Kavkaza; a, kao i ostale, potiče iz Afrike.

U zemljama ex-YU su u nešto većem procentu zabilježene još i opšteevropske grupe J, T1 i T2, pa više vrsta haplogrupe U, dok je “finska” grupa W svuda, izuzev u Crnoj Gori, na nivou od 3 i više posto.

Šta se, dakle, može zaključiti iz svega “gore navedenog”?

Pa, jedan, logičan zaključak je istovjetan onom do kog je došao tim naučnika pod rukovodstvom Olega Balanovskog (Vavilov institut za opštu genetiku, Moskva) i akademika Richarda Vilemsa (Estonski biocentar i univerzitet u Tartuu): “Istočni i Zapadni Sloveni čine jednu jasnu homogenu cjelinu...”, dok se “DNK ‘sklop’ Južnih Slovena značajno razlikuje, a pokazuje i interne razlike”.⁵

Drugi zaključak bi mogao biti ovakav: takozvani Južni Sloveni (osim Slovenaca – R1a 38%) najvećim dijelom uopšte nijesu Sloveni porijeklom i mogu se smatrati Slovenima samo zato što je osnova jezikâ kojim govore slovenska. Kad smo već kod toga, jedno pitanje za razmišljanje: Da li su R1b Škoti i Velšani (da ovaj put izuzmemo Irce) Germani zbog toga što već vjekovima govore germanskim jezikom?

Treći zaključak: genetski sastav muškog stanovništva Crne Gore karakteriše (relativno) visoka učestalost *dinarsko-karpatske* haplogrupe I2a1; zatim, slična zastupljenost evropske varijante afričke haplogrupe E1b (E-V13); jasna, ~10%-na

---

⁵ Genetic Heritage of the Balto-Slavic Speaking Populations: A Synthesis of Autosomal, Mitochondrial and Y-Chromosomal Data (Plos One, 2015).

prisutnost kavkasko-mediteransko-semitske haplogrupe J2 te predkeltskih i keltskih grana R1b; i, konačno, znatno niži procenat hg. R1a nego u ostalim, bivšim jugoslovenskim republikama. Prema tome, 70% današnjih građana Crne Gore pripada nekoj od tipično balkansko-mediteranskih etno-genetskih grupa, a ostatak je slovenskog, germanskog, ili drugog porijekla.

Pitanje koje se samo nameće je: Otkud toliki nesklad između zvanične (ne samo crnogorske) istorije i genetike?

Da li je problem u ljudskoj, ili naučnoj ravni?

Trebalo bi da je danas svima poznato da “krivac” ne može biti genetika, jer DNK *ne laže*. Lažna jedino mogu biti tumačenja onoga što je nedvosmisleno “pečatano” u genima, a ponekad je prepreka i nedostatak uporednog materijala.

S druge strane, ni istorija sama po sebi ne mora biti uzrok, ali je nezgodno to što je ono što je zapisano u prošlosti od samog nastanka proizvod ljudske nesavršenosti i ograničenog znanja. Zatim, taj proizvod je uvijek i neizbježno bio podložan daljoj “doradi”, ili stalnom prilagođavanju trenutnoj društvenoj situaciji – višim i nižim ciljevima.

I upravo tu bi se mogao kriti odgovor. Zaista, nije potrebna velika mudrost da bi se makar pomislilo da je “ljudski faktor” glavni krivac za pomenuti nesklad – istorija možda i jeste nauka, ali je malo koji istoričar i naučnik.

Svaka osoba koja neopterećeno i objektivno posmatra stvari mogla je odavno, samo na osnovu letimičnog uvida u (pa, ne može se reći *pojedinu*) povijesne knjige, doći do otkrića da je “nešto trulo u državi Danskoj”.

Evo nekoliko primjera:

U *Istoriji Srba II* (str. 399-400) autor Konstantin Jireček, češki istoričar, je napisao da je Stefan Crnojević bio zaštitnik crkve u Zeti i da je sa zborom “**srpskih i arbanaških** plemena” tražio da “**srpski** mitropolit” rukopolaže “**srpske** popove” u Zeti... I, za većinu ljudi, to je to, jer Čeh je, naravno, (bio) autoritet – jedan od najvećih u struci. Međutim, ako čitalac po-

gleda tekst ugovora u zborniku *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, X (str. 68) shvatiće da je u pitanju “**zbor Zete**” (convento de Xenta), da se mora postaviti “**mitropolit slovenske vjere**” (bitropoliti de la fede Sciava) jer se katolički (Latin) mitropolit iz Krajine naziva “*mitropolitom Zete*” (bitropoliti de Xenta) i on postavlja “**naše popove**” (nostri preti)!!

Slovenački filolog Franc Miklošič je 1886. godine objavio djelo *Srpska dinastija Crnojević* (Serbischen Dynasten Crnojević) bez ijednog dokaza, ili navoda koji bi opravdali takav naslov.

Početkom XX vijeka srpski historičar Stanoje Stanojević je napisao knjigu *Vizantija i Srbi I/II*. (1903-6) Ono što je zanimljivo u vezi te knjige jeste fakat da se u cijelom djelu Srbi pominju svega dva ili tri puta, a još je zanimljivije da to pominjanje nijednom nije bilo posljedica neposrednog citiranja izvora koje je autor koristio.

I na kraju (za sada), jedno “pojašnjenje” iz knjige *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka* autora Relje Novakovića (takođe srpski historičar): “Dakle, kad Kinam kaže da je vizantijska vojska **prošla kroz zemlju Srba da bi osvojila Split, Solin, Skradin... zemlju Kačića i najzad Duklju**, kao da je dosta jasno da je tada **pod srpskom zemljom smatrao**, u najmanju ruku, **deo Neretljanske zemlje** (zemlja Kačića!), čitavo Zuhumlje, Travuniju, Podgorje..., Rašku... i **Duklju**.” /str. 171-2/

Ubrzo ćete videti da ovakav način rada i razmišljanja raznih domaćih i stranih “naučnika” i “istraživača”, počev od XVI vijeka, uopšte nije bio rijetka pojava – zapravo, radilo se o svjesnom i organizovanom prepravljanju, ili “podešavanju” vijesti iz dokumenata i izvora, a samim tim i istorije.

Kako iza ove studije ne stoji nijedna nacionalna zajednica, organizacija, ili kulturna institucija iz Crne Gore (ili bilo

koje druge države), a ni sâm priređivač nema od nje nikakve koristi, bilo kakvo “friziranje”, ili “silovanje” podataka, čiji bi cilj bio njihovo podređivanje nečijem stanju uma, ili “opšte-narodnim interesima”, nije imalo smisla. Stoga je u narednom dijelu primijenjen jednostavan i jasan pristup izučavanju “materije” – jedan metod koji se razlikuje od uobičajenog načina pisanja istorijskih i sličnih knjiga. Naime, već nakon nekoliko stranica postaće očigledno da ovo nije tipično *autorsko* sočinenije o etnogenezi narodâ Crne Gore i okolnih zemalja. Čak se može reći da više ima veze s geografijom, nego istorijom – u centru pažnje su ljudi i prostori, a ne događaji. Postupak se zasnivao na sljedećim principima:

- a) Pronaći sve ono što je u prošlosti zapisano o određenom području i stanovništvu i prikazati to na našem jeziku i u izvornom obliku, tj. onako kako je u dokumentu/zborniku iz koga je tekst preuzet.
- b) Što više eliminisati naknadni “ljudski faktor”, odnosno kasnije “popravke” originalnih tekstova, netačne prevode i loša objašnjenja.

(Primijetićete da u cijeloj knjizi, uz svega par izuzetaka, nijesu korišćeni, ni citirani radovi, mišljenja, ili zapažanja nekog istoričara, ili pojedinca koji nije živio u vremenu iz kog je neki dokument ili zapis.)

- c) Svesti komentare na najmanju mjeru – činiti to samo kad je neophodna dodatna analiza, ili “povezivanje” činjenica.

Znači, zadatak nije bio dokazati, nego doznati – pa što ispadne.

II

ISTORIJSKO-GEOGRAFSKI TRAGOVI

BALKAN U “STAROM VIJEKU”

Prostori na kojima danas žive balkanski narodi bili su naseljeni i u davnom praistorijskom dobu. U paleolitu je tu živio Krapinski čovjek, a iz neolita su poznata naselja: Lepenski vir, Vinča, Starčevo, Butmir... Nalazi iz bronzanog doba su “razbacani” širom poluostrva, a zna se da su nosioci gvozdene kulture bili Tračani, Iliri i Kelti koji se (zvanično) u IV vijeku p.n.e. javljaju između Dunava i Jadranskog mora. Posebno, naravno, treba pomenuti i (stare) Grke/Helene koji su već u VII i VI vijeku p.n.e. imali svoje gradove, ili “trgove”, duž cijele obale Jadranskog mora: Epidamnus (danas Drač), Rhizon (Risan), Epidaurum (blizu Dubrovnika), Salona (pored Splita) ... Krajem III vijeka p.n.e. na scenu stupaju Rimljani, a svi oni zajedno su “dočekivali” Gote, Hune, Slovene, Avare i ine narode tokom V, VI i VII vijeka n.e.

Iliri

Ima više mišljenja o porijeklu Ilira i o tome odakle su došli na Balkan. Po jednom, oni su ovđe bili odvajkada, a po drugom su prvobitno naseljavali prostranu teritoriju u centralnoj Evropi iz koje su ih potisnuli Kelti. S treće strane, u nekim maštovitijim krugovima je nagađano i da su u nekakvoj vezi s Germanima i(li) Slovenima.

Ipak, najnovija saznanja govore da su preci većinskog dijela tog naroda stigli u Podunavlje s Kavkaza, ili iz Anadolije prije pet-šest hiljada godina – haplogrupa J2b.

Period doseljavanja na jadransku obalu se ne može tačno odrediti, iako je genetički utvrđeno da su se neki (budući) “J2b Iliri” već u bronzanom dobu nalazili, zajedno sa manjim E1b, G2a, R1b... rodovima, na liniji od Istre do Makedonije.

Pretpostavlja se da je ime (Ἰλλυριοί) tvorevina grčkih trgovaca koji su njime opisivali svoje nehelenske sušede na

ševerozapadu. Moguće je da se taj naziv u početku odnosio na jedno pleme, ili savez, a da se kasnije prenio i na ostale stanovnike zapadnog Balkana.

Iliriju i Ilire prvi pominje Herodot (485-425 p.n.e.) u svojoj *Istoriji*: “Iz Ilirije teče prema severu rijeka Angros (Ibar, Zapadna Morava) i uliva se u Brong(?), u Tribalskoj ravnici” (IV, 49; Prevod Milana Arsenića; Matica Srpska), a kao jedno od ilirskih plemena naveo je Enete (I, 196).

Po istoričaru Tukididu (460-400?), ilirska plemena su bila nastanjena na jugoistočnoj obali Jadranskog mora.

Nešto jasniji opis cijele istočne obale iznio je Pseudo-Skilaks (nepoznati autor iz IV vijeka prije nove ere) u svom “priručniku” za pomorce *Periplous*.⁶

U 19. odjeljku je navedeno da se “iza Kelta nalazi narod Heneta i rijeka Eridanos (Po).” (Heneti su poznati i kao Veneti → Venetia/Venecija, za koje kasniji pisci smatraju da su došli iz Paflagonije /Anadolija/)

Sljedeći pasus govori da se iza Heneta nalazi narod Istra /Istroj/ i rijeka Istros (Dunav) koja se uliva u Pont (Crno more). [Kao što vidite, opis ide od zapada prema istoku.]

Nakon Istra je narod Liburna /Liburnoi/ (pasus 21), a iza njih je “narod Ilira i oni žive duž mora sve do Kaonije /Chonia/, preko puta Kerkyra (Krf) ostrva...” (pasus 22) Od ilirskih plemena su pomenuti Bulini, Manii, Autariati, Enhelejci (pored Risna) i Taulanti (kod Drača), a ubiciran je i grad Budva /Bouthoe/.

Na prelazu iz stare u novu eru, Strabon, grčki geograf, je u *Geografiji* (knjiga 1, glava V) dao detaljniji prikaz Ilirije, za koju je rekao da se pruža “blizu do Dunava i Alpa”. Ševerni dio zemlje su naseljavali Panoni. “Ilirska obala” je obuhvatala cijeli planinski pojas od Jadranskog zaliva (Istra?) do Rizon-

---

⁶ Pseudo-Skylax's Periplous or Circumnavigation, translation by Brady Kiesling (2015) from the 1878. Greek edition of B. Fabricius

skog zaliva (Boka kotorska) i do teritorije Ardijeja – između Panonije i mora. Od zajednica nastanjenih uz more istaknuti su Istri kao sušedi Karna, Japodi (po njemu, ilirsko-keltsko pleme), Liburni i Dalmate.⁷ Oko rijeke Naron (Neretva) obitavali su Daorizi/Daorsi, Ardijeji (ili Vardeji) i Plereji, a u okolini grada i zaliva Rhizon (danas Risan) nalazili su se Rhizei (kod Tit Livija *Rhizontae*). U unutrašnjosti su bili Autarijati, Dasareti i Dardani, dok su Skordisci (keltski narod) živjeli *blizu makedonskih i tračkih planina*, odnosno uz Tribale i Mize – tračka plemena.⁸

Nešto više od 100 godina kasnije, Ptolomej (90-168 n. e.) je u svojoj *Geografiji* (knjiga II, poglavlje 16) zapisao da se: “Ilirija na severu graniči sa Gornjom i Donjom Panonijom ...

na zapadu sa Istrom ... a na istoku sa Gornjom Mezijom linijom koja

Ἡ Ἰλλυρίς περιόριζεται ἀπὸ μὲν ἄρκτων ταῖς δυοὶ Παννονίας κατὰ τοὺς ἐκτεθειμένους ὄρους· ἀπὸ δὲ δύσεως τῆ Ἰστρίας κατὰ γραμ-

vodi od ušća Save u Dunav do Scardus planina (Šar planina). Na jugu se graniči sa Makedonijom (tadašnja pokrajina grčke države) linijom koja ide prema Jadranskom zalivu i onda prati obalu Jadranskog mora do blizu Istre.”⁹ [Na osnovu ovog opisa ispada da je Jadranski zaliv neki dio Albanije – Lješ’]

Dakle, u pitanju je jedan veliki prostor koji (to se vidi i iz samog teksta) nije obuhvatao isključivo oblasti raznih ilirskih plemena već i drugih etničkih grupa.

U istom djelu su nabrojani i gradovi koji su se, izuzev Doklee, svi prostirali po primorju (sadašnje) Crne Gore: “Rhisinium, Acruium, Budua, Ulcinium”, a od plemena

ἔτι ὑπὸ τούτους Σικουλοῦται καὶ Δακλιῆται, καὶ Πιροῦσται καὶ Σκίρτονας

⁷ Liburni i (H)Istri su, uz Japode i Karne (po Pliniju, *Historia Naturalis*, knj. 3 gl.18) ubrajani u Venete. Vjeruje se da im je i jezik bio drugačiji.

⁸ *The Geography of Strabo, Volume I (of 3), Literally Translated, with Notes*; Translator: H. C. Hamilton, W. Falconer

⁹ *Claudii Ptolemæi Geographia*, Müller, Karl, 1883, Paris (Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis*)

tu su (u okviru iznad): Sikuloti (koje nešto ranije bilježi i Plinije), Dokleati, Pirusti i Skirtonas(?).

Uz navedene, kod Plinija (23-79 n.e) i još nekih pisaca nalazimo i Labeate (oko Skadarskog jezera), Enderodune, Saseie, Grabeie, “Ilire u pravom smislu riječi” (*Illyrii proprie dicti*), Pyreie/Plereje [Historia Naturalis, 3/22], Olcinijate (u blizini Ulcinja), Agrovinite... Zanimljivo je da se neka plemena kod različitih pisaca javljaju na različitim mjestima. Takvi su, na primjer, bili Autarijati, Ardijeji, Enhelejeci, Plereji..., a pokretnost tih plemena ide u prilog mišljenju da su Iliri bili stočari sa sezonskim staništima – katunima.

Ilirski (dokleatski) skorup i sir, “*caseus Docleas*”, bili su čuveni i hvaljeni od hroničara. Poznate su bile i pijanke Ilira, koji su bili visoki, dobri ratnici, ali i neuredni. Polibije, po kome se Ilirija prostirala od Epira do Dalmacije, ih je označio i kao glavne gusare na Jadranu. (The Histories of Polybius, II, 8; Macmillan, London 1889.)

Iliri nijesu imali svoje pismo i to značajno otežava pristup temama kao što su jezik, kultovi, umjetnost... Malo toga se zna o njihovom jeziku i neozbiljno je otvarati tu temu na osnovu nekoliko desetina ličnih i plemenskih imena, riječi, ili toponima koji, možda, potiču od Ilira. Ono što je moglo biti presudno za njegovo indoevropsko “uobličavanje” je dolazak ljudi kavkaskog (J2) i azijskog (R1b) porijekla iz stepa između Dnjepra i Volge prije ~5-6000 godina.

Prva ilirska država je formirana na tlu Albanije i njen nastanak se povezuje sa kraljem Bardilisom. Otprilike u III vijeku država je obuhvatala i prostor Crne Gore, a vladar je bio Agron. Naslijedila ga je supruga Teuta, znamenita kraljica čije je prijestono mjesto bio Risan. Posljednji bitniji ilirski vladar je bio Gencije (~180. godine p.n.e.)

Tokom četvrte četvrtine III vijeka i gotovo cijeli II vijek p.n.e. Iliri su ratovali s Rimljanima, ali su u vrijeme Julija Cezara (100-44) sva plemena pala pod rimsku vlast.

Tračani

Iliri su se na istoku “graničili” sa Tračanima (Θραῦκες), grupom plemena smještenih između Karpatskih planina, Crnog mora, Vardara i Morave.

Najranije se pominju u Homerovoj *Ilijadi* i to kao saveznici Trojanaca u ratu protiv Grka. A za Herodota su Tračani (u *Istoriji*, knjiga V-3) “poslije Inda, najveći narod na svijetu”, mada slab i nesložan. Imali su mnoga imena, prema predjelima u kojim su boravili, ali su im običaji bili skoro isti.

Po Strabonu (*Geografija*, knj. VII, gl. 3) “Geti su Tračani koji su nastanjeni sa obje strane Dunava”. Mizijani su također bili trački živalj, “ali se sad zovu Mezi”. Skiti i Sarmati, kao i Bastarni (germansko-keltski miks?!), su živjeli pomiješani sa prekodunavskim Tračanima, dok je u društvu onih ispod Dunava bilo i keltskih plemena – Skordisci.

Zemlja Tribala, još jednog tračkog naroda, se protezala od albanskih planina do Dunava i ostrva Peuce/Peuke u njegovoj delti, a Daki/Dačani su bili okrenuti prema Germanima i “izvorima” Dunava. Govorili su istim jezikom kao i Geti.

Grčki filozof i geograf Posidonius (~135-51 p.n.e.) je zapisao da su Mezijci bili vrlo religiozni, da nijesu jeli “ništa što je u sebi imalo život” i da su se hranili medom, mlijekom i sirom. Među Tračanima je bilo i onih koji se nijesu ženili, ali su mnogi imali i nekoliko supruga – Geti, ponekad, i po deset-dvanaest.

Osim opisanih, još neka od poznatijih tračkih plemena su bili Odrisi, Besi, Sardi... Ovi prvi su u V vijeku p.n.e. imali i državu.

“Donji” Tračani su 46. n.e. godine postali dio rimskog carstva, ali im to u narednim vjekovima nije puno značilo, jer su bili na putu raznim varvarima koji su preko limesa upadali i pokušavali da dođu do Grčke. Danas se Trakija prostire od severoistočnih Rodopa do Mramornog mora.

Komentar:

Iliri i Tračani¹⁰ su bili zajednice različitih rodova i plemena. Među njima je svakako bilo nekih originalnih “genetskih” Ilira (J2b) i Tračana (E1b) čiji je broj prije 2-3000 god. bio mnogo manji nego što se da zaključiti po površini oblasti koje su im pripisivane. Po Apijanu (rimski historičar, I-II vijek n.e.), na primjer, Heleni su “Ilirima zvali one narode koji obitavaju iznad Makedonije i Trakije, od granica Haonaca i Tespročana do rijeke Istros /Dunav/.” I upravo zbog toga su stari latinski pisci upotrebljavali izraze kao *proprie dicti* = “ispravno nazvani” (Plinije st.), ili *stricto sensu* = “u užem smislu” (Pomponije Mela), kad su željeli da naznače “prave” Ilire koji su *tada* bili naseljeni u krajevima Albanije i Crne Gore.

Pogotovo je u slučaju Tračana očigledno da se radilo o višetničkoj, pa i višejezičkoj skupini. Međutim, stvar je još komplikovanija nego što se čini. Studija *The genomic history of southeastern Europe*, u kojoj su ispitani ostaci ljudi koji su živjeli na istočnom Balkanu tokom Neolita, pokazala je da sadašnji državljani Srbije, Rumunije i Bugarske imaju vrlo malo veze sa prastanovnicima tih zemalja (period 8000-5000 godina p.n.e.). Naročito je zanimljivo to što haplogrupa E1b1b, ili E-V13, koja je danas “zaštitni znak” srednjeg i istočnog Balkana, nije pronađena ni kod jednog analiziranog čovjeka. (Mathieson et al. 2018)

Izgleda da su se ovi “E-V13 Tračani” (pod kojima će biti podrazumijevana neka od plemena južno od Dunava) znatnije nastanili, ili namnožili u današnjoj Bugarskoj tek prije 3-4000 godina, iako su im srodnici, ako ne i preci, sahranjivani u Dalmaciji (Hrvatska) i prije ~7500 godina.

---

¹⁰ Oba imena imaju utemeljenje u grčkoj mitologiji. Tako je Ilirius (Illyrius, Ἰλλυριός) bio sin Kadma (prvog kralja Tebe, ~2000 godina p.n.e) i Harmonije, a “vladao je Ilirijom i od njega su nastali svi Iliri”, a Traks (Thrax, Θραξ) je bio sin boga Aresa.

Rimski uticaj

Grci (Heleni) su preko svojih kolonija bili prisutni na zapadnom Balkanu vjekovima, ali nijesu uspjeli da jače prodru u unutrašnjost i uglavnom su se zadržali na obali, u primorskim mjestima. Nasuprot tome, nova, rimska kultura je imala vrlo mali upliv na grčku, ali je zato njen političko-jezički uticaj na unutrašnjost bio veći. Romanizacija je praktično počela sa samim osvajanjem ovih krajeva – u priobalnoj zoni su grčke gradove i trgove zamijenila utvrđenja rimskih građana, a u kontinentalnom dijelu su izgrađeni centri kao Doklea i Municipium S...(?) kod Pljevalja.

Pored tih, bilo je i više manjih rimsko-ilirskih naselja širom Crne Gore. Tragova ima puno, a posebno u centralnoj regiji: od natpisa u Riječanima (Banjani) iz I vijeka n.e. u kojem se spominju “Gaj/Kaj (Caius), sin Epikada prvaka ‘opštine’ Dokleata (civitatis Docleatium)” i njegovi sinovi Piasus, Epicadus, Scerdis i Verso, pa do mostova i urbanih lokaliteta. Samo na području Nikšića ih je bilo nekoliko. Poznata je i stara Anderba, za koju još nije pouzdano utvrđeno đe se nalazila. Zatim, i ostaci nikšićke tvrđave (tzv. “Bedem”) ukazuju na to da je osnova bila rimska (III ili IV vijek). U Ogradicama, selo Ozrinići, otkrivena su kućišta srasla sa zemljom, a kad su kopani temelji za crkvu nađena je ploča sa latinskim tekstom. U selu Zavrh su takođe otkopani temelji kuća, ostaci popločane ulice, kao i primjerci Neronovog kovanog novca. Tu je i čuveni most na rijeci Moštanici, a na zapadu, u već pomenutim Riječanima, je bio rimski kastrum Saltua kojim je upravljao još jedan Epikadov sin: “Agirro Epicadi filius princeps castelli Salthua”.¹¹

Cijela “Crna Gora” je uspostavljanjem rimske vladavine (I vijek prije nove ere) pripala Dalmaciji i u to doba u toj

---

¹¹ Sva navedena, kao i ostala poznata ilirska lična i plemenska imena (vidi *Istoriju Crne Gore* I, TG 1967.) *negiraju neku bližu vezu Ilira i Slovena.*

provinciji nije bilo stalne vojne posade. Zbog toga vojska u početku i nije mogla imati značajniju ulogu u romanizaciji. Naravno, taj proces je bio najjači u priobalnom pojasu i oko centara kakav je bila Doklea, ali je sve išlo teže u planinama gdje su se nalazila neprijateljski raspoložena plemena. Ipak, nakon par vjekova mirnog života, i to stanovništvo je poromanjeno, a leksički ostaci romanskih dijalekata se čuju i danas. Osobito su bili brojni u starijem crnogorskom, narodnom jeziku (ne računajući one tipično “primorske” talijanizme).¹²

Od II vijeka n.e. su slijedili događaji koji su starosedioca još više zbližili sa (malobrojnim) rimskim doseljenicima. Varvarski upadi bivaju sve češći i na Balkansko poluostrvo je prebačena trećina od ukupne rimske vojske – dvanaest legija, ili 120.000 vojnika.

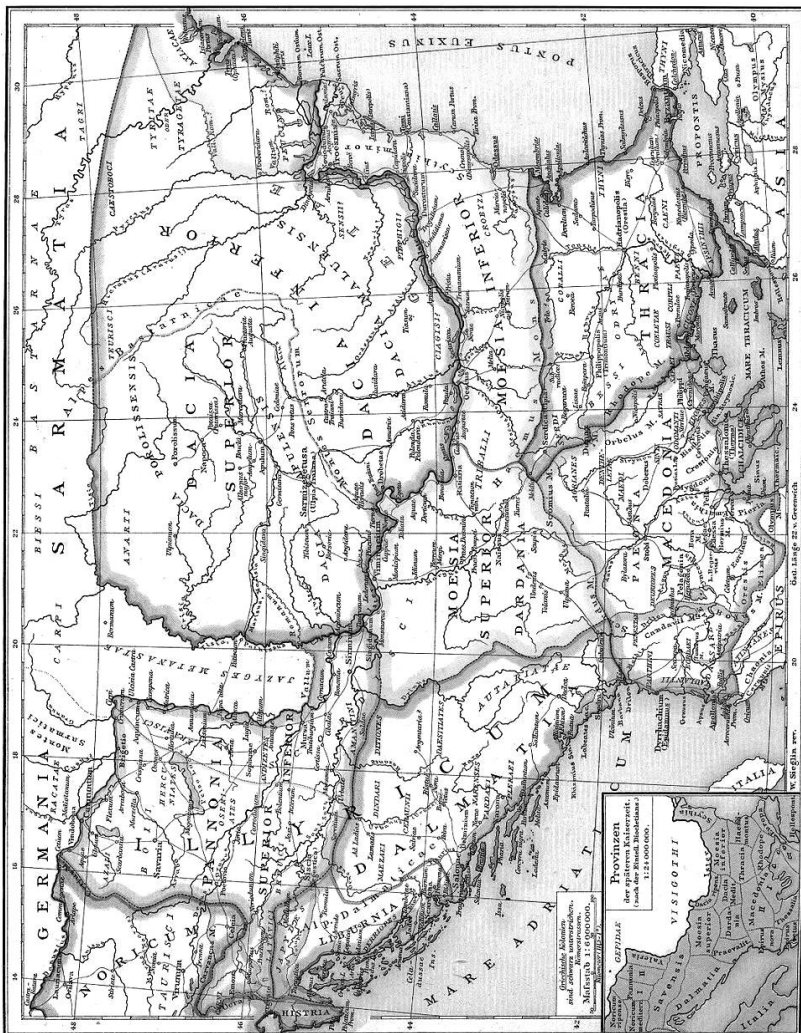
U trećem vijeku je, reformom cara Dioklecijana, veći dio “Crne Gore” i ševerne Albanije “uklopljen” u provinciju Prevalis, a podjelom carstva 395. godine Prevalis je priključen Istočnom carstvu, ili Vizantiji.

---

¹² Ako ste pažljivo pogledali karte u prvom dijelu knjige, mogli ste primijetiti da takozvani romanski narodi Evrope nemaju neku posebnu, jedinstvenu haplogrupu. Čak se može reći da je kod svih (od Portugalije do Italije) jedino izrazito zastupljena keltska grana grupe R1b . Izuzetak je samo Rumunija u kojoj prednost ima I2a. Dakle, kad se govori o romanizaciji, prvenstveno se misli na prihvatanje latinskog jezika, odnosno njegove “narodne” govorne verzije. Naravno, kao što je već rečeno, nije poznato kakav je bio jezik Ilira, ali je izvjesno da su se neki stanovnici zapadnog Balkana, koji se učestalo javljaju u istorijskim izvorima od XII vijeka, pored slovenskog, služili i nekim dalmatskim, ili istočno romanskim dijalektom.

Da bi stekli osnovni uvid o tom jeziku, dovoljno je da uđete u bilo koju kuću u bilo kom selu severozapadne Crne Gore (ispod Tare) i porazgovarate sa starijim osobama o nazivima za pukućstvo i okućnicu.

O tome podrobnije u poglavlju o Vlasima.

Rimske provincije po Gustavu Droysenu (1838-1908)¹³
 (Provincija Ilirik je podijeljena na Gornju i Donju Panoniju /iznad Save/, i Liburniju i Dalmaciju /ispod Save/.)

¹³ Allgemeiner historischer Handatlas in 96 Karten mit erläuterndem Text, Bielefeld, Velhagen & Klasing 1886

“NOVI” NARODI

Ako se zanemare povremeni upadi u rimske provincije koje su izvodili Dačani, prvi ozbiljniji prodori novopridošlih (?) naroda preko granice carstva dogodili su se u I i II vijeku n.e. kada plemena Sarmata prelaze Savu i Dunav. Tako su, na primjer, 178. godine Jazigi i Roksolani uspjeli da uđu “daleko u Dalmaciju”.

Sarmati (Σαρμάται, Σαυρομάται) se, po istoriji, pojavljuju u stepama istočno od rijeke Don i južno od Urala u VII vijeku p.n.e. Bili su ogranak Skita (Σκύθες/Σκύθοι = strijelci), velike grupe nomadskih naroda koji su naseljavali prostor od Dunava do Kine. Plinije Stariji je zapisao da su Sarmati u I vijeku živjeli od rijeke Visle (Poljska) do Dunava i Crnog mora, a njihovi poznatiji predstavnici su bili Alani od kojih, navodno, potiču neki kavkaski narodi. Od IV vijeka Sarmati nestaju iz istorijskih izvora, a ime Skita je od strane vizantijskih hroničara i pisaca korišćeno i u kasnijem periodu, ali kao okvirni naziv za različite populacije.

Početakom III vijeka, Balkan “dočekuje” *Germane*, iako je očito da prvobitna “germanska” plemena nijesu nosila to sadašnje opšte ime. Julije Cezar ih je zvao *Suebi* (→ Švabe) i tako je označavao one koji nijesu govorili keltskim jezikom. Sama riječ *German* je vjerovatno galska (ger + mani = sušedi) i odnosila se na manje, srodne grupe u severoistočnoj Galiji.

Goti su 238. godine “vladali” cijelim poluostrvom, a više puta su ga prelazili i u društvu Karpa, Sarmata (Alana)... Četiri decenije kasnije, Rimljani napuštaju Dakiju (danas Rumunija) i preseljavaju se “ispod” Dunava. Sljedećih stotina godina su u Dakiji stanovali Viktofali, Vandali, Tajfali, Karpi, Gepidi...

U IV stoljeću su glavnu ulogu ponovo imali Goti, ali ih 375. razbijaju Huni koji u velikom broju stižu u Panoniju. Od tada, a naročito poslije 450. godine, pa sve do VII vijeka

Goti (koji nesumnjivo nijesu svi bili "Ila Germani") ulaze u sastav rimske vojske te se nalaze i na komandnim mjestima.

U V vijeku glavna opasnost za Istočno carstvo (*Vizantiju*) postaju pomenuti Huni. Pod Atilom su stvorili prostranu državu i bili su stalna prijetnja okolnim teritorijama. Po Atilinoj smrti država se, kako to obično biva, raspala i uslijedio je novi germanski talas u pravcu zapada, ka Italiji i Francuskoj. Na drugoj strani, izgleda da su se Istočni Goti (Ostrogoti) prvi put pojavili na granicama Prevalisa 459. godine i da su ga tada, ujedno sa Dalmacijom, uključili u svoju državu.

Završetak ove aktivnosti germanskih naroda je na prag Vizantije u VI vijeku doveo Avare i njihove podložnike Slovene koji su u nešto većem broju odlučili da ostanu na Balkanskom poluostrvu.

Zbog pustoši koja je nastajala na trasama brojnih upada i pljačkaških pohoda, pojedini carevi su planski naseljavali varvare, ili forsirali miješane brakove. Nema podataka o tome da li se to dešavalo i u Prevalisu, ali se može pretpostaviti da se poneka tračka i grčka familija pridružila Ilirima i Romanima u planinama i gradovima te provincije.

Što se Gota tiče, nije sporno da su boravili i na tlu današnjih Crne Gore i Hercegovine, ali su genetski tragovi tih ljudi slabije primjetni od tragova jedne zasebne germanske linije koja se na ovom prostoru zatekla prije +/-1000 godina i o kojoj će kasnije biti više riječi.

Uspomenu na Germane čuvaju: kalica, štala, luk, lijek, hljeb, mlijeko, stupa, skut, plug, brnjica, stoka, but, kupiti, goniti...; naziv naselja Anagastum (Onogošt → Nikšić), možda Gacko, pa razni Humovi /nor. *holmi*, st.ger. *hulma*-/ i nekadašnje Zahumlje, a zanimljiv je i toponim Ostrog (u Crnoj Gori, Dalmaciji): Ost + hreg/rugge/rüg = *istočni greben* (planinska strana). Čini se da je ovo objašnjenje bolje od "oštri rog" – za vrh koga, inače, tamo nema.

Sloveni na granicama carstva

Do V vijeka se u napadima varvarskih naroda preko Dunava ne spominju ni Sloveni, odnosno kako ih raniji grčki i latinski pisci i izvori zovu, *Sclaveni*/Σκλαβηνοί,¹⁴ ni Anti (Αντα) koji su, po svemu sudeći, ogranci istog naroda. Međutim, od tada se na donjem Dunavu i u pricrnomorskim stepama oni nalaze u društvu Skita, Huna, Gota, Kutrigura...

Najraniji grčki/vizantijski (i prilično nepovoljan) zapis o Slovenima na Dunavu ostavio je Pseudo-Cezarije. U tom tekstu su zabilježeni sa još jednim narodom: “Sklavini i Fisonci koji se nazivaju Podunavcima” (Σκλαθηνοί και Φυσαινίται, οι και Δανούβιοι προσαγορευόμενοι).¹⁵

A, prvi detaljniji opis Slovena i Anta dao je Prokopije. Po njemu (ili po onome što je čuo), govorili su istim jezikom i njihovo zajedničko ime je u prošlosti bilo *Spori* (...και ὄνομα Σκλαβηνοῖς τε και Ανταῖς ἐν τὸ ἀνέκαθεν ἦν Σπόρους). Živjeli su u nekoj vrsti demokratije, a u bitkama bi nastupali kao pješaci, oskudno ođeveni i opremljeni.¹⁶

Između 547. i 552. godine Sloveni su, najčešće bez otpora, više puta ulazili duboko u Balkansko poluostrvo. Tako su, u tih nekoliko godina, jednom “opustošili Ilirikum i doprli do Drača (Epidamnus)”; zatim su opsjedali mjesta u Trakiji; pa bježali od vizantijske vojske i “prešli preko Ilirskih planina da bi prodrli u Dalmaciju”; a niz je okončan 551. godine kad se “veliko mnoštvo Sklavina (Σκλαβηνων πολὺς δμῶος) pro-

---

¹⁴ Riječi koje počinju glasovnom kombinacijom “sl”, ili u sebi imaju tu kombinaciju, se u grčkom i latinskom jeziku pišu i izgovaraju na sljedeći način: Σκλ..., Scl... /skl/, ...scul... /skul/, ...sul...

¹⁵ Skoro svi citati u ovom poglavlju su preuzeti iz zbornika *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, Beograd 1955. Ostali su zasebno navedeni.

¹⁶ Procopius, with an English translation, by H. B. Dewing - Volume IV, History of the Wars Book VII, xiv, 18-33 (269-273). Harvard University Press, MCMLXII

bilo do Ilirika i zadržalo u pljački dugo vremena”. Pokazali su izuzetnu surovost i bezobzirnost, a onda se “s plijenom *vratili odakle su došli*, pošto im se niko nije suprotstavljao”. (Prokopije, Vizantijski izvori I, str. 23-50)

Od pedesetih godina VI vijeka se na granicama carstva pojavljuju Avari ili, po slovenski, Obri. Već u najranijim vjestima Sloveni se opisuju kao njihovi podanici i sve do 623.(?) godine taj odnos se nije bitnije mijenjao. Tek sa uspostavljanjem Samove države su neke zajednice uspjele da se oslobode avarske vlasti. Radi boljeg razumijevanja historijskih okolnosti, važno je istaći da su Avari, kad su stigli u stepe zapadno od Volge, imali svega 20.000 ratnika okupljenih u dva odreda, ili “tumena”. Pokoravanjem preostalih Huna i drugih azijsko-evropskih grupa oformljena su još četiri tumena sa oko 60.000 boraca.

Tako je nastao savez, a ubrzo i moćna država pod vođstvom avarskog *kagana*.

Prva stalnija naselja Slovena na jugoistočnom Balkanu vezuju se za upad koji je 584. opisao Jovan Efeski (507-588): “Treće godine od smrti cara Justinijana, prokleti narod Slovena je pregazio Trakiju, Grčku i došao do Soluna... Četiri godine prodoše, a oni i dalje tu žive slobodno i bez straha, kao da je zemlja njihova, jer je car bio u ratu s Persijom...”.¹⁷

Pod vođstvom Avara, Sloveni su 597. bili u razornom pohodu na Dalmaciju, a početkom VII vijeka su (kako kasniji izvori kažu) ponovo sa, ili pod Avarima, osvojili više gradova u unutrašnjosti i na jadranskoj obali. Istovremeno je, na istočnoj strani, na prostoru od Dunava do Grčke došlo do izvjesne promjene u sastavu stanovništva. Iz spisa *Čuda svetog Dimitrija II* (anonimni autor, /str. 186-187/) saznaje se da je Solun 614-616. bio okružen Draguvitima, Sagudatima, Vajunitima, Verzitimima i Velegezitimima – “narodima” koji su označeni kao

---

¹⁷ John of Ephesus, Ecclesiastical History, Part 3, Book VI, 25. (1860., R. Payne Smith)

slovenski (Σκλαβίνων εθνος), ali je neobično to što neka od tih imena uopšte nijesu slovenskog porijekla.¹⁸

U narednom periodu su se Vizantijci reorganizovali i 658. godine je car Konstantin II “pošao protiv Sklavinja, gde je mnoge zarobio i pokorio”. (Teofan, str. 219)

Oko 680. se Bugari doseljavaju u oblast Varne i tamo zatiču sedam slovenskih plemena koja su razmjestili po granicama svoje nove zemlje i od kojih su direktno navedeni samo Severei, ili Severjani (Σεβερειζ). Osam-devet godina kasnije, car Justinijan II je izveo poluuspješan napad “na Bugare i Slovene” čija je posljedica bila preseljenje većeg broja Slovena u Malu Aziju (Opsikion). Nakon toga, i u VIII vijeku je bilo nekoliko “svojevoljnih” iseljavanja iz bugarske države.

Pored pomenutih, u vizantijskim izvorima su notirani i Smoljani, Strimoni, Rinhini, Milinzi, Jezerci... Svi oni su ta-kođe boravili na istočnom dijelu Balkana – današnja Bugarska i Grčka, Makedonija i Srbija, a to što su neki rodovi dobijali imena po starobalkanskim nazivima rijeka, ili mjesta koja su naselili, govori nam da su tek na novim staništima postali dio uređenih društvenih cjelina. Tako su Strimonci/Strumljani nazvani po rijeci Strimon (Bugarska), a Rinhini, valjda, po rijeci Rihios u Grčkoj. Tu su i Timočani (← Timacus), a slično je bilo i sa Arentanima (Neretljanima), Konavljanima¹⁹ i Dioklecima/Diokljanima iz X vijeka.

Za razliku od istočne, u onovremenim izvorima nema detaljnijih podataka o grupama koje su se kretale po zapadnoj strani Balkana tokom VI-VIII stoljeća.

---

¹⁸ To u ovom, kao i u budućim slučajevima, zapravo znači da određene riječi ne postoje u današnjim slovenskim jezicima, ne mogu se povezati s nekom slovenskom riječju, ili nemaju isto značenje kao u slovenskim jezicima – jedan takav primjer je u sljedećoj napomeni.

¹⁹ I danas se u Crnoj Gori koristi riječ *konoval/konoval* = kanal koji odvaja /navodnjava parcele livade, zemljišta. U ruskom jez. *кoнoвaл* je veterinar.

Na osnovu dostupnih dokumenata (do vladavine cara Porfirogeneta, X vijek) se zna da su Avari sa podložnim Slovenima pretežno napadali i naselili zapadni dio poluostrva, a Sloveni (i Bugari) s donjeg Dunava istočni. Na pitanje da li je, i u kojoj mjeri, ova kolonizacija zahvatila i područje provincije Prevalis (djelove Crne Gore, Srbije i Albanije) odgovor je, bez uključivanja genetike, moguće dobiti samo posrednim putem.

Razmotrimo sljedeće činjenice:

Sloveni nijesu zapošeli Balkan kao organizovana vojska, sa svojim jedinicama, već su se jednostavno doselili kao masa stanovništva. Njihove “izvidnice” su godinama krstarile po poluostrvu i upoznavale ga. Početkom VII vijeka su mogli bukvalno da biraju đe će se nastaniti, jer ih niko u tome nije sprečavao. Samim tim su najvjerojatnije prednost davali područjima koja su ličila na ona iz kojih su došli, a opšte prihvaćeno mišljenje je da su “tamo” živjeli u ravnijim, šumovitim predjelima i pored voda. Bavili su se zemljoradnjom, lovom, ribolovom, stočarstvom...

Dakle, sasvim je opravdano zapitati se koliko je zaista Slovena došlo i *ostalo da živi* na negostoljubivom tlu Hercegovine, Crne Gore, Albanije?

Rješenje ove zagonetke daje geografija. Da li, recimo, znate koliko ima izvora koji “rade” tokom cijele godine na prostoru od planine Golije pa na jug sve do Nudoljske rijeke i Boke? Čak i kad se pretpostavi da je sve bilo prekriveno šumom u to doba i da su izvori bili nešto jači, jedva stižemo do broja pet, i to ukoliko nije iole sušna godina! O obradivom zemljištu se praktično ne može ni govoriti.²⁰

Slična situacija je i južno od Nikšića prema moru, oko Nevesinja i u drugim oblastima istočne Hercegovine. Severno i istočno od Nikšića su planine koje dopuštaju (koliko-toliko)

---

²⁰ Upravo zbog toga su današnji Banjani ranije bili isključivo zimsko stanište. Ljeta su provođena u katunima po Pivi i na tamošnjim planinama.

normalan život katunarima samo u periodu maj-novembar, a o gornjoj Albaniji nije potrebno ništa reći.

Kad pogledate kartu, uvidite da su Sloveni mogli ući u Crnu Goru iz nekoliko pravaca: Drina – Tara; Drina – Piva – Tušina; Lim – Tara – Morača – Skadarsko jezero; iz srednje Albanije sa istoka..., ali sve to više liči na avanturističko-planinarske poduhvate nego na pobjedničko naseljavanje. I nije teško dokučiti da su se oni najuporniji smjestili u Nikšićkom polju, dolinama Zete i Morače i oko Skadarskog jezera. Na z padu su Gatačko polje i Trebišnjica.

O ukupnom broju se, naravno, može samo maštati.

Prema tome, kad saberete jedan, dva i tri, ispada da su velike površine zemljišta u Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji bile ili nenaseljene, ili su tamo stanovali oni koji su bili prinuđeni da se sklone od došljaka.

Sve ovo potvrđuju i arheološki nalazi, ili, tačnije rečeno, njihov nedostatak. Što se arheologije tiče, može se bez uszezanja tvrditi da Sloveni u Crnu Goru nijesu ni dolazili! Ima mnogo rimskih, ilirskih, pa i praistorijskih tragova i nalaza, ali nema ničega što bi se moglo pripisati isključivo Slovenima i njihovoj kulturi. Ista pojava je uočena i u Albaniji.

Istorijsko-genetičkom analizom je, kao što će naredni djelovi knjige pokazati, ustanovljeno da se Bjelice, Drobnjaci, Banjani, Riđani... javljaju na terenu severozapadne Crne Gore od otprilike XIV vijeka. **Nijedan od tih rodova nije tamo zatekao ljude čiji potomci danas nose haplogrupu R1a.**

Na drugoj strani, sve je izvjesnije da su Pješivci, Kuči, Bjelopavlići, Piperi..., spuštivši se (takođe u XIII-XIV vijeku) u pitomije djelove Zete, **naišli upravo na R1a stanovništvo koje je vremenom potisnuto u okolna “tvrđa” mjesta.**

O porijeklu Slovena

“Stari” Sloveni, odnosno *Slaveni*, su predstavljali jednu od najvećih nepoznanica u historijskoj nauci. Do “pojave” genetike, to je bio narod kome se nije znala prapostojbina i nijesu se mogle jasno prepoznati praslovenske etničke, ili proto-plemenske skupine. Porijeklo i značenje imena su nerazjašnjeni. Niko sa sigurnošću ne može da kaže hronologiju njihovog doseljavanja na Balkan, kao ni koja plemena su se razmjestila na sredini i zapadnoj strani poluostrva u prvim vjekovima po dolasku. Tek u X vijeku car Porfirogenet piše spis *O upravljanju carstvom* iz koga se dobija kakva-takva slika o događajima od VII do X vijeka.

Razni istraživači su pretke Slovena tražili i “nalazili” u Indiji, stepama Azije, od Baltičkog mora do Urala i Panonije, pa i na Balkanskom poluostrvu. Osnovni problem s kojim su se susretali je to što Slavena uopšte nema u zapisima Homera, Herodota, Strabona, Tacita, Plinija Starijeg, Ptolomeja... Zato su mnogi pokušavali da ih prema opisu, ili nekim drugim detaljima (poznatim od kasnijih pisaca) pronađu među Skitima i Sarmatima (na primjer: Neuri, Stavani /Σταυανοί/...), Srbima, Zeriuanima, ali i Suevima/Suebima iz nekadašnje Germanije.

Ipak, izgleda da je potraga koja ide u sarmatsko-evropskom pravcu do sada dala najbolje rezultate. Ona se, između ostalog, zasniva i na podacima maloprije nabrojanih rimskih i grčkih pisaca iz I i II vijeka n.e. koji u svojim djelima govore o narodu *Veneda* koji je tada živio na teritoriji koja, manje-više, odgovara prostoru na kom i danas dominantno žive “R1a” Sloveni. Tako, Plinije piše o “oblasti, sve do rijeke Visle, koju naseljavaju Sarmati, Venedi, Sciri...” (quidam haec habitari ad Vistlam usque fluvium a Sarmatis, *Venedis*, Sciris...).²¹

---

²¹ Pliny, Natural History, Book IV (96-97). /John Bostock & H.T. Riley, 1855/ Osim ovih Veneda, Plinije navodi i Venete – galsko pleme koje je živjelo na području današnje Belgije, ili Francuske (Lugdunensis Gallia

A Tacit (98. godine n.e.) kaže da su Venedi jedan od naroda u “istočnom dijelu Germanije, iza *Suebiae*”. Međutim, dvoumio se da li da ih ubroji u Germane, ili Sarmate: “usvojili su mnoge sarmatske navike, ali su po načinu života Germani” (...conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. *Venedi* multum ex moribus traxerunt... Hi tamen inter Germanos potius referuntur...). Takođe, iako je utvrdio da je germanski jezik drugačiji od sarmatskog, nije rekao kojim jezikom su govorili Venedi.²²

U II vijeku, Ptolomej (*Geografija*, knj. III, gl. 5) je napisao da se “Sarmatija završava na sjeveru Sarmatskim okeanom na koji se nastavlja Venedski zaliv”. Pomenuo je “Venedske planine” i “Venede, raspoređene duž cijelog Venedskog zaliva” (južna obala Baltičkog mora).

7. Κατέκει δὲ τὴν Σαρματικὴν ἔθνη μέ- | 7. Habitant Sarmatiam gentes maxime
γιστε οἱ τε Θυενίδαι παρ’ ὅλων τὴν Θυεν- | *Venedae* propter totum Venedicum sinum;

Germanski naziv za isti narod, ili grupu naroda, je bio Vendi/Vindi (Wenden, Winden, Winedas, Vindr...) i korišćen je i poslije X vijeka, a i danas za Slovene u Njemačkoj.

Pretpostavku da su povislansko-baltički Venedi preteče Slovena najjasnije potvrđuje sljedeći citat iz teksta *Getika*, ili *O porijeklu i djelima Gota* (*Getica* – De origine actibusque Getarum) gotskog pisca Jordanisa iz VI vijeka u kome se kaže da: “...od izvora rijeke Visle na ogromnom prostoru stanuje brojni narod Veneta. Sada su im imena prema različitim porodicama i mjestima promijenjena, ali se uglavnom nazivaju

---

habet Lexovios, Veliocasses, Caletos, *Venetos*...; knj IV, 107); zatim, Paflagonijske Enete (...quo loco *Enetos*; knj. VI, 5) koji su bili nastanjeni u sjevernoj Anadoliji u Turskoj i od kojih su, navodno, italijanski Veneti, za koje je Katon kazao da “su potomci Trojanaca” (knj. III, 19). Nešto ranije, Strabon je u *Geografiji* (knj. IV, 4) istakao da italijanski Veneti vode porijeklo od galskih Veneta, “mada ih zbog sličnog imena, ljudi zovu i Paflagonijci”.

²² Tacitus’ *Germania*, chapter 46; www.jassa.org

Sklavenima i Antima. Sklaveni žive od Novijetumskog grada i jezera koje se zove i Mursijansko (Balaton-Blatno?) sve do Danastra (Dnjestra) i na sjeveru do Visle. Žive u močvarama i šumama. Anti, koji su od njih i najhrabriji, žive tamo gdje se izvija Pontijsko more (Crno) i šire se od Danastra do Danapra (Dnjepra)...”

(...ab ortu Vistulae fluminis per inmensa spatia Venetiarum natio populosa consedit, quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Sclaveni et Antes nominantur. Sclaveni a civitate Novietunense et laco qui appellatur Mursiano usque ad Danastrum et in boream Viscla* tenus commorantur: hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt.)²³

Kako i zašto su Venedi/Vendi postali Slaveni i Anti, a onda i konačno Sloveni, nije rečeno.²⁴

Takođe nije razjašnjeno ni porijeklo ni značenje imena Venedi, iako postoji nekoliko teorija. Po jednoj, ime potiče od proto-indoevropskog korjena *uen-*, a zapravo se povezuje s latinsko-italijanskim glagolom *venire* (venuto, venuti...) = doći, i korišćeno je u smislu: pridošlica, stranac.

Druga teza polazi od keltske riječi *windo* = bijeli, što bi moglo da se odnosi na svijetlu kosu, ili boju kože određene grupe ljudi; a treća za osnovu uzima staroprusku riječ *wend* sa značenjem voda – Vendi bi, dakle, bili oni koji žive pored vode, ili voda.

Prvo tumačenje se čini manje ubjedljivim od ostalih, a obrazloženje je ovo: praočevi genetskih Slovena (*nosioci hap-*

²³ Jordanis, *Getica* 34, 35; The Latin Library.com. *Vistulae = Viscla (?)

²⁴ Ali, 1500 godina kasnije, ova Jordanisova podjela Veneta je i genetički dokazana: današnji zapadni Sloveni (tj. “Sklaveni”) se prepoznaju po haplogrupi R1a-M458, dok kod istočnih (“Anti”) prevladava haplogrupa R1a-Z280.

logrupe R1a-Z282 koji se nijesu zvali ni Venedi, ni Sloveni) su živjeli u ševernoj, pa i centralnoj Evropi i prije pet hiljada godina. (A njihovi preci su tamo stigli iz srednje Azije.)

Neka veća pomjeranja slovenskih plemena odvijala su se od V vijeka, ali se, po podacima o njihovom kretanju, kao i rezultatima genetskih istraživanja, može lako zaključiti da nijesu bili skitači-nomadi (kao Avari, Huni) i da su na približno istom prostoru bar 3000 godina. Štaviše, objavljeni su i arheogenetski nalazi iz drugog (Viminacijum, Srbija) i III-IV (Beli manastir, Hrvatska) vijeka nove ere koji otkrivaju da su /R1a/ Sloveni bili prisutni na Balkanu i prije nego što se mislilo.²⁵

Osim toga, i kad su oni iz Panonije počeli da prelaze Savu i Dunav u većem broju nijesu se ponašali kao prethodnici, u stilu “uleti i vrati se”, već su ubrzo počeli da prezimljuju, pa i ostaju po nekoliko godina, da bi se konačno dijelom i stalno naselili.

Na kraju, nije baš najjasnije da li se u malo prije navedenim i ostalim grčkim izvorima ime Slaveni/Σκλαβοί uvijek koristilo striktno u etničkom smislu, ili se ono (u jednom drugačijem značenju) odnosilo i na sve bivše skitske, sarmatske i druge narode koji, po raznim obilježjima, ne bi mogli biti svrstani u prave, “R1a Slovene”. Naime, to se može zaključiti na osnovu naziva nekih plemena (Sagudati, Verziti, Velegeziti), ali i vlastitih imena pojedinih vođa: Dabragezas, Svarunas (litvansko-baltička) Ardagast, Piragast, Kelagast... (germanska? – ali, sigurno ne slovenska), Artavazd (jermensko), Mezamir, Akamir, Idariz (altajsko-azijska)...

---

²⁵ Nalazi su iz ovih radova: Margaret L. Antonio et al., Stable population structure in Europe since the Iron Age, despite high mobility (2022) & Freilich, S. et al. Reconstructing genetic histories and social organisation in Neolithic and Bronze Age Croatia. Sci Rep 11, 16729 (2021)

O imenu

Ima više pretpostavki. Po jednoj, ime potiče od riječi “slovo” (sa značenjem *govoriti, riječ*) i po njoj bi Sloveni bili ljudi koji su se razumjeli, ili pripadali istoj jezičkoj zajednici, za razliku od sušednih N(ij)emaca koje “Sloveni nijesu razumjeli i koji su za njih bili *nemi/nijemi*”.

Druga teorija ime izvodi od riječi “slava”.

Treća je zasnovana na “proto-indoevropskoj” riječi (*s*) *lawos* što znači narod...

A, postoji i mišljenje da ime Sloven/Slaven ima veze sa srednjevjekovnom, latinskom riječi *sclavus /sklavus/* = rob (koja potiče od grčkog σκλάβος/Σκλάβος/Σκλάβοί).

Svako od ovih polazišta je imalo, ili ima svoje pristalice, ali nijedno nije i zvanično prihvaćeno u stručnim krugovima. Tako je, eto, prva ideja vrlo brzo odbijena i to ne zato što ljudi koje ne razumijete nijesu *nijemi*, već zato što riječ словѣнинъ/slověninъ ne može biti stvorena od *slovo* iz prostog razloga što nastavak -ěninъ/-aninъ (obično) ide uz izvedenice nastale od toponima: Riječanin, Baranin, Doljanin... Da je ime nastalo od *slovo* svi Sloveni bi se zvali Slovaci (u jednini Slovak /Slovakinja).²⁶

Istoričari i drugi istraživači uglavnom ne shvataju da je korijen riječi *slov(e)-*, odnosno ***slav(e)-***, i da se samo u tom obliku (uz nastavak -ni) može dobiti prvobitno ime Slaveni. Takođe se “zaboravlja” da su prvi (i jedini) pisani oblici ovog imena od V do IX-X vijeka upravo sa osnovom **Slav-** (Sclaveni/Σκλαβηνοί) – **Slovene niko ne pominje**. Taj način pisanja i izgovora (Славянѣн/Slavjanin/Slaven) je i dalje u upotrebi kod Rusa, Bjelorusa, Hrvata..., a oblik словѣньскы/Словѣне

---

²⁶ Ali, zemlja koju mi zovemo Slovačka se u stvari zove *Slovensko*, ili *Slovenská republika*, a muškarac tog naroda je tek od 15. vijeka postao Slovak (Slověninъ, Slověn → Slovän, Slovan → Slovák). Žene su bile i ostale Slovenke.

/Sloven se može pratiti tek od nastanka staroslovenskog (prvog pisanog slovenskog) jezika.

Objašnjenje koje izvodi ime od riječi *slava* je proizvod emotivnih zanosa i ideoloških težnji (od XVI vijeka). Međutim, ako bi ta imenica možda i mogla biti dio neke dinastičko/glavarske titule, ona se zaista ne može vjerodostojno povezati sa grupom narodâ čija starija (pisana) istorija, ipak, ne pruža dovoljno dokaza za takvu tvrdnju – čak naprotiv.

Treća hipoteza (autor Samuil Borisovič Bernštajn) je i najmanje vjerovatna, jer kad kažete da je neka riječ “proto-indoevropska” to u stvari znači da se ne zna ni da li je postojala. Smatra se da je proto-indoevropski jezik govoren prije 3500 godina i, naravno, nema pisanih dokumenata na njemu. Riječ (*s*)*lawos* je jednostavno izvučena od starogrčkog λαός (*laós*) = narod, stanovništvo.

Što se posljednje od navedenih pretpostavki tiče, ona se, logično, u slovenskom svijetu obično ostavlja po strani, ali je daleko od toga da je naivna, ili proizvoljna. “Nevolja” je u tome što je istina da je ista riječ (*sclavus*) korišćena i da bi se označio pripadnik slovenskog naroda, ali i rob, ili sluga – postoji mnogo dokumenata.²⁷ Tako se, u dubrovačkom zapisu iz 1305. godine, prepričava prodaja jedne robinje za 12 perpera: “unam *sclavam* pro perperis 12 et promisit si dicta *sclava* haberet”; zatim, 1320., dva trgovca iz Italije ugovaraju prodaju robova: “...et quod unus quisque possit vendere *sclavos* seu *sclavas*... de dictis *sclavis*...”; a 1435. godine trgovci prodaju robove i robinje u Veneciji: “mercatores venditores *sclavorum* et *sclavarum* in ipsa civitatem Venetiarum...”.²⁸

Na isti način, istom riječju, je 1077. godine oslovljen i diokli/ejski kralj Mihailo u papinom pismu, ali kao “kralj Slo-

---

²⁷ Sa sličnim problemom ćemo se susresti i kad bude bilo riječi o imenu Srbi.

²⁸ Mihailo Dinić, Iz Dubrovačkih arhiva, knj. III

vena” (Michaeli *Sclavorum* Regi), a 1291. se “...u djelovima Albanije blizu Slovena” pominje grad Sava/Svač (in Albanie partibus iuxta *Sclavos*)...

Tačno razdoblje kad je takva “praksa” počela je teško utvrditi (iako se zna da je *sclavus* = rob već oko 800-te²⁹), ali ponešto se može zaključiti iz načina pisanja slovenskog imena u grčkim i latinskim izvorima VI-VII vijeka. **Da ime Slaven/i nije nastalo od riječi *sclavus*, proizilazi već iz onoga kako je ono zapisano u prvim pomenima kod Jordanisa, Pseudo-Cezarija i Prokopija.** Kao što je rečeno, oni su ga pisali “Sclaveni” i “Σκλαθηνοί/Σκλαβηνοί”, a isto je i kod Teofilakta Simokate, Jovana Solunskog (koji je uveo termin Sklavinija – των Σκλαβινιών) i Menandera. Međutim, od VII stoljeća većina grčkih pisaca (Pseudo-Mavrikije, pa nepoznati autor *Uskršnje hronike*, Teodor Sinkel...), uz par izuzetaka, počinje da koristi skraćeni oblik Σκλάβων/Σκλαβοί/Σκλάβος.

Slično je i s latinskim piscima nakon Jordanisa (umro ~552). Tako, biskup Martin od Brage u pjesmi iz 570-ih među panonskim narodima, to jest ljudima, nabraja i “Sclavus”, a monah Jonas od Bobia (umro ~650) u spisu *Život svetog Kolumbana* govori o “Venetima koji se zovu i Sklavi” (Venetiorum qui et Sclavi dicebantur).

U skladu s tim je i Fredegarova(?) *Hronika* iz ~ 630. godine: “Sklavi koji se zovu Vinidi” (Sclavi, cognomento Winidi).³⁰

Otpribliže to je i vrijeme kad taj oblik postaje osnova za naziv Sloven u romanskim i germanskim jezicima, stim što je od XIV vijeka (u engleskom, na primjer) postepeno nestajalo

---

²⁹ The Merriam-Webster New Book of Word Histories; Merriam-Webster, Inc ; str. 432

³⁰ “Life of Saint Columban” by the Monk Jonas of Bobbio, Section 56; Fredegar, Chronicle, Book IV, 68; /The Latin Library.com/

Oba podvučena citata podržavaju maloprije iznešenu tezu da su Slaveni i Veneti/Venedi/Vinidi isto.

ono *c*, to jest /k/. Tako su nastali današnji: Slav (engl.), Slawe (njem.), Eslavo (špan.) Slavo (ital.), Slave (franc.)...

Riječ kojom se označava rob je u istim jezicima, uglavnom, zadržala *c* /k/: Sklave (njem.), esclave (franc.), esclavo (špan.), sclavo → schiavo (ital.)..., dok je englesko *slave* u upotrebi od 1538. godine (do tada, esclave).

Dakle, nesporno je da su ove dvije riječi lingvistički (i historijski) povezane, a očigledno je i da je riječ *sclavus* (rob) nastala na osnovu *Sclavus* (Slav/-en), a ne obratno. Kako je do toga došlo?

Pa, kao prvo, treba reći da onaj skraćeni oblik slovenskog imena (Σκλάβος) kod vizantijskih pisaca nije korišćen sa značenjem “rob” sve dok prvi Sloveni/Sklavi nijesu dovedeni i prodati kao robovi na vizantijskim i arapskim trgovima. O tom običaju, da se “robovi nazivaju imenom naroda iz kog su dovedeni”, svojevremeno je pisao i Strabon (*Geografija*, k. VII): “...među Atičanima (Atika, grčko poluostrvo) su imena Geta i Daka bila uobičajena za robove.”³¹

Drugo, od pojave Avara na granicama carstva Sloveni su stalno bili u podložnom položaju. Ima puno priča o tome kako su Sloveni za Avare radili, gradili pontonske mostove od stabala pri prelasku rijeka, a u bitkama se borili u prvim redovima, izloženi najvećim opasnostima. Posebno je upečatljivo to da su Avari u kola uprezali slovenske žene.

Ni odnos između (malobrojnih) Bugara i Slovena nije bio drugačiji – prisjetimo se prisilnog premještanja onih sedam plemena koja su, pored čuvanja granice, bila obavezna i da plaćaju danak.

Treće, iz zapisa pojedinih grčkih pisaca (Jovan Efeski, Prokopije...) se jasno zapaža da su Sloveni bili omraženi zbog surovosti/bezobzirnosti koju su pokazivali prema stanovništvu tokom samostalnih upada na Balkansko poluostrvo. S druge

---

³¹ Inače, današnji oblik imena Sloven u grčkom jeziku je Σλαβική /Σλάβος i nema sličnih riječi za roba.

strane, očito je da su i carevi, od Justinijana do Iraklija, bili svjesni “negativnosti” tog naziva. Naime, poznato je da su svi oni uz ime dodavali i počasne titule kao *Antikus*, *Germanikus*, *Alanikus*..., ali nikad i *Sklavinikus*.

Sve to, uz presudnu ulogu franačko/germansko-slovenskih sukoba od VII do X vijeka, je zasigurno doprinijelo da u latinski jezik postepeno uđe nova riječ kojom su se na isti način označavali i rob i Sla/oven.³² Inače, već postojeća riječ za roba/slugu je bila *servus*.

Ovim je okončana ova, za mnoge neugodna, priča, ali odgovora na pitanje o porijeklu i značenju naziva Sloven i dalje nema.

Da se zna, do sada nije razmatrana mogućnost da je etnonim Slaven/Sloven zapravo pridjev i ime nije dovođeno u vezu sa protogermanskim *slæwaz, od kog su nastajali: staroenglesko *slaw* i moderno *slow* = slabo pokretan, spor; švedsko *slö*; dansko *sløv* i holandsko *sleeuw*. A možda je trebalo. Prokopije iz Cezareje, vizantijski historičar (VI vijek) i sastavljač jednog od prvih opisa Slovena i Anta, je u djelu “*O ratovima*” napisao (pošto je to čuo iz prve ruke?) da je njihovo zajedničko ime u davnini bilo “**Spori**”.³³

---

³² U knjizi *Istoriji Arapa* postoji ova rečenica: “Naziv Sloven najprije se upotrebljavao za robove i zarobljenike koje su zarobljavali Germani i drugi narodi među slovenskim plemenima i prodavali ih Arapima. Kasnije se davao svim kupljenim strancima, Francima, Langobardima...”. (Philip K. Hitti, *History of Arabs*, 474, 232)

A, kad smo već kod toga, arapska riječ za Slovene i robove je istovjetna: *saqaliba/ قبالاقص*.

³³ Mada ga je on u svom objašnjenju pogrešno “spojio” sa grčkim izrazom *σποραδικός* = sporadično.

Inače, osim *slæwaz, postoji još jedan drevnogermanski pridjev čiji “nasljednici”, makar po zvuku, podsećaju na Slovene – to je *slaubjan od kog su izvedni donjonjemački i engleski *sloven* = neuredan.

S(e)RBI, HRVATI I “FRANAČKI” SLOVENI (VII - X VIJEK)

U prvoj polovini VII vijeka je Istočna rimska imperija zapala u veliku krizu. Vojska je bila u ratu s Persijom i Arapi-ma, a Sloveni, Avari i ini narodi su se bez prepreka kretali po Balkanskom poluostrvu. Taj dio države je tako sveden na utvrđene gradove na Crnom, Egejskom, Jonskom i Jadranskom moru, kao i na veliki broj ostrva. Vizantija je neprikosnoveno gospodarila i morima, što je omogućavalo da se uporišta na kopnu odbrane i povežu u cjelinu.

U isto vrijeme su i velike površine poluostrva bile skoro puste. Uzroci su bili varvarski upadi, razure, bolesti... Žitelji Trakije, Mezije, posavske Dalmacije, provincija na Dunavu su se premjestili (ili premještali) u planine i prema pomenutim morima i tamo su formirane manje ili veće enklave romejskog /vizantijsko-grčkog i romanskog (jednom riječju, starobalkanskog) stanovništva.

Poslije smještanja novih naroda, dio onih ljudi u planinama je ostao izolovan, ili odšeo od ostalih djelova carstva, što je dovelo do toga da Vizantija u kasnijem periodu, kad je ponovo ovladala poluostrvom, te potomke svojih bivših podanika izjednači s varvarima. U izvorima, od X vijeka, ih srećemo kao Vlahe, Arbanase, Latine...

Ipak, ključni problem je, kao što je već nagoviješteno, to što postojeći istorijski izvori zapravo ne govore mnogo/ništa o *doseljenicima*. Nema onovremenih informacija o tome ko je sve u VII i VIII vijeku živio na području sadašnje Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine... Poznato je samo da se na lijevoj obali Save i na srednjem Dunavu u VI i VII vijeku nalazila prostrana avarska država u kojoj su živjeli (i) Sloveni. Slabljenjem centralne vlasti jedan dio Avaro-Slovena se 623. godine odvojio i, pod trgovcem koji se zvao Samo, u zapadnoj Panoniji napravio državu.

Drugi dio je prešao Savu i naselio se – koja su to plemena bila, ne zna se.

Zato je najveći dio historičara ovu neprijatnost “riješio” na sljedeći način: Porfirogenet je ~950. godine saopštio da su to bili Srbi i Hrvati; “srpsko ime” je dio naziva grada Gordoservon (u današnjoj Turskoj) iz 680. godine; a tu je i (Porfirogenetova) Servija u okolini Soluna. Kraj priče?!

Međutim, nepobitna istina je: **NIKO, AMA BAŠ NI-KO, OD ONOVREMENIH PISACA NE SPOMINJE SRBE (NI HRVATE) NA TERITORIJI BALKANSKOG POLUOSTRVA SVE DO 822. GODINE!**³⁴

I ta istina je podstakla nekolicinu historičara i istraživača (Relja Novaković, Radoslav Rotković...) da pokušaju da do odgovora dođu zaobilaznim putem. Uz pomoć par historijskih “podataka” i većeg broja sličnih, ili istovjetnih toponima koji su se nalazili, ili se nalaze u Polabljju (Njemačka) i Crnoj Gori, oni su razvili pretpostavku (prvi dokazujući porijeklo Srba, a drugi porijeklo Crnogoraca) po kojoj su se u centralni dio jugoistočne Evrope doselila tri naroda polapskih Slovena: Sorabi, Vilci (Wilzi ili Welatabi) i Abodriti.

Po Rotkoviću, preci (ako ne svih, a ono većine) Crnogoraca su bili Vilci (Ljutići). Njegova teorija i dalje ima dosta pristalica u “procrnogorskim krugovima”.

Pogledajmo sada šta se o Srbima, Hrvatima i ostalim navedenim narodima može saznati od starih pisaca.

Prvi je nepoznati franački hroničar koga od XVI vijeka zovu Fredegar. On u djelu *Hronika* navodi da se po pobjedi

---

³⁴ A, što se Gordoservona tiče, on može da ima veze sa Srbima koliko i Serbonis – jezero u donjem Egiptu, Serab (i još najmanje pet drugih, sličnih naziva mjesta) u Persiji/Iranu, Sarbin u Poljskoj, Surbe na Kavkazu, Serbetis u Alžiru... Osim toga, ime može biti složenica od slovenskog “gord-” i latinsko-grčkog “servo” sa značenjem: čuva, pazi, gleda..., ali i od *Gordaei* (nekadašnje ime za Kurde) i ponovo “servo”.

nad franačkim kraljem Dagobertom (631-2), slovenskom kralju Samu pridružio “i Dervan knez (iz) naroda Surba, slavenskog plemena...” (et Deruanus dux gentis Surbiorum, qui ex genere Sclavinorum erant...) koje je tada bilo pod franačkom vlašću (ad regnum Francorum).³⁵

Ako se prihvati da su ovi Surbi, kao i oni iz *Anala franačkog kraljevstva* [(“godina 789.) ...Sklavi čija su imena Surbi, a takođe i Abodriti” (Sclavi cum eo quorum vocabula sunt Suurbi, nec non et Abodriti)], istovjetni sa Sorabima iz drugih (kasnijih) zapisa, jasno se vidi da oni tada nijesu živjeli na Balkanskom poluostrvu.³⁶

Bliže određenje o njihovim staništima dao je Ajnhard (775-840) prvo u *Životu Karla Velikog*, /gl. 15/: “...taj dio Germanije se graniči sa Saksonijom, Dunavom, Rajnom i rijekom Sala, koja dijeli Turinge i Sorabe” (...ac Salam fluvium, qui Thuringos et Sorabos dividit); a potom i u *Analima** za 782. godinu: “Sorabi Slavi, koji žive na poljima između Labe i Sale” (Sorabi Sclavi, qui campos inter Albim et Salam interiacentes incolunt).³⁷ Dakle, nalazili su se u današnjoj Njemačkoj.

To potvrđuju i *Anali franačkog kraljevstva* u zapisu za 806. godinu: “u zemlju Slavena, po imenu Sorabi, koji borave

---

³⁵Chronicle of Fredegar, World digital Library; Fredegar, Chronicle, Book IV, 68; The Latin Library.com

³⁶ Neki historičari smatraju da je ovaj pomen Surba kao slovenskog naroda iz 631-2. godine i najstariji pomen Srba uopšte, ali se mora reći da se imena sa osnovom Ser(b/v) javljaju i ranije – u I i II vijeku n.e. Na primjer, kod Tacita i Ptolomeja: Serbi kod Kavkaza; Si(er)boi u azijskoj Sarmaciji (Geography, book. V, 9.21) što je otprilike isti prostor. A onda i Plinija St.: Serbon(sko) jezero u Palestini. (Natural historia, book V, 14) . Ipak, ne zna se da li ima neke veze između tih naziva i slovenskih S(o)rba.

³⁷ Einhard, The Life of Charlemagne (NY: Harper & Brothers, 1880) & Einhard, Vita Karoli Magni, Chapter 15.

* Einhardi Annales (in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recudi fecit), Hanover, 1845., str. 22. Napomena: ovi *Anali* nijesu isto što i *Anali franačkog kraljevstva*!

iznad rijeke Albe/Elbe (in terram Sclavorum, qui dicuntur Sorabi, qui sedent super Albim fluvium...)", a zatim i anonimni autor spisa *Život i djela cara Ludovika pobožnog* (Vita et Actus Imperatoris Ludovici Pii, 816. godina) koji koristi i isto ime: "Sorabos Sclavos".

Osim Soraba, u krajevima Germanije, "između Rajne i Visle, okeana i Dunava", živjeli su *Velatabi* (Welatabi), Abodriti i Boemani (danas Česi) – "grubi i varvarski narodi", koji "skoro svi govore sličan jezik, ali se među sobom razlikuju po običajima i izgledu." (...deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum ac Visulam fluvios oceanumque ac Danubium positae, lingua quidem poene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt).³⁸

Deveti vijek i podaci iz tog perioda su posebno važni za ovo istraživanje, jer su tada Srbi i Hrvati prvi put neposredno notirani na Balkanu.

Tako, 822. godine, Ljudevit Posavski iz Siska dolazi kod "Soraba, naroda za koji kažu da zauzima veliki dio Dalmacije" (adventum Liudewitus Siscia civitate relicta ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur).³⁹

Iste godine je franački car na saboru u Frankfurtu saslušao izaslanike i primio darove od "svih istočnih Slovena, to jest Abodrita, Soraba, Vilaca, Bohemijana, Marvana (Moravijana?), Predenecenata i u Panoniji nastanjenih Avara". (In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedene-centorum, et in Pannonia residentium Abarum legationes cum muneribus ad se directas audivit.)

---

³⁸ Einhard, Vita Karoli Magni, poglavlje 15. U poglavlju 12 je objašnjeno da su **Velatabi naziv za Vilce** na njihovom jeziku. (Wilzi, proprie vero, id est sua locutione, Welatabi dicuntur.)

³⁹ Ovaj i sljedeći navod su iz: Annales Regni Francorum, The Latin Library.com. Napomena: Termin Dalmacija odnosi na mnogo veći prostor od današnje Dalmacije.

Na osnovu ove odrednice “istočni”, kao i po “redu navođenja”, Rotković je utvrdio da su neka od ovih plemena bila nastanjena na Balkanu (južno od Save i Dunava), iako se to iz citata i reda navođenja zaista ne može zaključiti, a i jedan pogled na kartu Evrope je dovoljan da se shvati da su Francima i ostalim Germanima Sloveni na Balkanu bili, ipak, “malo” više južno nego istočno.

U prilog Rotkovićevoj tezi ne ide ni zapis iz 824. god. u kome je nedvosmisleno rečeno da je Car “primio izaslanike Abodrita koji se narodski zovu Predenecenti i žive u Dakiji na Dunavu kao susjedi Bugara” (Caeterum legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti* vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt).⁴⁰

Konačno, činjenica je da su Sorabi i Vilci (kao i Abodriti) i poslije sabora 822. godine stanovali u Germaniji. To se vidi i iz objava vezanih za 839. godinu kada su Saksonci bili u ratu sa Sorbima i Vilcima, a Austrazijci (iz tadašnjeg severoistočnog dijela Franačke) i Turinzi sa Abodritima koji su tamo (Meklenburg, Holštajn) boravili i u narednim vjekovima. Nakon toga, Vilci postepno nestaju iz izvora, da bi se u X vijeku (983.) pojavili kao Lutici (Ljutići?), a tokom XIII vijeka su u potpunosti germanizovani.

Za Lužičke S(o)rbe se zna da su i dan-danas na istoj, ili približno istoj teritoriji, a njihovi sadašnji nazivi Serby/Serbja su novijeg datuma – najraniji pomen je iz 1548. godine u ručno pisanom prevodu Biblije: “Serpsky”, “Serpskeye”.

Na Balkanu, Sorabi su zabilježeni jednom (822) i to u *Analima franačkog kraljevstva*, dakle, u hronici čiji je autor, do tada, izvještavao o Slovenima na prostoru Franačke države

---

⁴⁰ Vita et Actus Imperatoris Ludovici Pii, Documenta Catholica Omnia.

* Ti isti Predenecenti/Abodriti su 818. godine bili u društvu Guduskana i Timočana koji su pobjegli od Bugara. (Abodritorum videlicet, et Coduscanorum, et Timotianorum, qui Bulgarum societate relicta.) *Ovi Guduskani su kasnije/ubrzo postali Hrvati.*

i kome su dalmatinski S(e)rbi bili očigledno nepoznati, što se vidi po ovome: “Soraba, naroda za koji kažu...”. Stoga je vrlo vjerovatno da ih je samo jezički prilagodio postojećem “stanju na terenu”, odnosno narodu sličnog imena o kome je više puta pisao u svom djelu.

Prema tome, na osnovu istorijskih podataka se ne može potvrditi pretpostavka da su balkanski S(e)rbi istovjetni sa Sor(a)bima iz Germanije, a ne postoji ni bilo kakva pouzdana vijest o tome da su se pripadnici polapskih slovenskih naroda u većem broju preselili na područje današnje Crne Gore, Bosne i Hercegovine, ili Srbije.

I, upravo tu ćemo se po drugi put u ovoj studiji (šetite se Sklavena i Anta) susresti sa poklapanjem istorijskih izvora i rezultata genetskih istraživanja. Naime, 2010. godine je obavljeno DNK testiranje nešto više od 200 Lužičkih Srba koje je pokazalo da su porijeklom “bliski Poljacima, pa onda Česima, Slovacima i nekim germanskim skupinama. *Sorbi* (L. Srbi) *se sasvim razlikuju od Srba iz Srbije i Crne Gore*, što odražava i znatnu geografsku udaljenost ovih populacija.”⁴¹ [Najvažnija razlika je to što je podgrupa M458 haplogrupe R1a kod Sorba zastupljena granom L260, a kod Srba granom L1029. Na drugoj strani, podgrupe Z280, koja je dominantna varijanta grupe R1a kod Srba, kod Sorba ima vrlo malo.]

Isto to je potvrđeno i u radu iz 2012. godine. Analizirana su 123 muškarca. [Haplogrupu I2a su imala 3 čovjeka, ili 2,4%, i nijedan nije bio “Dinarac”.]⁴²

Toliko o tome.

000

---

⁴¹ *Genetic variation in the Sorbs of eastern Germany in the context of broader European genetic diversity* (Veeramah, Tönjes, et al.); European Journal of Human Genetics (2011)

⁴² *Contemporary paternal genetic landscape of Polish and German populations: from early medieval Slavic expansion to post-World War II resettlements* (Rębała et al.); European Journal of Human Genetics (2012)

Što se Hrvata tiče, priča je prilično kratka – njih nema u dosad objavljenim izvorima, a ni u “spisku” tzv. Bavarskog Geografa (IX vijek). Ljudevit niđe nije označen kao Hrvat, a isto tako ni knez Borna kod koga je Ljudevit 823. godine došao nakon izbivanja kod Srba. Borna je bio: “dux Dalmatiae atque Liburniae”, ili “dux Guduscanorum”.

Alfred Veliki (kralj Veseksa od 871. do 899.) je u svojoj *Geografiji Evrope* narod Horita (Horithi) locirao “istočno od Dalamensana(?)” koji su, opet, bili “sjeveroistočno od Moravijana”, ali je teško u njima prepoznati Hrvate.⁴³

Hrvatska historiografija je ustanovila da se ime Hrvat na Balkanu prvi put pominje sredinom IX vijeka (840-852) u darovnici kneza Trpimira (original izgubljen, postoji prepis je iz 1568 godine), ali zvanično je najstariji (~880) natpis u kamenu iz Šopota kod Benkovca: “Branimiro com... dux Cruatorvm cogit...”.

Na kraju, ostalo je da se nešto kaže i o “toponimskoj” teoriji. Da li u Rotkovićevom i Novakovićevom radu ipak ima “nečega”?

Pa, recimo to ovako: priča o imenima predjela, potoka, sela... u Crnoj Gori nije baš tako “jednosmjerna”. Tačno je da slovenskih, ili sloveniziranih odrednica ima mnogo (i zato što se ponavljaju na raznim mjestima, ali i prvenstveno zato što su nastajale tokom perioda od 1400 godina), međutim, ni broj neslovenskih nije zanemarljiv – naprotiv.

Nesporno je da jedan dio toponima o kojima je riječ potiče od opšteslovenskih riječi kao što su: lug, gora, studen,

---

⁴³ Alfred takođe bilježi i Surpe “sjeverno od Dalamensana”. (“To the north-east of the Morayians are the Dalamensan; east of the Dalamensans are the Horithi, and north of the Dalamensians are the Surpe”) I, malo kasnije, “Surfe”. /King Alfred's Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World, 37./

golo, bistro, potok, glava, grab, bukva (preuzeta od Germana), breza, jasen, javor, crno, bijelo, mokro... Ali, to istovremeno znači da su svi isti, ili srodni geografski pojmovi u Njemačkoj, Poljskoj, Ukrajini, Crnoj Gori... mogli nastati nezavisno jedni od drugih, zar ne?

Nažalost, nesporno je i to da je veza između najvećeg broja od oko 860 navedenih toponima i drugih naziva u knjizi *Odakle su došli preci Crnogoraca* (do pucanja) nategnuta, ili prosto rečeno, pogrešna. Ovo se prije svega odnosi na povezivanje određenih polapskih lokaliteta sa imenima plemena iz Crne Gore. U pitanju su: Cuce, Kuči, Hoti, Malonšići, Bandići... Između ostalog, nemoguće je objasniti sljedeće:

- Ako je istina da su ta imena “donešena” iz Polablja u VI-VII vijeku – u vrijeme kad Sloveni stižu na Balkansko poluostrvo, kako se dogodilo da se ona u Diokliji/Zeti/Crnoj Gori ne javljaju *sve do XIV-XV vijeka!*?

- Zašto onda pripadnici tih plemena nasljeđuju haplogrupe J2a, E1b, J2b..., a ne R1a-M458?

Takođe, činjenica je i da neki toponimi, koji se danas smatraju “slovenskim”, nijesu izvedeni od izvorno slovenskih riječi. To su oni u kojima se nalaze **germanski**: br/ij/eg (*berg*) [+ keltsko *briga* = brdo], hum (*hulma-*, *holm*), greda (*grendel*, *grindel*), ledina (*land*, *lindan*), stijena (*stainaz*, *sten*), ili dolina (*dal*), stim što je vjerovatnije da naši *dolovi*, koji se razlikuju od pravih, izduženih dolina, potiču od starobalkanskog *doliba* /*duliba* = plodna kraška uvala, bliskog proto-keltskom *dolā* = livada, pašnjak.⁴⁴

Slično je i sa svim *rupama* (lat. *ruptura*), *lokvama* (grč. *λακκος*, lat. *lacus*), *livadama* (grč. *λειβάδι*), *selima* (lat. *sella* = sedište), *poljima* (srodno s lat. *palam* = otvoreno, javno), *ce-*

---

⁴⁴ Germanske posuđenice u praslovenskom jeziku je obrađivalo više autora. U ovoj studiji je najviše korišćen doktorski rad Saskie Pronk-Tiethoff, *The Germanic loanwords in Proto-Slavic: origin and accentuation* (2012-11-28, Leiden University).

rovicama (lat. *cerris*), *kapama* (lat. *caput*, ili *cappa?*), *valama* (lat. *vallis*), *turijama* (*taurus/ταύρος*) i naročito *lastvama*, *ublima* (starobalkanske)... širom Crne Gore, odnosno s riječima koje su postojale isključivo, ili i kod predslovenskih stanovnika zapadnog Balkana.

Broj neslovenskih naziva nije jednako “raspoređen” u svim djelovima današnje Crne Gore, ali ih ima zaista svuda.

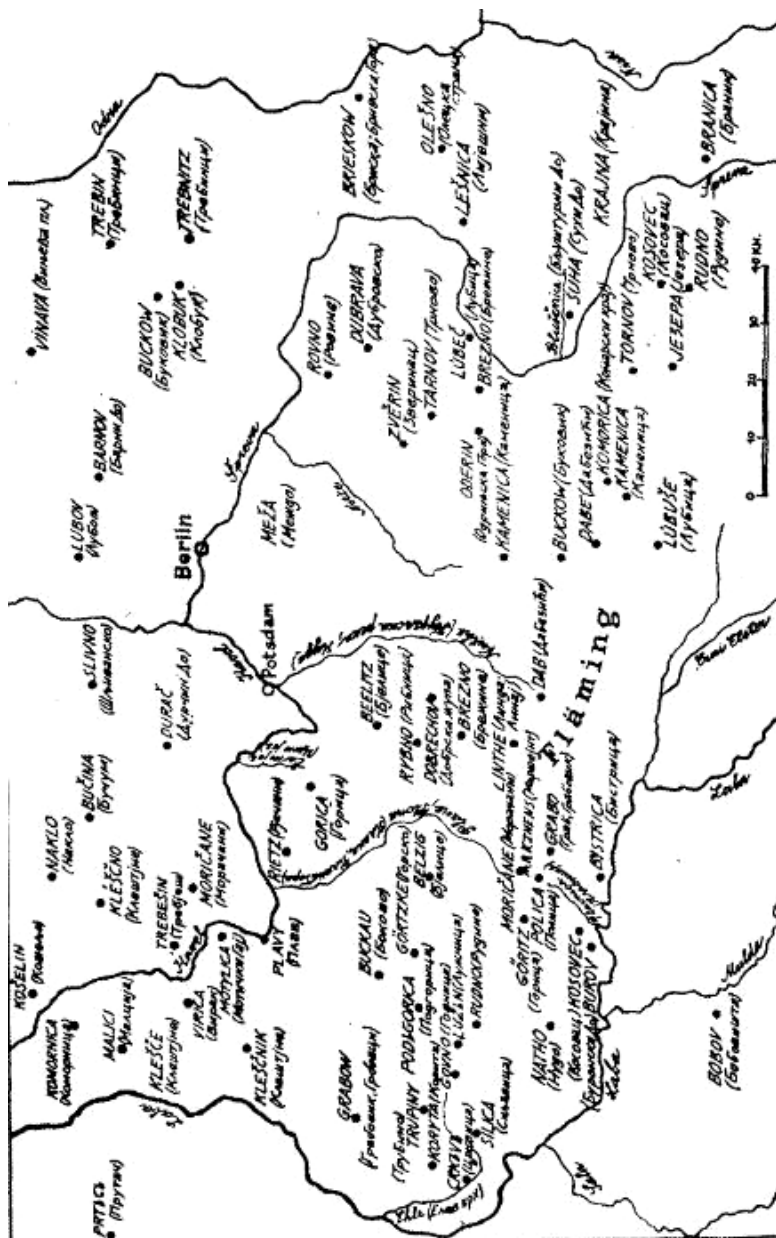
Na primjer, samo na prostoru Banjana, Krivošija i Zubaca – između planina Somine i Njogoša na severu, i Risna i Trebinja na jugu, upisano je na geografskoj karti više od 50 toponima neslovenskog porijekla: Risan, Plate, Vardar, Pareš, Lirovo polje, Kabao /ger. *kübel* ← lat. *cūpella*/, Bani, Gunjina, Leotar, Domiter, Šbra, Orjen, Rinča, Vutasi, Konišor, Unjarina, Bobjer, Škuljevac, Čopi, Turive doline, Strp, Krotinja, Vrljeroške kape, Tospude, Broćanac, Kaloper, Turmenti, Spila, Vilusi (pod uslovom da ne potiče od ukrajinskog “*вилух*” /vilusi u množini/ = kastriran ovan), Velimlje, Pazua (paz = prelaz/prolaz?), Češor, Tupan, Šurtin do, Truma, Barbate, Buljev pod, Bardin katun, Baljački do, Štukelina poljana, Droškoricica, Turuntaš, Somina, Čurila, Dragalj (? protoger. *draganan* /vući/), Vrčelac, Svrčuge, Bunev do... Broj neupisanih je znatno veći.

[Nijesu uzete u obzir tursko-arapske oznake mjesta.]

Na drugoj strani, u istočnom dijelu Crne Gore, imamo zanimljivu, ili neobičnu pojavu: slovenske toponime u planinskom pojasu i albanske u ravnicama, a okolnost koja otežava istraživanje i zaključivanje je to što ni za jedne, ni za druge ne znamo kad (i kako) su nastali.

Dakle, otvorilo bi se previše pitanja “za” i “protiv”, a opet se ne bi dobili jasni odgovori.

Bolje je posvetiti se caru Konstantinu Porfirogenetu, to jest, njegovom djelu – inspiraciji mnogih historičara.

Karta iz knjige *Odakle su došli preci Crnogoraca*

VIZANTIJSKI IZVORI

Porfirogenet

Djelo *O upravljanju carstvom* (De Administrando Imperio), predstavlja jedan od najvažnijih izvora za proučavanje historije balkanskih naroda od doseljavanja Slovena do sredine X vijeka, kada, u stvari, ovaj spis i nastaje. Međutim, o vjerodostojnosti podataka cara Konstantina Porfirogeneta se puno raspravljalo. Ima historičara koji sumnjaju u njegove navode o zasebnom dolasku Srba i Hrvata (~630. godine), a ima i onih koji mu u potpunosti vjeruju.

Najbolji komentar o ovom tekstu je dao historičar Božidar Ferjančić u *Vizantijskim izvorima II*. U uvodu je istakao da “vijesti o najranijoj historiji Srba i Hrvata stoje usamljeno i ne nalaze potvrdu u drugim izvorima”. Zatim, careva priča je zasnovana i na predanjima pa ima dosta pomućenog, ili legendarnog. Sve su to nepobitne činjenice, ali u ovom slučaju olakšavajuća okolnost je to što su u fokusu našeg interesovanja prvenstveno geografsko-etnički, a ne historijski podaci iz ovog spisa.

Kazivanje o *Hrvatima i zemlji u kojoj sada stanuju*:

Avari su zauzeli Salonu (614) i nastanili se u Dalmaciji. Malo kasnije, car govori da su to uradili “*Sloveni koji su se zvali Avari*”. Potom su došli “*Hrvati koji su sada naseljeni u krajevima Dalmacije*” i “*vode porijeklo od nekrštenih Hrvata nazvanih i Beli koji stanuju s one strane Turske (Mađarske), a u blizini Franačke i graniče se sa Slovenima, nekrštenim Srbima. Ime Hrvati na jeziku Slovena znači 'oni koji imaju mnogo zemlje'. Ovi Hrvati dođoše kao prebeglice caru Romeja Irakliju pre nego što Srbi pređoše istom caru Irakliju, u vreme kad Avari ratujući proteraše odavde Romane koje je car Dioklecijan iz Rima doveo i naselio...Po naređenju cara Iraklija*”

ovi Hrvati, zarativši i odande isteravši Avare, nasele se... u toj zemlji Avara, u kojoj i danas stanuju.” (gl. 31; str. 37-39)⁴⁵

“Οτι οί Χρωβάτοι, οί εις τὰ τῆς Δελματίας νῦν κατοικοῦντες | μέρη, ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων, τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων, κατὰγονται, οἷτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν, Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ | συνοροῦσι Σκλάβοις, τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις. Τὸ δὲ Χρωβάτοι τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἐρμηνεύεται, τουτέστιν ‘οἱ πολλὴν χώραν κατέχοντες’. Οἱ δὲ αὐτοὶ Χρωβάτοι εις τὸν βασιλεῖα τῶν

Srbi i zemlja u kojoj sada stanuju:

“*Treba znati da Srbi vode poreklo od nekrštenih Srba ... (slijedi sličan opis kao i za Hrvate) Pošto su dva brata nasledila od oca vlast nad Srbijom, jedan od njih preuzevši polovinu naroda prebegne Irakliju” koji “...ga primi i kao mesto naseljavanja dade mu u Solunskoj temi Serviju koja od tada taj naziv nosi. Srbi na jeziku Romeja znači 'robovi', pa se stoga i ropska obuća obično naziva serbula... Ovo ime dobiše Srbi jer postadoše robovi cara Romeja. Posle nekog vremena isti Srbi odluče da se vrate u svoje zemlje i car ih otpusti. Kada su prešli reku Dunav pokaju se i preko Stratega (vojnog zapovjednika) koji je tada upravljao Beogradom jave caru Irakliju da im dodeli drugu zemlju da nasele. I pošto sadašnja Srbija, Paganija i zemlja Zahumljana i Travunija i zemlja Konavljana behu pod vlašću cara Romeja, a te zemlje opuste od Avara /...oni izagnaše Romane koji sada stanuju u Dalmaciji i Draču/ ...to car u ovim zemljama naseli iste Srbe i behu oni potčinjeni caru Romeja. Car njih pokrsti dovevši sveštenike iz Rima i ...izloži im hrišćansko veroučenje.*” (str. 46-49)

(Prevod je preuzet iz Vizantijskih izvora II)

Ἰστέον, ὅτι οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων, τῶν καὶ ἄσπρων ἐπονομαζομένων, κατὰγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοι-

---

⁴⁵ Korišćen zbornik *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II*, Beograd 1959., a tekst na grčkom je iz *Constantine Porphyrogenitus - De Administrando Imperio*; Gy. Moravcsik, R.J.H. Jenkins; Washington 1967.

κούντων εἰς τὸν παρ' | αὐτοῖς Βοῖκι τόπον ἐπονομαζόμενον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία, ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία, ἡ ἀβάπτιστος, ἡ καὶ ἄσπρη προσαγορευομένη· ἐκεῖσε τοίνυν καὶ οὗτοι οἱ Σέρβλοι τὸ ἀπ' ἀρχῆς κατώκουν. Δύο δὲ ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβλίας ἐκ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένων, ὁ εἰς αὐτῶν τὸ τοῦ λαοῦ ἀναλαβόμενος ἤμισυ, εἰς Ἡράκλειον, τὸν βασιλέα Ῥωμαίων, προσέφυγεν, ὃν καὶ προσδεξάμενος ὁ αὐτὸς Ἡράκλειος βασιλεύς, παρέσχεον τόπον εἰς κατασκήνωσιν ἐν τῷ θέματι Θεσσαλονίκης τὰ Σέρβλια, ἃ ἔκτοτε τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἀπέιληφεν. Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ 'δοῦλοι' προσαγορεύονται, | ὅθεν καὶ 'σέρβυλα' ἢ κοινῇ συνήθεια τὰ δουρικὰ | φησιν ὑποδήματα, καὶ 'τζερβουλανούς' τοὺς τὰ εὐτελῆ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων. Μετὰ δὲ χρόνον τινὰ ἔδοξεν τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους εἰς τὰ ἴδια ἀπελθεῖν, καὶ τούτους ἀπέστειλεν ὁ

Zapazite sada sljedeću nedosljednost pri prevodu riječi Σέρβλια: "...vlast nad Srbijom," i: "...u Solunskoj temi Serviju koja...". Na taj način su priređivači *Vizantijskih izvora* valjda željeli da naglase neku razliku između tih "mjesta".

Međutim, ispravan prevod bi morao izgledati ovako: "...vlast nad Serv(1)iom..." i: "...u solunskoj temi Serv(1)iu...". Zatim: "Serv(lo)i na jeziku Romeja znači robovi, pa se stoga i ropska obuća obično naziva servula..." (a ne "serbula").

Dva su razloga za to. Prvi: Porfirogenet nije napravio razliku zato što su ljudi o kojima piše došli iz Σέρβλια-e i car Iraklije ih je naselio u mjestu Σέρβλια, "*koje od tada taj naziv nosi*." Drugi razlog je to što se u njegovom vremenu, kao i danas, slovo β u grčkom jeziku čitalo, ili izgovaralo kao /v/. Uporedite sa: Χρωβάτοι i Σκλάβοι. Strogo profesionalno ponašanje bi nalagalo da se imena Srbi i Srbija koriste samo u komentaru ovih rečenica.

Zahumljani i zemlja u kojoj sada stanuju:

"Zemlja Zahumljana je prethodno bila u posjedu Romana... ali je opustjela nakon što je narod porobljen od strane Avara. Oni koji sada žive tamo, Zahumljani, su Srbi iz vremena onog princa koji je tražio zaštitu od cara Iraklija... Ime

su dobili po brdu Hum i, zaista, ime Zahumljani na jeziku Slavena znači 'iza brda'...' a potiču "od nekrštenih koji su živjeli na rijeci Visli..." (gl. 33)

ὁ ταύτης λαὸς τὸ παράπαν ἡρήμωται. Οἱ δὲ νῦν οἰκοῦντες ἐκεῖσε Ζαχλοῦμοι Σέρβλοι τυγχάνουσιν ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος, τοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἡράκλειον προσφυγόντος. Ζαχλοῦμοι δὲ ὠνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὗτω καλουμένου Χλοῦμου, καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τῆ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἐρμηνεύεται τὸ Ζαχλοῦμοι ἦγουν 'ὀπίσω τοῦ βουνοῦ', ἐπειδὴ ἐν τῷ

Travunjani i Konavljani...:

"Zemlja Travunjana i Konavljana je jedna. Stanovnici potiču od nekrštenih Srba iz vremena... Prinčevi Travunije su uvijek bili pod komandom princa Srbije. Travunija na jeziku Slavena znači 'utvrđeno mjesto'..." (gl. 34)

ἐκείνου ὁ Τζουζήμερις. Ἦσαν δὲ οἱ τῆς Τερβουνίας ἄρχοντες αἰεὶ ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας. Τερβουνία δὲ τῆ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἐρμηνεύεται 'ἰσχυρὸς τόπος' ἢ γὰρ τοιαύτη χώρα ὀχυρώματα ἔχει πολλά.

Dukljani* i zemlja u kojoj sada stanuju:

[*Ovo ime bi se moralo pisati i izgovarati *Dioklejci*, ili *Dioklijani/Diokljani*, jer je zemlja *Diokleja*, ili *Dioklija*. Oblik **Dukljani, Duklja NEMA NIKAKVO ISTORIJSKO UPORIŠTE**. U "optica]" ga je uveo K. Jireček.]

"I Duklju su ranije držali Romani, koje je preselio car Dioklecijan iz Rima, kao što je rečeno u istoriji o Hrvatima i nalazila se pod vlašću cara Romeja. Avari su porobili i ovu zemlju i ona je ostala pusta, i za cara Iraklija ponovo je naseljena kao i Hrvatska, Srbija, zemlja Zahumljana, Travunija i Konavlje. Duklja je dobila ime po gradu ... koji sagradi car Dioklecijan..." (gl. 35; str. 63)

"Ὅτι ἡ Διοκλείας χώρα καὶ αὐτὴ πρότερον παρὰ τῶν Ῥωμάνων ἐκρατεῖτο, οὗς ἀπὸ Ῥώμης μετέκτισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός, καθὼς καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν Χρωβάτων ἱστορίαν εἴρηται, ὑπὸ δὲ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων ὑπῆρχεν. Παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὐτὴ ἡ χώρα αἰχμαλωτισθεῖσα ἡρήμωται, καὶ πάλιν ἐπὶ Ἡρακλείου, τοῦ βασιλέως ἐνωκίσθη, καθὼς καὶ ἡ Χρωβατία καὶ ἡ Σερβλία καὶ ἡ τῶν Ζαχλοῦμων καὶ ἡ

Τερβουνία καὶ τοῦ Καναλή. Διόκλεια δὲ ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ
χώρᾳ κάστρου, οὐπερ ἔκτισεν ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός, νυνὶ δὲ ἐστὶν
ἐρημόκαστρον μέχρι | τοῦ νῦν ὀνομαζόμενον Διόκλεια.

Pagani, ili Arentani i zemlja u kojoj sada stanuju:

*“Zemlja Pagana je prethodno bila u posjedu Roma-
na... Pagani potiču od nekrštenih Srba... Pagani na jeziku
Slavena znači 'nekršteni', ali na jeziku Romeja njihova zemlja
se zove Arenta...”* (gl. 36)

“Ὅτι ἡ χώρα, εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσιν οἱ Παγανοί, καὶ αὐτὴ πρότερον
παρὰ τῶν Ῥωμάνων ἐκρατεῖτο, οὗς ἀπὸ Ῥώμης ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανός
μετοικίσας ἐν Δελματία ἐνώκισεν. Οἱ δὲ αὐτοὶ Παγανοὶ ἀπὸ τῶν ἀβαπτί-
στων Σέρβλων κατάγονται. ἔξ ἐκείνου τοῦ ἀρχοντος, τοῦ εἰς τὸν βασιλέα
Ῥράκλειον προσφυγόντος. Παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων καὶ αὐτὴ ἡ χώρα

Porfirogenet o “granicama” opisanih zemalja:

*“Dioklija je u susjedstvu tvrđava Drača, to jest Lješa,
Ulcinja i Bara i ide do Kotora, a iza planinskog područja je
susjed sa Srbijom.”*

Tervunia/Travunija *“počinje od Kotora i pruža se do
Raguze (Dubrovnik), a s druge strane planinskog područja je
susjed sa Srbijom...”*. Zahumlje *“se pruža do rijeke Orontius
(Trebižat?) i na strani prema obali je susjed Paganima, ali
prema planinskom području na sjeveru je susjed Hrvatima, a
naprijed Srbiji.”* Paganija *“ide do rijeke Cetine”*, a od Cetine
počinje Hrvatska i ide sve do provincije Istre, dok je Srbija
*“ispred svih ovih zemalja, ali je na sjeveru susjed Hrvatske, a
na jugu Bugarske.”* (Prevedeno na osnovu *Constantine Porphyrogeni-
tus - De Administrando Imperio*, Moravčik-Dženkins, gl. 30, str. 145)

νία διακείνεται οὕτως ἡ δὲ Διόκλεια πλησιάζει πρὸς τὰ καστέλλια τοῦ
Δυρραχίου, ἡγουν πρὸς τὸν Ἐλισσὸν καὶ πρὸς τὸ Ἐλκύνιον καὶ τὴν
Ἀντίβαριν, καὶ ἔρχεται μέχρι τῶν Δεκατέρων, πρὸς τὰ ὄρεινά δὲ πλησιάζει
τῇ Σερβλίᾳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ κάστρου τῶν Δεκατέρων ἄρχεται ἡ ἀρχοντία
Ῥερβουνίας, καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ῥαουσίου, πρὸς δὲ | τὰ ὄρεινά
αὐτῆς πλησιάζει τῇ Σερβλίᾳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ῥαουσίου ἄρχεται ἡ ἀρχοντία
τῶν Ζαχλούμων, καὶ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Ὀροντίου ποταμοῦ,

...
βενα τῆς χώρας Σερβλίας. Ἡ γὰρ χώρα Σερβλίας εἰς κεφαλὴν μὲν ἔστιν πασῶν τῶν λοιπῶν χωρῶν, πρὸς ἄρκτον δὲ πλησιάζει τῆς Χρωβατίας, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Βουλγαρίας. Ἄφ' οὗ δὲ κατεσκήνωσαν οἱ εἰρημέ-

Toliko od Porfirogeneta, za sada.

Dakle, ukratko:

- Car vezuje doseljavanje Srba i Hrvata za vrijeme vladavine cara Iraklija (614-641). I jedni i drugi su došli iz svojih postojbina iza Turske (Mađarske) i u susjedstvu Franačke. Samo je za "Pleme patricija i prokonzula Mihajla, sina Viševog, arhonta Zahumlja" jasno rečeno da "potiče od nekrštenih koji su živjeli na rijeci Visli..." (Poljska, istočno od Sor/a/ba).

Komentar: Nijedan izvor do IX vijeka ne zna za Hrvate i "Veliku/Bijelu Hrvatsku" (i isto takvu Srbiju). Prije će biti da su Hrvati u stvari bili "Avaro-Sloveni" koji su tokom VIII-IX vijeka izašli iz bivše Samove države, prešli Savu i sa sobom donijeli i (staro?) ime i predanje o nekoj ranijoj hrvatsko-azijskoj pradomovini. A, što se Srba tiče, njihova postojbina je, po Porfirogenetu, bila "u susjedstvu Franačke", ali *istočno* od Hrvata: "Oni iz svojih krajeva zemlje moraju do mora putovati 30 dana, a more, do kojega dođu nakon 30 dana je ono koje je nazvano 'crno'." (Zapadna Ukrajina?)

- Iraklije je Srbima dao "kao mesto naseljenja" Serviju u solunskoj temi. Iz toga se i danas izvlači zaključak da su se oni nalazili na jugoistočnoj strani Balkanskog poluostrva još u VII vijeku i da je jedan njihov dio preseljen u Malu Aziju prije 680. godine (kad se u Bitiniji pominje grad Gordoservon).

Komentar: U prvoj polovini VII vijeka **tema** (upravna jedinica) **Solun nije postojala, niti se zna za mjesto Servija**. Ta tema je administrativno-geografski pojam iz docnijeg perioda (početak IX v.), a kad i kako je nastala Serv(1)ija/Σέρβια, nije poznato. Opet i ponovo, nema podataka iz onovremenih izvora koji pominju Srbe oko Soluna, ili bilo će drugo ispod

Save i Dunava. Prema tome, postavlja se pitanje: Kako je narod, koji je još u VII vijeku naselio čitav niz oblasti na istočnom, a potom i zapadnom Balkanu, mogao ostati nezapažen sve do IX stoljeća?

Pa prosto, *nije ostao nezapažen* – samo **se nije zvao Srbi!** Bila su to razna slovenska plemena koja su uskoro “postala **Servi** cara Romeja”.

- Porfirogenetovi Srbi u X vijeku žive na prostoru “*sadašnje Srbije*”, Paganije, Zahumlja, Travunije i Konavala.

Komentar: Zapravo, nije potreban, ali je važno istaći da su Jireček i mnogi historičari poslije njega umjesto izvornog naziva *sadašnja Srbija* (koji je pandan *prvobitnoj* Srbiji, *onoj “iza Turske”*) koristili izraz “prava (kontinentalna) Srbija” koja ima i dio koji se zove “primorska Srbija”?!

- Dioklijani/Diokleji nijesu ubrojani u Srbe – ni u poglavlju 31 (o Srbima), a ni u poglavlju 35.

Komentar: Ponovo nije potreban, ili bolje rečeno, nema šta da se komentariše. Iz teksta o provinciji Dalmaciji saznaje se da je Dioklija jedan od slovenskih regiona, a onda je u zapisu o Srbima rečeno da su Avari iz Srbije i Paganije izagnali “*Romane koji sada stanuju u Dalmaciji i Draču...*”. Na osnovu toga bi, budući da je tema Drač obuhvatala i Prevalis, mogli zaključiti da su Romani živjeli i u Diokliji, ali nezgoda je to što je ta ideja negirana u samom poglavlju o Dioklijanima: “Avari su porobili i ovu zemlju i ona je ostala pusta, i za cara Iraklija ponovo je naseljena kao i Hrvatska, Srbija...”⁴⁶

Ono što se može komentarisati su tumačenja vrlih historičara koji su priču o “srpskom porijeklu Dukljana” počinja-

---

⁴⁶ Ipak, ova rečenica je dio opisa svake zemlje i možda se samo radi o “navici”. Istorija ne zna da su Sloveni i Avari razorili neke od primorskih gradova u Diokleji, naprotiv – Budva, Skadar i Lješ su ostali vizantijska utvrđenja i poslije pada Salone (614). S druge strane, sasvim je moguće da je u VI-VII vijeku ovaj dio zapadnog Balkana stvarno bio slabo naseljen.

li sa “poboljšanim” Porfirogenetovim vijestima, a nastavljali i završavali lično svojim. Evo, na primjer, kako je to radio Branislav Đurđev u knjizi *Uloga crkve u starijoj istoriji srpskog naroda*: “...Srbija je obuhvatala, po Porfirogenetu, oblast koja se kasnije zvala Raška, zatim izvorište Bosne i oblast Soli.”(?) “Zatim se sa razvitkom državnih tvorevina kod Srba vezuje postanak Zahumlja, Travunije i Paganije... Duklju on spominje, ali ne govori o plemenskoj pripadnosti njena stanovništva. U tim oblastima, *uključujući i Duklju*, započinje državni život Srba.”

Da, zaista, moglo bi se komentarisati, ali bi to bio nepotreban gubitak i prostora i vremena.

- Diokleja se prostirala od Lješa do Kotora, a iza planina se “graničila” sa Srbijom.

Komentar: Ševerna granica je, kao što se da primijetiti, jedan prilično neodređen prostor koji je po potrebi, ili volji sužavan i proširivan. Ali, treba reći da je, u ovom trenutku, priča o tome izlišna, jer su u vremenu slabe naseljenosti, kako je bilo u ranom srednjem vijeku, “granice” činili čitavi pojasevi zemljišta, a ne linije.

U svakom slučaju, odgovor na ovo pitanje će dati dokumenti iz narednih vjekova.

Kukavičje jaje

Slovensko pleme (narod) “Dukljani” i država “Duklja” **nikad nijesu postojali**. U Crnoj Gori se jedino pripovijedalo “да је цар Дукљан/Дуклијан (Dioklecijan) у виру под Везировијем мостом свезан...”. (Vukov Srpski rječnik, 1852.)

Kao što je rečeno ranije, ta imena je, krajem XIX vijeka(?), “ozvaničio” historičar Konstantin Jireček. Možda je cilj te radnje bio da se skрати, ili pojednostavi grčko-latinski oblik Διοκλεία/Dioclia, ili kasniji, domaći Диоклитија, a možda je povod bila želja da se antičkom gradu, pa zemlji i, konačno, narodu da slovenski prizvuk (sličan češko-slovačko-poljskom Dukla, Dukliansky priesmyk/prolaz).

Bilo kako bilo, rezultat je nakaradan, pogrešan pa i ko-ban po znanje zbog toga što:

a) Duklja, za razliku od, recimo, izraza Zahumlje koji je proistekao iz Zachulmia/Zacholmia (hum ← hulm/holm), **ne odražava ni jezičku, niti etimološku prirodu urbonima Doklea (Doclea), a naročito ne (mlađeg) naziva Dioklija ili Diokleja.**

b) danas niko ne vidi ništa čudno u rečenici: “Duklja se prvi put javlja pod imenom Doclea u djelima Ptolomeja u II vijeku...” (Kulturna baština Podgorice, grupa autora. 2011.)

Ili ovoj: “Duklja je nazivana: Dioclia, Doclea, Diokli-tija.” (montenegrina.net)

Proizvedena je apsurdna, izopačena situacija u kojoj se ono što je naknadno/posljednje (i *neodgovarajuće*) predstavlja kao izvorno/prvobitno.

I stoga historičari, jezičari, istraživači... već decenijama ne pokušavaju da razjasne porijeklo i značenje imenâ Doklea, Dioklija/Diokleja, nego Duklja, i to tako što citiraju rečenicu: “Ime Duklja se etimološki izvodi iz starog indoevropskog korijena *dhoul*, sa značenjem skrovit, crn, taman.”

I stoga, nažalost, danas niko ne konta da ti pridjevi **ne opisuju** grad/prostor o kome je uistinu riječ; da Crna Gora nije produžetak “crne” Duklje iz mašte; da je sve otišlo u...

A stvari zapravo nijesu komplikovane. Naime, Doklea je (bila) jedno, Dioklija ili Diokleja drugo, a Duklje nije bilo.

Početak rješavanja “misterije” se nalazi u centralnozapa-dnom dijelu Turske koji se prije zvao Frigija. Tamo je, u rimskom i vizantijskom dobu, “živio” grad Διοκλεία ili Diokleja/ Dioklija – što će reći, nominalna kopija nekadašnjeg naselja, pa oblasti i države na tlu sadašnje Crne Gore.

Obje Diokli/-eje, kao i ime Dioklecijan, potiču od grčkog *Diocles/Διοκλής* = *slava boga* (Zevsa).

Tako se, eto, otkrilo da rimsko/ilirska Doklea (Doclea/ Δόκλεα) iz I vijeka n.e. (nazvana po ilirskom plemenu Dokle-ati) nije bila “predložak” za kasniju Diokli/-eju, već je “plebejska” Doklea preimenovana, prilagođena imenu rimskog cara iz III-IV vijeka.

Pored “dhoukl” teorije, može se naići i na mišljenje po kome je Doklea keltska(?) oznaka za “dvije tekuće vode” (Zetu i Moraču). No nevolja je to što ponuđena kombinacija *dū* + *kleu* nije dobra jer proto-keltsko *gdū znači mjesto, a **klew-* i *klewos-* čuti i slava, kao i κλέος. [*dū klewos* = mjesto slave]

Izvor za “dvije vode” je bolje tražiti u grčko/latinskom δύο/δύ-, *duo/do-* i onomatopeji “klo-“ (klokotati) – naročito u slučaju toponima Duklo u Nikšiću (sastav Zete i Bistrice).

Navodni “staroindovropski korijen *dhoukl*” nije moguće naći ni offline, ni online. Ono što *Etymological Dictionary of the Proto-Indo-European Language* nudi je osnova *dheu-b/p-* = *duboko*, tamno, ali je svakako zanimljiviji spoj *deu-* = prolaziti + *keleu-* = lutati, put (→ st. grč. κέλευθος/keleuthos) koji bi Dokleate predstavio kao nomade, ili pokretne stočare, a što bi opet objasnilo njihovo prisustvo na terenu od današnjih Kuča na istoku do Banjana na zapadu.⁴⁷

⁴⁷ A Revised Edition of Julius Pokorny’s Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch, 2007. & Proto-Celtic – English word list, UoW Cardiff.

Srbi i Hrvati – ? i ?

“Ime Hrvati na jeziku Slovena znači 'oni koji imaju mnogo zemlje'.”

“Srbi na jeziku Romeja znači 'robovi', pa se stoga i ropska obuća obično naziva serbula... Ovo ime dobiše Srbi, jer postadoše robovi cara Romeja.”

Porfirogenetovo tumačenje imena Hrvati počiva na grčkoj imenici χώρα = zemlja, ali je ono po (svim) istraživačima neprihvatljivo. Što se tiče bilo kog “jezika Slovena”, etnonim Hrvat nema značenje, a čak ni riječ *h)rvanje*, *h)rvati se*, po svoj prilici, nije slovenska (Česi, Poljaci, Slovenci i Rusi kažu redom: zápsat, borykać się, grabež i бороться).

Zaista su brojne teorije koje su se bavile ovim problemom. Tako, imamo slovenske, koje su ime izvodile iz osnove *hrev* = stablo, iz riječi *hrib*, *hrbat*, ili iz korjena *hruv/hrъv-* = ples... Zatim, germanske: od *heru* = mač, iz *hruvat* = jelen, iz Herudes... A tu su i iranske: od imena Χορόαθος/Χορούαθος (II-III v.); od plemena Harahvatiš i njihove zemlje Harahvaiti; iz *haurvatar* = stočar, *haurvaiti* = čuvati, napasati; *huurvatha* = prijatelj...

Činjenica da se ne zna šta ime znači, kao i da ga nema u evropskim geografskim i istorijskim izvorima do IX vijeka, dovela je do toga ga zainteresovani stručnjaci traže, “nalaze”, ili prepoznaju u Njemačkoj, Poljskoj, Ukrajini, Srbiji, Grčkoj, Albaniji, Indiji, Iranu...

Od X vijeka Hrvati se pominju na “prostoru Like, Bosne do Plive i oko Zadra”, ali i mnogo dalje prema istoku.

Za razliku od imena, geografsko porijeklo *slovenskog dijela* današnjih Hrvata (~25%) više nije nepoznanica – genetska istraživanja su pokazala da su oni u srodstvu i sa istočnim Slovenima (Ukrajina), ali više sa zapadnim (Česi, Poljaci...).

Drugi prevod najvjerojatnije potiče od (latinske) riječi *servus* /množina *servi*/ = rob, sluga (jer je grčka riječ δούλος). Porfirogenet nije jedini Grk koji je koristio oblik Σέρβλοι, ali je poslije njega ime obično pisano bez λ. Njegovo objašnjenje naziva Srbi možda jeste pogrešno, ali nije ni proizvodljivo, ni usamljeno – i oni rijetki latinski pisci koji su upotrebljavali to ime u narednih nekoliko vjekova su ga zapisivali na isti način: *Servi*, a jedan od njih je i značenje objasnio sličnim riječima. [Više u: *Izvori na latinskom jeziku*]

Pored toga, zanimljivo je da se i u imenu Sorabi može ustanoviti veza s riječju “rob”. Naime, ako se pođe od toga da je slovenskog porijekla, u njemu će se lako prepoznati make-donsko *sorabotnik* = saradnik, ili fuzija ove dvije riječi: *so* i *rabi*. Prvom se označava zajedništvo (sa-braća, sa-putnik ...), a druga je opšte slovenska riječ za roba u množini.

Ipak, nema potrebe da se dublje ulazi u ovu priču. To je samo jedan od više pravaca razmišljanja – zagonetka i dalje nije odgonetnuta. Nije, takođe, utvrđena ni spona između naših i polapskih Srba, ili onih Plinijevih i Tacitovih Serba, *Serreia* (I v.), kao ni Ptolomejevih *Sirboi*-a koji su živjeli sjeverno od Kavkaza (II vijek). Nije poznato ni da li (i kakve) veze s nekim Srbima ima Ptolomejev *Serbition* u Panoniji, ili *Serbetis* u nekadašnjoj Cezarijskoj Mauritaciji (tj. Alžiru), a ni Strabonova rijeka *Sirbis* (*Xanthos*) i jezero *Sirbonis* (*Geografija*, knj. XVI, gl. 2, 32) ...

Toponimi sa osnovama: Ser-, Sirb-, Sarb-, Sur-, Zer... mogu se naći još i u Egiptu, Siriji, Iranu, Indiji, na Kavkazu, širom Evrope... Zbog toga danas imamo jevrejske, indijske, iranske, slovenske... hipoteze o porijeklu Srba i njihovog imena, a tu je i uvjerenje da su svi Sloveni nastali od (nekih) Srba(?), ili, tačnije, *Zeriuana*.⁴⁸

---

⁴⁸ *Bavarski geograf* iz IX vijeka: “Zeriuani, čije je kraljevstvo toliko veliko da, kako oni kažu, sva slovenska plemena od njih vode porijeklo.” (Zeriuani, quod tantum est regnum, ut ex eo cuncte genetes Sclauorum

Međutim, sve to je, kao i u prethodnom slučaju, najvećim dijelom posljedica uobrazilje i proste istine da je značenje naziva nepoznato.

O “mjestu” porijekla balkanskih “R1a Srba” se, na osnovu dosadašnjih testiranja, može reći da većina nosilaca te haplogrupe potiče iz Ukrajine i Rusije, ali su otkrivene i grane svojstvene zapadnim Slovenima.

Ono što se ne bi smjelo zaboravljati, a zaboravlja se, je datost da prvobitni “okviri” imenâ Srbi, Hrvati, ili Bugari na Balkanskom poluostrvu u IX vijeku nijesu ni izbliza bili istovjetni današnjim. Tako je i etnonim Srbi izgleda bio ograničen na pojas oko Drine, a onda je od X vijeka naglo proširen Porfirogenetovim uticajem i tumačenjem riječi.

To je, između ostalog, navelo pojedine istraživače (Niko Županić, na pr) da razviju teoriju po kojoj originalni Srbi i Hrvati (kao ni Bugari i Ugari /Mađari/) nijesu bili Sloveni. Po njima, ta imena su nametnuta od strane malih grupa stepsko-azijskih nomada koji su, u srpsko-hrvatskom primjeru, kasnije od Slovena došli iz Panonije. U prilog tome je isticana severnokavkaska postojbina Sirboi-a i Serba, kao i običaj “starih” Hrvata (i azijskih naroda) da se hrane kobiljim mlijekom. Zatim, dostojanstva bana i župana (*bajan* i *span*) postoje jedino kod Srba i Hrvata, a smatra(lo) se da su to riječi avarskog porijekla. Na kraju, u istu svrhu su korišćene i vijesti Al Masudija, arapskog historičara i geografa iz X vijeka, ali je on pisao o “*slovenskim plemenima*” Harvatin i Sarbin i naglasio je da ovi drugi “slično običajima Indusa umrle spaljuju na ognju”.

---

exorte sint et originem, sicut affirmant, ducant.) – *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, 35.

Izvori na grčkom jeziku X-XII vijeka o stanovnicima Dioklije/Zete

U vizantijskim izvorima X-XII vijeka su, pored ostalih, opisani i događaji na tlu (i oko) Dioklije, a dati su i podaci o učesnicima tih događaja, kao i o stanovništvu na širem prostoru.

Prije nego počnemo sa citiranjem zapisa, potrebno je razjasniti sljedeće: u starogrčkom jeziku (koji je korišćen do ~600 n.e.) glas /v/ se pisao ovako: υ/Ού. Tako su, na pr., Venedi = Ούενέδαι, a Vali = Ούαλοι. Glas /b/ se pisao ovako: β, kao u Sirboi = Σιρβοι. (Izvor: Claudii Ptolemaei Geographia, Müller)

U vremenu srednjegrčkog jezika (~600-1453), kad su tekstovi koji su predmet našeg interesovanja pisani, umjesto β je korišćeno, kao i danas, malo izmijenjeno slovo β koje je čitano/izgovarano kao /v/ i zato su Βούλγαροι = Vulgari, Χωροβάτοι = H(o)rvati, a Βοϊσλάβος je Vojislav. Iz istog razloga bi se, kao što je istaknuto ranije, i napisana imena Σέρβος, Σερβία (u čitanju i prevodu originalnog teksta) morala čitati kao “Servos” i “Servia” jer ona *nijesu zabilježena u starogrčkom jeziku* (nasuprot pomenutim Sirboi/ma/, ili Tribalima /Τριβαλλοι), ali i zato što su ih tako čitali i pisci i njihovi čitaoci.⁴⁹

Isti naziv za geografski pojam Srbija je korišćen i u izvorima i dokumentima na latinskom jeziku (Servia, Servulia), otprilike do XVII vijeka (od kada pisci počinju koristiti oblik

---

⁴⁹ I sada se Srbin na grčkom izgovara **Servos**, a Bugarin je **Vulgaros**. To što se danas u većini jezika Srbija, Bugarska... izgovaraju (i pišu) sa /b/ posljedica je kasnije srpsko-bugarske “intervencije” i upotrebe ćirilicnog pisma koje je nastalo na osnovu grčkih slova. U ćirilicnoj azbuci je upravo ovo slovo (β/B) iskorišćeno za glas /v/, a kako u srednjegrčkom, kao i novogrčkom jeziku nije bilo slova za glas /b/, upotrijebljen je stari znak β, ili je β modifikovan da bi se napravilo slovo Б.

Inače, /b/ se u novogrčkom jeziku piše kombinacijom μπ (Μπρούσκο, κόμπρα...), stim što se u sredini riječi obično izgovara /mb/.

Serbia), a i sam Stefan Nemanja se u pismu papi Inok/ćentiju (1199.) titulirao kao “Magnus Jupanis totius Serviae” (Veliki župan cijele Servije).⁵⁰

Druga stvar koju je svaki istraživač, ili historičar morao imati u glavi tokom čitanja i analize vizantijskih izvora X-XII vijeka je problem koji je otvorio Porfirogenet u svom djelu, a koji je sigurno uticao na način razmišljanja grčkih hroničara i, uopšte, njihovu “neodređenost” pri određivanju etničke(?) pripadnosti ljudi o kojima govore.

Naime, već je rečeno da mnogi historičari negiraju Porfirogenetovo tumačenje po kom “Servos”/Srbini na jeziku Romeja znači “rob”. Ali, pri tome svi zaboravljaju ovu činjenicu: **da je Porfirogenet bio CAR koji je U X VIJEKU izrekao tako nešto!** Dakle, ako je CAR mislio i napisao da su Srbi u stvari *servi*, da li se to može promijeniti time što neko **DANAS kaže da CAR NIJE DOBRO PROTUMAČIO ETNONIM SRBIN?**

Postoji li ijedan razlog da i ostali hroničari nakon njege ne razmišljaju na isti način, jer ne znaju pravo značenje te riječi?! Možda je baš to uzrok pometnje oko imena Srbi u XI i XII vijeku koja je nastajala zbog toga što su “vizantijski pisci 12. veka retko nazivali Srbe odgovarajućim(?) imenom, već su im pridavali arhaična imena onih naroda koji su nekada živeli na ovoj teritoriji (Dalmati, Tribali, Dačani...)”.

“Хонијат Србе назива Трибалима, понекад Далматима... често и Србима”⁵¹

Isto tako, možda se tu krije odgovor na pitanje zašto u XI vijeku Servija *nema definisane granice* i zašto kasniji pisci više upotrebljavaju opšti pojam Dalmacija.

Ostali, latinski izvori i pisci, kao što ćete videti, obično koriste termin Sclavonia koji obuhvata i Srbiju, ili Srbija i

---

⁵⁰ Monumenta Montenegrina III 102; (Farlati, VII, 32-3)

⁵¹ Rečenica iz knjige *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom IV, u napomeni 195 na strani 164. Prethodni citat [bez (?!)] je str. 176.

Raška kad govore o toj zemlji, dok se Diokli/-eja i dio primorskih zemalja u XI i XII vijeku smatraju dijelom “Gornje Dalmacije”, ili “Dioklije i Dalmacije”.

Prelazimo na pisane tragove.

Na početku, olovni pečat arhonta Petra iz X vijeka na kome piše: “Petar arhont Dioklije Amen“. (Numizmatička zbirka u Berlinu, crtež Dardelasa u Šlumberžeovoj zbirci; 1884)

Slijede (uglavnom) izvodi iz zbornikâ *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III i IV* u kojima je sakupljeno (skoro) sve što je na grčkom jeziku zapisano o balkanskim narodima poslije Konstantina Porfirogeneta do kraja XII vijeka. Διοκλεία je u svim prevodima Duklja, a Διοκλεις su Dukljani i to nije mijenjano (mada je trebalo).

Savjet je da, ukoliko nijeste upoznati sa istorijskim događajima, ne “secirate” svaki tekst ponaosob, nego da obratite pažnju na geografske i etničke odrednice.

Prva dva navoda se ne odnose direktno na Diokliju, ali pokazuju ko je, po ovim piscima, živio zapadno od Bugara.

Tekst *Teofanovog nastavljača* iz 921. u kome piše: “Simeon, arhont Bugarske, pokrenu vojsku protiv *Hrvata* i započe rat sa njima...” (Vizantijski izvori III, 12)

A, iz 927. godine, je ostala vijest *Simeona Logoteta*:

“...okolni narodi – *Hrvati* i ostali (οἱ τε Χρωβάτοι και οἰλοιοποι) *saznavši za Simeonovu smrt nameravali su da zara-te protiv Bugara.*” (Isto, 9)

Jedan od najcitiranijih pisaca je *Jovan Skilica* iz XI v. Evo njegovog zapisa o dioklejskom knezu Vladimiru:

“...*dok je Trimalijom i obližnjim oblastima Srbije vla-dao Vladimir, po kćeri Samuilov zet, čovek pravičan i miro-ljubiv i pun vrlina, prilike u Draču su bile mirne...*” (Τρυμα-λιας και των άρχοτάτω Σερβίας μερών). (Isto, 117)

[Pod Trimalijom, tj. *Tribalijom* bi trebalo bi da se pod-razumjeva i Diokli/eja.]

Isti autor o pobjedi cara Vasilija II nad bugarskim ca-rem Samuilom 1014. godine:

“*Caru priđoše, posle potčinjavanja Bugarske, i suse-dna plemena Hrvata* (τα όμορα έθνη των Χορβατών)...” (Isto, 136)

A onda i o Stefanu Vojislavu i njegovim (ne)djelima: :

“*I Srbija* (Σερβία) *koja se posle smrti cara Romeja bi-la odmetla ponovo se pokori. Jovan posla caru... deset kente-narija zlata, ali brod... udari na ilirske obale* (τοις Ἰλλυρικο-ῖς) *i razbi se. Zlato prigrabi Stefan Vojislav, arhanst Srba* (Στέφανος δ καὶ Βοῖσλάβος, δ των Σέρβων άρχων), *koji je pre kratkog vremena pobjegao iz Carigrada i zauzeo zemlju Srba* (Σέρβων), *proteravši odande Teofila Erotika...*”

Zatim ide priča kako je zbog krađe car opomenuo Vo-jislava, ali se ovaj na to nije obazirao. Car koristi priliku i pre-duzima pohod. Iako je u daljem tekstu ponešto skraćeno radi lakšeg razumijevanja, nijedan naziv neke zemlje, ili naroda, nije i neće biti izostavljen:

“*Pošto je Stefan Vojislav bio pobjegao, kao što je rani-je rečeno, iz Carigrada i zauzeo ilirske planine* (τα Ἰλλυρικά) *i Tribale i Srbe* (Τριβαλλούς και Σέρβους) *i okolna plemena podložna Romejima napadao i pljačkao, Monomah... pismeno*

naredi arhontu Drača – bio je to patrikije Mihailo... da prikupi stratiotsku vojsku... i da... krene na Tribale i da savlada Stefana... Skupivši snage kako mu je naređeno... on upade u zemlju Tribala, prolazeći putevima strmim i kršnim... Srbi su njima... namerno dozvolili... da ulaze, dok se on nije brinuo niti o povratku niti je ostavljao jaku stražu na tesnacima. Provalivši, ovaj je pustošio i palio polja dok su Srbi zauzeli i čuvali tesnace i ...čekali na povratak...” (Isto, 156-161)

Iza ovoga je opis čuvene bitke kod Tuđemila i poraza vizantijske vojske.

[U ovom tekstu Srbi i Tribali su prvo razdvojeni, a onda i poistovječeni. Osim njih, tu su još i ilirske planine, ilirska obala, okolna plemena?!]

O Stefanu Vojislavu su još pisali **Kekavmen** (1042):

“Tako uradi u Duklji Travunjanin Srbin (Vojislav) katepanu Drača Mihailu...” (ὅποιον ἐποίησεν ὁ Τριβούνιος ὁ Σέρβος) “...Pomenuti, naime katepan, upavši u Duklju (Διοκλείαν), opljačka je, a vraćajući se... bi zarobljen”.

I, malo kasnije: *“Beše u gradovima Dalmacije u Zenti i Stonu toparh Vojislav Dukljanin...” (τα κάστρα Δαλματίας εἰς τὴν Ζένταν καὶ εἰς τὴν Στάμμον τοπάρχης Βοῖσλάβος ὁ Διοκλητιανός).* (Viz. izvori III, 210-213)

Jovan Zonara, prvo o Samuilovom porazu:

*“Kad Bugarska bi pokorena, vlasti Romeja se priklo-niše i plemena **Hrvata** (καὶ τα τῶν Χορβάτων ἔθνη), a pored toga i Sirmijum/Srem (το Σίρμιον).”*

A, onda o Stefanu Vojislavu:

“Neki skitski čovek, po imenu Vojislav, pobegne iz Vizanta i oko sebe okupi četv i skrivaše se po ilirskim brdima kao divlja zver – pljačkajući obližnja i Romejima potčinjena plemena Tribala i Srba (Τριβαλλούς τε καὶ Σέρβους) i njima srodnih.” (Isto, 251, 254)

O periodu kralja Mihaila, opet **Jovan Skilica**:

“...Mihailo, Stefanov sin, koji je poslije oca bio postao vladar Tribala i Srba (Τριβαλλών και Σέρβων αρχηγός), sklopi ugovor sa carem i bi upisan među saveznike i prijatelje Romeja, i bi počastvovan protospatarskim sanom.” (Isto, 162)

[Da ukratko ponovimo: Tribali su bili antički, trački (i neindoevropski?) narod koji je živio “od ravnica Kosova do Dunava”. Na drugoj strani, nazivi Serbi i Sorabi se isključivo odnose na sarmatska i slovenska plemena. Nikakvi “Srbi” nijesu zabilježeni na Balkanu sve do IX vijeka, a i tada su ubicirani zapadno od teritorije Tribala.

U upravo navedenim tekstovima Tribali i Srbi su vidno odvojeni. Ali, u prethodnom Skilicičinom opisu bitke, kao i zapisima Nikite Honijata, ta granica je zamagljena pa je to, uz par izjava iz XIV i XV stoljeća, iznjedrilo danas popularnu ideju da su “Tribali oduvijek bili Srbi” (ali to, eto, nijesu znali). Ipak, ta priča je bez temelja – Tribali nijesu bili Srbi, isto kao što ni Mezi(jani) nijesu bili Bugari, nego su ih, od XI vijeka, pojedini Grci ponekad ubrajali u *Serve* i *Vulgare*. Razloga za to može biti nekoliko (omalovažavanje, na primjer), ali glavni je isti onaj zbog koga i citirani, kao i naredni pisci, nijesu razlikovali Srbe i Hrvate, Bugare i Srbe, Hrvate i Diokleje... – bilo im je svejedno.]

Skilicičin Nastavljač:

“Prve godine njegovog carstva (vizantijskog cara Mihaila Duke, 1071. g.) **narod Srba koje i Hrvatima nazivaju** (το των Σέρβων έθνος, ους και Χροβάτας καλοϋσι), *krene da potpuno osvoji Bugarsku. (...) Istaknuti ljudi Bugarske zamole Mihaila [koji je u to doba bio vladar pomenutih Hrvata i imao sedište u Dekateri i Prapratni i imao pod sobom ne malu zemlju] da im pomogne i s njima se udruži i da im da svoga sina da ga proglase carem Bugarske... On im se rado odazove i sabravši trista svojih ljudi predade ih svom sinu Konstantinu,*

zvanom i Bodin i pošlje ih u Bugarsku.”

Iza ovoga se opisuju vizantijske pripreme za napad na Konstantina (Bodina). Stiže vizantijski vojskovođa koji “*skupivši svoje, odmah zametne bitku sa Srbima. I nastala strašna bitka i još strašniji poraz Romeja. Jer padoše mnogi Romeji i Bugari (Βούλγαροι).*”

[Srbi = Bugari?!]

Iako poraženi, Vizantijci/Romeji nastavljaju borbu, jer “*Stigavši... s nebrojenim mnoštvom Bugara, Petrilo (Bodinov vojskovođa, također došao iz Dioklije) je počeo da se sprema za rat. A Romeji i njima pridruženi krenu protiv njih... pobiju i mnogo Bugara, zarobe i onoga koji je u Hrvata bio odmah posle Petrila.*” Petrilo pobjegne nazad u Diokliju, a Bodin ubrzo bude zarobljen. Kralj Mihailo šalje u pomoć vojsku sastavljenu od “*Langobarda i Srba*”, ali se vojskovođa, inače Grk, pridružio Romejima/Vizantijcima... Bodina su kasnije izbacili mletački trgovci. (Vizantijski izvori III, 177-183)

Nićifor Vrijenije (koji je, u stvari, Brijenije):

“*...a narod Slovena (Σκλαβίνων) odbivši pokornost Romejima, pustošio je i pljačkao zemlju Bugara. ...S druge, opet, strane Hrvati (Χωροβάτοι) i Dukljani (Διοκλειῆς) pobunivši se ceo Ilirik zlostavljahu.*” Car je razmišljao šta da radi, pa pozva Vrijenija (Duku) da smiri situaciju. “*I doista, ...toliko umekša narod Slovena da oni ponovo pod jaram Romeja stupiše...*”

“*...Kako su Hrvati i Dukljani zlostavljali Ilirik, ...Mihailo (car) ...ga premesti iz Bugarske u Drač, glavni grad Ilirika. ...Zadržavši se tamo kraće vreme... povede vojsku protiv Dukljana i Hrvata.*” (Vizantijski izvori III, 237-241)

Jovan Zonara (1072):

“*Trećeg indikta njegovog carevanja (Mihaila Duke) narod Hrvata, koje neki nazivaju i Srbima (Χωροβάτων ἔθνος,*

ους δη και Σέρβους τινές καλοῦσι), *beše se podigao preduzimajući da zauzme zemlju Bugara.*” (Isto, 255)

Biskup devolski Mihailo, oko 1118. godine, navodi da je kralj Mihailo, “*tadašnji vladar onih koji su se zvali Hrvati*”, stolovao u Kotoru i Prapatni. (Istorija Crne Gore I, 299)

Ana Komnina:

Duka Drački je “*Bodina i Mihaila, egzarhe Dalmata* (τους ἐξάρχους των Δαλματών) *učinio svojim prijateljima...*”

U vezi s borbom protiv Normana ona podržava stav vizantijskih dostojanstvenika da se Normani povremeno napadaju i iscrpljuju i kaže da bi trebalo “*narediti da to isto rade Bodin i Dalmati* (τῶ Βοδίνῳ καὶ τοῖς Δαλμάταος) *i ostali glavari zemalja koje leže u okolini...*”⁵²

Zatim, Caru Aleksiju (ocu) je zamjerila što je prerano počeo rat sa Normanima, budući da je mogao da sačeka njihovo “uznemiravanje *od onih koji se zovu Arbanasi i od onih iz Dalmacije, koje je poslao Bodin.*” (τῶν καλουμένων Ἀρβανιτῶν παρά τε των ἀπο Δαλματίας παρά του Βοδινού πεμπομένων)

I, za kraj, još dva izvoda: “*...da povede borbu sa Dalmatima* (Δαλματών). *Jer onaj, zvani Bodin... nije hteo da ostane unutar svojih granica...*”

“*...a s druge strane da Bodin i Dalmati namjeravaju da prekrše dogovore...*” (Vizantijski izvori III, 376-385)

Stanovnici Dioklije su prvi put označeni kao Dalmati (ljudi iz Dalmacije) i razlikovani od Srba početkom XII vijeka u pohvali koju je vizantijski dostojanstvenik *Manojlo Stravroman* uputio caru Aleksiju Komninu, jer je uspio da potčini “*područja koja su držali Srbi, i skitski narod, a i Dalmati koji*

---

⁵² Naslov ovog teksta na str. 382: “БОДИНОВИ СРБИ УЗНЕМИРАВАЈУ НОРМАНЕ” (☺)

su se oslobodili ropstva”. (Σέρβοί... Σκυθικόν ἔθνος καί... Δαλμάτας)⁵³

Međutim, neki pisci su u Dalmate ubrajali i Srbe/Rašane. Na primjer, **Jovan Kinam** u tekstu o drugom pohodu cara Manojla protiv Srbije/Raške. (Vizantijski izvori IV, 26-38)

Za istog čovjeka Srbija je jednom dio Dalmacije: “*car Manojlo prodrevši u Dalmaciju razori tvrđavu Ras*”.

A, drugi put i nije:

“*U međuvremenu je Jovan Duka savladao Dalmaciju i predao je Nićiforu Halufi... Prošavši kroz zemlju Srba (Σέρβων) uđe u nju (Dalmaciju) i sva vlast ubrzo u najvećem delu pripade caru. Tada dođoše pod romejsku vlast i Trogir i Šibenik... narod Kačića (Κατζικίων ἔθνος) i čuveni grad Diokleja ... i ostali u dalmatskoj zemlji...*” (Vizantijski izvori IV, 23, 87-8)

Kasniji događaji imaju mnogo manje dodira sa Dioklijom, ili Zetom, pa su stoga i podaci u izvorima sve rjeđi.

Naziv Dalmacija se etimološki dovodi u vezu sa starim plemenom *Dalmati* čije je ime, izgleda, nastalo od ilirske (?) riječi *delma/dalma* = ovca (sačuvana u albanskom *deljma*). Dalmati su, znači, prvobitno bili “ovčari”; živjeli su između Krke i Neretve; pominje ih Strabon početkom nove ere i smatraju su Ilirima “*u širem smislu*”.

Nikita Honijat, poslije 1166.:

“*Beše, naime saznao (car Manojlo) da je satrap Srba (των Σέρβων σατράπης), tada to beše Stefan Nemanja, postao smeliji nego što treba... (i) žestoko napada svoje saplemenike i mačem se obraća svome rodu i ne znajući za sopstvenu meru, on potčinjava Hrvatsku i prisvaja vlast nad Kotorom.*”

---

⁵³ Radivoj Radić, *Manojlo Stravoroman. Prilog istoriji vizantijsko-južnoslovenskih odnosa krajem XI i u prvim godinama XII veka*, ZRVI 27–28 (1989) 96.

Malo iza toga je pojašnjeno ko su “saplemenici”:

“*Naime, on (Nemanja) se plašio da sam ne bude na neki način lišen vrhovne vlasti nad Srbima i da vlast ne bude prenesena na one koji su dostojniji od njega da vladaju, a koje je on zbacio popevši se na vlast.*” (Isto, 144-7)

[Dakle, radi se o međusrpskim sukobima prije “potčinjavanja Hrvatske” i Kotora. Nema potrebe za raspravom o tome da li je Hrvatska = Diokleja, jer će se ono što je bitno razjasniti u poglavlju *Srpski izvori i “Pomorska zemlja”*.]

Isti pisac je oko 1190. godine za Nemanju rekao da je “vladar Tribala” što, zavisno od stanovišta, može biti posljedica poistovjećivanja Srba i Tribala, ili osvajanja teritorija.

I, na kraju ovog dijela, evo još jednog pečata.

U Arheološkom muzeju u Istanbulu nalazi se olovni pečat kralja Bodina koji je javnosti predstavljen 2008. godine. Na licu/aversu pečata je poprsje Svetog Teodora koji u desnoj ruci drži koplje, a u lijevoj štit. Na naličju/reversu je poprsje svetog Đorđa. Kružni natpisi na grčkom jeziku su dosta oštećeni, ali se smatra da piše: “*Konstantin, protosevast* (prvi, glavni vladar) *i eksusijast (?) Dioklije i Srbije*” /καὶ ἑξουσιαστ(η) Διοκλίας (καὶ) Σερβ(ίας)/.

000

To bi bio najveći i najvažniji dio onoga što je na grčkom jeziku zapisano o prostoru i stanovništvu današnje Crne Gore i šire okoline.⁵⁴

Skiti, Srbi, Hrvati, Tribali, Iliri, Dalmati, Dioklijani... Vojislav je i “Travunjanin Srbin” i “Dukljanin” i “Skit”...

Iako je to, blago (i iskreno) rečeno, neozbiljno, razni historičari i neistoričari su se svojski trudili da na osnovu svega ovoga, ili bolje rečeno, *pojedinih rečenica*, dokažu... šta god su već željeli da dokažu. Tužno je koliko je radova/knjiga nastalo na takav način.

Analizom zapisa je moguće koliko-toliko “rekonstruisati” događaje, ali ne i doći do jasnog, ili bilo kog “željenog” zaključka o narodnom sastavu Diokleje. Ipak, pažljiviji čitalac je lako mogao “skužiti” sljedeće: da je *opšte ime za zapadne susede Bugara bilo Hrvati* (ponovo videti zapise iz 921., 927., 1014. ... godine), a, isto tako, i da *su nazivi Σέρβοι i Βούλγαροι izvedeni iz latinskih riječi servus i vulgaris*, što znači da su prvenstveno (namjerno) korišćeni u pogrdnom smislu.

Dva prikazana i opisana pečata zapravo predstavljaju i dva najbolja “dokumenta” koja imamo na grčkom jeziku. Oni u svega nekoliko riječi precizno pokazuju da je Petar (ko god on bio i kad god da je živio) vladao Dioklijom, a da je Konstantin, nakon osvajanja, vladao i Dioklijom i Srbijom.

I, to je (nepromjenljiva) osnova, a Porfirogenetov spis i svi ostali tekstovi su samo djelovi velike slike koja tek treba da se ukaže.

---

⁵⁴ Georgije Ostrogorski je u svojim radovima skrenuo pažnju i na povelju Lavre svetog Atanasija na Atonu (993) u kojoj se nalazi uzgredna napomena da su na ostrvcetu Gimnopelagision boravili, kao saracenski zarobljenici, i “srpski poslanici” koji su pošli caru Vasiliju II. Iako u povelji, kao ni u drugim dokumentima iz tog vremena, nema nikakvih drugih informacija o tom poslanstvu, Ostrogorski je ipak, volšebno utvrdio da su poslanici bili “iz Duklje”!? (Originalni tekst je u: Actes de Lavra I, edd. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, Paris 1970, n. 10, 124)

IZVORI NA LATINSKOM JEZIKU DO XIII VIJEKA

Većina dokumenata citiranih u daljem tekstu je preuzeta iz zbornika *Monumenta Montenegrina I-X*, a ostali izvori su posebno naznačeni. Navedene su samo rečenice u kojim se spominju imena naroda, učesnika događaja, geografski nazivi i slično. Naknadne “intervencije” i mišljenja historičara su izostavljeni. Razlog je to što često ti komentari iskrivljuju, ili netačno prikazuju ono što piše u originalnom tekstu. Evo jednog dobrog primjera:

U zborniku Franja Račkog, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (1877), na strani 211, priređivač je ukratko prepričao sadržaj papinog pisma dioklejskom kralju Mihailu iz januara 1078. godine. U tom opisu je, u zagradama, upisana riječ *Serborum*

Papa Gregorius VII Michaeli Slavorum (Serborum) regi respondet, discrepantibus a Petri, legati sui, renunciotione eius litteris statui non
koje u originalnom tekstu pisma

Sclauorum regi. Gregorius episcopus, seruus seruorum dei, Michaeli Sclauorum regi¹ salutem et apostolicam benedictionem. Cognoscat NEMA!

Drugi, jednako indikativan primjer, je iz zbornika *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (I. Kukuljević, 1874). Riječ je o crkvenom saboru u Splitu 925. godine. Na strani 79 se nalazi ova rečenica:

Dalmatiarum peragrantes ciuitates et Croatorum atque Serborum
a, u najstarijem rukopisu i ostalim prepisima stoji: “*ciuitates et Croatorum atque Vrborum...*”!⁵⁵

Pregled izvora počinje od jedinog domaćeg spisa.

---

⁵⁵ *Codex Diplomaticus...* iz 1967. Uredio Marko Kostrenčić; sakupili i obradili J. Stipišić i M. Šamšalović

Regnum S(c)lavorum, ili *Kraljevstvo Slovena* je djelo osobe koja nije pouzdano identifikovana, ali se pretpostavlja da je u pitanju barski nadbiskup Grgur – čovjek koji je živio u XII vijeku. Izvor je poznat i pod imenom *Ljetopis Popa Dukljanina*, ali ga ne bi trebalo tako zvati, jer **se u njemu ne nalaze godine**.

Mišljenja o “*Kraljevstvu Slovena*” su kontradiktorna i kreću se od potpunog odbacivanja kao istorijskog izvora, pa do potpunog prihvatanja. U svakom slučaju, riječ je o jedinom dokumentu na latinskom jeziku koji detaljnije govori o Slovenima i Gotima na zapadnom Balkanu.

Taj tekst je, po autoru, “latinski prevod sa slovenskog pisma *knjižice o Gotima*” (libellum Gothorum), koja se na latinskom jeziku imenuje *Kraljevstvo Slavena* (Slavorum dicitur Regnum) – šta god to značilo. Sastoji se iz tri dijela: Gotsko-slovenskog rodoslova do X vijeka, priče o knezu Vladimiru i dioklijske povijesti XI i XII vijeka. U prvom dijelu je, zavisno od shvatanja, prikazana istorija jedne zemlje, ili su isprepletene istorije gotskih i(li) avarsko-slovenskih državnih tvorevina u Hrvatskoj, Raškoj i Diokliji, a treći dio daje jednu haotičnu sliku prilika u Diokliji, posebno poslije Bodinove smrti.

Kako je istorija i sporna i manje zanimljiva, pažnja će biti usmjerena na geografske i etničke podatke iz tog spisa.

Pisac u glavi V kaže da su Bugari zauzeli Makedoniju, a onda i “čitavu provinciju Latina, koji su se u to vrijeme zvali Romani, a sad se nazivaju Morovlasi, ili crni Latini.” (totam Provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Moroulachi, hoc est nigri Latini, vocantur.)

O stanovništvu je bilo riječi i u glavi VI: “...Goti, koji su i Slaveni i Bugari” (...Gothi, qui et Slavi et Bulgari), uz napomenu da Sloveni i Bugari govore istim jezikom.

Glava XII: Na saboru (sinodu) u Dalmi (866.?!), kralj Svatoopluk/Svetopelek je podijelio provincije svog kraljevstva i utvrdio granice: Zemlje uz tok rijeka koje teku od planina i

ulivaju se u more prema jugu nazvao je *Maritima* (Primorje/Pomorje), a zemlje kroz koje rijeke teku prema severu i ulivaju se u Dunav nazvao je *Sumbra/Surbia*, ili *Transmontana* (“iza/preko planina”). Ove oblasti su ponovo podijeljene, i to Maritima na *Bijelu Hrvatsku*, ili *Donju Dalmaciju* (od Dalme do mjesta *Valdeuino*) i *Crvenu Hrvatsku*, ili *Gornju Dalmaciju* (od Dalme do Drača/*Dyrrachium*); a *Surbia/Transmontana* na *Bosnu/Bosnam* (od *Drine na zapad*) i *Rašku/Rassam* (od *Drine na istok* do Lipljana? /*Lapiam*/ i Laba na Kosovu).⁵⁶

U glavi XV [Brojevi poglavlja se razlikuju od izdanja do izdanja.] je rečeno da je: “Razbivoj vladao Primorjem, a Vladimir Surbiom. On uze za ženu ćerku ugarskog kralja..., te je nastao mir između Ugara i Slavena (Vngaros et Sclausos).”

Glava XXIV: Kralj Predimir/Prelimir je vladao Crvenom Hrvatskom. Zemlju je podijelio četvorici sinova i svaki je dobio po jedan predio: Zetu, Travuniju, Hum i Podgorje (“na slovenskom”, a “*Submontana* na latinskom”). U Podgorju su bile sljedeće župe: **Onogoste** (Onogošt/Nikšić), **Morattia** (Morača), **Comerniza** (Komarnica), **Piua** (Piva), **Gerico**,⁵⁷ **Netusini**(?), **Guisemo**(?), **Comitatum** (= “grofovija”) **Debreca**(?), **Neret** (Neretva) i **Rama**.

Ista podjela zemlje je opisana i u glavi XXV.

Nešto o granicama između Dioklije/Pomorja i Raške, ili Srbije/Surbije može se naslutiti iz poglavlja XXI i XXXIX. U prvom slučaju se pominje pohod kralja Bela na Rašku i bit-

---

⁵⁶ U nekim verzijama (V. Mošin, Zagreb, 1950.) stoji: “*ad Lapiam et ad paludem Labeatidem*”, što je prevedeno: “do Laba i Labskog (Skadarskog) jezera”. Iako je “*lacus Labeatis*” bilo staro ime za Skadarsko jezero, ovaj prevod se ne može smatrati ispravnim, jer je upravo rečeno (a u daljem tekstu je i potvrđeno) da su Srbija i Raška obuhvatale **zemlje lijevo i desno od Drine**, a osim toga, *palus/paludem* označava močvaru. **Radi se o sezonskom “jezeru” na Kosovu koga pominju i kasniji pisci.** (Vidi i str. 127)

⁵⁷ Gerico /Geriko/ je u stvari naziv za Jerihon, stari grad na rijeci Jordan. Po nekima, *Gerico* je Gacko, a *Netusini* Nevesinje (??).

ka koja se odigrala uz rijeku Lim (*Limo*). Izgubio je narod Raške, a kralj je napredovao sve do rijeke Ibar (*Ylibro*). U drugom se kaže da je vojska došla iz Raške i bitka se “zametnula u Duklji na rijeci Morači (*Moracea*)”. Tada su izgubili Zečani /Diokljani.

Glava XXVI: Bugarski car Samuilo je prognao dioklejkog kneza Vladimira “u krajeve Ohrida”, bezuspješno “napao Ulcinj (Dulcinium) i počeo da pali i pljačka cijelu Dalmaciju (totam Dalmatiam). Gradove Decaterum i Lausium /Kotor i Dubrovnik/ je spalio. “Pustošio je kako *primorske tako i planinske oblasti* sve do Jadra (Zadra), a onda se *preko Bosne i Raške vratio* u svoj kraj.” (Mon. Montenegrina X, 62-124.)

Komentar: U Regnum S(c)lavorum-u su pomenuti Bugari, Ugari (Mađari), Grci, Latini/Romani, Goto-Sloveni..., ali *nema i narodâ koji se zovu Hrvati i Srbi.*

Podjela zemlje, onako kako je opisao sastavljač teksta, je vjerodostojna, jer su isti nazivi: Srbija (Srpske zemlje) i Pomorje (Pomorske zemlje) bili prihvaćeni/poštovani i od strane srpskih vladara u narednim vjekovima. Takođe, **popis župa u Podgorju i izrazi “od Drine na istok/zapad” upućuju na to da se Srbija nalazila iza planina Durmitor, Sinjajevina i Komovi (to jest, *da je granica išla rijekom Tarom*) i ševerno od Nere-tve. O tome će biti riječi i kasnije.**

U ovom trenutku samo jedno zapažanje: na svim kartama “Duklje” na Internetu župa Komarnica obuhvata samo uski, tada nenaseljeni dio kanjona te rijeke i Bukovice! (Podšecanja radi, Šavniku su kao mjestu temelji udareni tek polovinom XIX vijeka.) Tako su, zahvaljujući nečijoj lošoj namjeri, ili u boljoj varijanti, neznanju, i selo Komarnica, Bukovica i ostatak današnjeg Drobnjaka, *koji su bili nerazdvojni dio župe Komarnica*, izbačeni iz matične države.

Dokumenti, pisma i putopisi

U zborniku *Monumenta Montenegrina* se nalazi mnogo objava i drugih dokumenata na latinskom jeziku, ali je samo mali broj od važnosti za temu kojom se bavimo. Dodatna otežavajuća okolnost je, kao i u slučaju sa vizantijskim izvorima, jedna zapanjujuća nonšalantnost i nepreciznost koju otkrivaju pisma iz papske kancelarije. Posebno je upečatljivo uporno nabranje izvjesnih kraljevstava o kojima se u istoriji (liše tih pisama) ništa ne zna.

Na primjer, u poslanici pape Benedikta iz 1023. godine se pominju: “kraljevstvo Zahumlje i Srbija i Tribunija, kao i gradovi Kotor, Bar, Ulcinj...” (regno Lachomii et Sorbulii, et Tribunia, vel civitate Katarinensi, aut Antivarensi, seu Ulcini ...), a slično je i u potvrdama pape Grgura iz 1077., “protivpape” Klimenta III iz 1089. ...

Na osnovu nekih spisa se zaključuje da su ova kraljevstva djelovi dioklijske države. Tako, 1121. god., papa Kalikst šalje pozdrav i blagoslov episkopima Gornje Dalmacije ili Diokleje (...Superioris Dalmatiae, seu Diocleae) i, po ustaljenom običaju, nabroja kraljevstva Zacolmi, Servilie et Tribuniaequete gradove pod vlašću dubrovačkog arhiepiskopa. (*Monumenta Montenegrina* III, 58, 66, 76, 78)

Međutim, u parnici između ragužanske (dubrovačke) i barske arhiepiskopije (~1250.) su ponovo nabrojana tri kraljevstva: “Zahumlja (Zachulmiae), Srbije - koje je Bosna, (Serviliae, quod est Bosgna...) i Tribunije (Tribuniae)”, iako je tada zvanično postojalo samo srpsko kraljevstvo. Takođe je rečeno da se “kraljevstvo Zahumlja prostire do provincije Split” (provinciam Spalatron); “Kraljevstvo Srbije... do provincije Kolocen”, a “Kraljevstvo Tribunije se prostire do provincije Drač.” (Regnum Serviliae extenditur usque ad provinciam Collocen. Regnum Tribuniae... ad provinciam Dirachinam.). (*Monumenta Montenegrina* III, 112)

Komentar: Tri sporna “kraljevstva” su, zavisno od pape na “vlasti”, nekad bila u nadležnosti dubrovačkog, a nekad barskog nadbiskupa. Nijedno od njih, sve do 1217., i nije bilo (samostalno) kraljevstvo u pravom smislu riječi. Svim tim zemljama su, sa izuzetkom Mihaila Viševića koji je bar jednom označen kao “rex Sclavorum”, u IX i X vijeku “vladali” samo župani i arhonti. Čak ni Desa koji je 1151. godine “Dei gratia Dioclie, Stobolie (Travunije?), Zacholmie dux”,⁵⁸ nije imao titulu kralja (rex, regi), nego “duksa” – otprilike u rangu vojvode. Iz citiranog pisma pape Kaliksta (1121), kao i dokumenata iz 1089., 1198. i 1199. [povelja Klimenta III i pisma Vukana Nemanjića u kojim se tituliše kao “kralj Dioklije i Dalmacije” (Dioclie atque Dalmatie Rex)], vidi se da su “kraljevstva” dio teritorije Gornje Dalmacije, tačnije Dioklije – jedinog pravog kraljevstva na tom prostoru u XI i XII vijeku.

Provincija Kolocen, do koje se prostiralo “kraljevstvo Srbije”, nalazila se između Save i Dunava.

Vladari i podanici

Prvi zapis govori o tome ko su bili stanovnici (zapadnog?) Balkana u IX vijeku:

- Franački car Ludovik (“pobožni”) je 817. godine primio poslanika vizantijskog cara Leona po imenu Nikifor. Predmet razgovora, “izuzevši prijateljstvo i savezništvo, bile su granice između Dalmata, Romana i Slavena”. (Legatio autem, excepta amicitia et societate, erat de finibus Dalmatarum, Romanorum et Sclavorum.)⁵⁹

Slijede podaci vezani za dioklijske kraljeve:

- Sa samog početka 1078. godine sačuvano je pismo pape Grgura VII “sluge sluga božjih”, upućeno sa pozdravom

---

⁵⁸ Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II, 45

⁵⁹ Vita et Actus Imperatoris Ludovici Pii, Documenta Catholica Omnia

“Mihailu kralju Slavena” (Gregorius episcopus Servus servorum Dei Michaeli Sclavorum Regi salutem...).⁶⁰

- Hroničar “Lupo Protospata” u *Analima Barija* (Annales Barenses) za 1081. godinu piše o Bodinovoj ženidbi: “... i u mjesecu aprilu Arhiriz je dao sinu Mihaila, kralja Slavena, svoju kćer za ženu.” (Archirizi perrexit ad Michaellem Regem Sclavorum...). [Monumenta Montenegrina X, 108, 117]

- Protivpapa Kliment III je 8. januara 1089. godine, na molbu “Bodina, slavnog kralja Slavena” (Bodini regis Sclavorum gloriosissimi), izdao povelju kojom se barskom nadbiskupu Petru odobrava upotreba nadbiskupskog ogrtača i podređuju biskupije i svi latinski, grčki i slovenski manastiri (...tam Latinorum, quam Grecorum seu Sclavorum) uz poruku: “Krst da se nosi pred tobom kroz cijelo dioklijsko kraljevstvo...” (Crux quoque per omne regnum Diocliae feratur ante te).⁶¹

- U svom izvještaju o prvom krstaškom pohodu (1096-1099), Rejmond d' Ažil /Raimundus de Agiles/ je zapisao: “... poslije velikih napora i opasnosti, stigli smo do Skadra kod kralja Slavena (Bodina).” (...tandem post inulta laborum pericula, apud Scodram ad Regem Sclavorum peruenimus.)⁶²

- U pismu iz Dioklije, s kraja XII-og vijeka, poslanici pape Inoć/kentija III pominju “narod Dalmacije i Dioklije” (populo Dalmatiae et Diocliae) i navode da “u krajevima Dalmacije i Dioklije sveštenici imaju žene...” (in partibus Dalmatiae, atque Diocliae).⁶³

I, na kraju, dva izvoda iz putopisa Giljelma, nadbiskupa tirkog (Guilielmus, Tyri Archiepiscopus 1130-1186):

---

⁶⁰ Monumenta Montenegrina III, 66; Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium (1877), 211-2

⁶¹ Monumenta Montenegrina III, 68

⁶² Monumenta Montenegrina X, 118, 123

⁶³ Monumenta Montenegrina IV, 78 (Farlati, VII, 29-31)

Opisujući put grofa Tolosana (Comes Tolosanus) kroz Dalmaciju, Giljelmo govori o zemlji “domorodačkih Slavena Dalmata” (Sclavi Dalmatae, tanquam indigenae) kroz koju su naporno putovali i kaže: “...došli smo do mjesta, kome je ime Skadar, gdje smo našli kralja Slavena”. (laborioso itinere regionis partem transcurrissent, pervenientes ad locum, cui Scodra nomen, Sclavorum regem ibi repperunt).

Nešto kasnije, kad je s carem Emanuelom bio u Srbiji, zapisao je da se: “car ... neko vrijeme zadržao u Srbiji /Servia/ koja je planinska oblast ... i leži u sredini Ilirije između Dalmacije i Ugarske, sa buntovnim Srbima /Servi/... Imaju prastare običaje, a sav ovaj narod vodi porijeklo od onih koji su u te krajeve upućeni i dovedeni u progonstvo da sijeku mermer i kopaju rude, pa im zato i ime dolazi od ropstva /servitutis/... Imaju vladare koji se zovu župani i nekad su služili caru...”

(Detinebatur porro eo temporis articulo imperator in Servia quae regio montosa et nemoribus obsita, difficiles habens aditus, *inter Dalmatiam et Hungariam et Illyricum media jacet*, rebellantibus Serviis... Habent vetustae traditiones hunc omnem populum, ex deportatis et deputatis exsilio, qui in partibus illis ad secunda marmora et effodienda metalla damnati fuerant, originem habuisse, et inde etiam nomen traxisse servitutis... Hi magistratus habent, quos suppanos vocant; et domino imperatori aliquando serviunt...) ⁶⁴

Komentar: U najstarijem citiranom zapisu se spominju Dalmati, Romani i Sloveni i čini se da je to bio realan prikaz stanja na terenu. Ali, u dokumentima koji se tiču diokli/ejskih kraljeva naglašava se (isključivo) titula “kralj Slovena”, što je vrlo neobično i teško shvatljivo, jer su, iz nekog razloga, pisci (pape naročito) zanemarivali nespornu historijsku činjenicu da

---

⁶⁴ Historia Rerum in partibus Transmarinis gestarum, knj. II, gl. XVII i knj. XX, gl. IV; The Latin Library

su bar u primorskim gradovima (koji su bili okosnica kraljevstva) Sloveni, u odnosu na Romane, bili ubjedljiva manjina.

Putopis tirkog nadbiskupa, na drugoj strani, govori o *domorodačkim Slovenima Dalmatima* i, iako te ljude razlikuje od Srba, (ni)malo (ne) doprinosi rasvjetljavanju etničke slike na zapadnom Balkanu u XI i XII vijeku – po katoličko-latinским piscima, ovđe su tada živjeli samo Sloveni.

Ipak, to možda i nije toliko čudno: razumljivo je da se neSloveni (Arbanasi i Vlasi) ne pominju u dokumentima iz IX-XII stoljeća, jer su oni u tom periodu predstavljali neznatan procenat kontinentalnog stanovništva Dioklije i ostalih *zapadnih* zemalja. Njihov broj počinje naglo da raste tek od XII v.

U tekstu o Srbiji se nalazi jedini pomen balkanskih Srba (Servi) u izvorima na latinskom jeziku od “Soraba” iz 822. godine pa sve do kraja srednjeg vijeka. Iako su stalno koristili geografski termin Servia/Srbija, latinski pisci su dosljedno izbjegavali to ime za narod. Zaista, ponekad naiđete na oznake “Graecis et Rascianis Schismaticis” (Grci i Rašani šizmatici, ili raskolnici), “Schismaticis et Rascianis” (Šizmatici i Rašani) ali, u najvećem broju objava, žitelji Srbije/Raške su Sloveni, a njihovi vladari su kraljevi, ili kraljice Slovena:

“...Viro Magnifico Urosio illustri Regi Sclavorum”

“...Elenae Regine Sclavorum illustri”...⁶⁵

U istom spisu imamo i lociranje Srbije u XII vijeku “u sredini Ilirije između Dalmacije i Ugarske”, koje samo po sebi ne govori mnogo, ali je, opet, i prilično precizno.

Pred nama su srpski izvori i dokumenti XIII-XV vijeka.

---

⁶⁵ Monumenta Montenegrina III, 118-9, 120; (Farlati, VII 46-7 & 48)

SRPSKI IZVORI I “POMORSKA ZEMLJA”

Šezdesetih godina XII vijeka raški župan Nemanja započinje svoja ratovanja i Diokli(ti)ja pada pod srpsku vlast do 1189. godine. Od tada nastupa period u kome su najjasnije, u različitim vrstama izvora i dokumenata, prikazani dioklitijsko/zetska zemlja, stanovništvo i kasniji vladari.

Iako je to (u stručnim krugovima) neuobičajeno, ovaj dio knjige će otvoriti vijesti iz objavljenih srpskih rodoslova i ljetopisa. Istina je da su rodoslovi nastali nekih 150-200 (pa i više) godina od Nemanje, i to uglavnom na osnovu predanja i malobrojnih dostupnih izvora, ali ubrzo ćete videti da najveći dio citiranog nije sporan, ili u suprotnosti sa prethodnim latinskim i savremenim zapisima srpskih vladara i njihovih podanika.

Svaki srpski Rodoslov kreće od Nemanje, i u svakom on vodi porijeklo od rimskog cara Likinija sa početka IV vijeka (navodno, Srbina?!). Likinijev daleki (nepoznati) potomak je pobjegao u “готску земљу”, živio i rodio sinove, a onda se “преселио у србску земљу”. Tamo mu se rodio sin Bela Uroš (čovjek sa mađarskim “pred-imenom” i imenom – *bel* = srce, a *uroš* = gospodin) koji, po Karlovačkom, Zagrebačkom i Vrhobrezničkom rodoslovu “изгнан би од бугарскога цара и пребегну у тврду земљу *Захумље*”, a po Pajsijevom: “... у *Зету*, тврду земљу, која је *Захумље*...” đe je dobio sinove Tehomila i Čudomila. Od Tehomila je i Stefan Nemanja.⁶⁶

Uz pomoć podataka iz rodoslova se lako mogu utvrditi (jugozapadne) granice Srbije/Raške prije Nemanjinog osvajanja Dioklitije i susjednih teritorija. Nemanja:

“Прво сазда цркву светога Ђорђа у Расу... по томе сазда цркву светога Николе у Топлици... цркву пресвете богородице на Косалници (гѣјеси), и сазда цркву светога

---

⁶⁶ Stojanović Ljubomir – Stari srpski rodoslovi i letopisi, Sremski Karlovci 1927; 14-17

Николе у Ибру... и многе друге храмове уздиже из темеља и обнови у својој области. Сазда и велику красну цркву при ријечи Студеници (...) По том примјеру и старија браћа почеше зидати свете храмове: Завида сазда цркву светих апостола при *ријечи Лиму*; Срацимир сазда цркву пресвете богородице при ријечи Морави...; Првослав сазда цркву светог Ђорђа у *Будимљи при ријечи Лиму*.⁶⁷

По завршетку освајања Немања је постао “жупан велики и самодржац свих српских и поморских земаља, Диоклитије и Далмације и Травуније и Захумља.”

Dalja obavještenja o prostiranju ovih zemalja mogu se dobiti i iz rasporeda episkopa nove žičke arhiepiskopije. Naime, Sava rukopoloži prvog episkopa: “у Хумској земљи у Стону..., другог у Зети, диоклитинском приморју..., трећег у Дабрјех/Дѡбриех (Прибој, Ванја)..., четвртог у Будимл/љи..., петог у Расу..., шестог у Хвосну..., седмог у Призрену...” itd. (По данашњој Србији.)⁶⁸

[Од “диоклитинског приморја” (Prevlaka kod Tivta) до Будимље (Berane) није било посебних епископија.]

Znači, iz svega upravo navedenog, па knjige “popa Dukljanina”, а, на крају крајева, и spiska eparhija Ohrske arhiepiskopije (od kojih je jedna, do početka XIII stoljeća, bila i Raška), proizilazi da je granica između Dioklije (tj. Pomorja) i Srbije išla linijom Neretva-Tara-Komovi. Tome se nema što ni dodati ni oduzeti.

I, konačno, nešto о лјетописима. Nemaња је и у njима “prvi gospodin srpski”, а разлог njihovog pisanja је то што pisci nijesu našli “у грчким хроникама ништа о Србима“, а

⁶⁷ Isto, 18-21

⁶⁸ Isto, 23, 24-27

“подобно је поменути о српској земљи како уређена би, ко ли у њој владаше...” (Isto, XLVIII, LXXIX)

Komentar: Da li je Likinije bio Srbin, ili ne, naravno, nije mnogo bitno. Ne treba se ni čuditi zašto Bela, ako je već “imaо belu kosu na рођењу”, nije dobio ime Beli? Mnogo zanimljivije je to što pisci rodoslova kažu da je Bela iz “srpske zemlje” prebegao u Zahumlje/Zetu.

Pored toga, mogli ste primijetiti da je Nemanja po rodoslovima i ljetopisima *prvi srpski vladar*, što zorno pokazuje odnos pisaca prema prethodnim raškim/srpskim županijama i oblastima (Časlavljevoj “državi”, na primjer), a uz to otkriva i nesrpski karakter Dioklije i njenih vladara sa kojima (kad smo već kod toga) Nemanja nije bio ni u kakvoj rodbinskoj vezi – ni po rodoslovima, a ni po drugim onovremenim izvorima.⁶⁹

Pogledajmo sada dokumente i zapise samog Nemanje i njegovih potomaka.

Hilandarska povelja iz 1199. godine. U njoj piše:

“Бог премилостиви утврди Грке царевима и Угре краљевима... дарова нашим прадедовима и нашим дедо-

---

⁶⁹ Pojedini istraživači, koji su smatrali/smatraju da je Nemanjin otac bio “vlastelin Zavida”, tvrdili su/tvrde da je Nemanja bio ujak posljednjeg dioklejskog kneza Mihaila i do te veze su došli maštovitim čitanjem jednog pisma iz 1180. u kome se nadbiskup barski Grgur žali splitskom kanoniku Gvalteriju da je “njihov grad” (Bar) “u velikoj svađi s velikim županom” (Nemanjom), a da im knez Mihailo ne može pomoći jer “je napadnut od strane ujaka”. (Itaque magna controversia superveniente civitati nostre a magno jupano factum... Knesius quouque Michael, cui Dioclitane ecclesia cura et sollicitudo non modica est, ab avunculus molestatus...). /Farlati Daniele, *Illyrici Sacri VII*, str. 26/

Pitanje bez odgovora: Kako je iko, ikada, mogao zaključiti da su čovjek koji je napao Mihaila (avunculus = ujak) i čovjek koji je u svađi s Barom (Veliki župan) jedna ista ličnost?!

вима да владају овом **земљом српском...** и постави ме за велијег жупана, нареченог у светом крштењу Стефана Немању. И **обнових** своју... пропалу **ded(ов)ину** и **стекох**: од **Морске земље** Зету с градовима, а од Арбанаса Пилот, а од **грчке земље** Лаб...”.

Slično je pisao i Rastko/Sava, Nemanjin sin, u *Studeničkom tipiku* (dio *Žitije svetog Simeuna*) 1208. godine:

“И, пошто **обнови** очеву **dedину** и боље је утврди... **придоби** од **Поморске земље** Зету с градовима, а од Рабна (Arbanasa) Пилота оба, а од **грчке земље...**”.⁷⁰

[Ni Nemanja, ni Sava nemaju nikakvih nedoumica oko toga šta je bila srpska zemlja (*dedina*), šta je pomorska, a šta grčka zemlja i pedantno razdvajaju ono što je *obnovljeno* od onoga što je *pridobijeno/stečeno/osvojeno*.]

Na isti način su ovi događaji opisani i u *Hilandarskoj povelji* Stefana Nemanjića (1200-2.): “...И **обнови** **dedовину** своју и боље утврди Божјом помоћу и својом мудрошћу, даном му од Бога. И подиже своју пропалу дедовину, и **приобрете** од морске земље Зету и с градовима, а од Арбанаса Пилот, а од грчке земље Лаб с Липљаном...”.⁷¹

Međutim, u (svom) *Žitiju svetog Simeuna* (1216?) Stefan je dao sebi na volju i “dodao” jedan neobičan tekst koji, nažalost, niko nije pregledao prije objavljivanja:

“Иако ме тада није било нити памтим што је било о рођењу његову, ипак сам слушао да је био велики метеж у овој страни српске земље, и Диоклитије и Травуније, и да су родитељу његову браћа му завишћу одузели земљу, и он изиђе из буна њихових у крај рођења својега, по имену Диоклитија.”⁷²

---

⁷⁰ Свети Сава: Сабрани списи, Београд 1986. Едиција “Стара српска књижевност у 24 књиге”, Књига друга.

⁷¹ Stefan Prvovenčani, *Sabrani spisi*, 55; BG 1988.

⁷² *Stara srpska književnost* I, 77; NS 1970.

[Mnogi su morali oštetiti nelagodnost dok su čitali ove redove, ali su to, zarad viših ciljeva, zadržavali za sebe – “ako prođe, prođe”. I jeste, prolazilo je jer je to, ipak, sastavio “prvi kralj”. Ali... Obratite pažnju na sljedeće: roditelj Nemanjin je ostao bez zemlje i “**ON iziđe... u kraj rođenja svojega**”?!?! Ko? Otac (koji sigurno nije rođen u Diokli/ti/ji), ili Nemanja (koji još nije ni bio rođen)?!

Zatim, *metež* je bio i u Dioklitiji i Travuniji, a ipak se ON sklonio od buna u Dioklitiju?!]

Dalje priča ide ovako – Nemanja se tamo rodio i: “...u kraju zvanom Ribnica, u храму пресвете и пречисте Богородице, будући да су *у земљи тој латински јереји*, извољенијем божјим удостоји се примити латинско крштење.

А, кад се вратио отац његов у столно место, опет се удостоји да прими друго крштење из руку светитеља и архијереја *усред српске земље*, у храму светих и свеславних апостола Петра и Павла...” (Ras, Novi Pazar)

Slijedi opis osvajanja sa ugarskim kraljem:

“Придодаде земљи отачаства свога област нишавску до краја, Липљан и Мораву... Поврати Диоклитију и Далмацију, отачаство и рођење своје, такође дедину своју коју је насиљем држао грчки народ, и градове у њој сазиране од руку њихових, тако да се прозвала грчка област... Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њ... Остале градове пообара и поруши, и претвори славу њихову у пустош, истреби грчко име... а народ свој(?!) у њима неповређен остави да служи држави његовој са страхом и уреченим данком...”

[Dakle, u Nemanjinoj “повраćenoj dedini” (kojom njegov deda nikad nije vladao) su “*grčki gradovi*” (izgrađeni, kako ispada, poslije njegovog rođenja?!), zove se “*grčka oblast*” i silom je drži “*grčki narod*”. U toj istoj zemlji su (bili i ostali) “*latinski jereji*”, iliti katolički sveštenici. Prirodno, zbog svega toga, Nemanja je opustošio “otadžastvo i rođenje svoje” (kojim

njegov otac nikad nije vladao). Istrijebio je “grčko ime”, a narod “svoj” je ostavio na ledini (pošto mu je /iz ljubavi/ srušio kuće do temelja) “da služi državi njegovoj sa strahom i urečnim dankom”.]

Što se tiče rečenice: “Поврати Диоклитију и Далмацију, отачаство и рођење своје, такође дедину своју,”, она је, без сумње, namjerno izmijenjena (u odnosu na prvobitnu verziju) u sklopu pripremnih radnji čiji je cilj bio podizanje Srbije na rang kraljevine – i Stefan i Sava su se u pregovorima s papom Honorijem III pozivali na tradicije dioklijskog kraljevstva, ili, tačnije, na predanje po kome se “отац њихов роди по божанском самотрењу у месту званом Диоклитија које се зове велико краљевство од почетка”.⁷³

I njihov brat Vukan je imao sličnu ambiciju, pa je u tu svrhu koristio okolnost da je vladao Dioklijom i Dalmacijom i smatrao se nasljednikom dioklijskih vladara. Ali, vrlo dobro je poznato da priznanje koje je dato “kraljevstvu od prva” *nije prenešeno* na novu državu 1217. godine. Sam Stefan je 1220., u Žičkoj hrisovulji (povelji o osnivanju), istakao da je “Стефанъ по Божијеи милости венъчани *први* краљъ вьсе Срѣбские земле, Диоклитие и Травуније...”,⁷⁴ a to isto potvrđuje i savremenik Toma Arhidakon: “Stefana gospodara Srbije, ili Raške” (Servie sive Rasie), nazvanog i “veliki župan” krunisao je papski legat, “te ga u njegovoj zemlji postavio za *prvog* kralja.”⁷⁵

Na kraju, treba reći i ovo: istoričari zapravo samo nagađaju ko su bili Nemanjin otac i deda. Nepobitna činjenica je da ni Nemanja, ni Rastko/Sava, ni Stefan, ni Vukan u poveljama i drugim dokumentima nikada nijesu pomenuli imena predaka!

---

⁷³ Domentijan, Žitije svetog Save, glava 19. (Stara srpska književnost I)

⁷⁴ Solovjev Aleksandar, Odabrani spomenici srpskog prava, BG 1927, 17-18; Miklošić, Monumenta Serbica..., 11

⁷⁵ Historia Salonitana Thomae Archidiaconi, glava 25, 3-6 (ST, 2003)

Titule srpskih vladara

Rimske pape su se u pismima i dokumentima na latinском jeziku srpskim vladarima obraćale kao kraljevima “Raške” ili “Srbije”, ili kao kraljevima “Slovena”. Svakako, za ovo istraživanje je važnije kako su svoje titule zapisivali sami Nemanjići, a onda i njihovi pisari po dvorovima, kancelarijama i manastirima.

- Stefan Nemanja je, dakle, bio: “Велики жупан и самодржавни господин свих српских земаља и поморских, Диоклитије, Далмације, Травуније, Захумља.”

- Vukan je krajem XII vijeka bio “kralj Dioklije i Dalmacije” (Dioclie atque Dalmatie Rex), a 1202-4. je, kao veliki župan, vladao “srpskom zemljom i zetskom stranom i pomorskim gradovima i niševskim predelima.”⁷⁶

- Stefan Nemanjić, Prvovjenčani je 1220. godine u pismu papi Honoriju III: “Bogu hvala krunisani kralj cijele Srbije, Dioklije, Travunije, Dalmacije i Zahumlja” (Stephanus Dei gratia totius Serviae, Diocliae, Tribuniae, Dalmatiae, atque Ochlumiae Rex coronatus). Ili, nešto kasnije: “вели краљ... господин все србске земље и Диоклије и Далматие и Травуније и хумске земље...” (Miklošić, Monumenta Serbica..., 9)

- Iz 1290. je ostao natpis o Jeleni, ženi Stefana Uroša I: “Sjećaj se Bože sluškinje tvoje Jelene Kraljice Srbije, Dioklije, Albanije, Huma, Dalmacije i Pomorskih oblasti.” (Helene Regine Serviae Diocliae Albaniae Chilmiae Dalmatiae et Maritimae regionis). (Mon. Mont. III, str. 136)

- Kralj Stefan Uroš I je iz titule izbacio Travuniju, Zahumlje i Dioklitiju, a potpisivao se kao: “краљ све српске земље и поморске”, “краљ српски“, ili “краљ“. Njegovi sino-

---

⁷⁶ Monumenta Montenegrina, III 88-98, Istorija Crne Gore II, 6

vi Milutin i Dragutin su bili samodršci “свих српских (и подунавских) и поморских земаља”. (Odabrani spomenici, 105)

- Uroš II (Milutin) je 1309.: “Urosio Servie, Chelmie, Dioclie ac /i/ Albanie regi illustri”. (Listine I, 239)

- Kralj Stefan Uroš III je 1329. godine bio “господин свих српских земаља и поморских: Далмације, Травуније, Захумља и Диоклитије”.⁷⁷

- Prije nego je postao car, Dušan je, po zapisu iz 1346-7., имао “српску земљу и на Загорје тамо до Будина, грчку земљу до Морунца града, Хриstopoља на Солун, и Диоклитију сву до Драча.” (Srpski zapisi..., str. 35)

- U povelji manastiru Dečani (1343-5) Dušan je: “Стефан въ Христа Бога верны краль всех Србских и Поморских земель и пределъ Грчькихъ и Българскихъ”, а 1348. је био car “свих српских и поморских и грчких земаља” и “самодржац Србљем и Грком, Поморју и Западној страни”. Pri крају vladavine se potpisivao kratko као “цар Србљем и Грком”, а u povelji manastiru на Menikejskoj gori, 1354. године, је “...vjerni kralj i samodržac Srbije i Romanije” (πιστός κράλης καί αυτοκράτωρ Σερβίας καί Ρωμανίας).⁷⁸

- Poslije Nemanjića, knez Lazar je, u povelji Hilandaru (1380), био “самодржавьный господинъ Срблѣемъ и Подоунавѣю”, а po zapisu iz 1388-9. био је “самодржац све српске земље”. (Srpski zapisi, 55). [Naravno, Lazar nije vladao “pomorskom zemljom”.]

- Ali, zato njegov sin Despot Stefan jeste – 1427. године titulisaо се као “господин свих Срба и Подунавља и Посавља, и дијела угарске земље и босанске, такође и поморју зетскомју”. (Srpski zapisi, str. 77)

---

⁷⁷ Stojanović Ljubomir, Stari srpski zapisi i natpisi I/1, BG 1982., 25...

⁷⁸ Stari srpski zapisi i natpisi, 36; Monumenta Serbica..., 139; Solovjev, Odabrani spomenici srpskog prava, 190

- Despot Đurađ Branković je 1430. godine “господин Србљем и поморју зетскому”. (Srpski zapisi, str. 84)

I tako dalje i dalje... Sve jasno i precizno. Samo na osnovu titula se mogu pratiti promjene i u unutrašnjoj politici, a naročito u veličini države – od Nemanje kao župana srpske zemlje (tj. Raške, Kosova, Podrinja...), zatim srpske i pomorske, pa Milutinovog dodavanja Podunavlja, pa Dušanovih srpskih, pomorskih, grčkih zemalja i predjela bugarskih. Nakon raspada carstva, Lazar je opet (samo) samodržac srpske zemlje, da bi, tridesetak godina kasnije, njegov sin ponovo vladao prilično velikom, multietničkom teritorijom.

Pomorske zemlje su, sa izuzetkom od nekoliko Dušanovih carskih godina, dosljedno razdvajane od srpske, grčke, bugarske, ugarske... zemlje tokom cijelog trajanja srednjevjekovne srpske države. Razlog tome definitivno nijesu “različite istorije *srpskih* zemalja i njihove posebne tradicije”, kao što je rečeno u Istoriji Crne Gore (II/1, 13), nego činjenica da je *srpska država* XIII-XIV vijeka bila geografski okvir, a u njemu su se nalazile različite istorijske i etničke cjeline. Svi vladari, biografi, pisari u manastirima... su to znali i poštovali.⁷⁹

---

⁷⁹ Osim Teodosija Hilandarca koji je “preradio” Domentijanovo *Žitije svetog Save* i očigledno nije dobro znao geografiju tog doba (1292) i to ne samo zato što je pogrešno naveo da je župan Nemanja bio vladar: “свим српским земљама што се зову: Диоклитија, Далматија, Травунија”, nego što je napisao da se te zemlje približavaju: “на истоку Илирији”, a na zapadu se naslanjaju na: “Римску област”. (?!) [Teodosije, *Žitija /Žitije sv. Save/*, 4]

Inače, Domentijan je u svom *Žitiju svetog Save* ponovio da je “жупан Немања самодржавно царевао свом српском и поморском земљом, и Диоклетијом и Далмацијом и Травунијом”. (Glava 1)

Povelje

Ko su, dakle, bili stanovnici “pomorskih zemalja”, Pomorja zetskog, ili Dioklitije?

Kad su u pitanju srpski izvori, **uvod** u odgovor na to pitanje će dati povelje srpskih vladara i arhiepiskopa koje su se odnosile, uglavnom, na manastire na prostoru današnje južne Crne Gore.

U tom smislu su osobito interesantne povelje, odnosno, njihovi prepisi iz “Zbornika monaha Gavрила” koji se ne nalazi u Crnoj Gori od 1887. godine. Originali su slabo (ili nikako) čitljivi. Sam monah je zapisao da su povelje: “од многих времена престарале и продрте и замрљане”, a zatim je priznao i da je pri prepisivanju vršio ispravke!

Povelje i zapazanja objavio je dr. Božidar Šekularac u knjizi *Dukljansko-zetske povelje* (mada se neke nalaze i u *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Miklosich, Franz, 1858.), a u dolje citiranim djelovima se insistira na etničkim i geografskim odrednicama, kao i ranije.

- Među prvim je svakako ona iz 1223. godine u kojoj Sava Nemanjić objašnjava da:

“Епископ зетски (Пагiон)... први би светитељ зетске земље кога ја поставих (постављен мнојо)”, a u potpisu stoji: “Сава божијејо милостијо архиепископ српске земље и поморске.”⁸⁰

- Povelja kralja Vladislava iz 1242. godine, u uvodu:

“...родитеља... светопочившега Стефана, краља све српске земље и поморске” i “архиепископ све српске земље и поморске кир Сава”, a u drugom dijelu se propisuje: “...да не има ту области ни мој властелин, ни владалац... ни Арбанасин да не има ту зимовишта...”

---

⁸⁰ Primijetite kako je Sava prvo izdvojio (naglasio) zetsku zemlju od šire, pomorske, a onda i razdvojio pomorsku zemlju od srpske.

- Povelja kralja Uroša I, oko 1255. godine. Prilično je oštećena, ali se iz rekonstruisanog dijela može razabrati:

“...селех или људех... или Арбанасин, или Вла(х)... прими... наказаније... 500 перпера.”

- Povelja kraljice Jelene (Gavrilov prepis), nedatirana:

“Ако ли неко од властеле велике и мале.. или Србин или Латин или Арбанас или Влах дрзне и испакости... светом храму да прими гњев и казну...”

- Povelja kralja Milutina (Gavrilov prepis), oko 1296.:

“Краљ свих српских земаља и поморских... (prilaže manastiru) од Црне Горе од Арбанаса, Василија са децом да буде работник светог Николе” i на крају povelje: “А од властеле велике и мале ко што обрете или што друго испакости дому св. Николе или у селех или у људех или од медника села тих или у чему иноме или Србин или Латин, или Арбанас или Влах да прими гњев и казну од краљевства...”⁸¹

Кomentar: Na prvi pogled, ispada da su u Zeti živjeli Srbi, Latini, Arbanasi i Vlasi – četiri etničke zajednice.

Međutim...

Drugi, pažljiviji pogled pruža sasvim drugačiji i tačniji uvid – jedini narod iz Zete koji je izričito/direktno pomenut u dvijema od navedenih povelja su Arbanasi (oni “od Crne Gore” i oni kojima se brani da zimuju na posjedima manastira na Vranjini).

Ono što se, kad su ovi dokumenti u pitanju, obično ne želi zapaziti je činjenica da je nabrajanje “...ili Srbin ili Latin, ili Arbanas ili Vlah” dio iste hipotetičke rečenice: “ako li неко од *vlastele* велике и мале...” која nedvosmisleno govori da se prijetha odnosi na pripadnike povlašćene klase ljudi koji *u sr-*

---

⁸¹ Šekularac Božidar, Dukljansko-zetske povelje, Titograd, 1987.: 54-5, 59-61, 62-3, 67-8...

pskoj državi (srpskoj i pomorskoj zemlji) *moгу biti* ili... ili..., a ne na Srbe, Latine/katolike, Vlahe, ili Arbanase kao etničke, ili *vjerske* grupe koje žive u toj istoj državi.⁸²

U vezi s tim treba istaći sljedeće:

a) srpska vlastela je, zajedno s ostalima, bila nesporna datost u Zeti. (Više o tome na stranama 125-126.)

b) obično, nevlastelinsko stanovništvo Zete/Pomorske zemlje, kao što će se vidjeti iz narednog poglavlja, *ni u jednom dokumentu* u periodu XIII-XV vijek nije označeno kao srpsko ["Srb(lj)i"].

Slijede razni izvori i dokumenti iz XIII, XIV i XV vijeka.

---

⁸² Dušanov zakonik, član 7: "О јереси латинској ...да поврате хришћане од јереси латинске, који су се обратили у веру латинску..." Ili, Novobrdski zakon o rudnicima Despota Stefana Lazarevića (1412): "Ко се од Латина и од грађана њихове вере нађе у месту да је обратио човека ... од хришћанске вере у латинску веру, такав да откупи главу своју од казне.... И поп латински, који се нађе да је крстио хришћанина да му се подсече нос".

IZVORI I DOKUMENTI XIII - XV VIJEKA

U istorijskim izvorima iz XIV i XV vijeka Zeta je često smatrana dijelom širih geografskih prostora: (Gornje) *Dalmacije*, *Sclavonie/Schiavonie* i *Albanie*.

Schiavonia/Skjavonija predstavlja jezički (latinski → italijanski) prilagođenu varijantu **Slavonie**/Slavonije, a ujedno je i produžetak tradicije po kojoj se za Slovene i robove upotrebljavala ista riječ (ital. *schiavo* = rob).

S(k)lavonija je za latinske pisce od XIII do XV vijeka cijelo područje od Istre do Bojane. Po Gijomu Adamu, arhiepiskopu barskom, Slavonija je 1332. godine obuhvatala “*više kraljevstava*” (...multi regna, videlicet Rassie, Servie, Chelmenie, Croatie, Zente).⁸³ U pismu pape Bonifacija VIII (1289) provincije Slavonije su “krajevi Srbije, Raške, Dalmacije, Hrvatske, Bosne i Istre.”, a slično je i kod pape Jovana XXII: “U oblastima Srbije, Raške, Dalmacije, Hrvatske, Bosne i Istre... u kraljevstvu Ungarije i provinciji Sklavonije.” (1327)⁸⁴

Nekad se pod Slavonijom podrazumijeva samo Raška/Srbija, a nekad samo Hrvatska.

Kraljevstvo Raške (Regnum Rasie) je ovako opisano 1308. godine: “Sastoji se iz dva dijela, jednog koji je važniji i zove se Rasia – u toj zemlji su Raška, Hum, Dioklija i Primorje; i drugog koji se zove Srbija – ona leži u blizini Ugarske.” (secunda pars vocatur Servia; est enim hec pars regni cita circa Ungarum).⁸⁵

Po raspadu srpske države, Balšići postaju vladari jasno izdvojene teritorije, ali su, ipak, povremeno označavani kao “gospoda iz Skjavonije” (signori de Schiavonia),⁸⁶ pa čak i

---

⁸³ K. Jireček - Istorija Srba II, 2

⁸⁴ Monumenta Montenegrina IV, 194, 240

⁸⁵ Anonimus, Opis istočne Evrope (u M. Dinić, Srpske zemlje..., 41, 129)

⁸⁶ A ne kao “gospoda srpska”, kao što stoji u *Istoriji Crne Gore II/2*, 137.

kao podanici “kraljevstva Raške”. Tako, u pismu pape Bonifacija IX iz 1391. godine, piše da je “Đurađ Stracimirović Bašić, gospodin i vladar Zete u kraljevstvu Raške...” (Georgius Strazimiri de Balsa, dominus et princeps Gente in Regno Rasioe), iako tada nije bilo nikakvog raškog, ili srpskog kraljevstva.⁸⁷

[Kad se ovo pismo poveže sa onim iz poglavlja *Dokumenti, pisma i putopisi* u kojim se pominju “kraljevstva Zahumlja, Srbije i Travunije”, prosto se nameće pomisao da su pape jedan drugom u nasljedstvo ostavljale neki poseban način razmišljanja, ili neku političku kartu Balkana na kojoj nikako nije bilo mjesta za Diokliju/Zetu, ali začudo, za Istru, na primjer, jeste(!) – vidi ponovo djelove S(k)lavonije u papskim pismima iz 1289. i 1327. godine na prethodnoj strani.]

Kao dio Sclavonie, Dubrovčani navode Zetu kad pišu ugarskom kralju Žigmundu (koji je po tituli i “rex Servie”) o svojim trgovačkim problemima i mole ga: “pošto je Slavonija njegova, da se brine o Zeti kao i Dalmaciji”. Istovremeno su tražili i od srpskog despota da se založi za njih kod Žigmunda “jer Zeta pripada Slavoniji, Balši i njemu”.

Opet, drugom prilikom (1425), ti isti Dubrovčani su propisali da: “Ako se (iz Zete) namjerava u Skjavoniju, da se ide preko Danja (danas u Albaniji), zapravo, u *pravcu Novog Brda, Prištine, Rudnika i tih granica...*” (E Schiavonia se intende el Dagno in ver(o) Novomonte, Pristina, Rudnich e quelli confini do zornade...)⁸⁸

Skjavonija (Srbija) i Zeta su 1440. posebno navedene u tituli despota Đurđa Brankovića u italijanskom prevodu privilegije Budvi: “Per la gratia de Dio signor de Schiavonia, de Zenta, despoto Zorzi”, a takođe i 1441. u prepisci Crnojevića sa istim despotom u vezi slanja i prijema pisama iz Zete: “de

---

⁸⁷ Monumenta Montenegrina III, 202 (Farlati, VII 369)

⁸⁸ Liber Viridis, c.199, Branislav Nedeljković, BG 1984.

mittendo ad dominum dispotum Sclavonie pro sua avisatione litteras receptas de Zenta...”⁸⁹

Na kraju, treba pomenuti i tužbu iz 1447. godine koju je, 1. septembra, dubrovački kurir podnio protiv dvojice “Nikšića od Tare” (Nichsichi de Tara) koji su ga, kad je išao sa pismima “*in Sclauoniam*“ (Srbiju), uhvatili i prodali Turcima.⁹⁰

*“Ime provincije Albanije ili grada Albanije, za mnoge regione i gradove u Aziji, Britaniji, Panoniji, Laciju, Iliriku, koje se ne mogu ni nabrojiti, zajedničko je i kod starih i mlađih geografa. Naša ilirička Albanija obuhvata krajnji dio Dalmacije... između Drima i zaliva Rizonika (Risanskog)...”*⁹¹

Naziv **Albanija** za Gornju Dalmaciju, odnosno Zetu i Pomorje, javlja se u raznim dokumentima, ali i titulama srpskih vladara. Tako je, u pismu iz 1288. godine, rečeno da su:

“Od strane gospodarice Marije (supruga kralja Radoslava) iz kuće Kieriz (Chieriz) iz Francuske, kraljice Zete, ili donje Misije/Mezije u krajevima Albanije (in partibus Albaniae)”, poslije muževljeve smrti, osnovani manastiri u Skadru, Kotoru, Baru i Ulcinju. [Farlati D., *Illyricum sacrum* VII, 59]

U povelji iz 1349. Dušan je car: “свих српских и грчких и поморских земаља, рекуже Албаније...”, a stotinak godina docnije Đurađ Branković je “despot cijelog kraljevstva Raške i Albanije” (Rascie, Albanieque dominus; despotus totius regni Rascie et Albanie).

Tokom spora između Budve i Kotora 1431. godine javlja se kao predstavnik despota Đurđa u Zeti/Albaniji vojvoda Altoman: “Dominus Altomanus, vaivoda in Albania pro do-

---

⁸⁹ Starine X, 6; JAZU, ZG 1878.; Sima Ćirković, Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba, 51

⁹⁰ Iz Dubrovačkog arhiva, knj. III, 113-14; Dinić Mihailo

⁹¹ Monumenta Montenegrina V, 22

mino despoto.”, a pet godina kasnije isti čovjek je despotov opunomoćenik u sporu između Kotora i Despotovine: “Altomano vaivoda in Genta (Zeta) pro domino despoto Rassie”.⁹²

Dokle se protezala Albanija pojasnili su opet Kotorani 1439. i 1440. godine. U Veneciji su prvo dobili obavještenja od kotorskog kneza da se ambicije Stefana Vukčića neće zadržati samo na dijelu Gornje Zete, već na “cijeloj despotovoj Albaniji”, a zatim je i jedno kotorsko poslanstvo zatražilo da Venecija “uzme Budvu i Zetu i druga mjesta u Albaniji koja pripadaju despotu” (accipiamus Budua ac Zentam ac alia loca Albanie dicti domini despoti).⁹³

I, konačno, tu je i povelja Alfonsa Aragonskog u kojoj se kaže da su “Ostrog i okolina na granicama Albanije” i to na osnovu iskaza podanika hercega Stefana.⁹⁴

Dakle, teritorija današnje Crne Gore se s jedne strane uključuje u **geografski pojam** Sklavonije, a s druge u takođe **geografski i nikako ne državno-istorijski** pojam Albanije jer on kao takav tada nije postojao. Vjerovali ili ne, **matična država skoro svih sadašnjih crnogorskih Albanaca je Crna Gora, a ne Albanija**. Njihovi preci su, do dolaska Turaka, živjeli u Zeti Balšića i Crnojevića, bili su dio istog Zbora kao i preci Pipera, Kuča, Bjelopavlića, Pješivaca..., pod istom zastavom, i nijesu se etnički razdvajali. “Nepremostive razlike” nastupaju kasnije i još uvijek su na snazi zahvaljujući opštem neznanju.

Od XII vijeka do danas, Grude, Hoti, Bušati, Dinoše, Tuzi... su u *državi* pod imenom Albanija živjeli samo onih nekoliko godina tokom drugog svjetskog rata. Ako je to “mjera svih stvari”, onda...

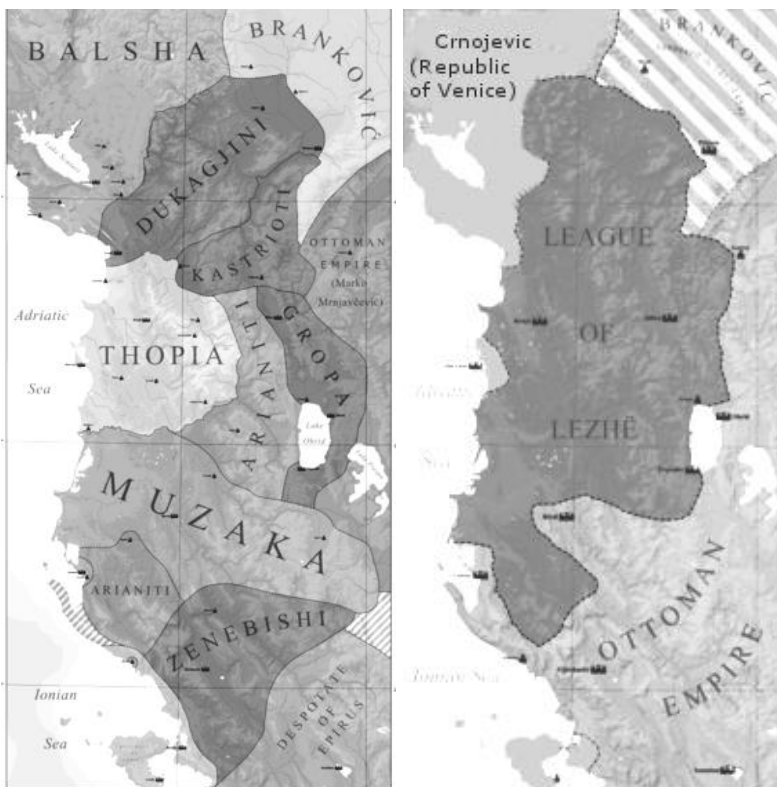
Na sljedećoj strani su karte koje prikazuju “stanje na terenu” tokom XIV i XV vijeka.

---

⁹² Ivan Božić, Nemirno Pomorje XV veka, 180; Istorija CG II/2, 138

⁹³ Listine IX, 118; S. Ćirković – Stefan Vukčić..., 48, 53

⁹⁴ Mihailo Dinić, Zemlje Hercega svetoga Save, 178

Vjerodostojnost ovih tvorevina je, kao i u slučaju velike većine geografsko-istorijskih mapa, dakako upitna, ali one, u spoju s dokumentima koji će uskoro biti predstavljeni, ipak, mogu poslužiti kao “orjentir”.

∞∞∞

2019. godine je u Tuzima podignut spomenik Đerđu Kastriotu Skenderbegu. Podigli su mu ga ljudi čiji su preci, u vremenu kad je Skenderbeg živio, bili **Zećani**, Mali/esori (Brđani) i čiji je *dobrovoljno prihvaćeni* vladar bio Stefan Crnojević.
 ...Stefan nema spomenika u Crnoj Gori.

O stanovništvu i još ponečemu

Par dokumenata iz XIII-og i jedan iz XIV vijeka:

- Odluka kotorskog vijeća iz 1246. godine : “...da ako bilo ko od sugrađana (Kotorana) nepravedno i drsko bude tukao nekog Slovena iz Grblja, ili Arbanasa, ili Budvanina, ...po zakonu ovo učinivši neka bude kažnjen sa 10 perpera” (...sub tali condicione ut quicumque de conciuibus injuste aliquem Sclauum de Gripuli uel de Arbanensibus, aut Buduensibus).⁹⁵

- Izjava dubrovačkih trgovaca iz 1278.: “Dolazili smo iz Brskova u Kotor... u stražarskoj pratnji Kotorana, jer nas je gospodin kralj poslao u Kotor... i došli su *Arbanasi* i napali nas...” (Nos veniebamus de Brescoua in Catarum... et omnes in custodia Catarinorum, quia dominus rex mittebat nos Catarum... et eundo sic uenerunt *Albanenses* et assaliuerunt nos...). [Monumenta Montenegrina IV, 316 (Res Albaniae, 113)]

Dvije godine kasnije (1280) slično se desilo i čovjeku zvanom Palma koga su u Kotoru opljačkali *Vlasi* (Blachi). (Gregor Čremošnik, Kancelariski i notarski spisi, 1278-1301., 34; 1932.)

Francuski “monah Brokar” (Gijom Adam?) u svom izvještaju iz 1332. ističe u srpskoj kraljevini, pored Slovena, još i “Arbanase i Latine koji su pokorni rimskoj crkvi. Latini imaju 6 gradova i toliko biskupija. Prva je biskupija Bar, gde je i nadbiskup, pa Kotor, Ulcinj, Svač, Skadar i Drivast, a u gradovima tim ne žive drugi do Latini i narod koji je u okolini tih gradova... Arbanasi su znatno jači; mogli bi staviti na bojno polje više od 15 hiljada konjanika... Oba naroda, i Latini i Arbanasi, jako su ugnjeteni pod nepodnosnim i teškim jarmom vrlo morskog i odurnog im slovenskog gospodstva...”⁹⁶

Nekoliko izvoda iz kotorskih statuta i drugih izvora:

---

⁹⁵ Sindik I Dušan, Zbornik “Grbalj kroz vjekove”, Kotor-Grbalj, 2005, 157

⁹⁶ Glasnik srpskog učenog društva, knj. XLIX, str. 133; BG, 1881.

- Član 351 statuta iz prve decenije XIV vijeka kaže: "...ako neki od naših građana bude imao parnicu... sa bilo kojim Slovenom (vel cum quocumque Sclavo)...".⁹⁷

- Član 417 (iz 1339.) navodi u Grbaljskoj župi kao seljake "Arbanenses et Sclavi".

- Član 92: "...ako se ubistvo ne može dokazati, knez i sudije mogu radi saznavanja istine staviti na muke Arbanase, Slovene i Vlahe..." (Comes et Iudices, habentes Deum prae oculis, possint ipsum Albanensem, Sclavum vel Vlachum poni facere ad tormentum.)⁹⁸

- Na natpisu u crkvi sv. Šimuna u Tivtu iz 1326. stoji: "Ja Domani sin Slovena* (filius Sclaonis) zajedno sa svojom braćom podigosmo ovu crkvu...".⁹⁹ [*Sclaonis je oblik u množini, tako da je ispravniji prevod "slovenski sin".]

- Odluka kotorske opštine sa početka 1333. godine "da niko ne smije bez razloga zarobiti bilo kojega Vlaha" (et quod nullus possit capere aliquem Vlaccum sine ratione)... već ga treba voditi sudijama koji će dijeliti pravdu.¹⁰⁰

- Kotorani su 1446. tražili dozvolu od Mlečana da proćeraju "slovenske popove" (presbyteros Slavos). Pisari za slovenski jezik su označavani kao "cancelarus lingue sclave", ili "interpretes sclavus", a ćirilica je bila "curilica *serviana*".¹⁰¹

- Zbog pobune u Grblju, 1450. "...dovedeni(?) su Morlaci/Vlasi i drugi" (...condur Morlachi et altri). [Listine IX, 319]

---

⁹⁷ *Pisci srednjevjekovnog latiniteta*, 186 (CT, 1996) Tamo: Sclavo = Srbini

⁹⁸ Statuta et leges civitatis Cathari, izdanje 1616. Venecija

⁹⁹ B. Šekularac – Tragovi prošlosti Crne Gore, 143

¹⁰⁰ Antun Meyer, Monumenta Catarensia, Vol. 2., 60. (ZG, JAZU 1981.)

¹⁰¹ Farlati, Illyricum sacrum VI, 465; (I. Božić – Nemirno Pomorje...)

Ćirilичni dokumenti i zapisi

- Na pomenutu dubrovačku preporuku da se u Skjavniju “ide preko Danja” i dalje “u pravcu Novog Brda, Prištine i Rudnika i tih granica”, nadovezuje se i rečenica iz povelje Balše II Dubrovčanima (1385) u kojoj se propisuje da: “и трговци који минују (odlaze) у Србље на Дању да не плате ништа...”. (Stare srpske povelje i pisma I/1, 109-110)

- 1399. godine je Pašait (turski predstavnik) pisao Dubrovčanima: “трговци у Србље на Морачу и на Лим да греду” i davao im svoju vjeru “до Мораче”. U Brskovu (naselje u opštini Mojkovac) su Dubrovčani plaćali carinu: “...има и една царина на Брсково”, a nešto ranije su se žalili da su im “Турци и неки Власи опљачкали трговце на Тари”.¹⁰²

- Žalba koju su Dubrovčani uputili Jeleni, supruzi Balše III, 1411. godine: “И ми на наше уфање (вјеровање) наручисмо нашим трговцима да туда иду... а то сад да зна господство, јер су наши трговци из Србаља ишли и скупеше се Бјелопавлићи и Озринићи, Мазнице и Малоншићи с војском и заробише нашу властелу и трговце и узеше им сребро, оружје и све друго што су носили...”.¹⁰³

- Konstantin Filozof, u djelu *Žitije despota Stefana Lazarevića*, nakon bitke kod Angore 1402.: “...кренувши лађом са острва Митилине, (despot) стиже у Арбанасе (Zetu). Ту га сретe са великом љубављу господар тих страна, његов зет. Овај арбанашки господар, по имену Ђурађ Страцимировић (Balšić), беше узео Јелену сестру његову за жену, од које роди сина Балшу... Притом Деспот је био обавестио о свом доласку и благочестиву госпођу матер своју, а и његов споменути зет даде му војске по могућности да

---

¹⁰² Stare srpske povelje i pisma I/2, 218-220; M. Dinić, Srpske zemlje u srednjem веку, 154

¹⁰³ Stare srpske povelje i pisma I/1, 387

га прати на путу. И тако се он приближавао *пределима српским*, где је прва архиепископија српска.”

U istom žitiju su date i informacije o kasnijim događajima. Tako je 1421. godine Balša III otišao u Srbiju (въ тоже врѣме приде и ... Балша арбанашьскый господинь) i тамо умро на двору свог ујака, а Zeta је ubрзо припојена Despotovini: “Њега са великим љубочашћем... (despot Stefan) погребе. Затим, улучивши згодно време и узевши сву своју војску, пође на Арбанасе. ...Узе тај крај ратовавши мало под неким градовима, а под Скадар дошавши, опседаше га...” (Stara srpska književnost XI, 97 i 120)

- То jezgrovito potvrđuje i srpski Letopis: “1421. умрли су Кришчиа амир, и бугарски цар Константин, и Балша зетски и деспот узе Арбанасе.”¹⁰⁴

- Ruvarčev rodoslov sadrži zapis u kome se kaže da је “Стефан деспот од Диоклитијанске стране, која јесте *арбанашка* земља, и од Црнојевића госпођу узе Анђелију себи супружницу...” (Stari srpski rodoslovi i letopisi, 55)

[Stefan na koga se ovo odnosi је despot Stefan Branković, али се писач родослова и историчари не слажу око тога чија је шћер била Анђелија.]

Ostali dokumenti vezani за Balšićе i Crnojeviće биће наведени у одговарајућем дијелу.

Ukratko:

Za razliku od stranih pisaca i njihovih ponekad nepreciznih i zbunjujućih opisa i zapisa (што је примјећено и раније), ćirilични документи су поново “neumoljivi”: dubrovačke trgovce који су ишли “у Срблје”, или су се враćали “из Србалја”, нападали су Arbanasi, Vlasi, Bjelopavlići, Ozrinići, Malonšići...

Iz Zete се иде “у Срблје” преко царине у Данју, или Brskovu, а онда “у правцу Novog Brda, Prištine... i тих граница”.

---

¹⁰⁴ Stari srpski rodoslovi i letopisi, str. 118, 225

I Vasojevići, kad su od XVII vijeka počeli da iz Lijeve rijeke prelaze u Polimlje, zatekli su tamo, opet, “Srbljake”. A, uz to, nije naodmet naglasiti i da ti isti Vasojevići svoje sušede Kuče, Bratonožiće, Klimente..., koji su se istovremeno, ili nešto kasnije, počeli nastanjivati na tom prostoru, nikad nijesu zvali Srbljacima. Niti ovi njih.

Srpski despoti su imali zeta i tasta(?) u Zeti/Dioklitijanskoj strani koja je “arbanaška zemlja”.

Po tekstovima na latinskom jeziku, u okolini Kotora su živjeli Arbanasi, Sloveni i Vlasi.

Mnogi istoričari su smatrali, ili smatraju da su Sloveni iz Grblja, Tivta... zapravo bili Srbi. Jedini valjan argument za tu tvrdnju bi mogao biti to što je naziv Srb(l)in iz ćiriličnih tekstova preveden u latinskim kao Sclavus, ili obratno, ali je problem u tome što **ne postoji nijedan ćirilični dokument u kojem su stanovnici tog, ili nekog drugog dijela Pomorja/Zete izričito etnički označeni kao Srbli!**

Isto to će pokazati i svi izvještaji vezani za crnogorska plemena. Nijedno od njih u XIV-XV v. nije imenovano ni kao srpsko, ni kao slovensko – bilo na ćirilici, ili na latinici.

Srpska vlastela u Zeti

Srpska vlastela je bila činjenica u Zeti, ali i ne samo u njoj, već u svim krajevima koji su kraće, ili duže bili pod vlašću raznih srpskih vladara. Tu pojavu, bar što se Zete tiče, lijepo objašnjava jedan vrijedan dokument iz 1445. godine, a na osnovu njega se može utvrditi i brojnost srpske vlastele. Naime, kad je došlo do sukoba oko međa između Mataguža i Hota spor je vodio: “По милости божијој и господина ми Гиорга деспота, ја Томо, бивши воевода зетски...” Prema iskazima svjedoka Tomo je utvrdio granicu, a prepis presude je poslao u “ризницу господина ми деспота”.

Na kraju presude su zabilježeni porotnici i to: “от србских властел” tri čovjeka: Altoman (Отoman), Vuk Biomužević i Đurađ Biomužević, a zatim “и от зетских од Грља, Подгорице, Бериславића, Бушати, Малоншићи, Лужани и остали Зећани мали и големи...”.¹⁰⁵

Srpski kraljevi i despoti su u svakom mjestu (kojim su vladali) u Zeti, imali svoje predstavnike koji su samim tim odmah postajali “srpska vlastela”. To su bili neki Kotorani, Paštrovići, Đuraš Ilijić pod carem Dušanom, vlastelin Žarko pod Urošem, vojvoda Mazarek pod despotom Stefanom...

Ali, očito je da je ova oznaka/“titula” bila čisto pravno-državne prirode. To se može vidjeti po tome što su pripadnici te vlastele bili i Romani i Arbanasi. Upravo takvu prirodu odnosa između vladara i lokalnih povjerenika potvrđuje primjer Paštrovića koji su ugovorom s Venecijom 1423. godine postali *mletačka* vlastela.¹⁰⁶

Srpska vlastela je dosljedno razlikovana od zetske isto kao što su i Zećani razlikovani od Rašana/Srba.

Posljednji srpski vojvoda u Zeti je bio neki Miloš koji je živio na Medunu. Krajem 1453. godine on je s vojskom dobijenom iz Srbije pokušao da obnovi despotovu vlast u Zeti, ali je u bici sa Stefanom Crnojevićem (*mletačkim vlastelinom* – kad već govorimo o tome) doživio poraz. Poslije toga su Podgorica, Žabljak (na Skadarskom jezeru) i ostali djelovi Zete pripojeni matici. Medun je, ipak, ostao pod Milošem do 1456. godine, kad ga je predao Turcima.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Solovjev A., Zetska presuda iz 1445. godine (preuzeto iz *Nemirno Pomorje XV veka*, Ivan Božić, 187-8

¹⁰⁶ Članom 4 tog ugovora bila je predviđena zaštita “u slučaju da, bože sačuvaj, na Paštroviće krene ili despotova /tj. srpska/, ili turska vojska...” (superventus exercitus dispoti vel Turchorum). Listine VIII, 226

¹⁰⁷ Ljubić, Listine X, 151

Jedan opis Srbije iz 1481. godine

Malo djelo poštovanoga gospodina Martina de Segonis nacije kotorske, a porijeklom Srbina iz Novog Brda (nacione Catharensis origine Serviano de Novo Monte), po milosti božijoj episkopa ulcinjskog – preblaženom Sikstu IV, rimskom papi.

...Ova prosto nazvana Srbija ili Raška, u staro doba Mezija, leži u krajevima Evrope. Sa sjevera je okružena... poznatim rijekama Drinom, Savom i Dunavom..., zatim predjelima Dačana ili Vlaha, sa istoka planinskim lancem Rodopa, rijekom Cibricom i Donjom Mezijom, sa juga se naslanja na granice Tribala i Dardanaca ili Makedonaca, a na zapadu je opasana planinama Dalmacije... *

...Prema opisima starih pisaca u njoj se razlikuju tri dijela ili naroda: prvi Rašani... drže onu oblast koja leži prema Drini i Savi, a onaj, pak dio koji je prema Istru (Dunavu) drže Mezijci. U toj oblasti su ovi gradovi i gradići: Beograd, Smederevo, Golubac, Ostovica, Kruševac...

Sredinu pokrajine naseljavaju Vlasi... Ostali narodi srodni Makedoncima su Srbi... A drže ove gradove: Novomontem ili Novo Brdo... Sjenica, Trepča, Jeleč, Brorum, Prizren i Vučitrn. I ovu pokrajinu optiču rijeke: Mala Morava..., sa Nišavom, ranije Timokom... Bijeli Drim ili Drilo... Sitnica ... prvo se spaja sa Labom kod jezera na polju Kosovu, zatim sa Ibrom blizu tvrđave Zvečana i uliva se u Veliku Moravu nedaleko od Kruševca. [Veza sa tekstom i napomenom br. 56 na strani 97.]

* Pozicija Dalmacije i “njenih planina” je precizirana u istom tekstu, na sljedećoj strani: “...Drina nastaje pod Sokolom gradom Dalmacije (Šćepan Polje?), gdje uvećana tokom dviju rijeka Pive i Tare i tekući kroz Bosnu... utiče u Savu.”¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Pisci srednjevjekovnog latiniteta, 250-252; lat. tekst 227-229

Balšići i Crnojevići

Iako je neki “*Stipco Balsic de Cerna Gora*” naveden u jednoj oporuci 1348. godine,¹⁰⁹ “zvanično” se **Balšići** prvi put pominju u septembru 1360. u dokumentu cara Uroša koji “царском вјером” uvjerava dubrovačke trgovce “да греду... на Зету на Балшиће...” i tako im potvrđuje određenu samostalnost u okviru imperije.¹¹⁰

Balšići su uglavnom označavani kao baroni, ili župani, a lično su se potpisivali kao “gospodari Zete”, “samodržavna gospoda”, gospodari “zetskoj i pomorskoj strani” ili “Pomorju zetskome”. Balša III je imao titulu “Самодржавни господин Балша по милости божијој дука (vojvoda) велики и господар земљи зетској и свему западном Поморју”.

U pismu od 25. maja 1368. godine papa Urban V se obraća “Stracimiru i Đorđu, braći Balšić županima Zete” kao katolicima i traži od njih da se brinu o vjernicima u njihovoj državi. Zvanično su postali katolici 29. januara 1369. godine – što je datum njihovog iskaza o odbacivanju pravoslavlja (professio fidei catholicae et abiuratio schismatis).¹¹¹

To je, pored drugačije etničke pripadnosti, i odgovor zašto Đurđa I nema u ovom zapisu srpskog Letopisa za 1371. godinu: “6880....прими начелство кнез Лазар, сербско краљевство, но три краља беху сербска у то време: у Призрену Лазар, у Босни Стефан Твртко, у Прилепу Марко Вукашинов.” (Srpski rodoslovi i letopisi, str. 209)

Međutim, četiri godine kasnije, poslije smrti srpskog patrijarha Save, knez Lazar i Đurađ Balšić “који тада начелствоваху” sazivaju sabor za izbor novog patrijarha.¹¹² Razlog

---

¹⁰⁹ K. Jireček – Zbornik II, 126

¹¹⁰ Stare srpske povelje i pisma I, 98-99

¹¹¹ Monumenta Montenegrina III, 198

¹¹² Stara srpska književnost VII, 132 (Iza “načalstvovahu” *nema nastavka “srpskom zemljom”* koji se može naći u knjigama pojedinih istoričara.)

zašto Lazar nije sam sazvaо sabor (s obzirom na то да је нешто раније сам радио и на измирењу грчке и српске цркве) налази се у реџеници записаној 1378. године на почетку Симеуновог типика из 1372-ге: “Престави се (тј. умрије) мјесеца јануара 13 дан... Ђурађ Балшић, који тада владаше *земљом зетском и поморском и половином српске земље и дијелом грчке*.”, а познато је да је Пећ, као седиште патријаршије, 1375. била у Ђурђевој “половини српске земље”. Поред тога, познато је и да он (као католик) није присуствовао реџеном савору – таџније, о томе не постоји ниједна оновремена вијест.¹¹³

У повељи Дубровџанима из 1373. године Ђурађ се јавља као обласни господар који полаже право на тзв. “дмитарски доходак”, али то потраживање иде уз опрез: “...Ако тко буде цар господин *Србљем и властелом у земљи српској* (онда) да нијесу дужни властеле дубровачке дати ми доходак више писаног...” и да тако буде докле он буде господар “*овој земљи приморској* која је око Дубровника”.

Ипак, са растом амбиџија мијенјају се и тон и “аргументација” којом се образлаже право на одређене територије. На примјер, током сукоба с босанским крљем Тврћком око Конавала, Требиња и Драчевице (1376-7) Ђурађ Балшић је истицао “порижкело по жџенској страни” од Вукана Немањића, а Ђурађ II је 1386. издао повељу у којој се позива на молитве и мишљенје “прародитеља Симеуна Немање и светитеља Саве” и потврђује Дубровџанима повеље које су имали са “господом српском и са родитељем мојим Срацимиром и са Ђурђем и Балшом...”¹¹⁴

[Невоља је “само” била то што је и Тврћко I имао “исте претке” и исту приџу, а затим и то што су Срби и Дубровџани врло

---

¹¹³ У издању Лј. Стојановића *Стари српски записи и натписи VI*, стр. 93, фали дио текста, и то баџ онај који казује да Ђурађ “обладаваше и пол србские земље, а от чести же и грчкију”. В. Шекуларас – Трагови прошлости Црне Горе, 283-4

¹¹⁴ Старе српске повеље и писма I, 110-111.

dobro znali ko su Balšići. Stoga ove genealoške “izlete” arbanaske gospode treba isključivo shvatiti kao (loš) politički marketing – opet u smislu “ako prođe, prođe”.]

Godine 1389. se odigrala bitka na Kosovu, ali, danas je to nesporno, bez učešća zetske vlastele, ili Zečana. Iako je Đurađ II bio zet kneza Lazara, očigledno nije ošeačio obavezu da pritekne u pomoć tastu, već je prvih dana jula boravio u Budvi đe se sastao sa dvojicom dubrovačkih poslanika koji su ga pozvali da pošeti Dubrovnik.¹¹⁵

Takođe je činjenica i da je upravo on doveo Turke koji su 1388. poraženi u blizini Bileće. Njegova oblast, dakle, nije bila u neposrednoj opasnosti ne samo zato što su Turci u proljeće/ljeto 1389. bili “daleko”, nego i zato što je bio u sprezi s njima i koristio ih u borbi protiv Tvrtka I. Ta veza je prekinuta 1391. godine kad je zbog brata od strica, Konstantina Balšića, Đurađ izgubio sultanovu naklonost i prešao u “antiturski tabor”. Tada je papi Bonifaciju IX obećao svoje zemlje ukoliko ostane bez nasljednika. Međutim, naslijedio ga je Balša III o kome je, kao i o njegovim podanicima, ponešto već rečeno.

Iako u suštini samostalni vladari, *Crnojevići* su, s prekidima, priznavali vlast ili Mletačke republike, ili sultana, a u prvoj polovini XV vijeka su bili u šenci Balšića i srpskih despota. Od 1455. godine se javljaju kao gospodari Gornje Zete (Stefan) i time zauzimaju prvo mjesto u političkom životu zemlje. Pored njih, velikim dijelom današnje Crne Gore vladali su i: herceg Stefan Vukčić – Kosača, despot Đurađ Branković koji je prvobitno bio “gospodin Srbijem”, a onda (od 1430.) i “gospodin Srbijem i Pomorju zetskom”¹¹⁶ i, naravno, Turci.

Istoričari pretpostavljaju da su “Crnojevići zvani Đuraši” (Zernoevichi chiamadi Giurasi) bili siromašna vlastela.

---

¹¹⁵ Istorija CG II/2, 54

¹¹⁶ Istorija srpskog naroda II, 226

Ko je tačno bio rodonačelnik Crnoje nije poznato, ali se smatra da se na njega odnosi dokument iz 1331. godine u kome je objavljeno da su Dubrovčani “primili od Crnoja zvanog Kalodurađ i njegovog katuna (de Cernoie nomine Calogureg et a suo catone) svoje stvari...”¹¹⁷

Prvi Crnojević koji se pominje u izvorima je bio Radič, koga Đurađ II Balšić u pismu Duždu naziva “uništiteljem domovine” (patrie destructor), i od koga su strahovali Kotora ni 1396. godine. Kad su tada nudili svoj grad Mlečanima, poručivali su im da će, ukoliko ih oni ne prihvate, “morati da se potčine ili Arbanasima, ili Slovenima, ili Turcima” (aut Albanensibus, aut Sclavis, aut Turcis).¹¹⁸

Kako im je, tom prilikom, prijetila opasnost od Radiča Crnojevića, Sandalja Hranića i turskih odreda, sasvim je jasno koga su odredili kao Arbanasa.

Sljedeći je Gojčin Crnojević koga dubrovačke i venecijanske isprave iz 1421-1430. opisuju kao: “domino /gospodar/ Goicino Crnoievich”, “domino in Albania” i “Goyzino Albanensi”.¹¹⁹

Na više vijesti o ovoj porodici nailazi se tek od vremena vojvode Stefana (vladao od 1451. do 1465.), o kome je već bilo riječi, i o kome je Stefan Vukčić 1461. godine pisao Duždu podsećajući ga da je “njegovu svetost odavno upozorio na arbanasčku narav” Stefana Crnojevića (...et alhora avisti vostra serenita de li suoi costumi albaneschi).¹²⁰

Porodični grb Crnojevića je bio dvoglavi bijeli (ili, po nekim novijim istraživanjima, zlatni) orao na crvenoj podlozi. Crtež se nalazi u pregledu grbova mletačkog plemstva u Veneciji, a tu su označene i boje. Sličnog orla, ali crnog, na crve-

---

¹¹⁷ Antun Meyer, Monumenta Catarensia, Vol. 1., 265. (ZG, JAZU 1951.)

¹¹⁸ Listine IV, 356, 377

¹¹⁹ N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, Paris, 1896. Vol. I, 532; Vol. II, 191, 232

¹²⁰ Istorija CG II/2, 137

noj podlozi isticao je i Đerđ Kastriot Skenderbeg. Osim njih, dvoglavog orla na svojim grbovima imale su i kuće Dukadin i Muzaki, a orao Dukadina je bio takođe bijel.¹²¹

Za razliku od Balšića koji su bili vjerski nestalni, Crnojevići su (i pored toga što su Stefan i Ivan bili mletačke vojvode) bili zaštitnici pravoslavne crkve. Poznato je da je Ivan praktično spasio zetsku mitropoliju od raspada (jer srpska patrijaršija nije postojala više od 20 godina), a osnivanjem Cetinjskog manastira je obezbijedio i njen (novi) život. Da je ovaj postupak bio rezultat lične inicijative, vidi se iz povelje: "...И оградих храм у мјесту званом Цетиње... и назвах га Митрополијом зетском... И поставих ту митрополита зетског кир Висариона, који је у то доба, да влада свијем и послуже њега насљедници".¹²² Dakle, zetski gospodar je preuzeo "pod svoje" crkvu u svojoj zemlji i ništa više (ili manje).

Njegov sin Đurađ je vladao od 1490. do 1496. i po riječima savremenika Marina Barlet/-cija (~1460-1513) bio je: "u ime Hrista knez arbanaški". (Crnogorski anali, 26, 41)

Posljednji (vladarski) predstavnik ove dinastije bio je Staniša, odnosno Skenderbeg Crnojević (1457-1530) čija je titula glasila ovako: "sandžak crnogorski, primorski i svoj dioklitijanskoj zemlji gospodin".

господара Скендѣрь вѣгла Црѣнојевиќа, санѣака црѣногорскога и приморскога и вѣсви дѣшкантићаньскви зѣман господина,

Pripadnici bratstva Crnojević iz Građana, Riječka nahija, su nosioci haplogrupe I2a. Po predanju, oni potiču od neke "bočne" grane srednjevjekovnih Crnojevića. (!)

¹²¹ Istorija CG II/2, 227-8; M. Šufraj – Srbi i Arbanasi, 132

¹²² Franz Miklosich, Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, 530-534; B. Šekularac, Crnogorski anali, 95-6

III

STANOVNIŠTVO JUGOISTOČNE CRNE GORE

“Cijeli zbor Zete” (tuto el convento de Xenta), to jest, spisak plemena, opština i katuna na čelu sa velikim vojvodom Stefanom Crnojevićem, u ugovoru s Venecijom iz 1455. godine izgledao je ovako:

Maraguzi	Golubovizo	Svoje	Lubizi
Hoteni	Daibabe	Merche	Fichsta
Gerli	Stanisauligi	Novizane	Machalani
Luxeni	Čupusse	Rogame	Bachsi
Potgoriza	Radotiesi	Tazide	Cruessi
Grude	Stansichi	Pobresani	Ivaini
Cuzi	Branovich	Nichsizi	Arbenexi
Piperi	Colubovich	Spitiha	Draghigne
Stanchovich	Itabiovichi	Lasina	Hinossi
Genzili	Luxane	Bexichi	Spatar
Chatharichil	Małonzichii	Tigomiri	Churezi
Busati	Bielopauliehi	Nelmiza	Suirivlage.
Berisanzi	Plesunzi	Chenchi	

Commemoriali XV. c. 12, u mlet. arhivu.

Neka od nabrojanih imena su neslovenska, neka slovenska, a ima ih i neodređenih. Bilo je puno istraživača koji su se bavili procentima i raščlanjivanjem imena, ali je to zaista i nepotrebno i beskorisno, jer se na osnovu imena i prezimena ne može vjerodostojno određivati etnička pripadnost ljudi u Zeti/Pomorju XIV i XV vijeka.

Ono što je neupitno je sljedeće: svi postojeći izvori i podaci iz XIV i XV vijeka (uključujući i *Žitije Stefana Dečanskog* od Grigorija Camblaka i, naročito *Skadarski zemljišnik* iz 1416. godine) ukazuju na to da su tada Arbanasi bili većinsko stanovništvo u “арванитској земљи”, i.e. na jugoistočnoj (nešto manjoj) polovini današnje Crne Gore.¹²³

¹²³ Upravo Skadarski zemljišnik najbolje pokazuje slabosti analize po imenima. Na primjer, u selu Capenico (Kapenik?) u kome je bilo Slovena po imenu i prezimenu: Bogdan Budemir, Novak Milić, Ratko Bogoje..., postoji i više ljudi sa slovenskim imenima i neslovenskim prezimenima: Bogdan Sossa, Rat(i)ko Fruga, Radoslav Bethcassa, Stočjo Petrusi, Novak Romestina... Ko su oni? Pored toga, nijedno od najčešćih imena: Martin, Ivan/Jovan, Stefan, Marko, Petar, Pavle, Nikola, Dmitar, Lazar,

Iz “pretresa” u daljem tekstu ćemo viđećeti da je naziv Arbanas podrazumijevao/obuhvatao najmanje četiri haplogrupe, ili četiri različite etno-genetske “kategorije”.

Po latinskim izvorima, Sloveni su u Diokliji u periodu od IX do XII vijeka očigledno bili vladajuća klasa, ili plemstvo koje je istovremeno prihvatilo obilježja starije kulture, ali i uspostavilo sopstvena (na primjer, crkve koje su djelovale na slovenskom jeziku). Pretpostavlja se da je haplogrupa R1a tada bila dobro zastupljena u dolinama Morače i Zete i oko Skadarskog jezera. Međutim, po kasnijim, srpskim izvještajima, ti ljudi su ustupili mjesto Arbanasima.¹²⁴

Čak i tamo će su u XIV i XV vijeku dosljedno spominjani, kao u Kotoru i njegovoj (široj) okolini, Sloveni su činili tek jednu od četiri zabilježene etničke grupe. (Ostale tri su: građani Kotora – Latini, Arbanasi i Vlasi.)

A, tokom vremena se broj Slovena ubrzano smanjivao, a broj Vlaha i Arbanasa povećavao.

Genetika je, znači, samo (po treći put u ovoj studiji) potvrdila, ili ozvaničila ono što je istorija nagovještavala.

Andrija, Đorđe... uopšte nije slovensko (po porijeklu) i među Slovene su počela dolaziti od VIII-IX vijeka. To istovremeno može da znači i da: Dmitri Bogići, Juan (Jovan) Golobin, Pali (Pavle) Bogšići, Gin Cernoglavi ... mogu, ali i ne moraju biti Sloveni. Na kraju, zaista je zanimljivo da se u popisu nalazi i jedan broj ljudi sa prezimenom, ili oznakom (?) Sclavo/Schiavo, ali nijedan od njih nema i slovensko ime. (Izuzetak je Stani Sclauo čije “ime i prezime” su, valjda, odvojeno napisano ime Stanislav.)

¹²⁴ Tradicionalna (istorijska) priča koja kaže da su “mase Slovena” u Albaniji vremenom “albanizovane” je neodrživa. Da je bilo tako, genetska provjera bi ih nepogrešivo otkrila – slično kao što je otkrila i da u Njemačkoj stanovništvo slovenskog porijekla (17%) ima malu prednost u odnosu na stanovništvo germanskog porijekla (16%).

Srednjevjekovni Arbanasi i današnji Albanci, Srbi, Crnogorci...?

Porijeklo naziva Arbanas se dovodi u vezu sa mjestom (predjelom) Arbanon (Ἀρβανόν), ili Raban – kako ga je zvao Sava Nemanjić (“a od Rabna Pilota oba”). Čini se da je to prvobitno bio prostor oko grada Kroje/Krujë. Oblici “Arvanit” i “arvanitska zemlja” su plod bukvalnog čitanja grčkog slova β.

Stefan Vizantijski (VI vijek n.e.) u svom geografskom imeniku pod naslovom *Etnika* (Ἐθνικά) navodi “u Iliriji grad *Arv/bon*” (Ἀρβών, πόλις Ἰλλυρίας) i narod *Arv/bonios* i *Arv/bonites* (ἔθνικὸν Ἀρβώνιος καὶ Ἀρβωνίτης).¹²⁵

U XI v. Arbanase pominju vizantijski historičar Mihailo Ataliates (Ἀρβανῖται, 1078.) i već citirana Ana Komnina: “od onih koji se zovu Arbanasi i od onih iz Dalmacije, koje je poslao Bodin.”

Viđeli smo da su se Arbanasi u određenom broju nalazili na teritoriji Zete/Dioklitije i u XIII vijeku, a tokom XIV i XV vijeka dolazi do njihovog pomjeranja, pa počinju da se nastanjuju i u drugim djelovima Crne Gore, ali i po današnjoj Hercegovini. Već 1455. godine su mnogi od njih bili ravnopravni članovi Zetskog zbora, vjernici pravoslavne crkve i govorili su i slovenski jezik. Slovenskim jezikom (pored grčkog, latinskog i albanskih dijalekata) su se služili i oni koji nijesu živjeli u granicama zemlje Balšića i Crnojevića. Evo par pisma iz 1378. i 1458. godine koja to potvrđuju:

“От Леке Дукагин и Павла брат му властелом частнога град Дубровника пишу вера ви моја и мога брат гредет слободно по моји земли не боите се ниша...”

“Ва име оца и сина и духа светога амин ми гпн *Гуорг Кастриот* речени *Скендербег* даимо на видение всаком кому се достоит и пред кога се изнест ови наш лист

---

¹²⁵ Stephani Byzantii Ethnicorum quae supervsunt, 111; A. Meineke, 1849.

отворени, а под печатом прстена мога зламенованогa ме-
гио нами с коуном дубровцима...”¹²⁶

Ipak, u narednom periodu (od XVI vijeka) zetski i “br-
dski” Arbanasi se dijele po vjeri pa neki postaju katolici, a za-
tim i muslimani i postepeno se udaljuju od slovenskog jezika i
od etnički i istorijski srodnog stanovništva pravoslavne vjere.

Da bi se saznalo ko su zapravo bili Arbanasi, mora se
prvo zaviriti u porijeklo Albanaca, a onda i okolnih naroda.

Poznato je da je najveći broj evropskih naziva s osno-
vom Alba- (uključujući i Albaniju, kao i keltsko /Gaelic/ ime
Alba za Škotsku) srodan s latinskim *alba* = bijela, ili “prain-
doevropskim” *albho-* istog značenja.

U ovom trenutku postoje četiri osnovne teorije o pori-
jeklu ljudi koji se danas zovu Albanci. Po prvoj, oni su potom-
ci Ilira; po drugoj su Tračani, po trećoj Dačani i, po četvrtoj,
nasljednici prastanovnika Balkana, Pelazga. Pored ovih, u op-
ticaju su i pretpostavke po kojima Albanci vode porijeklo od
Italika, ili sa Kavkaza(!), a zasnivaju se na činjenici da se ime
Albania javljalo u drevnoj geografiji Italije i Kavkaza.

Što se jugoistočne Evrope tiče, *Albanon* i naselje *Al-
banopolis* su pomenuti u II vijeku n.e. “u mediteranskoj Ma-
kedoniji”. (Ptolomejeva *Geografija*; knj. III, gl.12).

Opšte mišljenje je (bilo) da su, zato što su živjeli u ne-
pristupačnim planinama ševerne Albanije, preci Albanaca u
rimskom dobu bili samo djelimično romanizovani. Iz istog ra-
zloga su, navodno, nakon doseljavanja Slovena i tokom posto-
janja srpske srednjevjekovne države, izbjegli i slovenizaciju i
srbizaciju. “Zahvaljujući” izolovanosti su uspjeli da očuvaju i
jezik koji sâm predstavlja jednu granu indoevropskih jezika,
iako ima dosta leksičkih sličnosti sa romanskim, slovenskim i
drugim jezicima (grčkim i turskim).

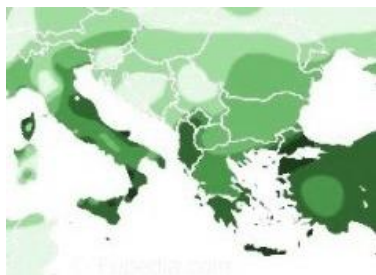
¹²⁶ Lj. Stojanović – Stara srpska pisma i povelje II, 213, 215

Međutim, ovo se, uglavnom, odnosi samo na jednu od dvije grupe sadašnjih Albanaca – Gege. Druga grupa, Toske, je bila nastanjena južno od rijeke Škumbin (Škumba) na “pitomijem” terenu i razlikovala se od prve i po porijeklu i jeziku /dijalektu. Dijalekat Gega je sve do 1972. godine bio korišćen kao književni jezik na Kosovu i učio se u školama, a dijalekat Toska je bio zvanični jezik u Albaniji. Od 1972. “toskanski” je postao jezik svih Albanaca.

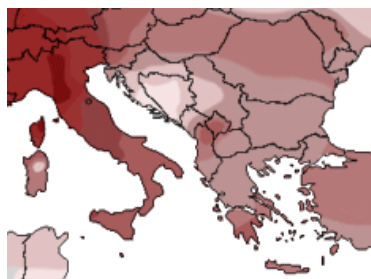
Razlika u porijeklu ovih etničkih zajednica se najbolje ogleda u zastupljenosti pojedinih haplogrupa u muškom dijelu stanovništva. Naime, kod Gega je dominantno prisutna haplogrupa E-V13/E1b1b (40+%), a Toske u značajnom broju nasljeđuju J2 (25+%).

Pored navedenih, kod Albanaca (ili, od XVII vijeka, Shqipëtarar) se u dvocifrenom procentu (15-20%) nalazi i haplogrupa R1b, dok je slovenska R1a zabilježena u proseku od oko 7-8%. Ono što je posebno upečatljivo je veoma mala učestalost haplogrupe I2a kod Gega (ispod 3%) i znatno veća kod Toska (do 18% oko Elbasana i Berata).¹²⁷

Ključ za odgonetanje tajne o porijeklu Albanaca (i njihovih sušeda) je upravo tu. Pogledajte prvo ove dvije mape:

Haplogrupa J2

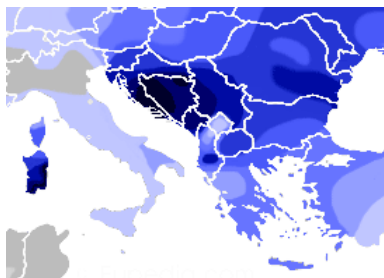

Haplogrupa R1b

A, potom i ove dvije:

---

¹²⁷ Na osnovu: Sarno, 2015; Peričić, 2005; Semino, 2000; Bosch, 2006; Battaglia, 2008...

Haplogrupa I2a1

Haplogrupa E-V13

Nije potrebna velika priča, zar ne? Po istoriji i geografiji, “smeđi ljudi” bi morali biti Tračani, a “plavi” Iliri. Ali, ne smije se biti brzoplet – slike pokazuju “status quo”, postojeće stanje. Nije pametno tvrditi da je haplogrupa I2a (bila) *iliriska*, a E-V13 (opšte) *tračka*, jer su i jedni i drugi bili genetski raznorodni narodi koji su *na prelazu iz stare u novu eru* živjeli na zapadnom (Ilirikum) i istočnom (Trakija, Dakija, Mezija...) Balkanu. Štaviše, trenutna saznanja govore da su I2a linije tada bile više, *ako ne i isključivo*, zastupljene na istočnoj strani poluostrva (što znači da je i I2a “tračka” koliko i E1b), a mora se naglasiti i da *su prije 2000 godina, ne samo u jugoistočnoj, nego i u ostatku Evrope, preci danas živih I2a-Y3120 ljudi bili dio jedne od najmanje brojnih etno-genetskih skupina* (koja je demografsku eksploziju doživjela u potonjih 1500 godina).

Ispostavilo se, takođe, po nedavno objavljenim arheogenetskim nalazima, da je među Ilirima preovladavala haplogrupa J2b, a da je bilo i plemena čiji su pripadnici nasljeđivali E1b, J2a, G2a, R1b, a možda i I2a1 (vidi napomenu ispod).¹²⁸

Ipak, da pojednostavimo stvari – radi lakšeg razumijevanja, najbolje je reći da su “smeđi” nasljednici E1b Tračana,

¹²⁸ Haplogrupa J2b2 je pronađena kod više ljudi u Hrvatskoj i Crnoj Gori – počev od bronzanog doba pa do nove ere – u oblastima koje su nastanjivali Dalmati, Vardei, Daorsi, Plereji... Ista grupa je otkrivena i na lokalitetu Doklea u Crnoj Gori (III v. n.e.). E-V13 osobe su živjele u Srbiji (II v.) i Hrvatskoj (III v. p.n.e. i I v. n.e.), a I2a1 i R1b ljudi su 1300-1000 godina p.n.e. obitavali u današnjoj Liki.

a da “plavi” imaju veze s nekim starim stanovnicima zapadnog Balkana, ali su zapravo potomci *romanizovanih* došljaka sa donjeg Dunava i južnih Karpata (Rumunija, Srbija, Bugarska) koji su se u periodu X-XII vijek n.e. (opet?) smjestili na prostoru od Albanije do Hrvatske.

Napomena: Udio i jedne i druge haplogrupe u populaciji Dioklije, Zahumlja, Travunije... tokom X-XI vijeka je bio puno, puno manji nego danas. Neke linije su mogle bile “tu”, ali je prosta činjenica da **crnogorska E-V13 i I2a plemena tada nijesu postojala** – rodonačelnici većine njih su počeli pristizati iz okruženja tek od XI-XII stoljeća.

E sad, kad se malo prije izrečena hipoteza da su “*precii Albanaca u rimskom periodu živjeli u nepristupačnim planinama sjeverne Albanije*” ispravi na sljedeći način:

Precii dijela Albanaca i dijela *nealbanskih* stanovnika Crne Gore (i drugih država) su u predrimskom i rimskom periodu stanovali u predjelima današnje Srbije, Makedonije, Bugarske i Grčke, ali su upadima varvara razbijeni i prinuđeni da se sklone u planinama sjeverne Albanije, sjeverozapadne Makedonije i na Rodopima – stižemo do očiglednog zaključka da je oko 40% kosovskih muškaraca, i približno svaki treći državljanin Crne Gore, *tračkog* porijekla – haplogrupa E-V13.

Dakle, ukratko, srednjevjekovni Arbanasi su bili raznovrsna, “*geografska*” etnička grupa sastavljena od potomaka tračkih rodova koji su “stasali” na Balkanu, a starinom potiču iz sjeverne Afrike (Tribali, Dardanci...?); zatim, antičkih (grčkih, *ilirskih*) J2a/J2b linija koje su iz pravca istočne Ukrajine, ili preko Bosfora davno zaista stigle s područja između Crnog mora i Kaspijskog jezera; pa Kelta i nekih starijih, (prabalkanskih (takođe ilirskih) R1b populacija koje su tu već oko 5000 godina i, konačno, u najmanjem procentu, “I2a1 (ne)Ilira”.

Koja je bila haplogrupa građana Albanopolisa iz II-og i “originalnih” Ἀρβωνίτης iz VI vijeka – nije poznato.

PLEMENA

Plemensko uređenje kakvo je u XIV/XV vijeku postojalo u Crnoj Gori i gornjoj Albaniji nije zabilježeno u drugim krajevima bivše Jugoslavije, pa ni na Balkanu uopšte. U istorijskim izvorima od XII do XVI vijeka (a i docnije) **nema nikakvih “srpskih”, ili “slovenskih” plemena**, a pogotovo ne onog tipa kakvi su bili Bjelopavlići, Piperi, Klimenti, Nikšići, Kući, Hoti... Svako od ovih i ostalih plemena nastalo je ili kao posljedica narastanja broja porodica u kojima muškarci potiču od istog pretka, ili udruživanjem porijeklom različitih rodova koji su živjeli na istom terenu. Genetičko-genealoška istraživanja pokazuju da je ovaj drugi princip, uz tri-četiri izuzetka, najviše došao do izražaja u “staroj” Crnoj Gori.

Važnu ulogu u formiranju većine plemena odigrao je i katunski način života. U sačuvanim dokumentima iz XV vijeka često se javljaju ljudi iz vlaških i arbanaških katuna po kojima su plemena dobijala imena (Tuzi, Drobnjaci, Banjani...). Takođe, i sve one karakteristične odlike crnogorskog i albanskog plemenskog uređenja (krvna osveta, data riječ ili *besa*, kruta moralna načela, pobratimstvo...) baština su jednog davnog doba, očuvana kroz katunsku, a ne župsku, ili neku drugu slovensku ustanovu.

Kod svih crnogorskih i albanskih (preciznije, *malesorskih*) plemena tradicija i predanje su jako razvijeni.¹²⁹ Poznata je, na primjer, legenda o braći Ozru, Pipu, Vasu, Krasu i Otu, od kojih su nastali Ozrinići, Piperi, Vasojevići, Krasnići i Hoti. Po drugoj obradi iste legende, neki Keči (rodonačelnik Hota i Zatrepečana) je sa svojih šest sinova (među njima su bili i Pipo, Vaso i Kastro) zbog nečega dobjegao u ove krajeve.

---

¹²⁹ Dio Crne Gore u kome žive potomci Tuza, Hota, Klimentata, Gruda... zvao se (i zove se) Malesija, a njeni stanovnici su Malisori/Malesori. Malesija se sa albanskog jezika prevodi kao “Brda”, a Malesor je zapravo “Brđanin”.

Ipak, stvari nijesu tako proste. Ova priča doista dobro odražava istorijsko-etničku stvarnost na prostoru Crne Gore u XIV i XV vijeku, ali istina je i da se prvo od nabrojanih plemena nikako ne uklapa u ovu grupu.

Ozrinići, ili tačnije, ljudi s tim prezimenom (Osdrichinich Nenoye), se već 1355. godine pominju kao jemci nekom Grubši Toliću u jednom ugovoru, a potom su 1369. sami sebe i ostale iz grupe označili kao *Vlahe*. (Nos /Mi/ Nichola Grub-sich, Cusich Manovich, Bacel Voanovich, Glava Hosrichnich, Cosan Osrichinich, Vochotta Tolich, Vithoye Popovich, Petan Pribojevich, Biladin Vladoyevich, *Vlaci*...) ¹³⁰ Smatra se da su oni i u tom periodu imali neke veze s današnjim Čevom.

Ozrinići nijednom nijesu navedeni u društvu Pipera, Vasojevića, Hota..., nema ih u *Skadarskom zemljišniku* 1416., a ni u spisku Zetskog zbora, iako su 1452. godine ušli u sastav države Stefana Crnojevića.

Što se imena plemena tiče, ono je dobijeno po nekom Ozri(h)ni, a ne Ozroju, ili Ozru (→ Ozrojevići, Ozrovići), mada to suštinski nije velika razlika, jer je korjen imena isti. ¹³¹

Kao što smo vidjeli ranije, 1411. godine Ozrinići su sa sušednim Bjelopavlićima i Malonšićima opljačkali dubrovačke trgovce koji su se vraćali “iz Srbalja”.

Po Y-DNK nalazima muškaraca iz oko 40 bratstava, pleme Ozrinići pripada haplogrupi I2a1, to jest liniji I-PH908 →BY93199 koja je rođena na Balkanu prije ~1700 godina.

Piperi se, kao članovi porodice s takvim prezimenom, javljaju u Kotoru 1397. godine, a 1416. je u selu Doxanni (u okolini Skadarskog jezera) živio Calozorzi Piperi.

---

¹³⁰ Risto Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima I, 188-9, 220; Cetinje 1963.

¹³¹ Ime (H)Ozro, ili (H)Ozroje (= “dobrog imena, poznat”) je po porijeklu avestansko/persijsko – poznati su persijski carevi Ozroje I i II. Da je ime dobijeno po planini Ozren, pleme bi se zvalo “Ozrenci”.

Kao družina, Piperi su, zajedno sa Vasojevićima i Bjelepavličima, prijavljeni 1444. godine zbog pljačke i ubistva na pograničnom terenu “između despota (Đurđa Brankovića) i vojvode Stefana (Crnojevića)”. Među razbojnicima su bili poimenično “Radogna Ruxich et Radosauus Dimitrouich, ambo /obojica/ Bilopaulichi” a uz njih su se tu zadesili i “despotovi ljudi zvani Piperi i Vasojevići koji stanuju između Meduna i Rikavca.” (...homines despota, nominati Piperi et Vasoeuichi, qui stant apud Medonum ad Ricaças).¹³²

Jedanaest godina kasnije, Piperi više nijesu bili podanici srpskog despota nego dio zajednice plemena i opština Zetskog zbora.

Iz 1485. godine je ostao zapis o nekom Mihailu Piperu, a 1489. je svoje mjesto u istoriji dobio i Vuk Piperović.

Ime Piper se obično povezuje sa latinskom riječi *piper* /biber/, ali je poznato i da se nana (biljka) na latinskom jeziku zove *Mentha piperita*. Piper takođe može biti i kratki oblik (germanskog?!) imena Pipericus, a varijanta Pipo je i nadimak od Filip.

Narodno predanje zna da su Piperi po svom dolasku u predio Kopilja, Crnaca i Seoca zatekli starošedioce **Lužane** i da je u Crncima, više Studenoga, “stajao ban Lužanski”.¹³³ Tu je vjerovatno bilo središte ranije Luške župe koja je obuhvatala znatno veću teritoriju nego što je oblast Lužana u Piperima. Međutim, u turskom popisu/defteru iz 1485. godine, Lužani su prikazani kao pusto selo “u vlaškoj nahiji Piperi”, što jasno pokazuje da je u XV/XVI vijeku slovenska župska organizacija prestala da postoji. Slično se desilo i sa Gračanicom, Vrsinjem, Komarnicom... “Novodošla” plemena su bivšim župama dala svoja imena: Nikšić, Zupci, Drobnjak...

---

¹³² Istorija CG II/2, 363; Starine XIV, 44; Lamenta de foris 1444. f. 124; (cit. K. Jireček)

¹³³ Izrazom *ban* se označava feudalni (možda slovenski) upravnik te oblasti. Vlasi i Arbanasi nijesu imali banove i župane.

Pored Lužana (koji su u spisku Zetskog zbora) i Pipera, u predjelu Kopilja su kao poseban rod živjele i *Mugoše* čije je ime (odnosno prezime) možda rumunskog, ili mađarskog porijekla: Mogoșani, Mogoșesci, Mogoșoie.¹³⁴

U blizini Pipera su i **Rogami**, koji su takođe nabrojani među plemenima, ili opštinama Zetskog zbora. U Skadarskom zemljišniku iz 1416. god. pomenuti su Bencho Rogamo, Petro Rogami, Pali Rogami...

Testirane osobe porijeklom iz Pipera su, najčešće, haplogrupa R1b (Lutovci). Pored njih, otkrivena je i E1b (Vuličić, Šćepanović), kao i R1a (familije iz Mrka i Mravinja).

Vasojevići su se, kao što je već rečeno, 1444. godine s Piperima zatekli na prostoru od Meduna do Rikavca (katun, ili Rikavačko jezero). Ipak, čini se da je kolijevka plemena Lijeva rijeka. Po popisu iz 1485., “selo Rječica, drugo ime Vasojevići, pripada Piperima...” i imalo je 18 kuća, ali zanimljivo, nijedan od domaćina se nije zvao Vaso, ili Vasoje. Od navedenih ljudi, među kojima su možda bili i preci današnjih bratstveničkih grupa Rajevića, Miomanovića, Dabetića i Novakovića, posebno je istican Radosav Hercegović, čije prezime je istraživače navodilo na zaključak da je njegov otac(?) doselio u Lijevu rijeku s poседа hercega Stefana /Stjepana/ Vukčića – Kosače. Međutim, samo pleme nije moglo nastati od Hercegovićâ, jer je ono formirano prije nego je Kosača počeo da se tako tituliše – 1448. godine.

U prilog tezi da Vasojevići potiču iz Zahumlja pominjan je i knez Arađije Vasojević (umro u prvoj trećini XV v. u okolini Foče), ali se, po genetskim nalazima, ipak ispostavilo da su ljevorječki Vasojevići u (bliskom) srodstvu sa nekadašnjim *vlaškim rodnom Bobani iz okoline Dubrovnika*.

---

¹³⁴ DNK testovi su pokazali da su srodnici Mugoša Koprivice iz Banjana i Adžići iz Pive, a samim tim i sva ona bratstva u Nikšiću, Drobnjaku, Pivi ... koja su nastala od njih. (E1b-PH2180)

Na sadašnju teritoriju u Polimlju su se postepeno “prebacali” od XVII vijeka – kako kaže usmena tradicija.

Ime rodonačelnika Vasa, ili tačnije, Vasoja je skraćeni oblik od Vasilije ← grčka riječ *vasilevs* = car, vladar.

Ovo pleme je dobro genetski analizirano i rezultati pokazuju visoku homogenost, ili povezanost bratstava – E-V13 (BY14151). Istu grupu (ali različite linije) nasljeđuju i mnogi nevasojevički klanovi iz severoistočne Crne Gore. (Zoronjići, Zagrađani, Jaćimovići, Dedeći, Rakonjci, Ralevići, Zukovići, Klimenti...)

U toj regiji su zastupljene i druge haplogrupe. Posebno su brojni I2a rodovi (Veličani “Šaljani”, potomci Vuka Ljevak, zatarski i limski Nikšići, Četkovići “Vajmeši”...). Zatim, u Petnjici, Beranama... ima više srodnih R1b (Ličina, Agović, Redžepagić, Rastoder, Klica, Muhović) i G2 bratstava (Adrović, Šabotić, Zverotić...) a u Šekularu i Andrijevići je pronađena J1 (Radmuževići). J2a i J2b se javljaju sporadično, dok je R1a otkrivena isključivo kod plemenski nepovezanih porodica, uglavnom iz Velike i Plava.

Pleme **Hoti** (Otti) je 1455. godine upisano kao drugo u spisku zetskih plemena. U Dečanskoj povelji iz 1330. godine su naznačeni Hotina gora i mjesto Hotiš (u okolini Plava). U venecijanskom popisu Skadra su Nicola Otto i Radogosti de Otti. Za Mlečane, oni su bili “nobiles Albanenses”. Kao i Klimenti, Hoti su do XVIII vijeka govorili i slovenski jezik.

Pripadnici ovog fisa nasljeđuju haplogrupu J2b i razlikuju se od muškaraca iz sadašnjih moračkih porodica čiji su preci, po opšteprihvaćenom šecanju starih, u te krajeve došli u XVI vijeku iz Hota.

Dakle, u jednoj rečenici: priča o Ozru, Pipu, Vasu i ostalaj “braći” nije utemeljena na bilo kakvoj srodničkoj vezi.
--

Bratonožići, koji su ugnijezdili između Morače i Male rijeke, po tradiciji ne pripadaju ovoj grupi, ali su sušedi Pipera i Kuća i tako čine sponu sa narednom grupom plemena. Jedna verzija predanja kaže da su potomci Đurđa Brankovića, a druga da su došli iz Bosne i Hercegovine.

Po *Skadarskom zemljišniku* iz 1416. godine, u selu Capenico je živio Marco Bratonese. U spisku Zetskog zbora Kući i Piperi su stavljeni jedni do drugih, a Bratonožića nema što može da znači da ih je tada ili bilo malo, ili su pribilježeni pod drugim imenom (po redu navođenja, *Stankovići?*).

Ime plemena sigurno ne potiče od čovjeka koji se zvao Bratonog/ž (bili bi Bratonožovići) i moglo je nastati od oblika Bratonoga/za/ža → Bratonožić. Međutim, prihvatljivije je objašnjenje da se radi o prezimenu – kombinaciji vlastitog imena ili nadimka Brato i naziva potoka Nožica (pored kog je Brato imao kuću?) koji sa Brskutom čini Malu rijeku.¹³⁵

Glavninu stanovništva (Brskut, Andrijevića) čine ljudi iz Q2 grane altajsko-sibirske grupe Q, a ima i nosilaca haplogrupa E1b, G1, G2 i R1b (Bukumire?).

Kako je, kad i odakle predak Q2-BZ3000 Bratonožića (koji je rođen prije oko 1000 godina i nije bio od loze Brankovića) dospio u crnogorska brda nije poznato. Na Internetu se mogu pročitati nagađanja o (Aškenazi) Jevrejima i drugim narodima sa Bliskog istoka, pa i Mongolima i Kinezima, ali sada dostupni rezultati iz balkanskih zemalja govore da su najbliži rođaci naših Bratonožića u Hrvatskoj /Dalmacija/ i Bugarskoj.

---

¹³⁵ Zapanjujuće je koliko ljudi u Crnoj Gori ne zna kako su (jezički) nastajala prezimena. "Formula" je, inače, prilično jednostavna: Baba → Babić, Babo → Babović, Đurača → Đuračić, Đuričko → Đuričković, Ćoso → Ćosović, Ćosa → Ćosić, Miljan → Miljanović, Miljana → Miljanić, Šćeka → Šćekić, Šćek(o) → Šćeković, Vuka → Vukić, Vuk(o) → Vuković, Vukac → Vukčević, Rada → Radić, Rade → Radević ili Radović, Radič → Radičević... Dakle, muški oblik ide u -e/ović, a ženski u -ić. Takođe, i muška imena koja pripadnost daju uz nastavak -in (kao Musin, Đurin, Vujičin, Perin...) imaju završetak -ić (Musić, Đurić, Vujičić, Perić...).

Nasuprot predanjima upravo obrađenih plemena, pretpostavka o raseljavanju Kuča, Mataguža, Tuza, Bitadosa i Bušata iz katuna Lješa Tuza stoji na mnogo jačim osnovama jer o njima imamo jasnije i bolje podatke iz prve polovine XIV vijeka. Naime, iz *Dečanske povelje* (1330) se vidi da je Tuzov katun bio arbanaški i da se nalazio u planinama pošeda manastira Dečani. U potvrđi ove povelje taj katun je upisan poslije sela Kuševa u Zeti, a neka prezimena (i imena) se javljaju i u selu i u katunu – na primjer, Pavle Bušat i Đon Bušat. U katunu je bio i Petar Kuč, starješina roda od kog su nastali Kuči i, naravno, Lješ Tuz koji pripada rodu od kog su se razvili Tuzi. U istom katunu su bili još i Mataguži, Lazorci i Bitadosi.¹³⁶

Kuči su, ako je suditi po šecanju bratstava širom Crne Gore i Srbije, jedno od najvećih plemena na ovim prostorima. Zbog toga će mu biti posvećena posebna pažnja.

Tradicija o nastanku plemena ne zna za podatke iz Dečanske povelje i govori da su Kuči potomci (istoriji nepoznatog) Gojka Mrnjavčevića, polubrata kralja Vukašina. Navodno je Gojko, s porodicom, *krajem XIV vijeka* napuštio Ovče polje u Makedoniji i nakon dugog puta stigao u područje Skadra gdje je, iscrpljen i star, umro. Njegov sin Nenad je sa svojim sinom Grčom još izvjesno vrijeme boravio u gradu, a onda se, “nezadovoljan turskom upravom”, s dijelom porodice (?), istočnom stranom Skadarskog jezera uputio na sever. Nakratko se nastanio u okolini Ribnice/Podgorice u selu Kuči, a zatim dolazi u Bardanje pored Cijevne. Već *sredinom* (a neđe i *početkom!*) *XV vijeka* su Panta Grčin i njegovi sinovi: **Lješ**, **Đurađ**, **Petar**, **Maro** i **Tiho** iz Bardanja prešli u Hotska korita, pa ubrzo u selo Orahovo i tamo za stalno ostali, pošto su potisnuli starošedioce Bukumire koji “su svi postradali u međusobnoj borbi”.

---

¹³⁶ Dečanske hrisovulje, Miloš S. Milojević; GSUD knj. XII; BG 1880.

Konačno, po mjestu ranijeg boravka Grča Nenadov i njegova familija od okolnog stanovništva bivaju prozvani Kuči i imaju presudnu ulogu u stvaranju istoimenog plemena.

Nešto kasnije se u Kuče doseljavaju Drekalovići koji po jednom predanju vode porijeklo od Mrnjavčevića; po drugom su potomci nekog Drekala (alb. = Andrija; ili, tur. = galamdžija) srodnika Đerđa Kastriote Skenderbega; a po trećoj varijanti su bliski Klimentima.

Bilo kako bilo, na kraju su se od Drekalovog sina Lala razvila brojna kučka bratstva.

Za razliku od prethodne priče [po kojoj su, eto, Mrnjavčevići iz nekog razloga zaboravili da su vlastela i prihvatili da ih zovu Kućima (iako nikakve veze nijesu imali s tim tada već znatnim bratstvom) samo zato što su kratko vrijeme živjeli u selu koje, opet, nije bilo kod Podgorice, nego na istočnoj strani Skadarskog jezera], istorijski podaci pružaju drugačiju sliku. Po njima, rod Kuči je postojao i u XIV vijeku (1330). U skadarskom kraju je 1416. bilo četrnaest njihovih porodica, a tri domaćina su se zvala: *Lješ*, tj. *Alesio/Alessio*, *Đurađ/Giergi* i *Petar/Petro Cucci*!! Popisano je i selo s imenom Kuči, ali bez porodica s tim prezimenom. U istoj oblasti su prebivali i Tuzi i Bušati, a svi su se naknadno ustalili severnije u Zeti u poretku: Mataguži, Tuzi, Kuči i Bušati.

Pleme je navedeno 1455. godine u ugovoru sa Venecijom, između Gruda i Pipera.

Ime Kuči /Cucci/ se objašnjava(?) albanskim *kuq* /kuć/ - crven. Novija spajanja sa slovenskim i germanskim riječima: Kuč (po nekima, oznaka za malo brdo?!), Kučera (kovrdžav), Kučer (kočijaš), Kučan... su bez osnova.

Genetska "slika" ovog velikog roda je "jednobojna" – haplogrupu E-V13 (Z16661) nose i stari i novi, i Kuči raznih vjera i nacija. Ipak, ima i bratstava koja su, po predanjima, iz Kuča, ali nijesu i porijeklom *od* Kuča. Ono što ih razlikuje od "plemenskih" Kuča, jeste drugačija haplogrupa (R1a, J2b...).

Mataguži – nabrojani u arbanaškom katunu manastira Dečani 1330. godine, a prvi su u spisku Zetskog zbora 1455.

Lazaro i Andrea Matagulsi su 1416. godine evidentirani kao mještani sela “Grisa” i “Chacharichi”. Sredinom XV vijeka Mataguži su bili značajna ratnička družina i sporili su se sa Hotima oko međa. Trinaest godina kasnije daruju zemlju manastiru svetog Nikole. Danas se “genetski” prepoznaju po haplogrupi J1 i pripadaju (muslimanskim) bratstvima u okolini Podgorice.

Stanovnici sadašnjeg mjesta Mataguži su pridošlice iz drugih krajeva: R1b, R1a, E-V13.

Tuzi su smješteni severoistočno od Mataguža. Selo s tim imenom je 1416. godine bilo pod mletačkom vlašću i trebalo bi da je istovjetno s Tuzima(?) /Tazide/ notiranim u ugovoru iz 1455. Po popisu iz 1497. godine u Zeti su stanovali Gornji Tuzi, a Donji su bili južno od Hota. (E-V13)

Sljedeća tri plemena su se, skupa s *Lužanima*, nalazila između Onogošta i Ribnice/Podgorice i predstavljala su cjelinu u geografskom smislu.

Prvi po redu su **Malonšići** u čijem imenu su istraživači prepoznavali albanski korijen *mal-* /planina, gora/, ali će prije biti da je riječ o prezimenu nastalom od Malonša (grč. μάλλον = više, jače; a starogrčki μήλον = jabuka). Smatrano je, mada nije jasno na osnovu čega, da vode porijeklo iz doline Drima. Gusman Malonci je 1416. g. živio u okolini Skadra, a u katorskim aktima iz prve polovine XV vijeka su pomenute osobe iz bratstva *Maloncich* i pleme “Malonsichis de Genta”.

Ljeta su provodili u katunima na planini Garač, a zime pored Matice, Sušice i Zete. Sve ukazuje na to da su životni prostor dijelili s Lužanima, *prije dolaska Bjelopavlića*, i da su ovi potonji upravo od starošedilaca primili slavu (sv. Petka).

Od XVI vijeka se gube iz izvora. Njihovi potomci bi mogli biti nosioci haplogrupe L1b – dio Zagarčana i “rod Vu-ka Brđanina” (Krivošije, Zaslav). Nakon seobe Malonšića formirane su grupe bratstava **Komani** i **Bandići** sa neslovenskim imenima koja su novi stanovnici samo preuzeli/naslijedili.

Pojedinci iz Komana su prisutni u kotorskim spisima od 1326. godine, a u Skadarskom zemljišniku (1416) je Giergi Comanni, ali oni nijesu preci današnjih žitelja tog kraja.

Genetski nalazi muškaraca iz Bandića i Komana pokazuju tragove I2a1 (iz plemena Ozrinići i rod Bezdanovići), J2a (← Cuce) i E1b bratstava (← Cuce).

U blizini Malonšića su bili i ostali **Bjelopavlići** koji po jednom predanju vode porijeklo od Bijelog Pavla – sina Leke Dukađin/ij/a(?!). Drugi Lekin sin se zvao Gaš(i) i od njega su albanski Gaši, ili Gašani. Pavle se po prispjeću na obalu Zete naselio među Lužanima koji su, naravno, “svi izginuli u međusobnoj borbi”, a njegov rod se razvio i napredovao.¹³⁷

Bjelopavlići su, kao zajednica, navedeni 1411. godine sa Ozrinićima, Maznicama i Malonšićima. Sljedeći put (1444) su pripadnici tog plemena (među njima i jedan potomak Pavlovog sina Dmitra?!) zabilježeni nešto istočnije od sadašnje “granice”, a 1455. su bili u spisku Zetskog zbora. Pet godina docnije (1460), vojvoda Stefan Crnojević je pisao Mlećanima da je “Despoti de Servia” tri puta protiv njega slao “vojsku sastavljenu od Turaka i Hrišćana” (Christiani et Turchi) i izjavio je da su “oni iz Zete” (queli de Xenta) dobrovoljno prišli Veneciji, “a to su plemena i katuni: Malonšići, Pješivci, Bjelopavlići i Lužani.”¹³⁸

Osim Dukađinaca, istaknutija porodica u Bjelopavlićima su bili i Bubići, potomci Bube koji je došao “među Lužane

---

¹³⁷ U selima “Bardi in la Saldia” i “Reglati” 1416. su živjela dva čovjeka zvana *Pali Bardi*, odnosno, Pavle Bijeli. (Skadarski zemljišnik, 41)

¹³⁸ Ljubić, Listine X, 150-151

u Martinićima u XV veku iz Hota”. [Postoji i priča po kojoj je Buba bio sin, ili unuk Bijelog Pavla.]

Iseljavanja i doseljavanja je dakako bilo i kasnije. Početkom XX stoljeća, jednu trećinu stanovništva su činila bratstva koja “ne vode porijeklo od Bijelog Pavla”.

Po testovima, “pravi” Bjelopavlići i Bubići su isti rod i oni su okosnica plemena: E1b-BY155589. Na drugom mjestu je grupa I2a, a nađe se i poneko I1a, J2a, R1a, pa i J1 bratstvo.

Na području između Ozrinića/Čevljana i Bjelopavlića, na granici između “Brda” i “stare Crne Gore”, formirali su se **Pješivci**. Teritorijalno su zaokruženi prije turske okupacije jer je Ivan Crnojević odredio “među između Kčeva i Pješivaca”, a 1492. godine je Đurađ Crnojević zahtijevao da se nađe “međa stara”. Ime je vjerovatno dobijeno od pridjeva *plješiv*, što znači ćelav (tur.), ili go (za teren bez drveća).

Prvi put su pojedinci iz ovog plemena pomenuti 1431. godine (de Plesivich de Genta) u kotorskom dokumentu u vezi jednog braka, a 1455. ih nalazimo u spisku Zetskog zbora, odmah iza Lužana, Malonšića i Bjelopavlića.

Po predanju, predak Gornjih Pješivaca, knez (ili vojvoda) Bogdan Potolić je došao iz (danas albanskog) plemena *Gruda* “poslije Kosova”. Takođe je ostala i priča da su “bila dva brata, Bogdan i Grujica”, i da su od Grujice Grude, a od Bogdana Pješivci.

Donji Pješivci potiču iz Komana, Kuča, Cuca...

I jedni i drugi su zatekli “Lužane od kojih potiče jedan manji broj porodica”, a “prije njih su tu živjeli Španji – nesrpsko stanovništvo”.

Istorijska veza (gornjih) Pješivaca i Gruda je postojala i u XVII/XVIII vijeku. Tada je u turski grad Nikšić ušlo nekoliko uglednih familija iz tog albanskog fisa. Ti ljudi i Pješivci su se, po Petru Šobajiću (Nikšić, 66), “svojatali” i uzajamno pomagali i u miru i tokom određenih sukoba u gradu. Ali, ispo-

stavilo se da je genetska veza i predaleka i pretanka – Pješivci su, na opšte iznenađenje, porijeklom mnogo bliži Velje Cucama i (cuckom) dijelu Krivošijana.

DNK potvrđuje srodnost gornjopješivačkih bratstava – J2a, a kod bratstava iz Vitasojevića (“Štekojevići”), koji bi po predanju trebalo da su “isti” i “od Kuća”, otkrivene su “potolička” J2a i E1b(?).

Što se **Gruda** tiče, pleme nije jednorodno – testirani su pripadnici grupa J2b, pa R1b i E-V13, a istu J2b-M241 “imaju” i neka nealbanska bratstva iz Podgorice i Zete.

Posljednja oblast koja će biti ukratko obrađena u ovom dijelu je **Morača**. Dijeli se na Donju i Gornju. (Rovčani će biti opisani u sklopu plemena Nikšići.)

Donjomoračani se dalje razdvajaju na “stare” i “nove”. Ovih prvih ima manje i od došljaka su nazivani Macure.

Novi Moračane čine dvije grupe doseljenika: Braunovići koji su “iz Kuća” (ali nijesu *od* Kuća!) i “Bogićevci” čiji je predak dobjegao “iz Hota” u XVI vijeku. Pretežni dio današnjih stanovnika Crne Gore porijeklom iz Donje Morače je, po predanju, od vojvode Bogića.

U Gornjoj Morači su naseljene i porodice iz Vasojevića, Pješivaca, Ozrinića, Hercegovine...

Po DNK nalazima, Bogićevci nasljeđuju haplogrupu R1b. Rovčani i plemeni Bogdana Čevljanina/Vojinića nose I2a1, ali su samo vrlo daleki rođaci. Braunovići su J2b, a Daničevići iz Đuđevine E-V13. U gornjoj Morači je kod nekoliko bratstava utvrđena haplogrupa G2-L14 (rod “Selakovići”: Jeknić, Dulović, Mandić, Peković...).

[Macure kao starošedioce nalazimo i u drugim krajevima Crne Gore. Po nekim istraživačima to su bili Sloveni, a po drugim su Arbanasi. Prezime Macura je rašireno po Dalmaciji i Bosni, a testirani iz tog roda su Germani, haplogrupa I1a.]

Komentar: Većina ovih plemena se (zvanično) javlja u izvorima/dokumentima otprilike u XIV-XV vijeku. Vasojevići su Lijevu rijeku zauzeli možda početkom XV-og, a Moračani nijesu bili formirani ni u sljedećem stoljeću, pa i kasnije. S druge strane, neka su se brzo raspala, ili odselila (na primjer, Malonšići), a na njihovoj teritoriji su obrazovane nove zajednice. Takođe je očigledno i da su opisana plemena (uz, čini se, jedan “hercegovački” izuzetak) izrasla iz davno osnovanih kataka u planinama Zete i današnje Albanije, a katastar iz 1416. nam govori da su neki zanimljivi ljudi živjeli i u selima oko Skadarskog jezera.¹³⁹

DNK analiza uzoraka je pokazala:

a) različito porijeklo OZRINIĆA od ostalih “bratskih” plemena iz predanja;

b) genetsku posebnost i istorodnost gornjih PJEŠIVACA – J2a;

c) genetsku posebnost i istorodnost MORAČANA BOGIĆEVA (keltska R1b-Z67);

d) dominaciju grane Z2705-FT48939 haplogrupe R1b u PIPERIMA;

e) prisustvo kavkasko-alpske haplogrupe G2 u MORAČI i sibirske Q2-BZ3000 u BRATONOŽIĆIMA;

f) vezu između najvećih plemena u jugoistočnoj Crnoj Gori (Kuća, Vasojevića i Bjelopavlića, stim što su ovi u sredini stariji i odvojeniji) i otkriva nadmoćnost *tračko-arbanaških* grana haplogrupe E-V13 – što je u skladu i sa istorijskim podacima iz prethodnog poglavlja knjige.

---

¹³⁹ U istom popisu su i Alessio i Nicha Gruda, Dmitri, Giergi i Jon Cacharichi, a tu su i predstavnici “starinaca” iz raznih predanja: Pali Lusani, Alessio i Giergi Buchemir, Alesio Span.

Par riječi o haplogrupama J2a i J2b

U uvodu knjige je naglašeno da grupe J2a1 i J2b1/2 na Balkanu ne treba povezivati sa “uticajem osmanskog carstva” zato što su one tu već hiljadama godina. Na primjer, svaki J2a ili J2b rod iz Crne Gore je stariji od pomenutog carstva, pa i samog dolaska centralnoazijske nomadske plemenske zajednice koja je pripadala turkijskoj grupi altajske porodice jezika i po kojoj je današnja Turska dobila ime.

Naravno, istina je da razne varijante ovih haplogrupa nose i muškarci u Turskoj (mada *ne i*, upravo opisani, *izvorni Turci*, ili *Oguzi* koji su u Anadoliju stigli u XI vijeku), zatim neki Arapi i Kurdi, ali su one najviše zastupljene na Kavkazu (u Gruziji i Jermeniji), pa kod Izraelaca, Italijana, Albanaca, Libanaca, Grka i uopšte Mediteranaca.

Kad se uzmu u obzir rad iz 2017., koji je otkrio da su *J2a ljudi* bili dio Minojske i Mikenske kulture¹⁴⁰, pa nedavno obrađeni arheogenetski nalazi sa zapadnog Balkana, a onda i trenutna rasprostranjenost i koncentracija haplogrupa J2a/J2b u jugoistočnoj Evropi, zaključuje se da su one obuhvatale glavne muške linije nekadašnjeg grčkog i, posebno, *ilirskog stanovništva* od kojih su neke do danas izumrle, druge preživjele u jadranskom primorju, a treće se, nakon napuštanja albanskih planina, postepeno razvile i na tlu Crne Gore.

Pored više starijih uzoraka iz Hrvatske i Crne Gore (V. Gruda /Grbalj/, 1400-1000 god. p.n.e), J2b je ustanovljena i u skeletima iz Doklee (Crna Gora) i Sviloša (Srbija), a J2a je nađena u Trogiru (Hrvatska) – *II-III vijek nove ere*.¹⁴¹

Većina nosilaca haplogrupe J2a1 u Crnoj Gori pripada grani Y230579 koja je “rođena” prije oko 1850 godina i koja

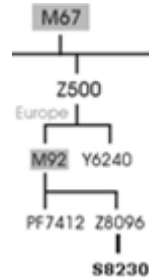
---

¹⁴⁰ Genetic origins of the Minoans and Mycenaeans, Lazaridis et al.; Nature, 2017.

¹⁴¹ Stable population structure in Europe since the Iron Age, despite high mobility, Margaret L. Antonio et al.; bioRxiv, 2022.

se u međuvremenu podijelila na *pješivački* BY102150 i *cucki* FT413312 izdanak. Svi njihovi preci, kao i ostali J2a1 rođaci, potiču od čovjeka J2a koji je u mezolitu (srednjem kamenom dobu) živio “na potezu” Kavkaz – Zagros planine (Iran).

Neki njegovi potomci (M92 i S8230) su se vremenom pomjerali ka Anadoliji. Odatle su, možda tokom bronzanog doba (3000-1000 god. p.n.e.), pripadnici par tragova nastalih prije četiri hiljade godina stigli u antičku Grčku, a i na jug Italije. Nije poznato kako se, i otkud, predak Pješivaca i Cuca obreo na Iliriku, ali je, u svakom slučaju, u II vijeku nove ere bio “tu”.

J-S8230 formed 6200 ybp

J-Z38463 formed 4300 ybp

J-PH2651 formed 4100 ybp

J-PH878 formed 4100 ybp (Italija)

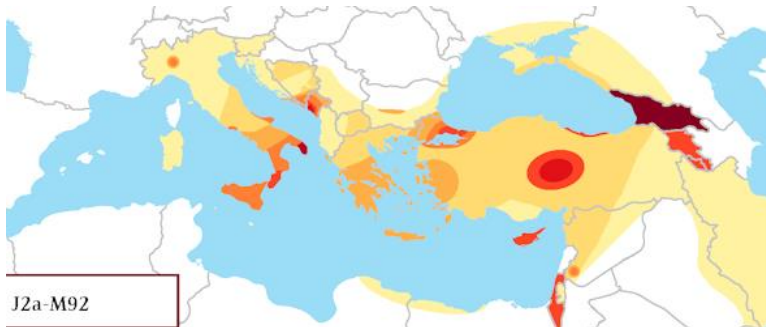
J-SK1357 formed 4100 ybp

J-SK1356 formed 2900 ybp

J-Y230579 1850 ybp (ex-YU, CG)

J-BY102150 (Pješivci)

J-FT413312 (Cuca)

Mapa preuzeta sa: <https://dnk.poreklo.rs/DNK-projekat/>

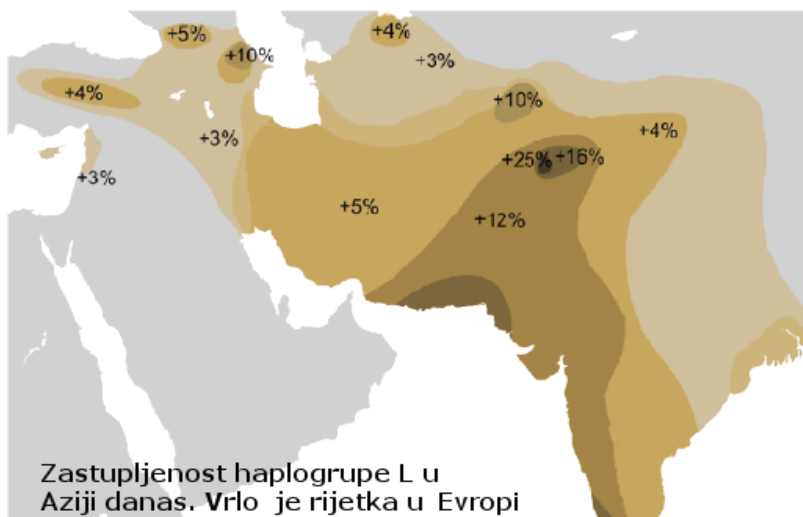
Pored J2a Pješivaca i Cuca, u Crnoj Gori imamo i nosioce grane J2a-Z6065 (u Sotonićima, Crmnica), pa podgrupe J2a-Z6055→Y14439 (Drobnjak) i nekoliko varijanti hg. J2b (M-205 i M-241) od kojih će jednoj (J-M205→Y22059) uskoro biti posvećeno malo više pažnje.

Stara Crna Gora

O ovom dijelu Crne Gore je puno toga napisano, ali se u stvari malo zna. Kad se sve sabere i oduzme, sve to donekle liči na priču zetskih i brdskih plemena, ali je i znatno komplikovanije. Tamo je odista dospjelo mnogo različitih rodova, ili pojedinačnih porodica tokom XV, XVI, pa i kasnijih vjekova. U predanjima se pominju Bosna, Hercegovina, Srbija, Albanija, Zeta, Brda...

Ta prvobitna Crna Gora je, manje ili više, uvijek bila u svezi s primorjem. Dijeli se na Katunsku, Riječku, Crmničku i Lješansku nahiju. Inače, odomaćeni pojam *nahija* je turcizam, isto kao i *barjak* (bajrak) koji je, nažalost, nadjačao riječ *steg*.

O nekim plemenima *Katunske nahije* je već bilo riječi (Ozrinići, Pješivci, Komani). **Zagarač** je bio “izdig” Malonšića i po DNK rezultatima bi se reklo da je dio današnjeg muškog stanovništva (po predanju, “iz Bjelopavlića”) porijeklom upravo od tog starog plemena. Ti ljudi, rod Radmanovići, nose hg. L (tj. L1b) čiji je izvor planinski vijenac Pamir.

Zajednički praotac svih L1b linija je rođen prije 12700 godina, a potomci su mu “ušli” u Evropu s donje strane Kavkaza. Bilo ih je i u staroj Grčkoj. Ipak, ne zna se kad je predak Radmanovića i bratstava nastalih od “Vuka Brđanina” (Vodovari, Vujičići, Vučurovići, Ilići...) dospio na tlo Crne Gore.

Od ostalih zagaračkih familija testirani su još Đuričkovići /hg. J2a/ i Markovići /R1a/.

Katunska nahija je, naravno, ime dobila po katunima i žitelji su, po darovnici Ivana Crnojevića cetinjskom manastiru, “били специално пастухи (*пастури*) или, как они прије звали се Влахи или Арбанаси.” (Rovinski, Crna Gora II, str. 29)

Na njih podsećaju neslovenski toponimi: Ljug, Lunjic, Verna, Rijen, Trokujev do, Jušin do, Lucinj, Štek, Sore, Setin, Kabasi, Plate, Antera, Rovine...

Ipak, ako/kad se sagledaju osobine terena o kome govorimo, zaključuje se da je on, zbog izrazitog nedostatka vode, pa i ispaše, nepodesan za stočarenje tokom ljeta. Teško da je veći broj katuna mogao opstati u takvim uslovima.

Njeguši se javljaju u kotorskim zapisima 1420. godine kao *Negosi*, a 1435. u mletačkom dokumentu vezanom za Đuraševiče kao *Negusi*.¹⁴² Početkom XX vijeka (po Erdeljanovićevim podacima) u plemenu je bilo ukupno 25 starošedilačkih i doseljeničkih bratstava. Danas glavninu čine nasljednici Punoša, Heraka i Raiča čiji su preci živjeli “u Bosni”, a oni su na Njeguše stigli “u XV vijeku od planine Njegoš”.

Genetski nalazi pokazuju “vladavinu” haplogrupe I2a1 kojoj pripadaju testirani Vrbica, Rajković, Radonjić, Čavor... i jedan Petrović-Njegoš. No, jednobraznost su narušila tri Petrovića iz Nikšića sa hg. E-V13. Time je dovedena u sumnju srodnost Herakovića i Raičevića, ali i oborena teza o njihovoj istovjetnosti s Drobnojacma.

¹⁴² Kovijanić R., Pomeni crnogorskih plemena... I, 10; Listine IX, 85.

U **Cetinjskom** plemenu su naselja Bajice, Humci i Donji Kraj. Stanovništvo je različitog porijekla.

Vlaška crkva na Cetinju, kao pokazatelj šćedelačke kulture, podignuta je ~1450. godine, a njeno osnivanje se vezuje za “Ivana Borojeva i njegove sinove” koji su, po tradiciji, stigli na Cetinje sa Zlatibora, iz regije Stari Vlah. Za Zećane koji su tu izdizali, ili dobjegli kasnije, to je bila crkva “nekih Starovlaha”, a u narodu se Borojevo potomstvo još uvijek smatra “vlaškim”. Međutim, genetika je otkrila da “Borojevići” nemaju jednog/istog rodonačelnika – neki su E-V13, drugi I2a, a treći R1a.

Martinovići i Vuksanovići (Bajice) za sebe kažu da su od Orlovića, “plemićke porodice” iz Čarađa u Goliji. Tamo je živio i njihov predak Pavle, čuveni (istorijski nepotvrđeni) junak iz kosovske bitke. Jedan od Pavlovih sinova je bio Nenoje od koga su se razvila navedena bratstva. Njihova haplogrupa je E1b, a od iste loze su i Donjokrajci Špadijeri i Ivanovići.(?)

Riječ “bajica/-ce” je romanska [băița /rum., baita /tal.] i označava pastirsku kućicu, kolibu.

Nasuprot Borojevićima, kojih nema u istorijskim izvorima iz XV vijeka, neka katunska plemena su zaista označena kao vlaška. To su bili malo prije opisani OZRINIĆI, a pored njih i **Bjelice** “iz Zete” koje su (1430.) Dubrovčani naselili po *njihovim planinama* iznad Konavala (quod istis Vlachis de Zenta Bielize, qui offerunt venire habitatum Planinas nostras...).¹⁴³ Ali, po narodnom šććanju, sadašnje Bjelice su, kao i Bajice, potomci “Orlovića iz okoline Gacka”. Nevolja je, ipak, to što prethodna objava nedvosmisleno otkriva da su Bjelice, već u prvim decenijama XV vijeka, bile veći skup bratstava iz Zete, a ne Travunije (Čarađa, ili Gacka).

Ime plemena sigurno nije nastalo po “vojvodi Bjelanu, ili Bjelu”, koga predanje smješta u potonje decenije XV vije-

---

¹⁴³ K. Jireček iz Dubrovačkog arhiva – Libri Raguzini 1427-1432

ka, jer je ono zabilježeno prije pojave tog čovjeka. Bjelice su u početku bile selo pa su stanovnici označavani po njemu. A samo selo je možda tako nazvano po staništu smuka (vrsta netrovnog zmije) koga odavno drugačije zovu *bjelica*.¹⁴⁴

Testirani Milići, Predišani i njihovi hercegovački i golijski ogranci nasljeđuju hg. E1b te sa pomenutim Cetinjanima (i još nekim “podplemenima” o kojima će ponešto biti uskoro rečeno) pripadaju grani E-A18844.

Priča o **Ćeklićima** obično počinje citiranjem (bjelopavličkog) predanja po kome je crkva svete Tekle/Ćekle u sadašnjem Danilovgradu “bila crkva Ćeklića koji su tu živjeli i po njoj dobili ime”. Oni su kasnije “pred Turcima”, ili “zbog sukoba s Turcima prešli u staru Crnu Goru”. Slično se može čuti i među današnjim Ćeklićima.

Međutim, činjenica je da Ćeklića kao “katuna, ili opštine” nema u zetskom spisku iz 1455. godine. Ali ima Lužana, Malonšića, Bjelopavlića i Pješivaca.

Prije toga, “Maroye de Tecla” je pomenut 1326. godine u Kotoru. Dalje, 1381. dubrovački dokument navodi Bojka Ivanovića Teklića (Teclich) “iz Ledenica/Ledinca poviše Kotora“, a 1431. je kao čovjek iz “katuna Ćeklića” u kotorskom spisu zabilježen Pavle Milijević (Paulus Milievich de catuno Tieclitis). Konačno, na istoku, u okolini Skadra su 1416. popisani i selo *Teclani* i domaćin *Jon* (Đon) *Tecla*. /Skadarski zemljišnik/ Drugim riječima, “Ćeklića” je u XIV-XV vijeku bilo raznih, ili bar na raznim mjestima. Mada ne i u dolini Zete.

U XVI stoljeću, u turskim defterima iz 1521. i 1523., Ćeklići su popisani kao “Teklići” i to prvo u nahiji Pješivci, a onda u nahiji Cetinje. (Ne radi se o promjeni mjesta boravka, nego o promjeni naziva nahije.)

Dakle, geografsko-plemenski naziv Ćeklići ima kontinuitet na istom prostoru od XIV vijeka do danas.

---

¹⁴⁴ Jedna sorta smokve iz Crne Gore i Dalmacije se zove *bjelica*.

S druge strane, grupe bratstava poznate kao Petrovići i Kaluđerovići su došle “iz Bjelopavlića” u XVI-XVII vijeku. Slavili su sv. Stefana (Petrovići) i sv. Petku (Kaluđerovići), a kasnije je prihvaćen Ilindan. Oba roda potiču od jednog pretka – haplogrupa R1a-FT36801*.

Vremenska linija se poklapa s onim što je Erdeljano-
vić zapisao početkom XX vijeka. Tada je članova starinačkih porodica *pravih* Čeklića u plemenu bilo tek oko četvrtine dok su ostatak činili “doseljenici iz Brda” (većina) i Hercegovine (Vučedoljani, manjina).

U ona zatečena, izvorno čeklička bratstva, spadale su brojne manje zajednice, a uz njih i Ostojići, Medojevići, Vojkovići (čiji potomci iz Brajića nose hg. J2b, dok su oni koji se “drže” za Marojeviće “iz sela Vojkovići” R1a). Vremenom su neki prvobitni Čeklići izumrli, ali se većina odselila u primorje, ili prema centralnoj i sjevernoj Crnoj Gori (Nikšić, Potarje, Drobnjak? ...).¹⁴⁵

Prema tome, ispada da je “svjedočanstvo” s početka teksta samo plod prilagođavanja dalje prošlosti novijem stanju na terenu. Saznanje da je gro Čeklića iz Katunske nahije pret-
hodno živio “u Bjelopavlićima” bilo je dovoljno da se stvari naknadno povežu, iako se u periodu kad su ga napuštali (XVI-XVII v.) to područje sigurno nije zvalo Bjelopavlići nego *Luška župa*.

Otprilike u isto vrijeme kad su stanovnici doline Zete o kojima govorimo krenuli prema zapadu, iz istorijskih izvora nestaje i pleme Malonšića koje je živjelo u njihovoj neposrednoj blizini (Sušica, Matica). A pored njih, nestaju i oni Lužani iz popisa 1455. godine. Kako su Bjelopavlići (i pored Turaka) ostali tu đe su i sada, a Malonšići (L1b) se “rasuli” od planine Garač, do Cuca, Krivošija i Hercegovine, jasno je da bi preci

---

¹⁴⁵ U Potarju su *Medojevići /J2b/* koji svoju postojbinu vezuju za Cetinje i Čekliće, a u Drobnjaku *Godijelji /J2b/* čiji je predak tamo došao iz Prediša u Bjelicama.

“R1a Ćeklića” mogli biti ti Lužani koji su se povukli pred nadmoćnijim Bjelopavličima (E1b).

Znači, Lužani (za koje se i inače mislilo da su Sloveni) su se doselili među (J2b?) Ćekliće i vremenom, ali i zahvaljujući okolnostima s početka XVIII vijeka, preuzeli primat u plemenu, a konačno i sve ostalo (zemlju, ime...).

Valja reći i da nije poznato da je neko bratstvo, ili pleme iz Crne Gore nazvano po crkvi, odnosno svecu/svetici, ili slavi koju je slavilo. Moguće da je Tekla/Ćekla bilo tada “in” uniseks ime.

“Gačani”, ili Vučedoljani nijesu provjeravali genetsko nasljeđe, ali bi mogli biti J2a, ili E1b.

Početakom XX vijeka u **Cucama** je bilo 20 bratstava i 560 domova. Po zvaničnoj priči, Male Cuce su starinom iz/od Kuča, a Velje Cuce iz Hercegovine/“Orlovići”. Nažalost, oba predanja su plod mašte.

DNK testovima je ustanovljeno da su prvi “od istog” kao i Bjelice, Martinovići..., što znači da jesu dio haplogrupe E-V13, kao i Kuči, ali nasljeđuju sasvim drugu liniju – zajednički predak im je živio prije oko 4400 godina. (Noviji srpski rodoslovci u njima i ostalim E-A18844 rodovima prepoznaju “iščezlo pleme Mataruge”.)

Za Velje Cuce se neočekivano ispostavilo da su bliski rođaci *Pješivaca* (J2a), razdvojeni u XIV-XV vijeku.

Dijelom plemena se smatraju još i (s glavnim grupama nesrodni) Popovići (I2a), Zviceri (L1b), Pešikani (J1)...

Kad se sve sagleda, zaključuje da su E1b ljudi bili starošedioci, iako je selo Cuce 1521. bilo dio “nahije Pješivci”. Kao mjesto i(li) prezime, Cuce se pominju 1431. (Juba Zuča, Vlathicus Vitoevich de Zuče) i 1445. (Ivanisius Zuza).

[*Cuca* je soj ptice – crvendać /drozd/. Takođe, poneđe *cuca* = bala /sijena/. U albanskom jeziku *cuce* = devojka.]

Jugoistočno od Katunske nahije je **Crmnica**. Ubicirana je kao župa u *Kraljevstvu Slovena* i u darovnicama srpskih kraljeva (XIII v.) Vranjinskom manastiru. Jedna od tih povelja je i ona u kojoj se Arbanasima brani da zimuju na njegovim pošedima. Ovaj kraj je zbog svog položaja, ali i uslova za život, bio na meti mnogih uskoka tokom XV vijeka, pa su se domoroci postepeno iseljavali prema Spiču i Paštrovićima.

Dio Crmničana se, po onome što su čuli od (pra)dedova, doselio iz Vasojevića. Etnografi su potvrdu za to nalazili i u činjenici da se u Crmnici nalaze selo Limljani i Limska rijeka, a na Sutormanu je selo Pepići – isti, ili slični nazivi (Lim, Pepiće) postoje i preko Tare, ali se ne mogu dovoditi u vezu sa Vasojevićima iz XV-XVI vijeka jer oni tada nijesu tamo živjeli. Osim toga, testirano “vasojevičko” bratstvo iz Crmnice pripada hg. R1a i nema bliskih rođaka u Plavu, Beranama...

Ostali klanovi su iz “Bosne, odnosno Blagaja kod Mostara”, primorja, Hotske gore, Mirdita, Kuča, Katunske nahije, Skadra...

Ovo je genetski raznorodan predio i zastupljene su haplogrupe R1b (Trново, Brčeli), G2 (Limljani), R1a (Dupilo, Komarani) i J2a (Sotonići).

Između Katunske, Lješanske i Crmničke nahije nalazi se **Riječka**. Njenu osnovu čine mjesta, ili mini plemena: Ceklin, Ljubotinj, Kosijeri i Građani.

Na Ceklinu ima porodica koje su stigle iz okoline današnjeg Danilovgrada, zatim Klimenata, a pojedina bratstva se svojataju s Piperima, od kojih su neki na tom prostoru i pomenuti u poveljama Ivana Crnojevića.

Po predanju, Ljubotinjani potiču iz Sarajeva(?), Srbije, Mrkojevića, Paštrovića..., Kosijeri su takođe iz Pipera, a Građani iz “stare Srbije”.

Neki od “albanskih” lokaliteta u Riječkoj nahiji su: Frnculja, Vreleza, Bazagur, Šenćet, Gropeza, Fana, Šunta...

Predstavnici ovih plemena uglavnom pripadaju odvojenim granama haplogrupe I2a: Dapčević, Pejaković, Markuš, Dajković, Ražnatović, Jovićević, Pejović... Haplogrupu R1b nose tzv. Sarapi (Ljubotinj), a u Dobrskom selu Gorevuci nasljeđuju R1a. Iz istog mjesta su i E-V13 Vukići.

Oblast koja se od Katunske nahije spušta prema ravnicama uz Moraču zove se **Lješanska nahija**. I tu postoji jedan broj starobalkanskih toponima: Releza, Farmaci, Kornet, Buronje, Krusi, Čafa... Prema tradiciji, ime je dobijeno po iseljenicima iz grada Lješ (Alessio) u Albaniji. Vrijeme njihove seobe nije tačno utvrđeno, ali se to, po starijim istraživačima, nije moglo desiti prije druge polovine XV stoljeća – kad su Turci zauzeli Lješ. Većinom su nastanjeni u Draževini.

U Krusima su pridošlice iz Kroje (šedište kuće Kastriota), a u drugim selima žive potomci migranata sa svih strana. Neke od geografskih odrednica se mogu povezati i s prezimenima ljudi popisanih u okolini Skadra 1416. godine: Kokoti, Goljemade, Progonovići, Šteke, Beri...

Genetski gledano, najviše je I2a bratstava (uključujući i ona iz Velestova), a sa genealoškog stanovišta naročito je zanimljiv “rod Đurđić” (Globarević, Vukčević, Boljević, Uskoković...) čija linija pokazuje izvjesnu zasebnost i starost(?) u okviru te haplogrupe. Testirani iz Zagore i Krusa su E-V13, a iz Stanisaljica R1b.

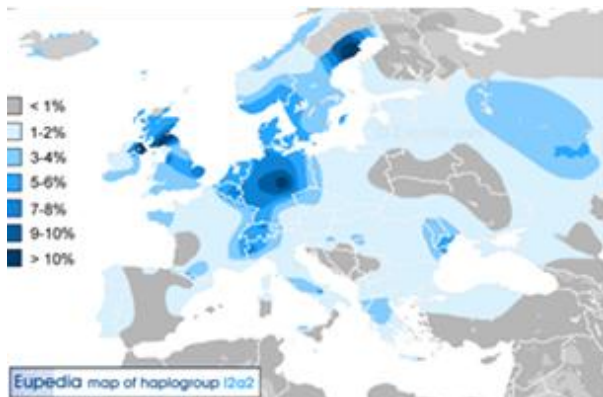
Za kraj ovog dijela knjige ostavljeni su **Paštrovići** koji su se, po mletačkom pismu iz 1435. godine, istovremeno sa *Reževićima* “spuštali s planine Crne Gore” (omnes Pastrouichios et Reseuichios qui descenderunt de Monte Zarnagore).¹⁴⁶

Danas je to višerodna skupina bratstava među kojima su brojnija ona sa haplogrupom **I2a2** (Gregović, Medigović i

---

¹⁴⁶ Giuseppe Valentini, Acta Albaniae Veneta, Pars II, XV, 135

Miković – Davidovići, porijeklom iz Crmnice, a prije toga iz “stare Srbije”). Slijede rođaci R1b Pipera (Anđus, Kažanegra, Kentera, Dabković), a tu su i I2a1 (Medin), G2 (Suđić), E1b (Zenović, Papan /iz Šestana/).

Sadašnja rasprostranjenost i učestalost haplogrupe I2a2. Prije 7-8000 godina to je bila dominantna varijanta grupe I2 na istočnom Balkanu i u istočnoj Evropi.

000

Komentar:

Većina starocrnogorskih plemena je nastala udruživanjem različitih familija na određenom području pa stoga imaju “geografske” oznake, po mjestima stanovanja. Međutim, uočljivo je da čak ni imena onih sa istim zajedničkim pretkom nijesu patronimička. Izuzetak su samo OZRINIĆI i možda (pravi) ČEKLIĆI.¹⁴⁷

Na osnovu prikupljenih DNK rezultata se može reći da su muškarci mahom neslovenskog porijekla, ali i da su se R1a bratstva (pretežno naseljena u Čeklićima, Crmnici i Riječkoj

¹⁴⁷ Da li su Njeguši dobili ime po čovjeku, potoku (Nelgose), ili nečemu trećem – nije razjašnjeno. U svakom slučaju, po planini Njegoš nijesu, a nijedno njeguško bratstvo ne pamti ni potok, niti čovjeka koji se tako zvao.

Riječ Cuce ne treba dovoditi u vezu sa ličnim imenom Cuc(?!), Cucimir i slično, iz prostog razloga što se pleme sastoji od najmanje dvije nesrodne rodoslovne linije iznikle iz starijih grana u okolini (i od kojih nijedna nema nekog “Cuc...” u šecanju).

nahiji) razvila od nekoliko, ne toliko bliskih, predačkih linija – od ljudi koji su od XV do XVII stoljeća napuštali doline Zete, Morače i skadarsku ravnicu. Ovo važi i za Sjekloće, Jablane... koji su “od Klobuka iz Hercegovine”, ali su dio iste loze kao Đurović (“Vasojević” iz Dupila), Šoć (Dubova), Vujović, Lekić (Komarno)...

Primjetno je i da veliki broj katunskih bratstava svoje porijeklo vezuje za Čarađe/Goliju i porodicu (Pavla) Orlovića. Vjerodostojnost ovog/-ih predanja su srušila sljedeća otkrića:

- dokument koji potvrđuje da su Bjelice (najmanje pedeset godina) starije od legendarnog (nepostojećeg?) “vojvode Bjela, ili Bjelana” iz Čarađa.

- Male Cuce (Nikoljdan), kao i hercegovačko-crnogorske Mataruge, Dragojevići (Dragaševići?!)..., o kojima će biti riječi kasnije, imaju drugačija predanja od Bjelica, ali su dio istog genealoškog stabla kao i muškarci iz tog plemena.

[E-A18844-FT104106](#) (form. 1100 ybp) Bjelice, Male Cuce

[E-FT287248](#) (form. 1000 ybp) Bajice

[E-CTS11222](#) (form. 950 ybp) Dragojevići

- postoje dva genetska izdanka koja se smatraju nasljednicima Orlovića – jedni su nosioci haplogrupe E1b (Bjelice, Martinovići...), a drugi endemsko-crnogorske varijante grupe J2a (Velje Cuce i “cucki” Krivošijani, Bandići...).¹⁴⁸

Isto tako, utvrđeno je i da su Bjelicama srodna E-V13 bratstva iz Bileće, Gacka, Golije (Bjelice, Vujovići, Crnogorci...) tamo dospjela iz Crne Gore (*a ne obratno*).

I, konačno, saznalo se da su J2a Cuce i J2a Pješivci od “dva brata” rođena prije najmanje 700 godina.

---

¹⁴⁸ Zapravo ima i još jedan. Riječ je o Dubljevićima iz Pive koji su takođe “Orlovići” (Bjelice), ali pripadaju haplogrupi I2a1 kao i nekoliko hercegovačkih bratstava koja su se u prošlosti odvojila od njih.

“Post Scriptum”

Genetski nalazi više stotina Kuča, Bjelica, Vasojevića, Ozrinića, Bratonožića, Cuca... su potvrdili plemensku osnovu crnogorskog društva, ali i otvoreno pokazali da su predanja o porijeklu najvećim dijelom pogrešna, ili, iskreno rečeno, izmišljena. Naravno, to je mnoge iznenadilo, pa i naljutilo.

Međutim, iole ozbiljan pregled kasnosrednjovjekovnih srpskih i ostalih istorijskih izvora (XIV-XV vijek) je odavno, i sam po sebi, mogao istoričare i etnologe uputiti na istovjetan zaključak. Ali, nažalost, istina je da se oni nijesu upuštali u takve poduhvate – lakše je bilo ići po selima i pitati “pamtiše”.

Šta se, zapravo, dogodilo s predanjima?

Prije nekih 400 godina Crnogorci i Brđani su živjeli u uslovima koje sadašnji građani Crne Gore (pogotovo ovi mlađi) ne mogu ni da zamisle. Oni nijesu imali ni moći, ni načina da brzo i značajno mijenjaju životnu sredinu, ili svoje umove. Takođe, nije bilo ni mogućnosti, a (iz njihovog ugla gledanja) ni razloga da preispituju ono što im crkveni/plemenski glavari govore. Kontra nama, koji pokušavamo da stvarnost oko nas i fizički i mentalno prilagodimo sebi, oni su *sebe prilagođavali stvarnosti*, to jest spletu okolnosti i dostupnih informacija koji je oblikovao i način mišljenja i opstanak uopšte.

U XV i XVI stoljeću su višestruke, jake spona između tadašnjih zetskih (danas crnogorskih i albanskih) plemena bile neupitne, ali su vjersko-istorijske prilike koje su nastupile u narednom razdoblju dovele do trajnog razdvajanja. Suočeni sa nedostatkom izbora, pravoslavci su prihvatili ono što je ondašnjost nudila – “srpske careve” i srpsku crkvu. Što su više učili novo, to su brže zaboravljali/brisali staro. A, kad se već ide u “svijetlu budućnost”, zašto i da se ne krene kao “potomak” Orlovića, Brankovića, Nemanjića, Mrnjavčevića...

I, da bude jasno, ne, to nije problem. To je dio prošlosti. Problem je što ovđe i dalje misle da je Kočiz (bio) Indijanac. ...A izmišljotina istina. (Detaljnije u poglavlju *Svijest i nacija*.)

IV

**STANOVNIŠTVO ŠEVEROZAPADNE CRNE
GORE**

Ševerozapadna polovina Crne Gore (lijevo od “linije” Orjen, Pusti lisac, Ostrog, Morača, Komovi) obuhvata teritoriju koja je nakon raspada srpske srednjevjekovne države pretežno bila pod bosanskim vladarima, ili srpskim despotima. Dio tog prostora, do Tare, je ranije pripadao Diokliji (tj. Podgorju) i, skupa sa Zahumljem i Travunijom, činio cjelinu u istorijsko-geografskom, ali i etničkom smislu – to su one *pomorske zemlje* iz titula i povelja srpskih, bosanskih i zetskih vladara.

Što se “Prekotarja” tiče, ono je do 1459. godine uvijek bilo dio “srpske zemlje”, a zatim je, sve do prvih decenija XX vijeka, u sastavu turske carevine.

Ipak, kad je sastav stanovništva u pitanju, videli smo da su se, u odnosu na period X-XIV vijek, desile velike promjene i stoga su sada Zatarje i crnogorsko Polimlje skoro u potpunosti naseljeni narodom neslovenskog porijekla koji ***nema ni etničke, ni kulturne veze sa prethodnim žiteljima tog regiona*** – onima što su tamo živjeli prije i u doba Nemanjića i podizali crkve i manastire u Bijelom polju, Budimlju...

Slično je i s ostalim krajevima današnje Crne Gore.

Riječ-dvije o Hercegovini... U svijetu vjerovatno nema manje istorijski bitnog geografskog pojma, a da mu se pridaje veća “težina”, nego što je slučaj sa ovim dijelom crnogorske i susjedne joj države. Naime, postoje, eto, ljudi iz Banjana, Pive i Drobnjaka koji sebe ne smatraju Crnogorcima (u bilo kom smislu) pa to nabusito obrazlažu rečenicom: “Ovo je stara Hercegovina”, govoreći time da “njihova” zemlja nije bila sastavni dio Crne Gore – one prvobitne od četiri nahije.

Tačno, vaistinu. Ali, to ne bi trebalo da bude nešto čime se ljudi ponose i što bi trebalo isticati. Par činjenica:

Ne postoje nikakva “stara” i “nova” Hercegovina. Ova koju neki priziru u Crnoj Gori bi mogla biti samo ***bivša*** – krvlju i voljom vraćena matici.

Stefan Vukčić - Kosača je 1435. godine, po smrti svog strica, postao “veliki vojvoda Huma”, a 1448. je počeo da nosi titulu “herceg humski i primorski” (malo kasnije izmijenjen u “herceg od svetoga Save”). Ali, formalno je do kraja života ostao “veliki vojvoda rusaga bosanskog” /staromađarski: *úruszág* = zemlja, država/. Po njegovoj smrti (1466), **Turci osvojenoj zemlji daju ime Hercegovina – Hersek Sancaği**. [Više u: *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Sima Ćirković]

Evo šta to, u stvari, znači:

U drugoj polovini XV vijeka *nastaje ime Hercegovina* ili, tačnije, Hercegovački sandžak, i tada istovremeno *prestaje istorija* te oblasti. To je samo dio turske države u kome su 400 godina stanovnici bili, manje-više, mirni podanici koji su plaćali harač, kulučili i, sve do druge polovine XIX vijeka, bili i sastavni dio turske vojske u ratovima i *pohodima na staru Crnu Goru*. Kao izuzetak se jedino mogu navesti godine austrijsko-turskih i mletačko-turskih ratova tokom kojih su tadašnja “hercegovačka” plemena (Nikšići, Banjani i Drobnjaci) uključena u te sukobe boreći se na strani Austrije i Venecije.

I, upravo ta odrednica “hercegovačka *plemena*” je ono što ih je jasno izdvajalo od ostatka Hercegovine – na prostoru zapadno od Drobnjaka i Banjana od XVI v. **nije bilo plemena!** Da su bili ponosni na to što žive u turskom sandžaku zvanom Hercegovina, sigurno ne bi vjekovima čuvali plemensku organizaciju i tradiciju i, na kraju krajeva, ne bi se trudili da postanu dio (njihovim potomcima danas tako mrske) Crne Gore.

Ono što ih je spajalo s brojnim rodovima i katunima zabilježenim u izvorima/dokumentima XIV i XV vijeka na terenu od Nikšića, Gacka i Bileće pa sve do Velebita i Dinare jeste ***ista etnička oznaka*** – ne mali dio stanovništva hercegove zemlje činili su ***Vlasi***, koji su više puta pominjani i kad je bilo riječi o Starocrnogorcima.

Prije nego pređemo na istorijsko-genetski opis plemena na zapadne Crne Gore, moramo se bolje upoznati sa Vlasiima. Ko su bili ti ljudi?

“Nomades Illyrici, quos Valachos vulgo dicunt”¹⁴⁹

Među istraživačima preovladava mišljenje da etnonim Vlah potiče od *Volcae* /*Volcae*/ – oznake za “konfederaciju” keltskih naroda/plemena iz III vijeka p.n.e. Ovo ime (nastalo od galskog *uolco* = vuk) su Germani, u obliku *Walhaz*, koristili kao opštu oznaku za Kelte, a potom i za Romane, jer su se te dvije kulture vremenom stopile u Francuskoj, Valoniji (Belgija), Italiji... Od iste riječi je dobijeno i njemačko *welsch* /velš/ za Francuze, englesko *Welsh* za Velšane, flamansko-holandsko *waals*, ili *waalsch* /va:lš/ za Valonce, poljsko *Włosi* i mađarsko *Olasz* za Italijane...

Takođe se smatra da je termin Vlah ušao u grčki jezik posredovanjem Slovena koji su ga od Germana preuzeli u obliku *Walh* ili *Walah* sa značenjem Roman/stranac.¹⁵⁰

Što se istorijskih pomena Vlaha tiče, neki istoričari ih prepoznaju i u ljudima koji su se zvali *Lachmienses* (živjeli na Sinaju) iz vremena cara Justiniana I (527-565). Međutim, na Balkanu, Vlasi se prvi (?) put javljaju u grčkim izvorima 976.: “...παρά τινων Βλαχῶν ὀδιτῶν” (Skilica), a Kekavmen, u djelu *Strategicon*, “vlaški rod” (Βλαχῶν γένος) izvodi od Dačana i Besa koje je pobijedio car Trajan i koji su “obitavali najpre pored reke Dunava i Save... gde od skora žive Srbi...”.¹⁵¹

U XII vijeku pisac *Kraljevstva Slovena* u gl. V opisuje osvajanja Bugara i kaže da su poslije Makedonije zauzeli: “čitavu provinciju Latina, koji su se u to vrijeme (X vijek) zvali

---

¹⁴⁹ “Ilirski nomadi koji se obično zovu Vlasi” – Ludovik Tubero (1459-1527); *Commentariorum*, *Scriptores rerum Hungaricarum*, 225.

¹⁵⁰ Ovo značenje je potvrđeno i u putopisima iz XVI vijeka vezanim za današnju Rumuniju. (Strana 224.)

¹⁵¹ Zef Mirdita, *Balkanski Vlasi u svijetlu podataka bizantskih autora*, ZG 1995; Jovan Skilica, *Vizantijski izvori III*, 75-6; Cecaumeni *Strategicon*, 74 (nastao 1075-78). *Записки Историко-филологического факультета императорскаго С.-Петербургскаго университета*; 1896.

Romani, a sada se nazivaju Morovlasi, odnosno crni Latini.” (...Prouinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Moroulachi, hoc est nigri Latini, vocantur.)

Od tada Vlahe ili Morlake sve češće srećemo i u zapadnobalkanskim ćirilničnim i latiničnim spisima, a onda od XVI vijeka taj naziv postepeno nestaje sa istorijske scene. Do danas je “preživio” isključivo u malim enklavama u Srbiji, Istri, Makedoniji...

Ovaj narod je nastanjivao (zapravo, i **još uvijek nastanjuje** – pod drugim imenima) veliki prostor od Jadranskog do Crnog mora u manjim i većim zajednicama, ali je samo u oblasti nekadašnje Vlaške (Rumunija) uspio da stvori državu.

Vlasi su bili izraziti transhumantni stočari i rutinski su prelazili velike razdaljine. Bavili su se i drugim djelatnostima, obično vezanim za prevoz robe. Ljeta su provodili u katunima na planinama, a zimi bi se spuštali u primorske, ili niže (toplije) predjele.

Sva dosadašnja analiza upućuje na to da su balkanski Vlasi, kao i Arbanasi, (bili) potomci predslvenskog romanizovanog stanovništva. I očito je da se genetska razlika između Vlaha i Arbanasa u Zeti, Travuniji, Podgorju... ogledala prvenstveno u zastupljenosti haplogrupa I2a1 i E1b.

Naravno, ovo ne odgovara mnogima iz ex-Jugoslavije danas, a nije drugačije bilo ni u prošlosti.

Zbog toga što su u XIV i XV vijeku dinarski Vlasi govorili i slovenski jezik i imali prilično slovenskih imena, kao i zbog činjenice da su u srednjem vijeku uglavnom bili stočari, za mnoge naše istoričare i etnologe oni nijesu bili etnička, nego socijalna kategorija – tačnije, bili su *vlasi*, ili “Srbi-stočari”, kojima su pandan “Srbi-zemljoradnici”.

Međutim, ova podjela nema apsolutno nikakvog utemeljenja u istorijskim izvorima i posljedica je nacionalno-ideoloških težnji iz XIX i XX vijeka, neznanja i, zašto da se ne kaže, elementarnog profesionalnog nepoštenja.

Iako su Vlasi sa zapadnog Balkana, živeći stoljećima u dodiru sa Slovenima, usvojili slovenski jezik i bar donekle se prilagodili postojećim uslovima, **oni su i po imenu i porijeklu bili isti kao oni iz kneževine Vlaške** (Rumunija) i dosljedno su razlikovani u pravnim i ostalim dokumentima nastalim u periodu od XIII do XVI vijeka. Da Vlasi i Srbi nijesu bili isto (djelovi istog naroda) može se zaključiti i iz prvih povelja, od 1200. do 1250. godine:

- Stefan Nemanjić, 1215.: “И да не емле србин влаха без суда...” (U latinskoj verziji Vlah je Dubrovčanin.)

- Ban Matej Ninoslav 1232-34. potvrđuje povelju bana Kulina: “да ходе власи слободно, тако како су у бана кулина ходили... ако вјерује србин влаха да се при пред кнезом: ако вјерује влах србина да се при пред баном а иному влаху да не буде изма...”, a slično je zapisano i 1240. godine u povelji Dubrovniku.¹⁵²

I one, ranije citirane povelje srpskih vladara iz druge polovine XIII vijeka, pokazuju da su Vlasi razlikovani od Srba, Arbanasa, ali i Latina kao manje-više ravnopravna grupa.

Još izričitija i potpunija u tom smislu je povelja kralja Milutina manastiru sv. Đorđa (*Skopska hrisovulja*, 1330.) koja propisuje: “И панађур (вађар), прежде уреждени светим Романом царем да стаје новембра 8... И сваки кто приходи на њ, љубо Грк или Блгарин или Србин, Латин, Арбанасин, Влах, да дава законују царину, јакоже у Хтетови и у Грачаници и по всех црквах иних”.

- Dečanska povelja, kao i ranija svetostefanska, sadrži odredbu: “Србин да се не жени у Влаха, а ако се ожени да је води у меропхе...” koja dovoljno govori sama za sebe, iako su razlozi za nju bili, prije svega, ekonomske prirode. (Aleksandar Solovjev, *Odabrani spomenici srpskog prava*, 80-1, 93, 114)

---

¹⁵² Stare srpske povelje i pisma I, 3 (prethodna, Stefanova povelja), 6, 8-9

Ista “praksa” je održavana i u drugim dokumentima iz XIV i XV vijeka. Evo još nekoliko citata koji to potvrđuju:

- Kralj Dušan, prilikom ukidanja carine u/na Trebinju, 1345. godine, određuje da se ne uzima nikakav dohodak: “ни трговцу дубровачком ни влаху ни србину...”.

- Vlastelin Ivanko Probišćević je 1350., uz potvrdu cara Dušana, u Štipu sagradio crkvu i priložio joj “otroke” među kojima su bili: “Маноо Влах, и Ђин Арбанасин..., и Драгослав Влах..., Драгослав Србин с братом...”. (Spomenici, 151)

- Knez Lazar 1387. u potvrdi povlastice cara Dušana: “И ко жели ићи из моје земље у дубровник или србин Или влах Или чи год човјек...”.

- Knez Grgur Vukosalić u vezi carine na Stonu, 1416.: “...тко год греде у стон или дубровчанин или влах или србин или тко ини и такође из стона да плаћа царину...”.¹⁵³

I, konačno, jedan hrvatski dokument pisan ćirilicom. U Klisi, 18. marta 1436. godine, ban Hanž Frankopan/Frankapan knez Krčki, Modruški, Cetinski i Kliški, potvrdio je Vlasiima njihove zakone. Tačke 24 i 28:

- “И Срблин да не море одати на Влаха, ни Влах на Срблина.”

- “И да не држе Хрвати Влахов мимо еднога бравара.” (I da ne drže Hrvati više od jednog Vlaha kao pastira.)¹⁵⁴

Svi ovi navodi su vjerovatno više nego dovoljni da se uvidi neistovjetnost Vlaha i Srba/Hrvata/Slovena, ali postoji i veliki broj sličnih zapisa na latinskom jeziku koji to dodatno potvrđuju. Neki od takvih dokumenata su već navedeni ranije (na primjer, član 92 kotorskog statuta koji je propisivao da se,

---

¹⁵³ Stare srpske povelje i pisma I, 56 (kralj Dušan), 122 (knez Lazar), 541

¹⁵⁴ Ivan Mužić, Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji, 28-30 (Split, 2010)

ako nema svjedoka, stavljaju na muke “Albanensem, Sclavum vel Vlachum”, a evo i nekoliko “novih”:

- Odluke dubrovačkog Malog vijeća o prodaji/podjeli soli iz 1318.: “...partitor salis Sclavorum et Blachorum.”¹⁵⁵

i zabrani ulaska u Dubrovnik s oružjem: “tam Sclavus quam Vlachus”. (I. K. Tkalčić, Monumenta Ragusina, Vol. 2, 313.)

- U oblasti Cetine su 1345. godine zabilježeni “Croati et Olachy”. (Mužić, Vlasi..., 326)

- U pismu dubrovačkog kneza iz 1376. pomenuti su “Vlachi et Bosgnani”. (Monumenta Ragusina IV, 150; DiZbi HAZU)

- 4. jula 1390. godine, odlukom dubrovačkog vijeća, odobreno je “Vlasima i Slovenima” (de condescendo Vlachis et Sclavis) “koji bježe od Turaka da sa porodicama i stokom pređu u Ston...”¹⁵⁶

- Ugarski kralj Žigmund je 1412. g. dozvolio Ivanu III Nelipiću, knezu cetinskom, da slobodno raspolaže s gradovima Sinj i Travnik i “sa svim Hrvatima i Vlasima” (cum universis Croatis et Vlahis). (Mužić, Vlasi..., str.13)

- 6. avgusta 1426. Dubrovčani su obavijestili kralja Žigmunda da su Turci provalili preko hrvatskih granica i da su zarobili mnogo Hrvata i Vlaha. (Qui Teurci bis Crohatie fines hostiliter invaserunt, predatique fuerunt ibidem magnam praedam Crohatorum videlicet et Vlacorum ibidem...)¹⁵⁷

Sloveni i Morlaci u Dalmaciji (Velebit) nijesu bili “isto” ni u XVII vijeku, iako su tada već bili prilično bliski: “Veza Slavena i Morlaka u jeziku i vjeri lako dovodi do brakova, kumstava i pobratimstva između seljaka i seljaka...” (Izvjestaj prevodioca Salvaga iz 1626: La comunioanza tra Schiauoni e

---

¹⁵⁵ Josip Gelčić, Monumenta Ragusina, Vol. 5., str. 111.

¹⁵⁶ Thalloczy, Diplomatarium Ragusanum, 709-10

¹⁵⁷ K. Jireček, Wlachen und Maurowlachen, 117

Morlachi di faiuella e fede facilmente induce matrimonii, comparemi e fratellainza tra uillani e uillani...).¹⁵⁸

Dakle, Vlasi su predstavljali poseban narod i po porijeklu i po socijalnom statusu. Na prostorima bivše Jugoslavije bili su mješavina romanizovanog stanovništva i sa zapadnog i sa istočnog Balkana. Isticali su svoju različitost od ostalih naroda i grupa na turskoj teritoriji sve do XVI-og, a u Hrvatskoj (Dalmacija, Slavonija) i u prvoj polovini XVII vijeka. To se pouzdano vidi iz brojnih izvještaja, a posebno je važan onaj iz 1629. godine u kome se govori o ljudima “ilirskog naroda, grčkog obreda, koji se u čitavom regionu na ilirskom jeziku*** zovu Uskoci, ili *kako oni sami za sebe kažu: Mi smo Vlasi i vlaški sinovi*” (...Illyricae gentis, homines graeci ritus in tota illa regione nostra lingua Illyrica Uskozi dicti, et ipsimet de se ipsis loquentes dicunt: *Mi smo Vulassi, i Vulascki sini*, id est: Noi siamo Valachi, e figli di Valachi).

Ti ljudi su bili naseljeni u predjelu Ivanića, Križevaca, Koprivnice, Jurjevca, Žumberka...¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Revisti Dalmati confine del Dragoman Saluago, Mletačka uputstva i izvještaji VII, 33 /Mon. Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium/

¹⁵⁹ Jačov Marko, Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, knj. 1, 129.

*** U XVII vijeku je “zvanični” jezik na zapadnom Balkanu označavan kao ilirski, ilirsko-slovenski, ilirsko-srpski, slovenski, dalmatinski (ne *dalmatski*, jer je to bio romanski dijalekat)... Naravno, radilo se o jednom jeziku (sa mnogo različitih govora) koji nije bio u osnovi ilirski, nego slovenski.

Takođe, ne može se tvrditi da je autor teksta, pišući o “ilirskom narodu”, zaista i mislio na prave Ilire, zato što je odrednica “ilirska/-i” u periodu XVI-XVIII vijek bila *geografske, a ne etničke prirode*. U onovremenim dokumentima se može naići i na “*Slavi o Illirici*” (Slovene ili Ilire), odnosno na ljude iz Ilirije koji govore slovenskim jezikom, ali i na: “...ex eo genere Illyrici hominis, qui se Romanos putant” (pripadnike naroda Ilira koji sebe smatraju Romanima). /L. Tubero, Commentariorum de temporibus suis, Liber VII, 240/

Starobalkanski jezički tragovi

Po nižim djelovima današnje Crne Gore Vlasi se, zvanično, javljaju otprilike u XIII vijeku, mada nam nazivi planina [Rumija, Sutorman, Lovćen, Orjen, Somina, Korman, Tali, Torna, Kom-ovi (← κόμμα = odvojen), Lola, Bioč, Durmitor, Visitor, Maganik (? , ger. *magan* = moćan)] govore da su one i ranije bile dom nekih stočara s drugačijim imenom.¹⁶⁰

Između sebe su se (i u XV vijeku) služili dijalektima dalmatsko-romanskog i podunavsko-vlaškog jezika, ali su govorili i slovenski jezik. Ta nesporna činjenica, da su Vlasi bili i “romanofoni”, najbolje svjedoči da su oni živjeli na Balkanu stotinama godina prije dolaska Slovena.¹⁶¹

Od njih su nam ostale sljedeće drevnobalkanske riječi: grušavina, urda (vrsta sira), lingura (kašika, tur.) i ligure (sanke), biskati/bištati, skuba/skubulja (izraz za ovcu, ali i “lošu” ženu), stopanik/-ica (domaćin/-ca), vatra, tor, struga, ubao, ripa/-ti, brava, busen, brabonjak, bagljav, baljasto (šareno), kaluša (ovca crne njuške), šilježe (jednogodišnje jagnje), trzjak, balega, papak, gunj, gudura, lincura, mačuga, čuka, šuma, blavor, kiljan/-en, kopile, kras, guša, smokva, omar (? grč. ἄμαρ-

---

¹⁶⁰ Kad smo već kod toga, evo nekih vlaških imena: Drakul, Barbat, Bun, Fečor, Ursul, Dročinja, Singur, Bukor, Mrčina, Mirča, Negul... A nosili su i ova “miješana”: Vladul, Radul, Gradul, Črnul, Mašul, Dražul... Danas na dinarskom prostoru nalazimo još i ove nadimke i (osnove) prezimena: Balac, Belen, Bilbija, Boban, Bokan, Banduka (tur.?), Bencun, Bender, Besara, Bovan, Butor, Darda, Doman, Drečo, Darman, Durut, Đerman, Čokorilo, Gac, Gala, Jarakula, Kalin, Kešelj, Keser (tur.?), Kočo, Kalaba, Kokoruš, Kosor, Karan, Lopar, Lagator, Palavestra, Punja, Šolaja, Šabat, Šarban, Šurla, Šatra, Škipina, Škuleta, Špira, Tubin, Taor, Tintor, Kecman, Kekez, Šikman, Toroman, Šurlan, Servan, Dančul, Gavela, Kožul, Žužul, Mamula, Šerbula, Šugar... (Većina preuzeta od I. Mužića i Zefa Mirdite.)

¹⁶¹ A za to što se za zapadnobalkanske Vlahe u istočnoj Evropi ne zna i za to što Poljaci, Česi... misle da su njihovi moravski, “gorski” i ostali Vlasi došli isključivo iz Rumunije preko Karpata, “zaslužni” su jugoslovenski istoričari i etnografi koji su dinarske Vlahe krili kao zmijske noge.

ρός = šenovit, mračan), š/čkulj (uškopljen ovan, /? lat./)... Ne smiju se zaboraviti ni povici i komande za životinje: éa, prś, hae, voč, ćulje, ljoke, joč, ujstu, bari, bja luč... U istu grupu spadaju i: burukati, bubulj, katun, pojata, krlja, lastva, urvina, guka, oburdati, upuljati, čepati, biza/bizin, sapi, ugič..., jer ni za njih nijesu nađene veze u evropskim jezicima (+ turski).

Od romanskih i grčkih riječi koje su korišćene, ili se i danas koriste u nekom banjsko-pivsko-drobnjačkom domaćinstvu, a mogle su biti u upotrebi i u XV vijeku, treba istaći: an-trešelj, argat, bala, blanja, bagaš, bajun, banak = krevet (grč.), barda, bisage, bječve, broć, burilo, grinja, gerelj, gutunar, kaka, kanavaca, kačkavalj, karijega, kamrik, kamara, klak/-čina, kandelo, kočeta, komun, koliba, komad, komin, kotao, krbulja (“torbica“ od kore jasike), kašun, kondijer, krš, kotula, košet, klada, kutlača, magare, malj, maća, mergin/mrglin, mandara, manjak, mrcina, oro (kolo), pasulj, patos, pinjeta, pirun, peča, pîrgast, pljat, pita, pogan, pot, portik, pršut, puce, prćija, raša, rosa, seme, samar, sić, skorčati, skorup (lat. *excorticare* = skidati koru → ger. /nor./ *skorpna*), škanj, škip, škrinja, škudela, škure, špâg (= *džep* ← tur.), šega, šuvit, škrip, tavulin, temelj, vanjela, uvar, klisura, kum, kastig(-ati), korota, manit, mutav, moba, preša, pizma, pljačka, pastir, stima, sićija, teća, turma... Tu su i: alavertiti, d/bestregati, bastati, vrtjeti, vardati, stenjati, sekati, denjati, durati, patisati, probati, pljuvati, krepati, kaniti, metati, mainati, muvati, štivati (slagati), piriti (vatru), skalati, urlati, u-/skapulati, (u)prtiti, tučiti, za-/navrijeti, skopati...¹⁶²

A, “prelazak” na slovenski jezik su olakšale i ove važne riječi koje su Sloveni (i Germani) rano preuzeli iz latinskog

---

¹⁶² U raznim štampanim i “internetskim” etimološkim rječnicima se riječi kao: klada, kutlača, kanap, kotao... određuju kao “praslovenske”, što često dovodi do zabune i pogrešnih zaključaka. Navedene riječi nijesu izvorno slovenske i vremenom su postale germanske, pa slovenske, ali su zvanično grčke, ili latinske: κλάδος, κουτόλα/catillus, catellum, κοτόλη, κάναβης/cannabis.

i grčkog, kao i jedan broj “zajedničkih”, ili praindoevropskih riječi: izba, badanj, dom, luč, oganj, ponjava, košulja, jaram, šekira, međa, staja, kokot/-ška, pile, vo, kobila, jagnje /agnus/, ovca /ovis/, krava /κεραφός/, june /iunius/, pogača, daska, nebo, noć, šedeti, jesti, piti, pâsti, kositi, strići, orati, kuvati, dati, kopati, volja/-eti, derati, viđeti, stog, mater, brat, otac, lud, so, oko, nos, mlin...

Kako i zašto je slovenski jezik postao “srećni dobitnik”?

S obzirom na to da je utvrđeno da su R1a Sloveni boravili u “Srbiji” u II-om i “Baranji” u III-IV vijeku n.e., Starobalkanci su, znači, morali biti upoznati s njihovim jezikom, ali nema nikakvih istorijskih, ili drugih naznaka koje bi nagovijestile da je on, sve do uspostave Avarskog kaganata, imao bilo kakav veći uticaj. Tek je sa znatnijim prilivom Anta/Slovena od VI v. i presudnim djelovanjem avarskog plemstva otpočelo širenje slovenskog jezika (koji je definitivno bio *lingua franca* Avarskog kaganata) južno od Save i Dunava.

Ipak, (i istorijski i genetski potvrđeno) pomjeranje, ili *sklanjanje* starošedilaca, koje je uslijedilo od VI do VIII stoljeća, ukazuje na to da između njih i pridošlica zadugo nije bilo želje za “intenzivnijom verbalnom komunikacijom”.

Međutim, od IX vijeka, sa pojavom pismenosti, a onda i osnivanjem slovenskih crkava te uticajem slovenskog plemstva u primorskim oblastima, slovenski jezik počinje da hvata dublje korjene. Nasuprot tome, izolovano, raspršeno (ne tako brojno) i *nepismeno* neslovensko stanovništvo u planinama je sve više postajalo “varvarsko”, jer su odavno izgubili vezu sa vizantijskom ili rimskom civilizacijom, a novu, sopstvenu kulturu nijesu izgradili. U primorske, romanske i romejske gradove Vlasi i Arbanasi su “silazili” samo da bi nešto prodali, ili kupili, a sa Slovenima su se često sretali.

Dakle, nimalo nije čudno što su postepeno počeli da, uz svoje maternje, koriste i slovenske dijalekte. Do XIII vije-

ka, i države Nemanjića, bili su u okruženju/susedstvu Slovena više od 500 godina, a važno je istaći i ovo: da bi neko progovorio na slovenskom, ili bilo kom drugom tadašnjem jeziku, bilo je potrebno da nauči svega nekoliko stotina riječi.¹⁶³ Već nakon dvije-tri generacije, te osnovne i najčešće korišćene riječi su postale dio rječnika starosjedilaca (što znači da su ih đeca učila od roditelja), a vremenom se broj uvećavao.

Od XIII vijeka slovenski postaje glavni jezik pismenosti u kontinentalnim djelovima, a njegova postupna prevlast se može pratiti i preko latinskih dokumenata iz XV vijeka – broj latiniziranih slovenskih riječi je bio u stalnom porastu, iako su Romani i tada suvereno vladali jadranskim gradovima.

O kakvoj se borbi jezika radilo, govori nam primjer iz Dubrovnika: 1472. godine je donešena odluka da se u debata-ma u Vijeću upotrebljava samo *dubrovački jezik* /lingua rague-sea/, a *slovenski jezik* /lingua sclava/ se isključuje.¹⁶⁴

Ali, do XVII vijeka Dubrovčani su postali *ultra* Sloveni i govorili/pisali su slovenskim jezikom. Pitanje pobjednika je time riješeno, iako sama priča o jeziku/-cima i danas traje.

Dvije “paralele”

Ljudi obično misle da je jezik kojim se govori u nekoj sredini posljedica volje, ili uticaja većine stanovništva koja od davnina govori tim jezikom, ali u mnogim evropskim zemljama nije (bilo) tako – počev od Njemačke, Austrije, Velike Britanije..., preko Francuske, Španije, Portugalije..., pa do Bosne i Hercegovine, Hrvatske, ili Crne Gore. Zapravo, “pravilo većine” važi samo za izvorno slovenske i neke baltičke države.

Najekstremniji primjer je svakako Mađarska u kojoj se govori uralški, ugarski jezik koji je u srodstvu (istina, ne tako

---

¹⁶³ Poređenja radi, osoba koja zna 3000 engleskih riječi može da pročita i razumije 95% književnih tekstova na tom jeziku.

¹⁶⁴ K. Jireček, Istorija Srba I, 89

bliskom) sa finskim i estonskim. Ali, dok je upotreba uralskih jezika u baltičkoj zoni sasvim razumljiva jer značajan dio stanovništva čine ljudi azijskog porijekla (haplogrupa N1c), nadmoć i opstanak mađarskog jezika se graniči s čudom. Naime, poznato je da su historijski događaji “doveli” jedan broj Ugara krajem IX vijeka u Panoniju i oni su za stotinak godina uspjeli da stvore kraljevinu i nametnu jezik. Koliko ih je bilo, ne zna se, ali su u svakoj varijanti bili “ogromna” manjina – i danas u Mađarskoj nosilaca haplogrupa N, Q i azijske R1a-Z93 varijante, koju je nasljeđivala i prva dinastija Arpad, nema više od nekoliko procenata. Bio je to izuzetan slučaj pobjede elite, ili kvaliteta nad kvantitetom.

Drugi primjer je suprotan i za nas mnogo važniji. “Genetski” Kelti preovladavaju u Velikoj Britaniji (70%), Francuskoj (59%), Španiji (69%) i Portugaliji (56%), a u Njemačkoj i Austriji (45 i 32%) ih ima dva-tri puta više od Ila Germana (16 i 12%), ali u svakoj od tih zemalja njihovi maternji jezici su germanski, ili romanski. Broj starih, keltskih riječi u tim jezicima je zanemarljiv – čak i u engleskom ih je ostalo manje od stotinu.¹⁶⁵

Slično kao Iliri, ni Kelti nijesu uspjeli da razviju svoju sopstvenu civilizaciju, niti da nametnu svoj jezik u bilo kojoj zemlji (pa ni Irskoj), jer nijesu bili *pismeni* na tom jeziku.

Utjeha im može biti to što Irci, na primjer, bolje pišu (i pjevaju) na engleskom jeziku nego “pravi” Englezi.

Slično kao i Vlasi, Kelti su stvorili samo jednu svoju državu (Irska), a niđe van Velike Britanije (Vels, Škotska) nijesu izgradili i zadržali i poseban nacionalni identitet – vremenom su u Njemačkoj postajali Njemci, u Francuskoj Francuzi, u Italiji Italijani...

I to zvuči poznato, zar ne?

---

¹⁶⁵ Piotr Stalmaszczyk, Celtic elements in English vocabulary – A critical reassessment, 1-6; University of Lodz

Teritorija Vlaha i rodovi

Iz manastirskih povelja i drugih dokumenata iz XIII i XIV vijeka se može lako primijetiti da broj Vlaha na teritoriji Raške nije bio veliki. Manastir Žiča je tako, 1220. godine, od ktitora dobio više od 50 sela i zaselaka i 238 Vlaha (domaćina, momaka i udovica) koji su poimenice pobrojani. Banjski manastir svetog Stefana je (1315) imao 67 sela, 4 zaseoka i 8 katuna Vlaha. Dečanskom manastiru je dodijeljeno 40 sela i zaselaka sa 2166 kuća, a, povrh toga, 9 katuna sa 266 vlaških domova, ili porodica. Prizrenski manastir je pri osnivanju dobio 60 sela i zaselaka, 9 katuna Arbanasa i 8 katuna Vlaha.¹⁶⁶

Zapadno od Drine i ispod Tare situacija je bila znatno drugačija. Zahvaljujući terenima na kojim su živjeli u predturskom periodu, a zatim i izuzetnoj vitalnosti i pokretnosti, Vlasi i Arbanasi su uspjeli da ojačaju i u XV vijeku dolazi do njihove ekspanzije. Uslijed toga, vlaški rodovi sa poседа hercega Stefana prelaze na teritoriju ondašnje Zete, i obratno, a poslije 1440. godine, što samostalno, što u dogovoru s Turcima, Vlasi “uskaču” u (ranije gusto naseljeno) međurječje Tare i Lima odakle je dio starog srpsko-slovenskog stanovništva odseljen, odveden, ili uništen u periodu od 90-ih godina XIV do 60-ih godina XV vijeka.^{167*}

S druge strane, u XIV vijeku se i Arbanasi masovnije upućuju prema zetskoj ravnici, gornjozetskim brdima, ali i po-

---

¹⁶⁶ K. Jireček – Istorija Srba II, 164; Жичка повеља, Поуке.орг.

¹⁶⁷ Žarko Šćepanović, Srednje Polimlje i Potarje, 249-250.

*Turski popis iz 1455. pokazuje da je na tadašnjem Kosovu bilo nešto manje od 13.000 srpskih, svega 75 vlaških i 46 arbanaskih domaćinstava. Opravdano se može pretpostaviti i da je zastupljenost haplogrupe R1a tada bila veća od sadašnjeg proseka za ex-Jugoslaviju. Međutim, od posljednjih decenija XV vijeka dolazi do drastičnih promjena koje dostižu vrhunac krajem XVII i u prvoj polovini XVIII vijeka. (*Oblast Brankovića*, opširni katastarski popis za 1455. god. srbski.weebly.com.)

šedima bosanskih vladara. Od tada se počinju i pominjati sva ona plemena. Izgleda da su odlučujući uticaj na stvaranje i učvršćivanje plemenske organizacije u Crnoj Gori imali baš ovaj susret, ili je bolje reći, suživot Vlaha i Arbanasa i njihov katu-nski način života.

[*Sloveni nijesu osnovali nijedno pleme, pa ni Čeklice u kojima danas čine većinu. A zapaženo je i sljedeće: upadljivo najveće neslaganje između predanja i genetskog nasljeđa je kod R1a bratstava u Crnoj Gori.*]

Neke podatke o Vlasima i njihovim staništima u XIII vijeku nalazimo u “kodeksu” kneza Marka Geno-a, koji sadrži sudske zapisnike od 1278. do 1280. godine. U njemu se pominju Vlasi, podanici manastira Morače, Mileševce..., sa podosta neslovenskih imena. Ali, korisniji je ugovor Dubrovčana sa srpskim carem Stefanom Urošem V o trgovini soli, od 19. 05. 1357. godine. On pruža informacije o Vlasima na prostoru koji odgovara današnjoj jugoistočnoj Hercegovini: *Canale* (Konavli), *Tribigna* (Trebinje), *Chelmo* (Hum), *Dracevica*, *Vermo* (Vrm), *Rudene* (Rudine – između Bileće i Duge). Naravno, u sklopu tih oblasti su i planine, a ne samo mjesta i župe.¹⁶⁸

U blizini rudinskih Vlaha bili su Vlasi Banjani (*Vlachi Bagnani*) – između Bileće i Nikšića. Do Banjana su se dalje prema istoku smjestili Nikšići – oko tvrđave Onogošt, a iznad Risna su stanovali Riđani (*Vlachi Regiani/Rigiani*).

Vlaha je takođe bilo u Vrsinju, između Dračevice, Zubaca i Konavala. [Više zubačkih bratstava “ima” haplogrupu I2a1, a uskoro ćemo vidjeti da je nasljeđuju i pripadnici nikšićkog plemena i staroridanskih bratstava.]

Najviše podataka ipak, pružaju *Debita notaria* (Knjige dugovanja) iz dubrovačkog arhiva. Iz njih se vidi da su u trgovini stokom sa Dubrovčanima učestvovali brojni vlaški rodovi. Najčešće se pominju *Drobnjaci*, a najistaknutiji su bili Žur Stjepanović, Radman Petković, Radić Gradisaljić, Brajan To-

---

¹⁶⁸ Svi podaci su iz Zbornika Konstantina Jirečeka I

koljević... [Zanimljivo je da se nijedno od ovih, i par desetina drugih prezimena ne javlja u predanjima sadašnjih drobnjačkih bratstava!!]

Manje aktivni su bili Banjani, a sporadično se javljaju i “Vlasi iz Onogošta, koji se nazivaju *Nikšići*”.

Tu su još i *Bobani* (E-V13), *Pleske/Pliske*, *Kresojevići* (I2a1), *Ugarci* (R1b), *Maleševci* (testirani potomci iz raznih bratstava su I2a1), *Predojevići* (I2a1), *Mirilovići* (I2a1), *Pilatovc* (I2a1)...

Svi vlaški rodovi koji su živjeli u okolini Stoca, Ljubinja i Bileće zvali su se Donji Vlasi, a iz 1475. je ostala i vijest o “knezu Donjih Vlaha”. Osim kneževa, imali su i vojvode – kao svjedok, 1449. godine, po jednoj tužbi protiv Vlaha iz katuna Pleske saslušan je “Vuchas Vigneovich *vaivoda* Vlachorum”.¹⁶⁹

Po svemu navedenom, očigledno je da su znatan dio stanovništva države Hranica-Kosača (danas jugoistočna BiH, Hrvatska, Crna Gora) činili Vlasi – najčešće nosioci hg. I2a1, a manjim dijelom E-V13 i još manjim R1b i J1 (porodice iz Stoca i Ljubinja – Vlahovići).¹⁷⁰

Slično je bilo i u Dalmaciji i njenom zaleđu. Izuzetak je bila oblast donjeg toka Neretve u kojoj je bilo Slovena, a i u istočnoj Hercegovini (i ševeroistočnoj Bosni) postoji određen broj povezanih R1a linija.¹⁷¹

Ove zaključke potkrepljuju i do sada objavljeni DNK nalazi ljudi iz istočne Hercegovine. Blizu 50% testiranih pripada grupi I2a, ali je i R1a dobro zastupljena sa oko 15%.

---

¹⁶⁹ Sima Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić Kosača...* 132, 257, 273...

¹⁷⁰ Sadašnje prisustvo haplogrupa E-V13 i J2a/b u Hercegovini se, bar djelimično, može povezati i sa doseljavanjem nakon XV vijeka.

¹⁷¹ Grupa bratstava danas poznata pod nazivom “Kresojevići-Šarenci” pretežno nasljeđuje hg. R1a, ali se sastoji i od nesrodnih rodova od kojih i oni koji navodno potiču od istog pretka nasljeđuju različite haplogrupe. Ne treba ih potstavljati s malopredšnjim Vlasima Kresojevićima (XV v.).

Od Vlaha iz Zete direktno su pominjani Ozrinići (nosioci haplogrupe I2a1) i Bjelice (E1b). I jedni i drugi su potomci prvo romanizovanih, pa onda slavizovanih Starobalkanaca.

Epilog – Kud se dedoše?

Stvaranjem jake srpske države u XIII vijeku, Vlasi postepeno počinju da prihvataju vjerske i feudalne odnose i obaveze, a zatim i njene nove kulturne posebnosti. Time je proces njihove jezičke asimilacije pojačan, a na prostoru *srpske zemlje* i okončan u XIV vijeku – uzroci su (kako je ustanovljeno na prethodnim stranama) malobrojnost te etničke grupe, ali i neke dodatne okolnosti.

Jedan od glavnih razloga zašto Raška i Kosovo nijesu bili povoljno područje za život Vlaha je to što je srednjevjekovna Srbija bila jedna od uređenijih zemalja tog doba u Evropi. Naime, pravno ustrojstvo srpske države je forsiralo šedelački, stabilni način života koji nikako nije odgovarao stočarima koji su stalno bili u pokretu, naviknuti da nesmetano i “inkognito” putuju od Crnog i Egejskog do Jadranskog mora u potrazi za pasištima i zimskim prebivalištima. I upravo ta uređenost, ili nemogućnost nekontrolisanog prelaska preko državne teritorije je i dovela do prekida ustaljene nomadske rute zapad-istok/istok-zapad u XIII vijeku, trajnog naseljavanja Vlaha u predjelima istočnog i zapadnog Balkana, pa i napuštanja Srbije u periodu XIII-XIV vijek.

Na drugoj strani, u *Pomorskoj zemlji* i ostalim zapadnim krajevima, Vlasi su bili plemenski organizovani i uspjeli su da na teško pristupačnom, planinskom terenu održe svoje “specifično uređenje u kome su sačuvani relikti jednog daleko starijeg vremena i daleko starijih društvenih odnosa...” i koje se “teško uklapalo u već razvijeni feudalni sistem.”¹⁷²

---

¹⁷² S. Ćirković, Herceg Stefan Vukčić Kosača, 272

Zato je potpuni proces slovenizacije (jezik, vjera, kultura, imena) Vlaha, Romana u primorskim gradovima i dijela Arbanasa na tlu današnje Crne Gore završen u XVII vijeku, što će reći, trajao je nekih pet-šest vjekova!

Međutim, mora se istaći da slovenizacija nije bila presudni, ili najvažniji uzrok “nestanka” Vlaha od XV-XVI vijeka. Ona čak nije bila ni uzrok njihovog pretapanja u Bugare, Srbe, Hrvate..., a kamoli u Grke, ili Albance.

Ključna je bila vjerska/crkvena pripadnost.

Opšte je poznato da dolaskom Turaka nestaju sve balkanske države i jedini faktor koji je spajao, i istovremeno razdvajao, raznorodno balkansko stanovništvo bila je religija.

Svi Vlasi i Arbanasi koji su pripadali grčkoj crkvi su postepeno “prešli” u Grke.

Iste etničke grupe koje su pripadale srpskoj crkvi postale su jednim imenom Srbi (pa manjim dijelom i Crnogorci i Makedonci), a oni koji su bili vjernici bugarske crkve postali su Bugari...

U Dalmaciji i Hrvatskoj su primorci i Hrvati svoje susjede sa Dinare, Velebita i iz drugih planinskih oblasti, takođe katolike, dugo zvali Vlasima ili Morlacima (“Morlachi, alcuni sono anzi la maggior parte del rito Cattolico Romano” /izvještaj iz Zadra, 1654./), ali su i ti ljudi konačno pohrvaćeni.

Oni koji su primili Islam su, zavisno od “vakta”, mogli da biraju između Turaka, muslimana, Bošnjaka i Albanaca.

A, Vlasi i ostali narodi Vlaške i Moldavije su 1866. godine zvanično ujedinjeni kao Romani ili, po naški, Rumuni.

PLEMENA

Na širokom području zapadne i centralne Crne Gore je u XIV i XV vijeku bilo nastanjeno više plemena. Tokom vremena su se neke od tih grupa iseljavale, druge su doseljavale, a onda se, poslije 1900-te, odlazilo u Ameriku, gradove Crne Gore i, konačno, Hrvatsku, Srbiju, Njemačku... I, eto, danas je to najslabije naseljena crnogorska “pokrajina”.

Predmet interesovanja u daljem tekstu biće: *Banjani* (i Piva), *Nikšići* (Rovčani), *Drobnjaci* i *Riđani*.

Riđani

Ovo pleme više zvanično ne postoji jer se u XVIII v. raspalo i raselilo. Ostali su samo toponimi Riđani i Riđanske rupe u okolini Nikšića.

Ime je u narodu povezivano sa “riđom kosom pripadnika plemena”. Pored toga, bilo je i istraživača (kao M. Parović-Pešikan) koji su se pitali da Riđani možda nijesu potomci ilirskih Rhizeia/Rhizontae koji su stanovali na približno istom prostoru.

U istoriju je, 1335. g., ušao “Milac Riđanović, Vlah”, a prvi zvanični pomen roda je iz 1391.: “de Regianis”. Katuni su im tada bili iznad Risna (Orjen, Vrsinje, Krivošije) i taj predio se u italijanskim izvještajima zvao “planine con le Vlachi Rigiani”.

Naziv Krivošije vjerovatno potiče od pretka /oca?/ Radosava Krivošića (*Criuosich*) koji je naznačen kao čovjek iz plemena Riđani 1437. godine. Osim o njemu, postoje podaci i o “Dragošu iz Riđana, starješini vlašskog katuna” (*Dragoscium de Regian vlachus caput Catonis*) iz 1413., a potom se (1435) javljaju “braća Lukca kneza Vlaha Riđana” (*Fatribus Lucas comitis vlachorum de Rugianis*). Godine 1444., a možda i 1461., pomenut je vlaški knez Sladoje koga neki istoričari vide kao pretka onoga Daka Sladojevića koji je sa svojim ljudi-

ma 1749. primljen u “збор Црногорски” od kada su “они Црногорци увијек”.¹⁷³

Na Grahovu su Riđani bili već 1433. godine, a kasnije se njihova teritorija prostirala i do Nikšića i planine Lole. Međutim, mora se naglasiti da se Riđanima danas smatraju dvije nesrodne grupe bratstava – jedna koja pretežno živi u Hercegovini i druga čija je matica upravo Grahovo u koje se početkom XVI vijeka s đecom doselila udovica izvjesnog Dragoja.

Ovi *Dragojevići* (Bulajići, Dakovići, Delibašići, Vučetići...) su po predanju iz Kuća, ali je genetika “presudila” da su oni, kao i “Malo Cuca”, grana velikog plemena Bjelice (E-V13) – možda baš ona koja je katunarila po planinama iznad Konavala 1430. godine.

Pravi/izvorni Riđani bi, tako, trebalo da su rodovi koji su od XVII vijeka, selili prema Trebinju, Nevesinju, Ljubinju ... i čiji potomci, za razliku od Dragojevića, baštine predstavu o pripadnosti ovom plemenu. Velika većina njih nasljeđuje haplogrupu I2a1-PH908, a bliskost je potvrđena kod desetak bratstava koja slave, ili su slavila, Đurđevdan. Isto predanje i hg. I-PH908 imaju i muškarci iz porodica sa drugim slavama, kao i neki katolici.

Tokom XVIII-XIX vijeka su se, od starosjedilaca i doseljenika iz Hercegovine, Cuca i drugih oblasti na potezu od Risna do Nikšića formirale nove geografsko-klanovske cjeline: Krivošijani, Grahovljani i Rudinjani.

Njihovi DNK nalazi pokazuju zastupljenost cučke J2a haplogrupe (Krivošije)¹⁷⁴, I2a (Ledenice, Krivošije, Grahovo, Vilusi), J1 (Radojičići-Pešikani) i L1b (rod Vuka Brđanina).

---

¹⁷³ Maja Parović-Pešikan, *Planinsko zaleđe Rizinijuma*, 159 i dalje; K. Jireček, *Istorija Srba II*, 45, B. Hrabak, *Riđani*, Zbornik za istoriju BiH, 1997.

¹⁷⁴ Haplogrupu J2a nasljeđuju i krivošijski Musovići. Rodonačelnik ovog bratstva iz Crkvice je bio Musoje/Muso Dobrovodica (rođen ~1760.), porijeklom iz/od Cuca. Isto/slično prezime je zabilježeno i 1571. godine na

Banjani

Po predanju, preci Donjih Banjana su došli iz Banjske na Kosovu “poslije poraza”, a Gornji su doselili iz Crne Gore /Katunska nahija/, Bosne i Hercegovine... u različitim periodima. U pojedinim obradama predanja i Banjana i Drobnjaka se insistira na nekim Novljanima (navodno, Slovenima) koji su u “davana vremena” (čak VIII vijek?!) došli iz okoline Travnika. Po priči, to je bilo vrlo veliko pleme, ali je problem što ga niko ne može naći u do sada poznatim izvorima. Stoga je moguće da je ovo ime samo geografska odrednica po Novom brdu (Kosovo), ili utvrđenju Novi (grad) na zapadu današnje Bosne. Ali, ponajprije će biti da su starošedioci jednostavno tako nazvali “novi narod” koji je stigao na njihovu dedovinu.

Najranije pisano svjedočanstvo o Banjanima potiče iz 1319. godine, a 1379-te je spomenut jedan “*moroblachus /Morlak/ de Bagna*”, čiji rođak/prezimenjak je četiri godine docnije živio u katunu Banjana: “Jurech Junacouich catonarius catuni de Bagnani”. Ova činjenica je, sama po sebi, dovoljna da pobije priču o prispjeću plemena s Kosova nakon bitke (1389). Međutim, to ne znači da prvi (ili *pravi*) Banjani nijesu mogli doći (*i donijeti ime!*) iz Banje kod Priboja, Banjske na Kosovu, ili Banjana u sjevernoj Makedoniji početkom/sredinom (?) XIV vijeka.

Banjani se često javljaju u dubrovačkim, a i kotorskim dokumentima i uvijek su označeni kao Vlasi, ili Morlaci.

---

jednoj mletačkoj galiji (Lepant), ali i 1387. među Vlasima Ugarcima: “Rados Musoeuich”. [DA Dubrovnik, *Diversa Cancellariae*, XXVII, 46.]

U korjenu (prez)imena je dalmatsko-romanska imenica *mùso* sa značenjem: njuška, zlovoljan, ćutljiv čovjek (← lat. *mussare, musso* = biti tih, uzdržan). Riječ je i danas prisutna u dinarskim krajevima preko izraza *musonja* (Lika, Dalmacija), glagola *namusiti se* = uvrijediti/naljutiti se, *umusiti se*, ili pridjeva *musav*. [Petar Skok, *Etimologijski riječnik srpskog/hrvatskog jezika; Achivium Romanicum* XVII, 1933. 279-88.; C. T. Lewis and Charles Short (1879) *A Latin Dictionary*, Oxford: Clarendon Press]

- 1393.: “Millos Nichoeuich vlahus de li Bagnani”.
- 1428.: “Vito Danilov iz morlačkog plemena Banjani” (Vitus Danielis de generatione morlacorum Bagnani).
- 1430.: “Vlachos Bagnan” i vojvoda Radosav.
- 1442.: “vlacchi de caton Dragasce de Bagnanj.”
- 1443.: “U Morlakiji u mjestu zvanom Banjani...” (in Murlachia in loco dicto Bagnani...) ...¹⁷⁵

Ime plemena je bilo predmet nekoliko objašnjenja, ali je jezički najprihvatljivije da potiče od riječi *banja* (lat. balneum = kupatilo) koja u **mađarskom jeziku** (*bánya*) ima mlađe značenje “ljekoviti izvor” i starije **rudnik**. Moguće veze uključuju i keltsko ime/prezime Banjan (Banyan ← abEnion), pa čak i indijski izraz “banya” (banyan) = trgovac; ali **ne i ime/nadimak Banjo** (tačnije, Banja → Banjići), ili titulu *ban* (→ Banovići).

Od 1466. godine, kad su Turci zauzeli hercegovu zemlju, bilo je više iseljavanja i useljavanja iz raznih krajeva. Posljedica toga je bila izrazita promjena u sastavu stanovništva – većina bratstava u Banjanima pred rat 1941. godine *nije imala veze sa osnivačima plemena* i živjela je na tom prostoru tek 250 godina. Dosta izvornih Banjana je preseljeno u Hrvatsku i Bosnu, a od njih je porijeklom i više porodica u Pivi.

Genetska analiza pokazuje da Klenčani, par rodova iz Petrovića, kao i Mrkajići, Matovići, Mićovići (koji po šećanju nijesu originalni Banjani) nose *plemensku*, “altajsku” hg. N2a. Velestovci (Kilibarde, Erakovići), Maleševci, Radojevići, Papići, Bijelovići... su I2a. Koprivice i bratstva nastala od njih u selu Ozrinići/NK su E1b, a uz njih i Milovići, Komnenovići iz Klenka, Inići... Muškaraci iz Cerovice (Draganić, Elezović) nasljeđuju R1a, a testirani Miljanić iz Muževica je I1a i dio je većeg roda iz Hercegovine – slave sv. Jovan i sv. Kliment.

Od ostalih su prisutne još i haplogrupe G2, Q1 i J2a.

---

¹⁷⁵ Citati su iz Istorije Srba I, K. Jirečeka, 44, 77; T. Nikčević, Nikšić, 33...

Piva

Po predanju, najveći broj pivskih bratstava vodi porijeklo od dvojice ljudi: Ruđa i Branila. Jedna varijanta, koju je zabilježio Svetozar Tomić (Drobnjak, Piva, Banjani; 217), obojicu smješta u kasnije, tursko vrijeme, a druga ih dovodi u Pivu još prije vremena Hercega Stefana: “Naselili su se u Magudama” i “potiču od bratstva vladarske kuće Crnojevića”. (Blagojević O. Piva, 382-390) Mora se, ipak, naglasiti da druga verzija nije vjerodostojna jer se ova imena javljaju među Banjanima: “Ruya? Junachouich” (1379); “Bratulj Ruđić/Rugich” (1412); “Brani-lus Vuchieulich de Bagnanis” (1489).¹⁷⁶

Takođe, u turskom defteru iz 1477. popisani su jedan Ruđo u nahiji Komarnica i dva Branila u mjestima koja preko Banjana imaju dodira sa Pivom. Prvi je “sin Bratula” (možda onoga iz 1412.) i zapisan je kao dvadeset osmi starješina domaćinstva u džematu “Heraka sina Radka” koji zimuje u selu Tupe (Tupan?), a drugi “Branil sin Vlaha” je starješina jednog od rudinskih džemata/sela. (B. Tadić, Smriječno, selo u Pivi, 68)

Svi ti ljudi su sigurno izdizali po pivskim planinama, a onda se i konačno naselili u Pivi u XVI vijeku, iako su pojedini i 1464. imali prebivalište u njoj: “Ratchus Radisich de Bagnana de Piue”. (DAD, Diversa Notariae, XLVII, 142v; E. Kurtović)

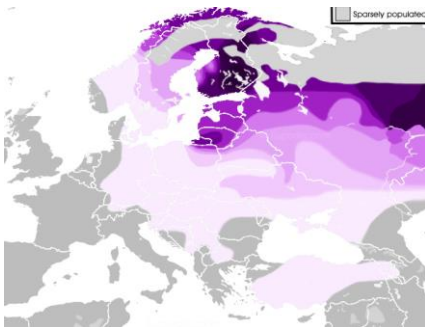
Pored Banjana, sadašnje stanovništvo Pive čine i potomci teritorijalizovanih stočara iz Rudina (Oputne), Pilatovaca (*Vlachi Pilatusi*), Gacka..., a tu su i uskoci iz Nevesinja, Drobnjaka, Čeva...

Što se “genetike” tiče, Piva je egzotična oblast. Nalazi su otkrili veliki procenat (40%), u jugoistočnoj Evropi, rijetke haplogrupe N2a i tako je potvrđena ne samo srodnost brojnih pivskih bratstava, nego i njihova bliskost sa pomenutim familijama iz Banjana. Između ostalih, ovu hg. nasljeđuju: Dođići,

---

¹⁷⁶ Cit. Esad Kurtović iz DAD, Debita Notariae, VIII, 178v.; Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I, Debita Notariae LIII.

Bajagići, Tadići, Glomazići, Jokanovići, Bakračići... Kao što se da primijetiti, radi se o grani finsko-altajsko-uralske grupe N.

Ostale “pivske” haplogrupe su I2a (bratstva iz Borkovića, Mratinja, Poljana...), E-V13 (Adžići, Vojinovići, Dakići, Tijanići koji su isti rod kao i Koprivice), R1a (Golubović, Blagojević), G2a (Grgurević, Milić), J2b (Varezić).

Između Banjana i Pive se nalaze planina Golija i **Golijani**. Većina bratstava, naravno, potiče “s Kosova”, ili od (Pavla) Orlovića. Do sada analizirani DNK uzorci pokazuju prisustvo haplogrupa: E1b (Crnogorac /Bajov Kamen/, Perišić i Bjelica), I2a1 (Perović /rod Mirilovići/, Šarović), J2b (Nikolić /Krstac/) i N2a (Savić, Manojlović, Tepavčević, Višnjić...).

Drobnjaci

Jedno od najstarijih i najčešće pominjanih plemena u arhivima. Sâmo ime je tumačeno na više načina, ali bez nekog ubjedljivog rezultata. Zanimljivo je, ipak, da nije dovođeno u vezu s biljkom vlašac – vrsta luka, zvana još i *drobnjak*. Župa u kojoj se pleme nastanilo se i 1477. godine zvala Komarnica i nije poznato kad je preimenovana u Drobnjak.

Najrasprostranjenije predanje je ono koje govori da je na teritoriji današnjeg Drobnjaka živjelo “ilirsko pleme Kriči” i da su te Kriče, “po padu Hercegovine (koja se tada nije tako zvala!) pod Turke, potisli doseljenici iz Rudina (Novljani) čije dalje porijeklo vodi do Travnika.” Kriči su konačno bili prinuđeni “da pređu Taru i osnuju naselje na drugoj strani”.

Prvi pomen riječi/naziva Drobnjak pada u 1285. godinu, kad se osam Vlaha, među kojima i *Batinja Drobnjak* (Ba-

tigna Dobrognaco), u Dubrovniku obavezuje da plati Jovanu Pečenegu 10 perpera. Sedamdeset godina kasnije, “Дабижив Дробњаков унук” je podigao crkvu u blizini Novog Brda.¹⁷⁷

“Goitan Banilouich et Bogoslauus Dessiminich, vlachchi de chatone de Dobrgnaci” su zabilježeni 1376. godine, a iz istog(?) katuna je (1379) bio i “Pripchus Radoslauich vlachus de catuno Drobgnachy”. Zatim se, 1390., u Dubrovniku obreo “Micien Clapcich, vlachus de Drobgnach” o čijim potomcima i(li) rođacima postoje brojni zapisi u XV vijeku.

Krajem XIV i tokom XV stoljeća se Drobnjaci (Bogutović, Heraković) javljaju i u kotorskim aktima. Ne zna se će su ovi ljudi tada živjeli, ali se pretpostavljalo da su od njih, po dolasku na Njeguše, nastale grupe bratstava Herakovići i Raičevići.

Iz istog perioda je ostalo i nekoliko pomena Drobnjaka u oblasti Gacka (prezimana Rašković, Nikolić), Prijepolja, ali i Komarnice i Jezerâ:

- 21. avgusta 1433. godine je podnesena tužba protiv “Vlaha Drobnjaka” koji je “in Jeserah” ukrao “tri uškopljena ovna (castratos)” izvjesnom Dubrovčaninu.

- 19. avgusta 1454. je zapisano da su Drobnjaci “a Jersera” ukrali vrijednu tkaninu (panni). ...

Dakle, očigledno je da je u XV v. ovo bio razgranat rod koji je “pokrivao” veliku teritoriju, a dubrovački dokumenti i nedavna arheološko-genetička istraživanja (Muzej Hercegovine iz Trebinja i beogradski Biološki fakultet, 2018-19) ukazuju na to da su neke porodice iz grupe zvane “Novljani” stanovale u selu Samobor kod Gacka (*loco vocato Drobenaeh*).

S druge strane, toponimi Drobnjačka međa i Drobnjačka gradina potvrđuju da je dio plemena boravio i na tlu Ba-

---

¹⁷⁷ Svi citati su preuzeti od K. Jirečeka (Istorija Srba, 44, 45); B. Đurđeva (Postanak... plemena, 138); R. Kovijanića (Pomeni... II, 171-2); Esada Kurtovića (Vlasi Drobnjaci i stećci, SA 2015, 303-316) i Radmila Pekića (Srednjevjekovni Drobnjaci u izvorima i literaturi..., 2017, 104-144)

njana (i Rudinâ). Isto tako, čini se da su Jezera do XVI vijeka bila mjesto izdiga gatačkih Drobnjaka, kao i da je otprilike tada većina njih za stalno prešla u poddurmitorski kraj.

Od XVII stoljeća su se u geografsku cjelinu Drobňjak počela doseljavati i mnoga bratstva iz raznih djelova tadašnjih sandžaka i oni sada čine nešto više od 50% stanovništva. Vremenom su na prostoru Njegovuđe i planine Korman osnovani *Šaranci*, a oko rijeke Tušine i prema istoku *Uskoci*.

Genetski nalazi drobnjačko-šaransko-uskočkih muškaraca su pokazali veliku šarolikost, ali je osnova *plemena* sastavljena od ljudi *germanskog* porijekla koji nose haplogrupu I1-FGC22045→FGC22061 i koji su, po predanju (izuzev par testiranih), Novljani. Osim u Drobňjaku, ista grupa je prilično rasprostranjena i u Prijepolju (~20%), a ima je i u Gacku(!).

Što se ostalih rodova tiče, Godijelji i neke šaranske familije su J2b, Šaranci “Miloševići” (ili Planjani) E1b, a pridošlice iz Rovaca i Tepčani I2a1. Istu grupu, ali drugu podgrupu (istočnobalkansku) nasljeđuju i Karadžići. Sporadično su zastupljene još J2a (Kujundžići, Milašinovići), R1a (Petrušići, Jelići, Zekovići) i R1b (Nikitovići, Lasice, Žižići).

Par zapažanja:

Usmena tradicija nema nikakvog uporišta u istorijskim izvorima. Umjesto Travnika i Novljana, tamo su “unuk Drobňjakov” u selu Vaganeš (nedaleko od *Novog brda*, Kosovo), pa Gacko, knez Nikola Rašković, Jurien /Đurjen?/ Clapcich i desetine drugih, sadašnjim Drobňjacima nepoznatih ljudi koji su se, kao i Radman Petković i Žur Stipanović, smatrali Morlacima/Vlasima: “Nos /Mi/ Radman Petchouich, Xur Stipano-uich *morlachi Drobňnazi*”. (21. 6. 1441., DAD, Debita Notariae, XX, 175-175v)

DNK rezultati su otkrili da “njeđuški” i tzv. “starinci” Drobňjaci nijesu istog porijekla kao Novljani.

Nikšići

Ne zna se tačno đe je ovo pleme nastalo, ili prvobitno živjelo, kao ni da li je istovjetno s Nikšićima koji se, kao članovi Zetskog zbora, nalaze među potpisnicima ugovora s Venecijom 1455. godine. Po predanju, rodonačelnik Nikša je bio porijeklom iz Boke (ili Grblja?!), sin je bana Ilijana (ili Vladimira?!) i “potomak je Nemanjića preko ženske linije”(?!).

Kako god da je bilo, to je danas velika grupa bratstava nastanjenih u predjelima nikšićke Župe, zatim Rovaca i Potarja, a u posljednjim vjekovima su se neki ogranci preselili i u Drobniak/Uskoke.

I Nikšići su, kao i ostala plemena, prilikom dolaska na novi teren (Onogošt) zatekli starošedioce koje su zvali “stari narod”, Lužani... Istraživači pod njima podrazumijevaju i tzv. *Ugrenoviće* koji su izgleda bili istaknuta vlastela u XV vijeku. Od njih izvodi porijeklo jedan broj porodica iz Gornjeg Polja kod Nikšića (Mumović, Mijanović, Đapić... – J2b-M205).

Istorijski izvori pominju pojedince s prezimenom Nikšić prvi put 26. septembra 1355. godine, kad se javljaju “Vitoje” i “Ninec” u vezi nekog duga. Inače, Nikšiće i Onogoštane ne treba poistovjećivati jer ih i u izvorima razlikuju.

- 23. februara 1399. je zabilježen “Radogna Ninchovich de Nicholsich de Zenta”. (R. Kovijanić, Pomeni...II, 144,145)

- 6. avgusta 1399. Dubrovčani su obavijestili Jelenu Balšić o žalbi Vlaha Nikšića. (Stare srpske povelje i pisma, I)

- “Krajem XIV veka Vlasi Nikšići Hrebeljan Perutinić i Radosav Vladojević zaključili su u gradu svetog Vlaha (Dubrovniku) nekoliko ugovora o izradi šajaka (sukna).”¹⁷⁸

- 40-ih godina XV vijeka “zadužio se (u Dubrovniku) Vuk Nikolić Vlah iz Onogošta sa još dvojicom Vlaha”...

U XV i XVI vijeku se pleme raširilo po centralnom dijelu Crne Gore. Grad Nikšić i plodnije zemljište preuzimaju

---

¹⁷⁸ Cit. Bogumil Hrabak, Nikšić do početka XIX veka, BG 1997., 24-26

Turci i takvo stanje ostaje do XIX vijeka kada su, po oslobođenju, i grad i šira okolina ponovo naseljeni. Ti doseljenici su bili iz Hercegovine, Krivošija, Morače, Katunske nahije...

Prvi poznati pomen Nikšićâ u Potarju je već navođena tužba dubrovačkog kurira iz 1447. protiv dvojice “Nikšića od Tare” (Nichsichi de Tara). Istoričari, naravno, nijesu imali razloga da sumnjaju da su ti ljudi dio plemena o kome je upravo riječ, ali su DNK nalazi više bratstava iz Polimlja i Potarja neočekivano otkrili da u Crnoj Gori /i Srbiji/ postoje dvije genetski srodne, ali ne i istovjetne zajednice sa istim imenom. Radi se o granama haplogrupe I2a1 (PH908) nastalim od dva “pranuka” čovjeka koji je živio prije 1700-1800 godina. Od onog označenog kao I-Y179535 su *trebješko-župsko-rovačko-tarski* Nikšići, a od onog “I-Y56203” *zatarsko-limski*. Čini se da ovi drugi nijesu imali (svog) rodonačelnika Nikšu, nego je vremenom došlo saplemenjavanja i preuzimanja imena i slave.

Pored Nikšićâ, međuprostor Tara-Lim naseljavali su i Kolašinovići, Planjani, Vraneši, Kriči, a bilo je i drugih rodovskih grupacija prispijelih s područja Crne Gore, Hercegovine i Brda. Takva “etnička” slika se nije mijenjala tokom narednih sto pedeset godina, a tada dolazi do velikih sukoba evropskih sila s Turcima. Od kraja XVII vijeka se i to stanovništvo počinje iseljavati prema ševeru i zapadu, a mijenja ga novi talas i muslimana i hrišćana iz Crne Gore i Albanije.

Danas mnoga bratstva, a i plemena s tog terena svoje porijeklo vezuju za srednjevjekovne srpske dinaste i vlastelu, a postojbinu za Prizren, Vučitrn i druga kosovska mjesta, iako se sada pouzdano zna da to nije tačno. Sve te priče su nastale u XIX vijeku.¹⁷⁹

---

¹⁷⁹ Opširnije: Žarko Šćepanović, Srednje Polimlje i Potarje

Rovčani

Po predanju, Nikšin sin, ili unuk(?) Gojak je ubio bana Ugrena (koji je u prvoj polovini XV vijeka upravljao Župom, istočno od Nikšića), a onda pobjegao u današnja Rovca (okolina rijeke Mrtvice i Međurječje). Gojak je tu zasnovao porodicu i dobio četiri sina: Bulata, Vlaha, Šćepana i Srezoja. Od njih su se obrazovale šire bratstveničke skupine: Šćepanovići, Vlahovići, Bulatovići i Srezojevići.

Drugu grupu Rovčana čine potomci Bogdana Lješnjana (kneza) koji potiče iz Liješnja u Lješanskoj nahiji, ali je kratko živio i na Čevu, u selu Vojinić. Odatle se opet vratio u Liješnje, da bi se konačno skrasio u mjestu Breza ili Brezno u Rovcima i osnovao današnje selo Liješnje.

U trećoj grupi su malobrojni starošedioci i doseljenici iz Kuča, Banjana, Bjelopavlića...

Testirani iz plemena Nikšići su nosioci haplogrupe I2a i time je dokazano zajedničko porijeklo većine rovačkih i župskih bratstava, a otkrivena je i genetska bliskost sa ozrinićkim i drugim crnogorskim I2a S17250→PH908 rodovima.

Istoj haplogrupi pripadaju i čevsko-lješanski Rovčani, stim što su oni dio grane I2a-Z18755 (kao i njihovi rođaci Cekljanjani Gornjaci, Karadžići... koji su tokom potonjih 7-8 stotina godina ovamo prešli s istočnog Balkana.¹⁸⁰

O jednom većem broju pljevaljskih, potarskih i prekotarskih bratstava koja nasljeđuju haplogrupu J2b i ubrajaju se u takozvani “rod Kriči” biće riječi u poglavlju “Starošedioci”.

---

¹⁸⁰ Oznake S17520 i Z18755 predstavljaju dvije od šest grana haplogrupe I2a1-Y3120, a PH908 je jedna od pet-šest grana podgrupe S17250. O tome detaljno u poglavlju o haplogrupi I2a1.

Komentar:

Ispostavilo se da su Nikšići i (odseljeni) Riđani nosioci haplogrupe I2a1-PH908. Znači, i oni su, kao i Ozrinići, bili dinarska neslovenska plemena koja su u pisanim izvorima označavana kao *vlaška*. Dakle, može se bez ustezanja reći da su obje nauke pogodile “u sridu”.

Bogdan Lješnjani i njegovo bratstvo su (za razliku od “istogrupnih” Vlaha Mirilovića u Hercegovini) ostali historijski nezabilježeni i etnički neimenovani u XIV/XV vijeku.

Što se Drobnjaka, Pive i Banjana tiče, DNK nesumnjivo pokazuje da danas na tom prostoru imamo dvije izolovane “enklave” koje su formirali ljudi germanskog i altajsko-uralskog porijekla čiji su rodonačelnici, po trenutnim proračunima, rođeni prije 1200-1250 (I1a Drobnjaci) i 750-800 godina (N2a Banjani/Pivljani).

Ovi prvi (Novljani) bi mogli biti potomci rimskog vojnika iz redova Gota, ali ne treba odbaciti ni mogućnost da se radi o liniji koju je “donio” neki krstaš u XI vijeku.

Ko je bio predak ovih drugih, kako je i otkud stigao na Balkan, ostaje pitanje bez odgovora. Nepoznanica je i vrijeme dolaska prvih N2a porodica u trougao Piva-Gacko-Banjani, a isto tako i mjesto odakle su došle. U “igri” su Priboj, Kosovo, Makedonija... Međutim, već pominjano arheološko-genetičko istraživanje je jasno pokazalo da su, pored I1a Drobnjaka, i neki N2a ljudi sahranjeni u okolini Gacka prije 570-620 godina. Tako je dobijena i potvrda da su N2a-FGC28435 Banjani u XIV-XV vijeku već bili “ovđe”.

A, s druge strane, s obzirom na podatke koji ukazuju na sličan pravac kretanja i Drobnjaka, pa činjenicâ da je 1370. godine već postojao katun Drobnjaka čiji su “članovi” tokom 90-tih uveliko obavljali kriminalne aktivnosti po Travuniji, vodili karavane (na pr. Klapčići) i sklapali poslove u Dubrovniku i Kotoru, otvoren je put teoriji po kojoj su Drobnjaci i Banjani zajedno, ili istovremeno (sredinom XIV v.) kao **etnički Vlasi**

prispjeli u naznačeni trougao, da bi se, u XVI vijeku, konačno smjestili na sadašnjim prostorima.

Rezultati Y-DNK testova nekoliko muškaraca iz Ledena iznad Risna, Pive... koji su iz bratstava poznatih pod nazivom "Mandići-Mileševići" otkrivaju da oni nose haplogrupu I2a (PH908).

Više riđanskih bratstava iz Hercegovine nasljeđuje hg. I2a (PH908).

Njeguši Raičevići i (neki) Herakovići takođe pripadaju istoj haplogrupi.

Ono što dodatno spaja ove ljude je slava Đurđevdan. Uz to, prvi i treći su se tradicionalno rođakali s Drobnjacima/Novljanima, a kasnije je njeguško-drobnjačka veza i istorijski osnažena preodvažnim čitanjem nekoliko kotorskih isprava iz XV vijeka.

Konačno, i Riđani su, kao pleme, jedno vrijeme dijelili životni prostor s Drobnjacima (okolina Nikšića, planina Lola).

Ali eto, sada je poznato da nijedan od tih rodova nije i "od Drobnjaka". Stoga, je li umjesno zapitati se: *Može li biti da su Mandići-Mileševići i Njeguši (Raičevići i Herakovići?!) uistinu bili Riđani* koji su, za nekoliko generacija, živeći izmiješani s Novljanima "ispod planine Njegoš" (koja je u XV st. bila u Bosni!) postali priobraćeni Drobnjaci, izgubili svijest o svom, prethodnom plemenu (ne bi bilo ni prvi, ni jedini put), a potom i otprtljali na Njeguše, put primorja, Pive...?¹⁸¹

---

¹⁸¹ Odgovor će, prije ili kasnije, dati dubinski testovi.

“Starošedioci”

U predanjima plemena i bratstava ševerozapadne Crne Gore ostalo je tragova o susretu sa “starim stanovništvom”, o potiskivanju tih “elemenata”, ali i o kakvom-takvom suživotu i miješanju s tim ljudima, iako se to pokušava sakriti.

Nikšići su, kao i Bjelopavlići, zatekli Lužane o kojima je već bilo riječi i koji su po DNK nalazima Sloveni. Banjani i Drobnjaci su se naselili na teritorijama *Mataruga* i *Kriča* koji, opet, navodno potiču od “nekih *Španja*”.

Većina historičara, etnografa i istraživača je u ovim ljudima vidjela “potomke Ilira, Vlaha i Arbanasa” koji su nestali, ili preživjeli u neznatnom broju.

U kotorskim i dubrovačkim zapisima su otkriveni pojedinci s prezimenima: Mataruga, Matarugić, Matarussio..., a pominju se i **Mataruge** kao grupa, tj. katun (de catuno Mataruge /1379/; chatonariis Matarughe /1398/). Imena su mahom slovenska, ali niko od njih nije izričito u nekom dokumentu označen kao Sloven, Vlah, ili Arbanas.

Porijeklo i značenje riječi su nerazjašnjeni. Povezivani su sa albanskom porodicom Matarango iz XIII vijeka. U Grčkoj ima nekoliko Mataragka/*Ματαράγκα* /sela/, a Milan Šufraj i Petar Skok su upozoravali na latinsko-keltsku imenicu *mataris/matara* = koplje. Tu je i špansko *matar* = ubiti.

Evo nekih historijsko-geografskih svjedočanstava o postojanju i kretanju ovih ljudi: tokom XV vijeka bili su sušedi ondašnjih Riđana, Banjana i Drobnjaka; u istom vijeku je i na Pelješcu bilo selo Matarughe; u hercegovačkom sandžaku, na ševeru Crne Gore, je 1477. godine popisana “nahija Mataruge”, a danas imamo naselja Mataruge u blizini Pljevalja i Prijepolja; zatim, u Srbiji postoje još i selo Mataruge i Mataruška banja kod Kraljeva, a i Mataruge kod Brodareva. Kod Prijedora u Bosni se nalazi zaselak Mataruge...¹⁸²

---

¹⁸² Đurđica Petrović, Mataruge u kasnom srednjem veku; Cetinje, 1977.

Nesporno je da su Mataruge u Travuniji i Zeti u XIV-XV vijeku bili porodično/rodovska grupa, ali ništa ne upućuje na to da je i sam naziv bio rodovske prirode. To proizilazi i iz saznanja da je bilo više Mataruga i da sve te skupine nemaju neku jedinstvenu, ili prepoznatljivu haplogrupu – tako su one iz Bosanskog Grahova R1a, hercegovačko-crnogorske (srodne Bjelicama, Malo-Cucama, Bajicama) E1b, a pljevaljsko-prije-poljske I2a...

Ovo ime je u narednom periodu dobijalo i pogrdne konotacije – osobito u narodnom “pamćenju”, a ustalilo se kao oznaka za “starošedioce” u zapadnoj Crnoj Gori.

Slično je i sa **Kričima**. Po predanjima, a i istoričarima, oni su dio/ogranak Mataruga (ili obratno). Sa njihovih, navodno, “prvobitnih” staništa (istočno od Bukovice) su ih pomjerali Drobšnjaci. Zatim, na osnovu imena, koje se objašnjavalo “tračkim, ili ilirskim” riječima *krisio*, *krusi*, tvrdi se da su Kriči bili staro ilirsko pleme čiji potomci danas pretežno žive u opštini Pljevlja.

Međutim, po povelji kralja Stefana Uroša I, već 1264. godine je preko Tare, zapadno od sela Prošćenje kod Mojkovca, postojalo mjesto Kričan. U docnijim izvorima se javljaju i pojedinci s imenom, ili prezimenom Kričko, Kričković, Kričan..., a iz 1453. imamo i “de Crizche” (od Kriča), ali uvijek *bez etničkih oznaka*. Kao pleme (i to uslovno rečeno), opisani su tek sa osnivanjem vlaške nahije Kričak južno od Pljevalja – pet katuna, u drugoj polovini XV vijeka.¹⁸³

Kriče je, kao i Mataruge, u seobama “pratilo” i njihovo ime, pa se toponimi sa osnovom Krič- nalaze na prostoru

¹⁸³ Kričan iz 1264. i vrijeme popisivanja nahije Kričak u Zatarju (1477) idu u prilog tezi da su Kriči na Jezerima i Sinjajevini *katunarili*, a *ne stalno boravili*. Nakon dolaska Vlaha Drobšnjaka i određenih sukoba s njima u XVI-XVII(?) vijeku, bili su prisiljeni da, najvećim dijelom, “zauvijek” ostanu s druge strane Tare.

od Hrvatske do Srbije – osim Krička kod Pljevalja, postoje i Kričina u Bribiru, Kričke kod Drniša, Kričići u okolini Jajca, Kričke kod Pakraca... Ali, nasuprot Matarugama, genetskim testiranjima je utvrđeno da bratstva koja su se razvila od Kriča nose haplogrupu J2b-Y22059→Y155375.¹⁸⁴

Pored toga, treba istaći i da u središnjoj Crnoj Gori postoje još dva J2-Y22059 roda koji nasljeđuju Kričima bratsku podgranu Y22063: Ugrenovići i Godijelji.¹⁸⁵ Svi oni pripadaju jednoj 4500 godina staroj liniji koja se po Balkanu proširila iz Grčke/Bugarske, a slobodnija tumačenja istorije, geografije i narodne tradicije te ljude mogu dalje spajati sa onim “grčkim grobljima” i Jerininim (*Herinim*) gradovima u okolini Nikšića i Pljevalja. Štaviše, i samo ime kričkog vojvode iz drobnjačkog predanja, “*Kaloka*”, vuče na grčko: *καλώ* = zvati, *καλό(ς)* = dobar, *καλοκαίρι* = ljeto.

Na kraju, nejasno je zašto se za objašnjenje imena Kriči traže tračke ili ilirske riječi, kad postoji sasvim bliska rusko-slovenska riječ *крукат* sa značenjem *vikati*.

Mišljenja o **Španjima** su podijeljena. Objašnjavaju ih i kao ostatke predslovenskog stanovništva i kao zemljoradničko /zavisno/ slovensko stanovništvo. Naziv Španj se dovodi u vezu s etrurskim Spanius i Španija, ali i sa albanskim plemenom Špata koje je živjelo nedaleko od Skadra i Drivasta početkom XIV vijeka. Postoji i objašnjenje, uvriježeno u narodu, da su Španji bili “ćosavi ljudi”, a *σπανός* /spanos/ na grčkom zaista znači ćosav, bezbrad.

Zanimljivo je i tumačenje gospođe Parović-Pešikan po kome je ime poteklo od riječi župan, tj. *span*, koja je avarskog

---

¹⁸⁴ Više bratstava u pljevaljskom kraju, predstavnici porodica Krička (iz mjesta Kričke kod Drniša i Skradina) i Kričak iz Brusa (Srbija).

¹⁸⁵ Po kazivanju starih Pejanovića, predak Godijelja je u Drobnjak prešao iz Prediša, Bjelice, krajem XVII vijeka, ali je jasno da genetski/porijeklom nije pripadao tom plemenu nego (najvjerovatnije) obližnjim Čekličima.

porijekla. Odnos imena Španj prema *span* (župan) je jezički objašnjen kao odnos prisvojnog pridjeva prema imenici (na pr. Jovanov dan → Jovanjdan). Tako su i Španji, zapravo, bili “španovi, to jest, županovi ljudi” – ljudi zavisni od župana, a na kraju krajeva i “seljaci iz župe”.

Bilo kako bilo, testirani čovjek iz bratstva Španjević je nosilac haplogrupe R1a, a njegovi preci su u Potarje došli “iz Nikšića” u čijoj blizini bi trebalo da je postojbina Španja! Isti rod su i Smolovići koji su takođe iz Nikšića stigli prvo u Drobniak, a onda u Mojkovac. Tu su još Petrušići (Strug) i Jelići iz Bâra (Boan).

HAPLOGRUPA I2a-L621...-CTS10228-Y3120

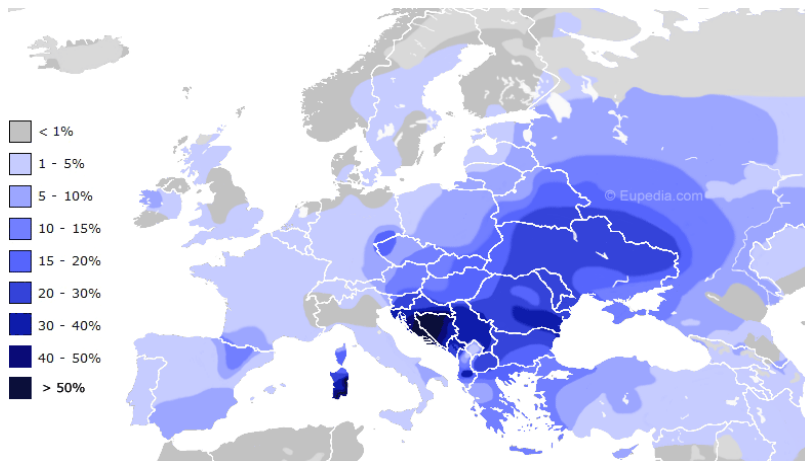
Da “rekapituliramo”:

- Vlasi su bili romanizovani, predslovenski stanovnici Balkana, ali su vremenom dijelom slovenizirani, grecizirani...

- Živjeli su i na zapadnom (po dinarskim planinama) i na istočnom Balkanu.

- Istorijski dokumenti ih dosljedno razlikuju od Srba, Hrvata, Slovena, Arbanasa...

- Dosadašnji DNK rezultati iz istočne Hercegovine i Crne Gore pokazuju vezu Vlaha i haplogrupe I2a1.

Karta pokazuje da je “izvor” haplogrupe I2a1 (tj. grane I-Y3120) jugoistočna Evropa, ali ne i da li je to istočni, ili zapadni Balkan. Lako se prati kretanje nosilaca ove grupe u pravcu ševera, a ujedno i slabljenje njene zastupljenosti.

Međutim, ima i onih koji imaju suprotno gledište i kažu da je pravac migracije bio šever-jug, kao i da su to, u stvari, Sloveni koji su iz Bjelorusije, Ukrajine, ili Poljske stigli na Balkan u VII stoljeću. Ali, to nikako ne odgovara istini. Pored (simptomatične) činjenice da je takav način razmišljanja primijenjen *samo u ovom slučaju*, i ne važi za druge haplogrupe, tu je još nekoliko razloga.

Ili jesi, ili nijesi

Genetika je jasna: različite haplogrupe ukazuju na **ne-istovjetno porijeklo ljudi koji ih nasljeđuju** i iz toga proističe tzv. kriterijum **koherentnosti: Genetski različite populacije ne mogu imati isto ime.**¹⁸⁶ Dakle, ako su R1a ljudi Sloveni, onda I2a ljudi nijesu Sloveni i njihova haplogrupa nije slovenska. I tačka. Potpuno je nebitno odakle su, kad i kako došli će god da su došli. I potpuno je nebitno, za temu kojom se bavimo, da li su sada (ili nekad ranije bili) društveno-istorijski, jezički ... “Sloveni”, “Germani”, “Romani”, ili bilo šta drugo.¹⁸⁷

Vratimo se još jednom na početak: Oni koji nasljeđuju haplogrupu I2a1a potiču od čovjeka koji je nosio grupu I2a1. On je potekao iz grupe I2a, a njegov predak je bio I2.

Svi nosioci haplogrupe R1a1 (pa bili oni evropski Sloveni, ili pripadnici turkizovanih iranskih i indoarijskih naroda) su potomci istog čovjeka. On je nastao od nosioca R1a grupe, a taj od nekog azijskog R1 pretka.

Prema tome, “I2a ljudi” i “R1a ljudi” imaju genetski (i antropološki) različite očeve, đedove, prađedove... i nalaze se na vrlo udaljenim granama ljudskog DNK drveta.

U Hrvatskoj, Bosni, Sloveniji..., kao i Ukrajini, Rusiji, ili Poljskoj haplogrupa I2a1 ima manji, ili veći udio u sastavu

---

¹⁸⁶ *Reconciling material cultures in archaeology with genetic data: The nomenclature of clusters emerging from archaeogenomic analysis*; Stefanie Eisenmann et al., 2018. Nature

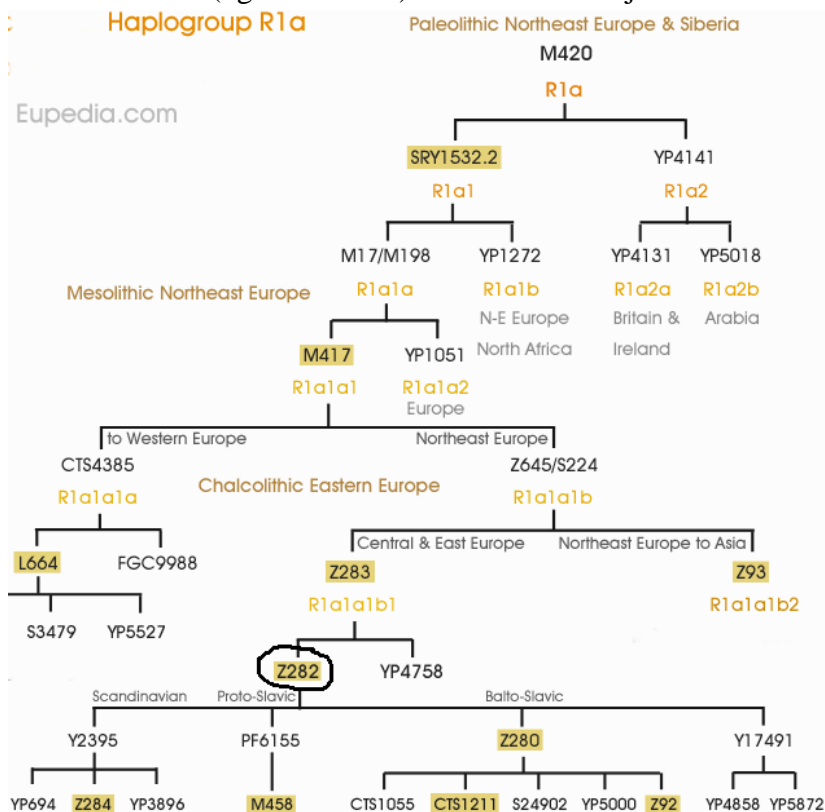
¹⁸⁷ Onog trenutka kad pročitate rečenicu: “Haplogrupa I2a... je jedna od haplogrupa *slovenskog porijekla* prisutna u srpskoj populaciji...”, ili da je “...više od 50% Srba *slovenskog porekla*...” treba odmah da shvatite da vas autori (pa bili i sa titulom “doktora nauka”) svjesno, ili nesvjesno obmanjuju i da se ne razlikuju od onog debelog mačka iz crtanog filma koji sriče natpis “B-e-n-z-i-n”, a onda kaže: “Nekako čudno pišu reč *voda*?!”

I2a (i bilo koja njena podgrupa ili grana) je “slovenska” isto koliko i E1b, ili J2a. Drugačije rečeno, **Ozrinići su “Sloveni” isto onoliko koliko i Vasojevići, ili Pješivci.** Na isti način i R1b u Njemačkoj postaje “germanska”, u Italiji “italska”, a u Češkoj “slovenska”. To tako ne ide.

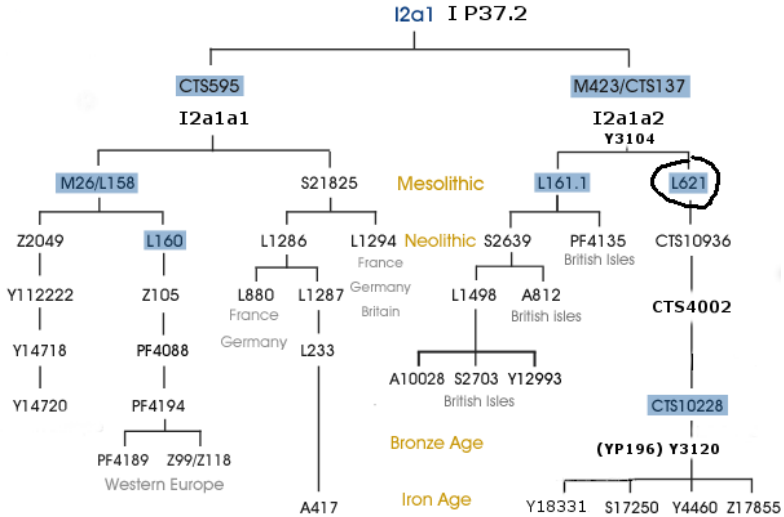
stanovništva. Svi predstavnici te haplogrupe u tim zemljama govore slovenskim jezicima i postali su, isto kao i njihove I1a, N1a, R1b... kolege, dio slovenske etno-jezičke zajednice naroda (to jest *slavizovani* su), ali nikada nijesu prestali, i neće prestati, da budu **neSloveni porijeklom** – to nikakve i ničije želje, molitve, ili teorije neće promijeniti.

Haplogrupa I2a1 **nije učestvovala u etnogenezi Slovena kao jednorodnog, genetskog skupa, nego u etnogenezi naroda slovenskog govornog područja** (Rusa, Hrvata, Čeha...), a isto tako **i svih ostalih evropskih (romanskih, germanskih i inih) naroda, ili etničkih grupa**, u ovom ili onom procentu.

Sloveni (hg. R1a-Z282) su nastali i razvijali se ovako:

A, I2a1 Evropljani ovako:

Predmet pažnje u daljem tekstu je krajnja desna grana I-L621. Često se može čuti “tačnije” mišljenje po kome je, zapravo, od cijele haplogrupe I2a1a, samo linija I-CTS10228→Y3120 slovenska/slovenskog porijekla – iz ovog, ili onog razloga. I nekome to zvuči prihvatljivo. Ali, vrijednost te ideje se lako da izmjeriti. Razmotrite sljedeće pitanje: *Ako sve ono što je bilo prije Y3120, ili sve ono što je nastalo uporedo s tim nivoom nije bilo, ili nije slovensko po porijeklu, kako onda išta što je mlađe od I-Y3120 može biti slovenskog porijekla???*

[Pored prikazanih, otkrivene su još dvije malobrojne I-Y3120 podgrane: FT76511 i BY154615, tako da ih u ovom trenutku ima šest (starost +/-2100 godina)].

Sadašnjost je posljedica prošlosti

Sve karte haplogrupa pokazuju sadašnjost i na svakoj se vide centri, ili “izvori” grupe, pravci širenja i zone manje, ili veće zastupljenosti. Područja najveće koncentracije određene haplogrupe, kao što se zna, ne moraju da označavaju i mjesto porijekla ovog, ili onog zajedničkog pretka, kao ni cijele

etno-genetske grupe, ali istorija i karte nam zajedno omogućavaju da lako uočimo:

- da su “centri” slovenske grupe R1a tamo će su bili i prije 1600-2000 godina – u Rusiji, Poljskoj, Bjelorusiji...;

- da su “centri” keltske grupe R1b u zapadnoj Evropi i Velikoj Britaniji – kao i u doba Julija Cezara;

- da je izvor germanske haplogrupe I1a Skandinavija – iz koje su se prije 2100 godina Ingevoni, Hermioni, Istevoni... počeli širiti po svijetu;

- da je centar *dinarskog* dijela grupe I2a1 rezultat zbjega srodnih rodova iz šire oblasti u kojoj je u prvim vijekovima nove ere živjelo romanizovano stanovništvo.

Iz tog utočišta, nastalog u razdoblju IX-X stoljeće, poslije trostoljetne “akumulacije genetskog materijala”, počinje *druga* demografska ekspanzija haplogrupe I2a1 (prva je krenula s istoka Balkana) čiji se vrhunac desio tokom trajanja turske vladavine. Drugim riječima: u vrijeme kad su Sloveni počeli da se naseljavaju južno od Save i Dunava, budući “I2a1 Dinarci” *su već bili tu* – koliko god da ih je bilo.

Arheogenetika

I2a1-P37 je tipično evropska (ne *indoevropska* kao što su R1a, R1b...) haplogrupa i stara je oko 21 milenijum. Njena podgrana koja nas najviše zanima, I2a1-L621, rođena je prije 12.000 godina, nakon posljednjeg ledenog doba, u jugoistočnoj Evropi, sigurno pored neke od većih rijeka.

U periodu 12.000-2000 godina p.n.e. haplogrupa P37 je bila rasprostranjena širom kontinenta. Pronađena je u: Njemačkoj (L161.1), Španiji (L672 i L161.1), Srbiji (P37), Mađarskoj (P37), Latviji/Letoniji (P37), Švedskoj (P37 i M423), Ukrajini (P37), Luksemburgu (L178) i Švajcarskoj (L1286, ~ 11.700 g. p.n.e).¹⁸⁸

---

¹⁸⁸ *The Genomic History of Southeastern Europe*, Mathieson et al., 2018.

A onda, unazad oko 4000-5000 godina, I2a-P37 linije ubrzano *nestaju iz severne i istočne Evrope*. Šta se, kad tačno i kako dogodilo, ostaje u domenu pretpostavki, ali ta činjenica “više” da je haplogrupa I2a1 tada doživjela nagli pad populacije i opštu (povratnu) seobu prema zapadu i jugu kontinenta. [Iain McDonald, *Ancient DNA in Europe*, 2017.]

Međutim, iako su svi ti podaci i zaključci davali kakav-takav prikaz prošlosti I2a1 grupe, oni nijesu bili od prevelike koristi u ovom istraživanju. Tek je od 2022. g. magla konačno počela da se razilazi. Naime, u par radova je, između ostalog, objavljeno i da je čovjek iz hg. I-Y3104, prije 6100 godina (~4100. p.n.e.), umro na području današnje Rumunije /Urziceni, Muntenia/#. Igram slučaja, ta smrt je postala prvi ključ za rješavanje problema kojim se bavimo – od ove I-Y3104 loze su potekla “braća” L621 i L161, a “Rumun” je izgleda i pozitivan na L621. (Hg. L161 → Mokrin, Vojvodina, 2000. p.n.e.)¹⁸⁹

¹⁸⁹ I. Lazaridis, S. Alpaslan-Roodenberg et al. The genetic history of the Southern Arc: A bridge between West Asia and Europe, *Science*, Vol 377, Issue 6609. (2022) Svi # uzorci su iz te studije.

Potom smo saznali da je njegov “potomak”, ili L621 rođak, otprilike 3180. p.n.e., živio u mjestu Pietrele /Rumunija/#, kao i da je pripadnik istog roda nekih 700 godina kasnije završio život u Kazanlaku /Bugarska/#. U istoj zemlji, ali prema jugozapadu, su 2800. g. p.n.e. kosti ostavili i nosioci mlađih CTS10936 i CTS4002 linija /Pazardžik, Bugarska/#.¹⁹⁰

Zatim je otkriveno i da je još jedan CTS4002 pokopan u Rumuniji /Cârlomănești/# početkom II milenijuma p.n.e.

I, na kraju (za sada), na zapadnom Balkanu je potvrđena hg. I-Y3120 i to kod dvojice (posredno datiranih) muškaraca iz pećine Bezdanjača (Hrvatska)# koji su tamo, zajedno sa desetak R1b plemenika, sahranjeni 1100-1200 god. p.n.e.

Svi ovi nalazi su neoboriv dokaz prisustva haplogrupe I2a1a2 i njenih “nizvodnih” grana u jugoistočnoj Evropi tokom bronzanog i željeznog doba. Ipak, i nažalost, ono što još uvijek nedostaje da bi mozaik bio kompletiran su “kockice” iz perioda od 500 godina p.n.e. do 500 godina n.e.

Po do sada obznanjenim analizama kostiju iz *nove ere*, zvanično je najstariji uzorak iz Marmare, Turska – VIII vijek. (I-Y3120). Zatim slijede skelet iz Gomolave, Srbija – IX v. (I-Y5596), pa ostaci ljudi iz Kulina, Srbija /Timacum minus/ (I-Y3120) i Mađarske (Y3120, Y4460, Y4882, S17250) – svi iz X v. I, konačno, više rezultata iz Češke (IX-X v.?) te Poljske, Ukrajine i Rusije (XI-XIV v.) koji su I-S17250-Y5596/Y4882 i Y4460 – kao i danas(!).

Pored dva I2a1 čovjeka, u Kulinama su pronađeni još i nosioci haplogrupa E1b, R1b i J2a, a ni na jednoj od obrađe-

---

¹⁹⁰ Penske, S. et al. Early contact between late farming and pastoralist societies in southeastern Europe. *Nature*, 2023. (# uzorci)

- # Nalazi iz Mokrina su u *Ancient genomes provide insights into family structure and the heredity of social status in the early Bronze Age of southeastern Europe.*; Žegarac, A. et al. *Sci Rep* 11, 10072 (2021).

nih nekropola u Srbiji od V do X vijeka nije sahranjen nijedan R1-Z282 Sloven. Na drugoj strani, u Hrvatskoj nije pronađena hg. I2a1, ali jeste R1a, VIII-IX stoljeće. (A genetic history of the Balkans from Roman frontier to Slavic migrations, Olalde et al. 2023)

Gore i(li) dolje

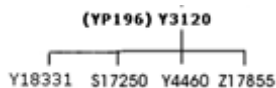
Sve što sada može da se učini je da se sagleda trenutna situacija i konstatuje da su “varijante” haplogrupe I2-L621 rasprostranjene širom “donje” i “gornje” Evrope. Vrijeme je već pokazalo da je beskorisno nadugo i naširoko raspredati o tzv. “starosti zajedničkih predaka”, pa procentualnoj, ili brojčanoj zastupljenosti i pokušavati da se tako utvrdi da li su “ovi došli odozgo”, ili su “oni došli odozdo”, jer se na osnovu tih “parametara” ne može dobiti pouzdan odgovor.¹⁹¹

Ono što je bitno u ovoj “slagalici” je sljedeće:

a) Muškarci “pozitivni” na najstarije grane grupe L621 (do CTS10228→Y81696) su *danas* u Irskoj, **Njemačkoj**, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Poljskoj i Rumuniji.

b) Sama grupa I-Y3120 za sada nema živih predstavnika, ali su ljudi koji su je nosili živjeli na tlu bivše Jugoslavije, Turske (VIII v. n.e., Bursa, južna obala Mramornog mora) i, možda, u Panoniji (nalaz je iz X stoljeća i nezvanično je negativan na sve niže “snipove”/SNP-s).

c) Jugoistočna Evropa je *jedini dio kontinenta u kome su glavne I-Y3120 grane zajedno*, a još je važnije da se ovdje mogu naći i njihove 2000 godina stare linije čija su sva dalja razdvajanja *proistekla jedno iz drugog* što ukazuje na prostornu, vremensku i rodoslovnju postojanost od par hiljada godina.

¹⁹¹ Besmislenost “brojčane” argumentacije se najbolje vidi iz ovoga: Broj stanovnika Crne Gore je oko 620.000, ali su najmanje 2 miliona ljudi u Srbiji (i plus još jedan širom ove planete) porijeklom iz te zemlje.

d) Ali, sadašnji raspored grana haplogrupe I-Y3120 u Evropi (karta je na sljedećoj strani) pokazuje da su imale različitu prošlost i da su im se mlađi izdanci razvili na različitim “mjestima”. Taj proces je doveo i do toga da je raznovrsnost grana I-Z17855, I-Y18331 i I-S17250→PH908 veća na jugu, a raznovrsnost I-Y4460, I-S17250→Y4882 i I-S17250→Y5596 na sjeveru. Te činjenice, same po sebi, govore puno, ali se cje-
loviti, ili presudni odgovori za dalje istraživanje (vezani za pi-
tanja “kad i kako se to dešavalo”) mogu dobiti iz jednostavne
geografsko-genealoško-vremenske analize.

Na primjer, podgrupa I-Y4460 je, po dostupnim obra-
đenim uzorcima, slabo zastupljena ispod Save i Dunava i svi
muškarci koji je nasljeđuju pripadaju primarnim tragovima od
kijih je jedan isključivo balkanski, a par njih ima pojedinačne
predstavnike u Grčkoj, Makedoniji, Hrvatskoj..., ali su uglav-

nom “slovenski”. Sve ostale stare (vrlo brojne) linije su u Mađarskoj, navodno Rumuniji, **Ukrajini**, Rusiji... Upečatljivo je, ipak, da *mladih grana te podgrupe*, nastalih prije manje od 1900 godina, *nema južno od Panonije i južnih Karpata*.

Dakle, moguća su dva scenarija:

1) Hg. I-Y4460 je došla na istočni Balkan prije 2000+ godina iz neke od današnjih slovenskih zemalja, ali iz nekog razloga nije uspjela da ojača.

2) Hg. Y4460 je formirana na sjevernoj(?) obali donjeg Dunava u II vijeku p.n.e., ali je u nekom “trenutku” (IX v. n.e. ?) veći dio tog dačkog bratstva, ili plemena prešao u Panoniju i iza Karpata, tamo ostao i, za razliku od “usamljenih” južnih rođaka, koji su se samo održavali, doživio natalitetski bum.

U svakom slučaju, bez obzira koji scenario je “pravi”, sljedeće nesporno saznanje je izbilo na površinu: *iole brojnije*, (organizovane) *migracije na jug* (sa Slovenima, ili bez njih) u VI-VII vijeku koja je *mogla dovesti do formiranja novih, zasebnih grana starih 1300-1400 godina, NIJE BILO*.

I, da ne bude nedorečenosti, isto se zaključuje i na osnovu rasprostranjenosti “sinovskih” grana haplogrupe S17250 (Y4882 i Y5596, formiranih prije 1900-2000 godina) – *upravo te linije, koje čine ogroman procenat hg. I-Y3120 u gornjoj Evropi, su na Balkanu nepostojeće, ili prava rjetkost*. Eto, od čitave hg. Y4882, južno od Save i Dunava je otkrivena samo loza A1328→FT27092 čiji je osnivač prije 1000 godina stigao iz Panonije (Hajdú–Bihar oblast na granici Mađarske i Rumunije), na šta posredno ukazuje Y-DNK test skeleta iz X vijeka, objavljen u studiji o porijeklu Huna, Avara i Ugara.¹⁹²

Na drugom (suprotnom) polu su podaci vezani za podgrupe Y18331 i Z17855. Iz njih se nedvosmisleno vidi da su u prvom slučaju bazalne linije već 2200 godina u Grčkoj i Alba-

---

¹⁹² Z. Maróti, E. Neparáczi et al. Whole genome analysis sheds light on the genetic origin of Huns, Avars and conquering Hungarians (2022)

niji, a u drugom na tlu antičkih tračkih zemalja – danas Srbije, Bugarske, Makedonije... Mlađe grane Y18331 su raštrkane po balto-slovenskim zemljama i to, skoro isključivo, među Jevrejima, a naznaka Z17855 ima u Ukrajini, Poljskoj i Rusiji.

Za nekoga ko “hladne glave” sagledava stvari, ovo je dovoljno da posumnja u tezu o prispjeću haplogrupe I2a1 na Balkan sa Slovenima u VII vijeku. Ipak, da bi se dobila skladna i potpuna *velika slika*, potrebno je dodati još neke djelove:

- Izvjesno je da je grupa I-L621 nastala u jugoistočnoj Evropi prije ~12.000 godina. Njeni predstavnici su bili tu i u trećem, drugom i prvom milenijumu prije nove ere, ali očito je i da je u međuvremenu zbog nečega došlo do pomjeranja ka zapadnoj Evropi, đe je i do danas preživjelo jedno jezgro (posebno u Njemačkoj). Međutim, ti rezultati pokazuju da Y3120 (starost 3400 godina): *ili nije bila dio te seobe; ili nije nastala na tom prostoru*. U prilog ovoj drugoj opciji idu i spominjani nalazi iz Hrvatske koji svjedoče da su nosioci I-CTS10228→Y3120 haplogrupe (čak i ako njihovi ostaci nijesu stari koliko se procjenjuje) đecu podizali (i) na zapadnom Balkanu.

- Prije oko dvije hiljade i koju stotinu godina, porodice su zasnovali praočevi onih pet-šest “sinovskih” I-Y3120 linija koje nasljeđuje većina I2a Evropljana. Ali, nema nagovještaja o tome đe se to dogodilo – na jednom, ili nekoliko mjesta? Sa stanovišta iznešenog u ovoj knjizi, potencijalni “kandidati” su Dakija i(li) zapadna Panonija (Y4460), Trakija (Z17855) i antička Makedonija (Y18331).

Kad je riječ o haplogrupi I-S17250, situacija je nešto složenija, jer iako sve govori da joj je postojbina jugoistočna Evropa, njene tri /glavne/ grane (stare 2000 godina) su “stasale” na različitim “adresama”. Po onome kako stvari sada stoje, I-PH908 je procvjetala na Balkanu, a I-Y4882 i Y5596 u Panoniji i zapadnom dijelu Karpata.

S17250	PH908
	Y4882
	Y5596

- Tokom prvih vijekova n.e., glavčina “klana” I-Y4460 se pomjerila prema sjeverozapadu (iz istog razloga kao i dio I-S17250 – vidi objašnjenje ispod), a u X vijeku su bili i u ugarskoj državi. Znatno kasnije su se “proskitali” rodovi iz grupe Y18331, a posljednja se, izgleda, pokrenula Z17855.

Važno pitanje je: Zašto i kako je došlo do toga da neke grane hg. I-S17250 nastanu *i ostanu* s one strane Dunava?

Jedna, historijski utemeljena, pretpostavka je da je to posljedica rimskog osvajanja Dakije početkom II stoljeća n.e. Tokom drugog “dačkog rata” (105-106), nešto stanovništva se sklonilo u dijelu Karpata van domašaja Rimljana. Cjelokupna današnja prekodunavska Y4460 i S17250 (Y4882, Y5596) zajednica od nekih 12 miliona jedinki je mogla poteći od 20-tak muškaraca čiji su potomci od VIII-IX vijeka počeli “silaziti” s planina između Mađarske, Rumunije i Ukrajine.

A moguće je i da su neka “S17250 braća” u II v. n.e. živjela u trouglu Mađarska-Srbija-Rumunija i da su se poslije porodične svađe jedni uputili na jugozapad, a drugi na sjeverozapad.

Od svih opcija, svakako je najmanje vjerovatna ona da je rodonačelnik grupe I-S17250 rođen u srednjoj, ili istočnoj Evropi, ali čak i kad bi se i to uzelo u obzir, jasno je da je *PH 908 originalno balkanski izdanak* koji se razvio ovdje nezavisno od bratskih grana, ~400 godina prije dolaska Slovena.

Na to upućuju i ove činjenice:

I2-PH908 je, u svakom smislu, **zaokružena cjelina** na prostoru od Jadranskog do Crnog mora i čini nadmoćnu procentualnu većinu među predstavnicima haplogrupe Y3120.

Visoka koncentracija ove podgrupe na skučenom i teško pristupačnom terenu Dinarida **ne govori da su se tu naselili Sloveni koji su bez vojnog otpora upali**, ili upadali na *Balkansko poluostrvo* (i ravnomjerno /~17-18%/ se rasporedili po Srbiji, Bugarskoj, Bosni i Rumuniji), **nego ljudi koji su se tamo** (od njih, ili nečega drugog) **sklonili!**

Y-DNK testiranje muškaraca iz negdašnjih vlaških rodova iz Crne Gore i Hercegovine pokazalo je da su, mahom, nosioci ove grupe, što znači da su *njihovi preci morali biti u jugoistočnoj Evropi tokom trajanja rimske vlasti*.

Postotak zastupljenosti grane PH908 u istočnim/zapadnim slovenskim i njima sušednim zemljama se kreće od 1 do 5-6% u Mađarskoj i (nezvanično) 8% u Rumuniji, a na prste jedne ruke se mogu prebrojati linije koje *nijesu rezultat seoba balkanskih naroda u zadnjih 500 i više godina*.

I, ponovo, Vlasi

Širenje haplogrupa I2a1, E-V13 i R1b preko Dunava i duž Karata se može i istorijski i genetički povezati s migracijama istočno-balkanskih Vlaha.

Njihovo prisustvo zapadno od "Rumunije" u VIII-IX v. bilježe dva istorijska spisa: Nestorova *Povijest minulih ljeta* iz XII-og i hronika *Gesta Hungarorum* s početka XIII vijeka.

Po prvom izvoru, Vlasi/Волохи su "напали подунавске Словене", a onda, krajem IX vijeka, dođoše Ugri s istoka i "стадоше ратовати против Волоха и Словена који ту живљаху. Сјеђаху, наиме, ту раније Словени, а Волоси отеше земљу Словенску. Затим, пак, Угри прогнаше Волохе и... сједоше са Словенима, покоривши их...; и отад се назва земља Угарска."¹⁹³

U drugom spisu (prevod naslova: *Djela Ugara*, anonimni autor) je rečeno da su Ugari u Panoniji zatekli: "Slovene (Sclavi), Bugare (Bulgarii), Vlahe (Blachii), pastire Rimljana (pastores romanorum)..."¹⁹⁴

Sve to "podupire" i analiza skeleta iz perioda V-X v. koja je pokazala da se i haplogrupa I2a1-Y3120 pojavljuje na

---

¹⁹³ Povijest minulih ljeta ili Nestorov ljetopis, 7, 16; Kosović; BG 2003.

¹⁹⁴ Rady, Martyn. (2009). The Gesta Hungarorum of Anonymus, the Anonymous Notary of King Bela: A Translation., 15.

prostoru Mađarske i Češke tek od IX-X stoljeća. U jednoj studiji je, između ostalog (drugačiji autosomalni nalazi, mitohondrijalna DNK), uočeno i da je 75% /3 od 4/ nosilaca hg R1a (Z280→CTS1211) **bilo tolerantno** na laktozu, a da 83% /5 od 6/ I2a1 nosilaca **nije**, što je **NEPOBITAN DOKAZ da su tada ti R1a i I2a ljudi pripadali različitim etničkim grupama.**¹⁹⁵

Od X do XVI vijeka su djelovi raznih rumunskih, bugarskih, ali i zapadnobalkanskih I2-Y3120 rodova dospijevali i u Ukrajinu, ili su pratili Karpate prema zapadu. Otuda u Češkoj *Moravské Valašsko*, a u Poljskoj *Laccy* i *Wolosi* u Podtatrama i Beskid planinama...

Do sličnog zaključka, kad su u pitanju ukrajinske oblasti Zakarpatje i Bukovina (Černovicka) u kojim je zastupljenost haplogrupe I2a vrlo visoka (u Bukovini i iznad 40%), došlo je šest naučnika iz Kijeva i Moskve 2015. godine: “Istočni i zapadni Sloveni /Ukrajinci, Bjelorusi, Poljaci, Slovaci/ obrazuju jasne etničke cjeline. Neslovenske populacije Karpatskog regiona /Mađari, Moldavci, Gagauzi, Rumuni/ čine sopstvenu grupu... *Stanovništvo Černovicke i Zakarpatske oblasti, više od ostalih Ukrajinaca, pokazuje bliskost prema neslovenskom karpatskom ‘grozdu’.* ...populacija Černovicke oblasti otkriva vezu s Rumunima i Moldavcima... i to vjerovatno preko povećane učestalosti haplogrupa I2a i R1b...” [nota bene: Autori su ovo pretpostavili ne znajući(?) da je **1774. godine u Bukovini bilo 85% Vlaha.** 1910-te su se izjasnili pola kao Rumuni, a pola kao Ukrajinci. Danas Rumuna i Moldavaca ima 21%.]

(Восточные и западные славяне /украинцы, белорусы, поляки, словаки/ на графике образуют четкие этнические облака. Неславянские популяции Карпатского региона /венгры, молдаване, гагаузы, румыны/ образуют собственную группировку, не дифференцированную на

---

¹⁹⁵ Endre Neparáczi, Zoltán Maróti et al. (2019). Y-chromosome haplogroups from Hun, Avar and conquering Hungarian period nomadic people of the Carpathian Basin; Supplementary table 2

этнические кластеры. ...

Украинские популяции Черновицкой и Закарпатской областей больше остальных приближены к неславянскому Карпатскому кластеру. ... Однако популяция Черновицкой области оказалась в пределах первого кластера, обнаруживая аффилиацию к румынам и молдаванам.

Вероятно, с этими популяциями Черновицкая область сближается за счет повышенных частот гаплогрупп I2a и R1b...) ¹⁹⁶

Seobe Srba i ostalih Balkanaca

U “užoj” Srbiji i Vojvodini živi oko 1,2 milona muškaraca sa I2a1 haplogrupom, ali se obično preumi da oni nijesu direktni potomci ljudi koji su se tu naselili u VI, ili VII vijeku. Preci više od 90% njih su *došli u potonjih 500 godina iz zapadnih, istočnih, ili južnih krajeva*. Oni su samo neprestano popunjavali praznine koje su nastajale od XIV-XV vijeka. Neki su išli dalje na sever u XVII i XVIII stoljeću, drugi doseljavali u XIX-om (ili nešto ranije, iz Rumunije), a treći tražili utočište u XX vijeku.

Najbolju potvrdu da je širenje grupa I-S17250-PH908 i I-Z17855 išlo s juga upravo pruža istorija. Iako je, kao što je malo prije utvrđeno, veći dio predaka sadašnjih predstavnika haplogrupe I-Y3120 na prostoru od Njemačke do Kaspijskog mora živio tamo i ranije (neki možda već i od prvih vjekova nove ere), ipak, oko 2 miliona njih potiče od I2a1 ljudi sa cijelog Balkana koji su u talasima pristizali od XIV v., a vrhunac su bile seobe s kraja XVII i iz prve polovine XVIII vijeka. ¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ Utevska, O., Chukhraeva, M. et al.. Популяции Закарпатья и Буковины на генетическом фоне окружающих территорий. (2015)

¹⁹⁷ *Ova 2 miliona se odnose isključivo na grane PH908, Y18331 i Z17855.* Ukupan broj I-PH908 ljudi od Poljske i Češke do Rusije (ne računajući Mađarsku i Rumuniju) ne prelazi 1.200.000. Najviše ih je, naravno, u

Koliko je ukupno iseljenika bilo – nije poznato (samo za Srbiju procjene idu na 400.000), ali se zato zna da je ugarski kralj Matija Korvin u januaru 1483. izvijestio papu da je “za posljednje četiri godine” iz zemalja južno od Dunava “preseljeno u Ugarsku na 200.000 duša”. (K. Jireček, Istorija Srba II, 420)

Broj Dalmatinaca, Hrvata... koji su od XIII do XIX v. otišli u Češku, Slovačku, Poljsku... se takođe mjerio desetina-ma hiljada, a oni pominjani “vlaški” djelovi Češke i Poljske su ujedno i oblasti u kojim je najviše nosilaca grupe I-PH908. Neki od njih se i prezivaju Blahovec, Blahnik, što može (ali i ne mora) da ima veze sa jednim od potvrđenih načina izgovora vlašskog imena: Blah = Vlah.

Tokom 1690. godine je oko 37.000 porodica s Kosova prešlo u Ugarsku – “što je najmanje 185 hiljada ljudi, a samo oko Prištine 360 sela je opustelo.”¹⁹⁸

Poslije seobe 1739-40. godine, na teritoriji ruske carevine (Ukrajina) su, od 50.000 izbjeglica s Balkana, iz Austrije i Ugarske, 1752. formirane dvije doseljeničke kolonije: Nova Srbija i Slavenosrbija i kao administrativne jedinice postojale su do 1764. Istovremeno, na jugozapadu zemlje, u dijelu prema sadašnjoj Rumuniji je bilo bar 100.000 (muških) Vlaha od kojih je, kako se po istraživanju iz 2015. da zaključiti, više od trećine pripadalo haplogrupi I2a1.

Odlasci u Rusiju su nastavljeni i u XIX vijeku, a među pridošlicama su bile i hiljade iz Bugarske i Crne Gore. [Samo od pedesetak Trebješana (pleme Nikšići, I2a) koji su se 1804. nastanili u okolini Odese, danas ima 1000-1500 “XY” potomaka.] Nakon par generacija i oni su, kao i prethodnici, postajali Ukrajinci i Rusi.

Ukrajini (200-000-300.000) i Rusiji (do 600.000). [Računato na osnovu podataka sa Ukrajinskog i Ruskog dnk projekta (FTDNA, 2023.) i popisa iz 2020.]

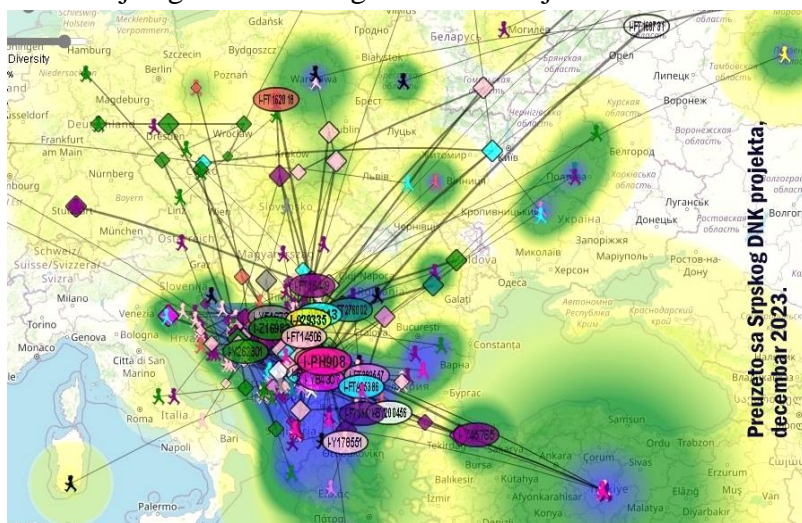
¹⁹⁸ Nestorović Miloš: Etnodemografski problemi Kosova i Metohije; Scindeks-clanci.nb.rs. str. 176.

Gore i(li) dolje, Part 2

Na prethodnim stranicama je dat kratak izvod iz rada o stanovništvu Zakarpatja i Bukovine u kome je vodeću ulogu imala ukrajinska genetičarka Olga Utevska. Rečeno je to što je rečeno. Ipak, samo dvije godine kasnije, ta mlada žena je u svojoj doktorskoj disertaciji dala “skroman” doprinos razbijanju iluzije da su prirodne nauke imune na virus zvani “ljudski faktor”. Naime, u tom djelu je Utevska, iz razloga o kojima se samo može nagađati, napisala da je: “najveća raznovrsnost DYS448 = 19 haplotipova u Ukrajini” te da je da je ta zemlja “lokacija” iz koje je grana I-PH908 (stara ~2000 godina i prepoznatljiva po markeru DYS448 = 19) stigla na jug.

Iako ova tvrdnja *nije potkrijepljena nijednim izvorom /dokazom, nijednom relevantnom studijom, bazom podataka ...* (u šta se svako može uvjeriti), ona je ubrzo postala mantra svih onih koji vjeruju da se stvarnost najbolje posmatra zatvorenih očiju i koji sebe i druge do iznemoglosti ubjeđuju da su “I2a1 ljudi” porijeklom Sloveni.

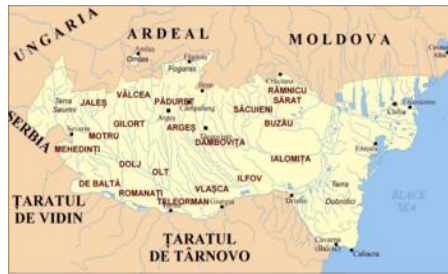
Međutim, jednostavan uporedni pregled rasprostranjenosti linija hg. I-PH908 to grubo demantuje:

Tačka na “i”

Ovaj podnaslov se može činiti neprimjerenim, ili preuranjenim, jer se pravi završetak može dobiti samo uz DNK nalaze iz gvoždenog doba, zatim prvih 4-5 vijekova nove ere, kao i preko dubinskih rumunskih rezultata (kojih, za sada, nema), ali nije i pretenciozan – tekst koji slijedi zaista elegantno “uokviruje” priču o grupi I2a1a2b1a1a-YP196/Y3120.

Ako se još jednom vratite na kartu hg. I2a1 i nađete Rumuniju, a potom pogledate i mapu desno na kojoj je prikazana teritorija Vlaške kneževine iz XIV i XV vijeka, uočićete podudarnost velikog dijela te srednjevjekovne države i zone najveće, 30+%-ne koncentracije haplogrupe I2a1.

Riječi su sada već manje potrebne. Došli smo na izvor iz kog su potekle *dinarska* i *karpatska* grana haplogrupe I2a-Y3120. Njihov zajednički imenitelj su, kao što je utvrđeno u ovoj studiji, *Vlasi*, odnosno potomci ljudi koji su u III vijeku p.n.e živjeli na širem području donjeg Dunava, a onda, nakon romanizacije, dobili ime izvedeno od Volcae (→ Walhaz, walhs → Walach/Voloh/Blach/Vlah).^[199]

I, to bi, otprilike, bilo to. Dakle, **I2a1 Vlasi iz Vlaške kneževine su istog porijekla kao i I2a1 Vlasi iz Dinarskog područja, Moravske Vlaške, Černovicke oblasti u Ukrajini, Beskid planina...** Nepoznanica može samo biti da li su I2a

¹⁹⁹ Naravno, nijesu svi Y3120 ljudi bili Vlasi, i mnogi Vlasi su nosili R1b, E-V13..., ali se njihove migracije mogu jasno pratiti samo preko I-Y3120.

Vlasi iz Vlaške kneževine “od početka” i stalno boravili u Dakiji, ili su se doselili iz provincija ispod Dunava?

Istraživanje je pokazalo da su neki preci I2a1 Rumuna među R1b, J2, G2a... Dačanima stanovali prije dolaska i Slovena i Rimljana. A, s druge strane, I2a muškarci su živjeli i u Trakiji, Meziji, Makedoniji.

Poznato je i da se poslije 170 godina rimske vladavine, 275. godine n.e., dio romanizovanog dačkog stanovništva povukao preko (tj. “ispod”) Dunava.

Ono što je nejasno je sljedeće: Da li je romanski jezik i dalje nastavio da živi u Dakiji, ili se vremenom izgubio?

Da li su “državljeni” Vlaške kneževine koji su i u XIV-XV vijeku govorili *vulgarno-latinski* “sišli” u VIII-IX vijeku s Karpata, ili su se vratili s juga?

Priložena karta dijalekata/govora rumunskog jezika otkriva upadljivo poklapanje raširenosti Muntean /= *planinskog*/ dijalekta, prostora Vlaške kneževine i najveće zastupljenosti haplogrupe I2a1, ali nam ne govori ništa o tome da li je Muntean(ski) dijalekat došao sa Karpata, ili Rodopa?

Istorija kaže da u oblasti iznad Dunava od povlačenja nije bilo romanskog uticaja (vojske, gradova...), a od VII vijeka ni latinskog jezika zato što je, odlukom cara Iraklija, zvanični jezik bio grčki, a kasnije slovenski i mađarski. Na osnovu toga, čini se da su šanse za opstanak (a kamoli prevlast) romanskih dijalekata bile vrlo male, do nikakve, i stoga je prednost na strani ideje o etapnom doseljavanju romanofonog naroda i elite iz današnje Bugarske od VIII-IX-og vijeka.

Međutim, kako god da je bilo i kad god da se desilo, i ti Vlasi su, kao i ovi “naši”, govorili i vlaški i slovenski jezik, a jezik pismenosti im je, do XVI vijeka, takođe bio slovenski. Prvi dokument na vlaško-rumunskom, pisan ćirilicom, nastao je 1521. godine. Evo tog pisma (transliterizovano):

“Mudromu i plemenitomu i cistitomu i bogom darovanomu župan Hanăș Bengner ot Brașov... I pak dau știrea domnie tale za lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre. I pak să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopole de mie me-au spus că au văzut cu ochii lor că au trecut ciale corăbii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus... Amin.”²⁰⁰

U istom vijeku su brojni putopisci zabilježili i konačni otklon od slovenskog uticaja – Vlasi iz Vlaške su se vratili izvornom značenju imena: “Vlasi se sad zovu Romanima” (Valachi nunc se Romanos vocant) [1534]; “Vlasi koji se Romanima imenuju” (Valachi, qui se Romanos nominant) [1570]; i “Oni koji žive u Moldaviji, Vlaškoj i dijelu Transilvanije smatraju sebe potomcima Romana i svoj jezik nazivaju romanskim.” (Ceux du pays se disent vrais successeurs des Romains et nomment leur parler romanechte) [1574]...²⁰¹

---

²⁰⁰ Institutul de Memorie Culturală, Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung

²⁰¹ Tranquillo Andronico în Endre Veress, Fontes rerum transylvanicarum ... Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914, S. 204; Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum II, 1857., 120; Voyage fait par moy, Pierre Lescaopier l’an 1574 de Venise a Constantinople. (M. Šamić)

Procenat Y-DNK sličnosti Crne Gore i drugih evropskih država

Country	Sim. Rate
Macedonia	79
Serbia	79
Bulgaria	79
Romania	78
Croatia	72.5
Albania	70.5
Bosnia-Herzegovina	65.5
Moldova	64.5
Greece	64.5
Hungary	58.5
Kosovo	58
Ukraine	57
Cyprus	55.5
Slovenia	54
Slovakia	54
Austria	52.5
Czech Republic	48
Italy	48
Malta	47
Belarus	47
Portugal	42.5
Turkey	41.5
Germany	40
France	40
Poland	39.5
Russia	38.5
Switzerland	38
Denmark	36.5
Spain	36.5
Belgium	36.5
Sweden	36
Armenia	33.5
Georgia	32.5
Netherlands	32
England	31.5
Estonia	30.5
Scotland	30

Eto, četiri petine muškaraca iz Crne Gore ima iste pretke kao i četiri petine muških stanovnika Srbije, Bugarske, Makedonije i Rumunije. U suštini, ništa novo i neobično, s obzirom na to da je sve što je otkriveno u ovom radu “od starta” išlo u tom pravcu. (+ Albanija i Grčka)

Ipak, radi korektnosti, ovo saznanje valja dopuniti s nekoliko pojašnjenja.

Naime, i istorija i genetika kažu da su */geografski/* Rumuni, Bugari i Makedonci puno duže “na svojim ognjištima” od današnjih */geografskih/* Crnogoraca i Srba.

Činjenica je da većina crnogorskih (i albanskih) plemena potiče od ljudi koji su davno, upravo sa istoka i juga balkanskog poluostrva donijeli glavninu E1b, I2a, R1b i J2a/b linija), ali je isto tako činjenica da su rijetki oni Crnogorci (kako god se “pisali” i “ošećali”) za koje bi se moglo reći da su im preci bili dr-žavljeni Dioklije u X, XI, ili

XII vijeku – liše slovenskih bratstava svi su, po predanjima, a i “papierima”, odnekle kasnije došli.²⁰²

Slična situacija je i u Srbiji đe najmanje 80% stanovnika nema veze sa žiteljima srpskih zemalja iz doba Nemanjića.

Javna je tajna da su te četiri petine građana Srbije potomci ljudi koji su u posljednjih 300-400 godina naseljavali tu zemlju iz Crne Gore (struja koja čini barem trećinu sadašnjeg stanovništva), istočne Hercegovine i zapadnih krajeva te, konačno, iz južnih i istočnih djelova Balkana.

Prema tome, da, istina je – u Srbiji i Crnoj Gori zaista živi sličan, pa i isti narod (ona 1/3), ali tema za razmišljanje je: Koji narod?

“Crna Gora nije ‘manji potok što u veći uvire’, *nego je izvor*. Izvor, sam po sebi, ne uvire ni u šta i zato ne može ‘na uvoru izgubiti svoje ime’. Može se samo desiti (kao što se i dogodilo) da rijeka koja je nastala od tog izvora izgubi bistrinu i zaboravi odakle je potekla, ili da umisli da je uvor važniji od izvora.”

(Mještanim sela Kovčica, opština Žabljak, na Ribljem jezeru, krajem juna 2021. godine.)

---

²⁰² Još jedan dobar razlog zbog čega haplogrupu I2a-Y3120 ne bi trebalo dovoditi u vezu sa dolaskom Slovena na zapadni Balkan u VII vijeku je, kako je već nekoliko puta nagoviješteno u prethodnim poglavljima, vrlo izvjesna *slaba zastupljenost te grupe na tom području prije, tokom i nakon perioda doseljavanja.*

V

SVIJEST I NACIJA

Krajem XV vijeka skoro cijela sadašnja Crna Gora pada pod tursku vlast i time se završava historijski period u kome je, najvećim dijelom, i okončan proces uobličavanja “etničke strukture prostora”. Od tada prestaju veća doseljavanja i dešavaju se pretežno ili unutrašnje migracije, ili iseljavanja u Srbiju, Dalmaciju, Rusku carevinu...

Stigli smo do “trenutka”, ili mjesta kad treba postaviti nekoliko složenih i važnih pitanja bez kojih ovaj rad ne bi bio zaokružena cjelina.

- Dakle, ako je tačno (a, kad se sve uzme u obzir, ispada da jeste) da je stanovništvo neslovenskog porijekla (*Vlasi* i *Arbanasi*) činilo ogromnu većinu na tlu Crne Gore u sadašnjim granicama početkom XVI vijeka; da slovensko stanovništvo južno od Tare od XIII do XVI vijeka nijednom nije jasno označeno kao srpsko; kao i da još nije (i neće biti) pronađen crnogorski državljanin koji je *srpskog porijekla* – kako je bilo moguće da iz takve mješavine nastanu “najbolji i najčistiji Srbi na Balkanu”, “srpski Spartanci”...?

- Odakle potiče srpska svijest koja postoji kod velikog broja ljudi u Crnoj Gori?

- Crnogorska svijest i nacija?!

Srpska svijest u Crnoj Gori

Gotovo svi istraživači koji su se bavili postankom i razvojem narodâ u Crnoj Gori su tvrdili: **a**) da je “preovladavao srpski elemenat” i da se zahvaljujući tome kod “Crnogoraca” održala srpska svijest; **b**) da su (svi?) Crnogorci, odnosno njihovi preci, od najranijih dana bili Sloveni (i to iz Polablja), a da su predslovenski elementi bili tako malobrojni da nijesu bitnije uticali na njihovu etnogenezu.

Nasuprot tome, udruženi rad historije, genetike i drugih nauka je rezultirao saznanjem da približno šezdeset odsto današnjih muških stanovnika Crne Gore potiče od dvije odvojene, tipično balkanske domorodačke grupe, a da ostatak čine ljudi keltskog i “predkeltskog”, slovenskog, germanskog, kavkasko/mediteranskog... porijekla.

Takođe se ispostavilo da su “slovenske” i “srpske” teorije proizvod više stvari, ali, iznad svega, nedovoljnog znanja i parcijalnog posmatranja i analiziranja onoga što se može naći u historijskim izvorima. I to neće biti komentarisano.

Umjesto toga, korisnije je otkriti i objasniti historijsko-geografske, kulturne i političke uzroke nastanka tzv. “srpske svijesti” – jednog od osnovnih faktora u nacionalnom opredjeljivanju dijela državljana Crne Gore.

Istorijska pozadina (XII – XVII vijek)

Ako je suditi po *Kraljevstvu Slovena*, jedinom sačuvanom historijskom izvoru nastalom u Diokliji u XII vijeku, sasvim je izvjesno da srpska (ili hrvatska) “nacionalno”-kulturna svijest nije bila dio baštine “naroda Gornje Dalmacije” u doba dioklijskih kraljeva i kneževa. U stvari, teško da su je imali i žitelji Raške/Srbije IX-XI stoljeća.

Ali, ubrzo će raški književni centri preuzeti ulogu tvorca “jedne nove i drugačije tradicije, koja će u XIII i XIV vijeku doživjeti veliki uspon.” (Istorija Crne Gore II/1, 95)

Nosioци te nove tradicije su bili tek ustanovljena Žička arhiepiskopija i država, ali su njene temelje postavili ambiciozni, visokosvjesni članovi dinastije Nemanjić. Prihvatajući dаtost da “su Srbi postali hrišćani relativno kasno, oni su uložili velike napore da izgrade svoju kulturu i pribave osobene simbole.” – bilo je potrebno imati i “sopstvene svece i patrone na nebesima” pa su kultovi vladara svetitelja šireni po cijeloj zemlji kao podsticaj jačanju autoriteta dinastije: “dali su povoda da se Nemanjini potomci smatraju svetorodnim i to su naglašavali kad god su mogli. Svetorodnost je članove dinastije visoko uzdizala iznad ostalih ljudi, pa su i neki kasniji vladari” (i mnogi nepomenici) “osećali potrebu da se genealoški vežu za Nemanjiće.” (Istorija srpskog naroda I, 272)

Međutim, ovđe i sada je jako bitno razumjeti sljedeće: Žička arhiepiskopija i kasnija Pećka patrijaršija su, od osnivanja pa do ukidanja 1459. godine, predstavljale srpsku crkvu u *državnom* smislu, a ne u čisto *etničkom*, kao što je slučaj danas – *van države Nemanjića nije bilo srpskih eparhija*.

U XIII, XIV i XV vijeku to nije bila samo crkva Srba, nego i Vlaha, Arbanasa i svih ostalih pravoslavaca u srpskim i pomorskim zemljama. “Srpski pop” u Humu nije nužno bio i Srbin, a “mitropolit slovenske vjere” u Zeti nije morao biti i Sloven porijeklom. Oznaka *slovenska* (za crkvu) je, kao i *latinska*, ili *grčka*, ukazivala na jezik na kom se odvijala služba, a ne na etničku pripadnost vjernika. (latin = katolik)

Početak XIII vijeka je uspostavljena i episkopija na teritoriji Zete, a uskoro nastaju i kultovi sv. Simeuna i Save. To se vidi i po uvođenju liturgija u crkvama posvećenim tim svecima, a onda i po prepisivanju srpskih rodoslova. Ali, primjetno je da se i u tom periodu “u zetskim crkvama odrađuju službe na osnovu Četvoroevanđelja u kojim se održava starija tradicija jevanđelskog mjesecoslova, a u njima nema srpskih svetaca”. Zatim, pišu se i prepisuju krmčije (zakonopravila) iz kojih se izostavljaju imena i zasluge srpskih svetaca (na pri-

mjer, *Ilovička krmčija* iz 1262. godine), a 1453. se, po nalogu zetskog arhiepiskopa/mitropolita Josifa, radi prepis *Vlastareve sintagme* – vizantijskog pravnog djela direktno suprotstavljenog interesima srpske crkve i države.²⁰³

Ipak, ključni razlog zbog čega u Dioklitiji, ili Zeti nije došlo do većeg prodora srpske svijesti tokom cijelog trajanja srpske države (do 1459.) je jasna politika srpskih vladara koja je dosljedno poštovala teritorijalnu podjelu na srpsku i pomorsku zemlju i, može se bez prećerivanja reći, *insistirala* na nersrpskom (čitaj: arbanaškom i vlaškom) etničkom označavanju stanovništva “zetsko-pomorske zemlje”.

U drugoj polovini XIV-og i u XV vijeku dolazi do dodatnog slabljenja srpskog uticaja, što se zaključuje iz ovih dobro poznatih činjenica:

- raspada se srpska kraljevina/carevina;
- zetski vladari postaju katolici;
- zetski episkopi prihvataju vizantijske pravne standarde, ili se odmeću od svjetovne vlasti srpskih despota;
- zetski vladari postaju mletačke vojvode;
- dolazi do etničkih promjena i u krajevima koji su bili vrlo podložni srpskoj crkvi i državi – ono staro srpsko-slovensko stanovništvo sa ševera Crne Gore (tadašnje Raške, ili Srbije), koje je moglo biti nosilac srpske “nacionalne” i kulturne svijesti, u XVI-XVII vijeku je zamijenjeno novim, drugačijim doseljenicima, a slična pojava je zabilježena i u ostalim djelovima Crne Gore (do Tare).

U tim okolnostima su sveti Simeun i Sava i dalje bili sastavni dio svakodnevnog crkvenog života, ali definitivno nijesu imali neku svjetovnu važnost ni za vladare (osim u onim slučajevima kad se iz toga mogla izvući kakva politička korist), ni za njihove podanike. Većina plemena jeste bila “u nadležnosti” pravoslavne crkve, ali ne i pečke patrijaršije nego

---

²⁰³ Istorija CG II/1, 108-113; Istorija CG II/2, 383-4

ohridske arhiepiskopije, iako je nesporno da je cetinjska mitropolija od osamdesetih godina XV vijeka suštinski bila samostalna.

Takođe, iz turskih popisa se vidi da pridošlice u Potarju nemaju popova “u svojim redovima”.

Do pojačanog političkog djelovanja crkve će opet doći u drugoj polovini XVI vijeka – sa obnovom Pečke patrijaršije (1557). Međutim, ni tada, a ni u najvećem dijelu XVII vijeka, njen rad nije bio etnički /“nacionalno”/ obojen – što potvrđuju i događaji i dokumenti. Evo o čemu se radi.

Početak turske uprave u Crnoj Gori u XVI vijeku obilježavaju relativno mirni, povremeno čak i prijateljski odnosi crkve i turske vlasti, kao i dobra saradnja turskih upravnika i plemenskih glavara. Crkva se u sporovima i u očuvanju imanja oslanjala na domaće pravo (povelje i objave Crnojevića), ali ponekad i na zaštitu Turaka – sve do XVII vijeka, kad dolazi do potpunog okretanja Veneciji.

Četrdesetih godina XVII vijeka vladika Mardarije započinje pregovore s Mletačkom republikom i prihvata uniju, a na sličan način razmišljaju i u sinodu srpske crkve. U takvim uslovima je više nego shvatljivo da srpski sveci i srpska tradicija nijesu mogli biti osnov nacionalnog, ili ideološkog promišljanja ni vladike i crkve u cjelini, a samim tim ni naroda.

Kad dolazi do okretanja srpskoj tradiciji?

Ukratko: tokom XVI-og i u početkom XVII vijeka nije bilo nekih većih sukoba s Turcima na prostoru današnje Crne Gore, izuzev u primorju. U staroj Crnoj Gori, tada “autonomnom području” u okviru Skadarskog sandžaka, i crkva i vodeći ljudi su bili uz tursku vlast, jer je ona bila garant očuvanja i širenja njihovih imanja i privilegija. Crkva je ekonomski ojačala, naročito cetinjski manastir, pa je čak i zvala Turke da joj pomognu u odbrani imanja, a glavari su bili oslonac vlasti u prikupljanju poreza.

“Idila” se kviri u drugoj polovini XVI vijeka – turski feudinci počinju da prelaze Moraču i kupuju imanja u (staroj) Crnoj Gori. Podaci iz 1570. godine pokazuju da je u odnosu na 1523. broj imanja u muslimanskim rukama veći za trećinu, što potvrđuje ubrzan proces islamizacije Crnogoraca.²⁰⁴

Pojačano preuzimanje imanja (“čitlučenje”) je predstavljalo prvo opasnost za slobodne seljake, a zatim, zajedno sa islamizacijom, i za glavare koji tako gube i važnost i moć. Na drugoj strani, crkva ubrzano gubi i vjernike i zemlju – što će reći, *razloge postojanja*. Nešto se, dakle, moralo činiti.

Tokom XVII vijeka su se odnosi s turskim feudalcima toliko zaoštrili da se Crna Gora i zvanično priklanja Veneciji, a u Kandijskom i Morejskom ratu crnogorska, brdska i hercegovačka plemena, kao njeni saveznici, učestvuju u borbi protiv turske carevine.

Međutim, odnose s Venecijom u to doba obilježavaju i usponi i padovi. Bilo je to, uslijed nedostatka vizije i iskrenosti i jedne i druge strane, više od pedeset godina mučnih i teških događanja ispunjenih kratkoročnim, neuspjelim akcijama i velikim, neutemeljenim planovima.

Na kraju, završilo se tako da se nije moglo nazad Turcima, a ni dalje s Mlečanima.

E, upravo tu, na prelazu iz XVII u XVIII vijek se i dešava preokret u načinu razmišljanja prvo crkvenih poglavara u Crnoj Gori, a potom i naroda. Na scenu i vladličanski tron stupa prvi Petrović, a iluzija o tome da će Venecija pomoći i zaštititi hrišćansko stanovništvo je zamijenjena iluzijom da će to učiniti slovenska, pravoslavna, velika Rusija.

Slovenstvo, a zatim i “srpstvo”, ulaze u Crnu Goru na velika vrata.

---

²⁰⁴ Branislav Đurđev, Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, 108

Šta je olakšalo utapanje u srpski etničko-kulturni “korpus”?

Sa sigurnošću se može reći da su tokom XV vijeka jedini nosioci srpske doktrine u Crnoj Gori i oko nje mogli biti pripadnici one srpske vlastele koja je bila u sukobu sa zetskim vladarima. Ona brojnija, novopečena vlastela iz redova poglavica stočarskih družina, različitog stupnja razvitka, nije imala razloga da bude vjerna toj vrsti tradicije...²⁰⁵ Bar neko vrijeme. Ali, od XVII stoljeća su se “potomci Nemanjića” počeli množiti kao pečurke poslije kiše.²⁰⁶

Pored ličnih interesa, glavni razlozi za takvu promjenu u načinu razmišljanja bile su ove činjenice:

- U XV stoljeću je ogromna većina Vlaha i Arbanasa bila nepismena i bez svog kulturnog nasljeđa – pisana baština nije postojala, a (opšte)zetska je tek hvatala korjene.

- Od XVI do XVIII vijeka se pod Turcima odvijao intenzivan proces zbližavanja raznih etničkih grupa, a nikakve države osim mletačke, ili turske nije bilo. Srpska crkva je bila jedina karika koja je povezivala pravoslavce na zapadnom i centralnom dijelu Balkanskog poluostrva.

- Srpska svijest je postepeno dobijala na uticaju i preko naziva za vjeru, sveštenike i pravoslavni živalj koje su od XVI vijeka *isključivo* koristili katolički dostojanstvenici, misisionari i izvještači u čijim je tekstovima najveći dio teritorije sadašnje Crne Gore ponovo smatran dijelom neke nepostojeće “kraljevine Srbije”.

---

²⁰⁵ Ž. Šćepanović – Srednje Polimlje i Potarje, 80-81

²⁰⁶ Mnogi su plemići skorojevići tražili i dobijali “potvrde” od kaluđera da vode porijeklo od Nemanjića, ili neke druge vladarske porodice. Tako su se, na primjer, 1649. godine na osnovu “starih knjiga” kaluđeri iz Morače “uvjerali” u nemanjićko porijeklo nikšićkog vojvode Petra Gavrilovića. A zanimljivo je da se isti čovjek, iste godine, zajedno sa još oko 40 knezova, popova..., nalazi na spisku Nikšićâ koji su prišli rimokatoličkoj crkvi. (Spisak Bartolomea od Verone, cit. B. Hrabak, Nikšić..., str. 229.)

- Nadogradnju su izvršili pismeni ljudi, u prvom redu vladike iz kuće Petrovića, koji su o prošlosti učili iz crkvenih knjiga, srpskih ljetopisa i rodoslova, ili od ljudi “uvezenih” sa strane. Nedostatak sopstvenih hronika se pokušao nadomjestiti od XVIII vijeka, ali je u tim djelima prevagnuo uticaj istorijskih okolnosti i prihvaćene “nove” srpske ideologije. Sve što nije bilo “u skladu” je mijenjano, ili zaobilaženo.

Geografija XVI i XVII vijeka

Po raspadu srpske države, u XIV i XV vijeku u Zeti se ističu dvije porodice/dinastije koje izgrađuju sopstvenu *patriu* i sopstvenu zetsku tradiciju, manje, ili više naslonjenu na dvije kulture koje su paralelno zastupljene na teritoriji Zete i okoline od XIII vijeka – vizantijsko-srpsku i latinsko-primorsku. Međutim, dolaskom Turaka sve oblasti i(li) države propadaju, a plemena gube tek ustaljenu odrednicu “zetska” jer ubrzano nestaju i Zeta i zetski zbor, a javljaju se nove geografske cjeline: Crna Gora, Brda i Hercegovina.

Tako, većina stanovnika bivše Pomorske zemlje – od Riđana i Banjana, preko Nikšića, Drobnjaka i Moračana, pa Bjelopavlića, Mataguža, Tuza, Hota, do Kuča, Pipera, Klimentata, Vasojevića... ostaje van mlade i koliko-toliko slobodne pokrajine pod imenom Crna Gora.

Nestankom države nestalo je i glavnog vezivnog tkiva koje je objedinjavalo zetska plemena i vlastelu i koje je moglo da utiče na stvaranje naroda i nacije, bez obzira na porijeklo. Zetska tradicija je polako nestajala van granica Crne Gore, a njeno mjesto su zauzimale posebne, plemenske tradicije.

Ipak, iz 1559. godine je ostao ćirilčni zapis jednog ka-luđera: “У Црној Гори у предјелах Зете земље”, koji potvrđuje da je zetski “duh” tada još uvijek bio u životu.

Od kraja XV vijeka se ustaljuju Skadarski i Hercego-vački sandžak, a granica između njih je išla od Kotora, pored stare Crne Gore i Gornje Zete do Komova i Plava.

Primorje su držali Mlečani.

U italijanskim i ćirilničnim dokumentima iz XVI i XVII vijeka podjela na sandžake obično nije poštovana, pa je Hercegovina bila dio Dalmacije, Ilirije, Makedonije, Srbije...

Po izvještaju anonimnog pisca iz 1570. godine *od Bara počinje Dalmacija, a od Ulcinja Albanija*.²⁰⁷ Ali, u više italijanskih/mletačkih dokumenata s početka XVII vijeka čitava jugoistočna Crna Gora je smatrana Albanijom.

Nikšićki vojvoda Grdan i ostali “glavari Rumelije” (Li conti et capi principali di Hurumelia) su 1608. poslali pismo vojvodi Savojskom u kome mu poručuju da ga primaju “za svog kralja i cijele Rumelije” (tur. “zemlje Romeja/Grka”).²⁰⁸

Godinu dana kasnije (1609.), nastao je izvještaj koji se pripisuje Aleksandru Nikolinu iz Paštrovića. U tom spisu autor kaže da je “poslan od svog naroda da potraži katoličkog vladaoca koji će pomoći oslobođenje naroda makedonskog od Turaka.” U Makedoniju su, po njemu, spadali Bugarska, Srbija, Crna Gora, Hercegovina i još neki krajevi.²⁰⁹

Kaluđeri manastira Morača 1615. godine takođe pišu da je njihov manastir “...в области херцеговској в западних страна и предјелах маћедонских”.²¹⁰

Biskupi Orsini i Andreasi 1623. tvrde da se “Ilirija, ili današnja Hercegovina... dijeli na donju i gornju... Gornja na zapadu ide do rijeke Neretve, a na istoku se graniči sa Albanijom i Skadarskim jezerom.” (La Iliria, a q[ues]ti tempi detta Herzegovina... La superiore da Occid[en]te principia a detto fiume Narrona, da Oriente confina con l'Albania e Laco de

---

²⁰⁷ Starine XII, Relazione dell Albania, 193

²⁰⁸ Jovan Tomić, Pečki patrijarh Jovan, 102

²⁰⁹ Cit. J. Tomić (Discorso intorno a gli Macedoni...), n.d., 134

²¹⁰ Jevto M. Milović, Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685-1728), Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1956.

Scutari.) Stanovništvo čine: Turci, katolici i Šizmatici, to jest, “raskolnici”, ili pravoslavci.²¹¹

Petar Mazarek (barski nadbiskup od 1624 do 1634) je, prilikom svog putovanja po Bugarskoj, Srbiji, Ugarskoj i Bosni 1623-4. godine, napisao da se u Srbiji nalaze ova mjesta: Prizren, Skoplje, Kratovo, Novo Brdo, Janjevo, Priština, Trepča, Prokuplje (Procopie), Jagodina (Jagodno) i Smederevo, a Beograd je bio na granici s Ugarskom. Žitelji su, uglavnom, *Serviani* (ili “*Serviani Schismatici*”), *Turchi* i *Catolici*.

[Sličan opis je 1640. g. dao i nadbiskup Đorđo Bjanki. Stanovnici su tada bili: *christiani* (katolici), *infedeli* (Turci) i *scismatici* (pravoslavni), a govorili su “in lingua illirica”.²¹²]

Za Bosnu je Mazarek utvrdio da počinje od Novog Pazara, a da se “na strani prema moru nalazi vojvodstvo svetog Save, odnosno Hercegovina u kojoj su Hum, Popovo i Gradac.” U Bosni žive “tri vrste naroda” (Tre sorti di gente): “Turchi, Schismatici et Catholici.”²¹³

Mitropolit crnogorski Mardarije je 1639. i 1640. u nekoliko pisama napisao da je: “...епископ кир Мардарије од предјела македонских, од земље црнегоре, од манастира Цетиња”, a vjernici su mu “православни християни от чина грческога”.²¹⁴

Ali, za razliku od njega, malo prije pominjanih kaluđera iz Morače, Mazareka..., očigledno je da su mnogi katolički misionari i izvještaci, vjerovatno iz političkih pobuda, zane-

---

²¹¹ Jačov Marko, Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, knj. 1, 8-9

²¹² J. Radonić – Rimska Kurija i južnoslovenske zemlje, 107

²¹³ Starine XXXIX, 1-48; Spisi Kongregacije za propagandu vere..., 213

²¹⁴ Starine XXV, 167-9. Isti mitropolit je u nekoliko pisama iz 1640-ih opisan kao “**grčki biskup cetinjske crkve**” (Vescovo Greco della Chiesa di Cetigne). /Jačov Marko, Le Missioni Cattoliche Nei Balcani Durante la Guerra di Candia Vol 1, Dokumenti br. 33, 42/

marivali faktičko stanje (stabilnu tursku državu) i smatrali da pored “prave”, tada samo geografske zemlje Srbije, postoji i neko (nepostojeće) “kraljevstvo Srbije” koje najčešće obuhvata i Hercegovački sandžak, a ponekad i skoro svu današnju Crnu Goru. Jedan od “reprezentativnijih” opisa prve vrste je onaj iz 1681. godine po kome Srbija “stiže rijekom Drinom u Hercegovinu..., završava se na obali mora, zaobilazi Crnu Goru iznad Kotora, pa Gornju Zetu...” i ide prema Visitoru. (... arriva sù l’fiume Drino d’Herzegovina, e tenendo verso l’occidente pone il termine sù la riva dell’Adriatico; ivi abbracciando Montenegro sopra Cattaro, e la Zenta Superiore...).

[Na početku ovog opisa, autor, nadbiskup Petar Bogdani je zabilježio da “su se narodi koje zovu Srbima zbog rata s Turcima povukli ispod Temišvara.” (Popoli, quali il Concilio Constansiense chiama *Serbi* e per le guerre de Turchi si ritirarono appresso Temisfar.)]^{215*}

Od izvještaja koji pod Srbijom podrazumijevaju i sve “pravoslavne” djelove Skadarskog sandžaka, treba istaći one Franciska Leonardisa (iz 1637. i 1638.) koji se odnose na “Crnu Goru i Donju i Gornju Zetu i druge provincije Srbije pune šizmatika” (Montenegro, Zenta inferior, e Superiore, et altre Provincie della Servia, piene di Scismatici).

Isti čovjek, 1640. godine kaže da su u Zeti bili: Podgorica, Vasojevići (Vassovich), Bratonožići, Bjelopavlići, Piperi, Mikulići, Krajina, Mrkojevići (Marcovich) i dio Spiča. A “Crna Gora se proteže od granice Risna do teritorije Skadra u dužini od pedeset milja.” Pod crnogorskim episkopom su “još Paštrovići, Grbalj, Luštica i Krtole. Crna Gora i Grbalj su po-

---

²¹⁵ Relazione dell’Arcivescovo Pietro Bogdani, Scopie, 1 gennaio 1681. Nešto drugačiji opis je dao 1661. (Dokument br. 408 u *Le Missioni Cattoliche... Vol. 2*)

* Od XVII vijeka Srbija u latinskim i italijanskim dokumentima postepeno postaje Serbia (umjesto Servia), a ime Serbi (za ljude iz Srbije) se može naći i u vijestima Mazareka, Demskog...

danici turski, a Krtole, Paštrovići i Luštica republike Venecije.” (Sotto il Vescovato di Montenero, oltre tutto Montenero, chesi distende dalli confini di Rizzano sin'al Territorio di Scutari per cinquanta miglia in longhezza; son'anco Pastrovichi, Garibagl, Lustizza, e Cartoli... Montenero, e Garbagl sono soggetti al Turco. Cartoli, Lustizza, e Pastrovichi alla Republica Veneta.)²¹⁶

Ubrzo nakon pojave ove “katoličko-srpske” geografije koju su katolički dostojanstvenici zasnivali na granicama nadležnosti pečke patrijaršije, otpočela je i promjena u načinu razmišljanja pravoslavnog sveštenstva i stanovništva. To se najbolje vidi po pismu iz manastira Morača (koji, inače, do XVII vijeka nije bio u “oblasti hercegovskoj”, a ni u srpskoj zemlji) u kome sinod srpske crkve obavještava rimskog papu: “našeg velikog Gospodina i Gospodara” (nostro gran Signore et Padrone), da je po smrti “patrijarha srpskog i Pomorskog” (serviano e Maritimo) Pajsija, izabran patrijarh Gavrilo. Na kraju tog spisa, iza izjave pokornosti “njegovom božanskom veličanstvu” (siamo obedientissimi a Sua Divina Maesta), stoji da je pisano u “*zemlji Srbiji*” (nella terra di Servia) u “carskom manastiru od strane sinoda u Morači”, a potpisao ga je “Pajsije mitropolit Budimlje i Albanije”. (1648)

U sličnom tonu je i ćirilčno pismo papi iz 1654., takođe iz Morače, koja je “здање у српској земљи” i u kome se rominju “*краль*(!) Симеун српски” i sabor na kom je bio narod “*кршћански*”: “...сви се поклањамо твојему светому и великому пастиру начелнику, и светих ногу твојих стопе љубимо недостојним уснама нашим...”²¹⁷

---

²¹⁶ Jačov Marko, Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, knj. 1, 321, 481

²¹⁷ Starine XXV, 169-70, 179-181

Označavanje stanovništva

Turci po svom dolasku nijesu pravili neke velike etničke razlike među zatečenim stanovništvom i sve pravoslavce su zvali *Rum millet* (romejsko/grčki narod), ili “narod Rumelije”. U prvim defterima se novoosnovane nahije po sandžacima srednjeg Balkana često označavaju kao *vlaške*, a onda su u upotrebu ušle odrednice *hrišćani* i *muslimani*. Nakon toga su *hrišćani* dijeljeni na *sirfmileti* i *latinmileti* (srbe i latine), a svi muslimani su postali Turci. U fermanu (proglasu) Mehmeda IV iz 1680. godine, kao narodi navedeni su: Grci (*Rum*), Albanci (*Arnaut*), Srbi (*Sirf*), Vlasi (*Eflak*) i Bugari (*Bulgar*).

Od XVI vijeka termin Vlah/Morlak, kao opšte ime za ljude iz tadašnjih crnogorsko-hercegovačkih plemena, ubrzano ustupa mjesto posebnim rodovskim nazivima.²¹⁸

Oznaka *Crnogorac/Montenegrin* se u XVII vijeku odnosila na pripadnike plemena koja su živjela u brdima između rijeka Zete, Morače i Jadranskog mora i bila je i geografska i narodna odrednica.

Katolici su i dalje *Latini*, ili *christiani del rito romano* (hrišćani rimskog obreda), ili samo *Catholici*.

Presbyteros Sclavos i *fede Sciava* (slovenske popove i slovensku vjeru) iz XV vijeka zamjenjuju: *serviana setta* (sekt), *rito di Serviani*, *rito greco*, ili *graeco-serviano*. Pravoslavci su *šizmatici*, *ljudi srpskog/grčkog obreda* (populi del rito serviano/greco), i, konačno, *serviani*, ili *graeci*.

A u mletačkim dokumentima iz prve polovine XVI v. uočava se neobičan trend da se sve ono što dolazi iz zemalja

---

²¹⁸ Vlaške nahije u dijelu Zete i Hercegovini u drugoj polovini XV vijeka su prosta posljedica prihvatanja postojećeg etničkog stanja na terenu – *vlaške većine* i *slovenske manjine*. Ne radi se (samo) o socijalnoj oznaci, jer iste ljude koje Turci popisuju kao *Vlahe*, mletački izvori zovu *Morlaci*. Niti su sve nahije bile vlaške, niti su se samo Vlasi bavili stočarstvom. Tek od XVI v. Vlah na područjima turske uprave postaje “vlah” i dobija isključivo socijalno, pa vjersko i, na kraju, podrugljivo značenje.

bivše srpske kraljevine imenuje kao srpsko. Tako je i oporuka Đurđa Crnojevića iz 1499. godine, koju je Kotoranin “Stjepan Paskvali, sin pokojnog Nikole”, 1503. preveo na italijanski sa “*jezika i pisma slovenskoga*”, u zvaničnoj Duždevoj potvrdi iz 1517. postala oporuka čiji je original preveden “sa srpskog jezika na latinski” (de lingua serua in latina...).²¹⁹

Isti “recept” je korišćen i u slučaju štampara Božidara Vukovića koji je živio i radio u Veneciji i bio član grčkog crkvenog Bratstva svetog Đorđa. Naime, kad je plaćao članarinu, on je u knjizi Bratstva upisivan kao “Dionisio della Vechia (tj. Božidar od Starice), de la *nation Serva*”, iako, da se zna, sam za sebe nikada nije rekao da je Srbin – ni “nacionalno”, ni porijeklom.

Naprotiv, u darovnom natpisu na ikoni poklonjenoj crkvi sv. Đorđa potpisao se kao “*Zećanin*”, a u knjigama štampanim od 1519. do 1538. godine je više puta napominjao da je: “гријешни слуга Христов, Божидар Вуковић, родом из Диоклитијске земље, у предјелима македонским, баш из града, званог Подгорица”. (Zbornik za putnike, 1520., Praznični minej, 1538...)

I, ne, nije bio ni zbunjen, ni neznaven, ili nacionalno nesvjestan, jer je dobro znao da je otišao “из отаџбине, из земље Диоклитијске”, a da je njegov saradnik “јерођакон Мојси от сербскије земљи отчством же от мјеста нарицаемаго Будимља”.²²⁰

Sada slijedi izbor zapisa i dokumenata koji pokazuju kako je imenovano stanovništvo Crne Gore, Primorja, Brda... u XVI i XVII vijeku.

---

²¹⁹ Miloš Milošević, Testament Đurđa Crnojevića; PG-Cetinje, 1994.

²²⁰ Nažalost, očeva odanost otadžbini nije se prenijela na njegovog sina, Vićenca, koji je ubrzo podlegao pritisku vremena, okruženja i dostupne ćirilične literature, prihvativši ono što piše u “rodoslovima kraljeva i careva srpskih” kao dio svog ličnog nasljeđa.

Kao (prvi?) “čovjek crnogorske nacije” pojavljuje se u sudsko-notarskim spisima od 8. oktobra 1522. godine Mustafa, islamizirani Petar Ćuda, sin Radovanov, iz Paštrovića.²²¹

Međutim, u tom periodu su, ipak, bile aktuelnije neke druge odrednice za ljude s ovih prostora.

Na primjer, u dva izvještaja iz sredine XVI vijeka (*Relatione del sindacato di Dalmatia et Albania...*) “u Dalmaciji i Albaniji” žive: Dalmatini, Murlachi, Albanesi i Turchi.²²²

Rovinski je, u svom djelu *Crna Gora*, naveo još jedan opis iz XVI vijeka, nepoznatog autora, pod imenom *Distinta relazione di tutti stati, Ragusa, Bosina e d' Albania*. U njemu se mještani Skadra “dijele na katolike i grke”, a u Podgorici “većinu čine grci”. Pod Grcima se, naravno, podrazumijevaju pravoslavci.

Francuz Pjer Leskalopje je 1574. bio na putovanju od Venecije do Istanbula. 19. marta je stigao u Pljevlja (Plieuve) “veliko selo nastanjeno hrišćanima srbima” (gros village bien habité de chrestiens seruiens). Prije toga je bio u Dubrovniku, “gdje govore slovenski jezik, a svi znaju i italijanski”, i Trebinju. Tamo žive i “hrišćani latini” (chrestiens latins). Činjenica da je Leskalopje *hrišćane* dijelio na “latine” i “srbe” (s malim početnim slovima) ukazuje na to da ih je razlikovao na osnovu vjere/crkve: katolici i pravoslavci. Nasuprot tome, sva imena narodâ u ovom putopisu su napisana velikim početnim slovima: Grecs, Armeniens, Arabes, Turcs, Juifz (Jevreji)...²²³

Iz 1578. godine je ostao izvještaj anonimnog autora o stanju katoličke crkve na Balkanu po kome se Barska nadbi-

---

²²¹ Istorijski zapisi, god. XIV, knj. XVIII, sv. 3, Titograd, 1961, 496-499

²²² Monumenta spectantia historiam... XI, Commissiones et relationes Venetae III, 1-41.

²²³ Glasnik Arhiva i društva arhivista BiH, knj III; Midhat Šamić, *Opis putovanja Pjera Leskalopjea iz 1574.*, str. 342.

skupija nalazi u Makedoniji, a stanovništvo čine *christiani latini, scismatici grčke vjere* (de la fede greca) i *Turchi*. U Srbiji živi “popolo di Servia” (narod Srbije), a Novo Brdo je “u sred Srbije”.²²⁴

Mlečanin Lazaro Soranzo, 1599., u knjizi “Osmanlija” (L'Ottomanno) na strani 167 piše da su Srbi “Narod koji živi od planina Albanije do Dunava. Oni koji su u Dardaniji i bliže rečenim planinama su vrlo pokretni (bukvalno: *moğu napraviti puno pokreta* ?). To su Piperi, Kuči, Klimenti, Bjelopavlići i drugi u zemlji zvanj Plana(!): od kojih su mnogi Albanci koji žive na rimski/katolički način.”

[Nazione, c' habita dalli monti dell' Albania fino al Danubio, de i (del?) quali quelli, che sono nella Dardania, e più vicini a i detti monti possono far molti moti: Questi sono li Piperi, Cucci, Clementi, Bellopauligi, o altri nel paese della Plana: tra quali vi sono molti Albanesi, che vivono alla Romana.]

Po izvještaju Marina Bicija iz 1610. godine, Klimenti, Grude, Hoti, Kastrati i “Sobriolli (Briole)” su označeni kao “*latini*”, a Bjelopavlići, Piperi, Bratonožići kao “*Dalmatini*”, dok su Kuči (Cucci) bili “pola šizmatici pola latini”. Jezik je *ilirski*. Bar je naseljen Turcima, šizmaticima i latinima.

U krajevima Srbije se govori *dalmatinski jezik*, a šizmatici su “*sprskog obreda*”.

Klimenti su gotovo svi katolici i govore albanski i dalmatinski jezik.²²⁵

Marijan Bolica u svom *Opisu skadarskog sandžaka* iz 1614. godine kaže da se narod sastoji od: “*christiani del rito serviano*”, “*christiani del rito romano*” i “*Turchi*”.

“Li serviani o greci sono” (srbi ili greci su): Bjelopavlići, Rovčani, Piperi, Bratonožići i Vasojevići.

---

²²⁴ Monumenta spectantia...XVIII, Acta Bulgariae ecclesiastica, 393

²²⁵ Starine XX, Izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia, 50-156.

“Del rito romano” (rimskog obreda) su: Kuči/Chuzzi Albanesi, Klimenti, Rapsa, Hoti, Škrijelji, Kastrati.

A, pečka patrijaršija je nadležna nad “cijelom Srbijom, Podgoricom, Crnom Gorom, Župom (Grbalj)..., jer su svi srpskog obreda” (sono di rito servo).²²⁶

[Radi se o vrlo bitnom spisu, jer se iz njega jasno vidi da su “*hrišćani srpske vjere/srpskog obreda*”, ukratko rečeno, “*srbi ili grci*”. Sličnih dokumenata ima još.]

Zadarski nadbiskup Garzador u svojim izvještajima iz 1624. god., vezanim za Boku kotorsku i Budvu, prvo govori o crkvama, kućama i popovima grčkog obreda i ilirskom jeziku (Graecanici ritus, sed Illyricae linguae). Zatim, piše da je Kotor “okružen srpskim šizmaticima” (Schismatici Serviani), a u gradu žive “rimski katolici” (Cattolici Romani). Poslije toga saopštava da svi Srbi u selu Krtole nijesu šizmatici (Serviani, per la magg[io]r parte Schismatici), što jeste neuobičajena rečenica za to vrijeme (jer je između Srbin/Grk i šizmatik uvijek stajao znak jednakosti), ali nije i neispravna, zato što su neki Srbi/Grci bili unijati: *rito greco/serviano catholico*.

Nakon pisma iz Budve, nadbiskup je od Kongregacije dobio odgovor da “brakove između Latina i Srba” (Matrimoni de' Latini con li Serviani) papa neće odobriti, “jer bi brakovi između Katolika i Šizmatika /pravoslavaca/ dali loš primjer”. (...pessimo esempio di dispensar, Cattolici si congiungessero in matrimonio con li Scismatici).²²⁷

Tri godine kasnije, 19. juna, Garzador je bio u posjeti Baru i pravoslavne je imenovao kao Grke (...trahendi Graecos ad ritum Latinum; ...Greci Schismatici), a na isti način je 30. avgusta označio i stanovnike Krtola koje je, u malo prije citiranom, posljednjem izvještaju, smatrao Srbima: “Chiesa, della quale si servono gli Greci” (crkva u kojoj služe Grci).

---

²²⁶ Starine XII, Opis sandžakata Skadarskoga od 1614. godine, 168, 181-2

²²⁷ Jačov Marko, Spisi Kongregacije za propagandu vere, knj. 1, 24-30

Takođe, prema dokumentu iz 1627-me, u kotorskoj biskupiji (tačnije, Risnu i okolini) žive Catholici, Greci Schismatici i Turchi, a u Luštici, Krtolama, Lješevićima i Grblju su (po opatu Paskvaliju) “Greci Scismatici, et Heretici”.²²⁸

[Ovi tekstovi savršeno pokazuju način razmišljanja katoličkih dostojanstvenika kad je u pitanju narodno-vjersko razlikovanje ljudi iz crnogorskog primorja u XVII vijeku: *srpski šizmatici* su suprotstavljeni *rimskim katolicima*, Latini Srbima ili Grcima, a katolici pravoslavicima/šizmaticima. Zavisno od naziva za obred/vjeru (rito Greco, rito Serviano) jedni isti pravoslavci postaju Grci, ili Srbi.]

Po popisu crkava i stanovništva iz 1637., na prostoru Kruševica, Krivošija, Risna, Maina, Budve... mještani su katolici, šizmatici i Turci. (Spisi kongregacije... I, 278)

1640. godine dubrovački nadbiskup u pismu kaže da “mnogi **Morlaci katolici** koji žive u Novom i drugim mjestima u kojima zajedno žive Katolici, Turci, Jevreji i Šizmatici” postaju pravoslavni. (...molti Morlacchi Catolici, che habitano in Castelnoovo, et in altri luoghi, dove stanno insieme Catolici, Turchi, Hebrei, e Schismatici...) /Spisi kongregacije..., 415, 438/

1643. godine je u eparhiji “grčko-srpskog” episkopa sa Cetinja živjelo oko 7000 “Greci Serviani Scismatici, et Heretici” i oko 1000 “Turchi”. /Isto, str. 599-600/

“Narodi Grblja” (Popoli di Zuppa) su, u izvještaju misionara Đovanija Paskvalija, bili “Christiani del rito greco”, a on ih je preobratio u unijate: “nel rito greco catholico”. (1649) Kotorski biskup se na pruženoj pomoći zahvalio Kongregaciji za propagandu vjere pismom pisanim “srpskim slovima” (caratteri serviani).²²⁹

---

²²⁸ Isto. Ovaj i prethodna dva citata su str. 80-94

²²⁹ Jačov Marko, Le Missioni Cattoliche Nei Balcani Durante la Guerra di Candia Vol 1, Dokument br. 132

Iz 1649. godine je ostao i izvještaj Franciska Bolice o katoličkim misijama u Crnoj Gori i Albaniji. Opisani su “Popoli Christiani”, “Christiani Albanesi” i “Schismatici”. Pomenuti su “mitropolit Crne Gore srpskog obreda” (Vescovo di Montenegro di rito Serviano), a takođe i “jezik i slova srpska” (lingua et caratteri Serviani).

Iguman manastira Praskvica Josif Bečić (inače, monah zadužen za propagandu katoličke vjere – misionar Kongregacije), koji “zna samo jezik grčko-srpski” (lingua Greco Serviana) je 1650. napisao jedno pismo u kome je svoje vjernike “u selima Paštrovića” prvo (zvanično) imenovao kao “narod grčko-srpskog obreda” (paesi di Pastrovichi per il popolo del rito Greco Serviano), a onda je tu oznaku pri kraju pisma skratio: “questo sudetto *popolo Serviano*” (ovaj pomenuti *narod srpski*) i tako sažeto objasnio kako su Paštrovići (kao i Rovca, Piperi, Bjelopavlići... u opisu M. Bolice iz 1614. godine) postali Srbi. (Isto, Vol 1, str. 260-270 /prethodni izvještaj/ i str. 315)

Rimska crkva, tačnije Kongregacija za širenje vjere, je 1660. g. uputila pismo kotorskom biskupu u kome traži da se: “zabrani Grcima da gone svoje žene katolkinje da prihvataju grčku vjeru” (prohibeantur Graecis ne suas uxores latini ritus cogant ad graecum ritum transite). [J. R. Rimska kurija..., 336, 618]

I, za kraj, izvještaj biskupa Petra Bogdanija:

Skadarski sandžak je 1665. godine imao osam gradova i provinciju Crnu Goru, a stanovnici su: “Catholici, Serviani i Turchi”.²³⁰

---

²³⁰ Jačov Marko, Le Missioni Cattoliche Nei Balcani Durante la Guerra di Candia Vol 2, str. 513

Ćirilični dokumenti

Brdska plemena su bila različite vjere, ali su uglavnom imenovana kao *hrišćani*, ili kao *planinski narodi* (populi delle montagne). Savremenici, ni Turci, ni hrišćani, nijesu pravili etničku razliku između Klimenata, Kuča, Pipera, Bratonožića, Vasojevića, Gruda, Bjelopavlića, Hota, Nikšića... U izvorima se, bez ikakvih problema (na primjer, 1638.) zajedno javljaju “glavari u ime Bratonožića, Hota i Kastrata”. Od samog početka Kandijskog rata Kuči i Klimenti istupaju jedinstveno; a 1658. godine su Mlečani odredili plate glavarima “Kuča, Klimenata, Hota, Gruda, Bratonožića, Pipera i Bjelopavlića.”

I “hercegovačka” plemena su najčešće određivana kao *narodi*, a u novembru 1657. su njihovi prvaci poslali predstavku mletačkom upravitelju “У име одабраних хришћана из племена: Никшића, Бањана, Дробњака, Плана, Мораче, Таре и Колашина.” (Istorija CG III/1, 98, 103, 141, 140)

О “тугама и теготама на хришћане” s којима се поступало као са “скотом несмисленим” је 1560. писао писац из манастира св. Тројнице код Пљеваља. (V. Ćorović, Istorija Srba)

Baron de Khisl је 1606. године упutio писмо “Грдану војводи и осталим војводама и кнезовима и главама, и пуку (народу) христијанском од херцеговине, сарпске земље и арбаније...” (Franz Miklosich, Slavische Bibliothek II, 294-5)

1615. се, као ктители манастира Мораће, истићу: “Радоња и кнез Вукоје с православними кристјани Горње и Доње Планае.” (Žarko Šćepanović, Srednje Polimlje i Potarje, 114)

U već citiranom tekstu iz iste године kaluđer из Мораће кажу да је њихов манастир “...в области херцеговској в западних страна и предјелех маћедонских”.

Ћетри деценије касније, географија се “promijenila”, па је манастир Мораћа “здање у српској земљи”, али је народ који је био на saboru именован као “кршћански”. (1654)

Mitropolit crnogorski Mardarije je 1639. i 1640. u par pismama izjavio da je: “...епископ кир Мардарије од предјела македонских, од земље цнегоре, од манастира Цетиња”, a da su mu vjernici “православни христиани от чина грческога”.

Vladika/episkop Visarion je 1655. godine tražio od pape pomoć za “себе и ове крстјане око себе”.²³¹

U *Istoriji Crne Gore* III/1 nalazi se fotokopija pisma “pravoslavnih iz Budve” od 15. septembra 1680. godine.

Izuzetno važna u ovom smislu je i poslanica patrijarha Arsenija III iz 1689. godine, namijenjena plemenima: “која се зову Никшићи и Дробњаци и Пипери и Белопавлићи и Братоножићи и Чрна Гора и приморска страна и ина окрстна племена која су у Херцеговини... и свим опште по имену православним христјанима великим и малим”.²³²

U okružnici (ili, što bi danas rekli, cirkularnom pismu) manastira Savina za obnavljanje tog manastira 1695. godine, vjernici su “православни крстјани”. (Starine XVI, 101)

Nijedan dokument o takozvanim skupovima “srpskih glavara” (1608, 1614...) koji se pominju u *Istoriji Crne Gore* i drugim knjigama, **nema u svom originalnom obliku tu etničku, ili nacionalnu odrednicu.**

---

²³¹ Starine XXV, 192-3

²³² Ž. Šćepanović – Srednje Polimlje i Potarje, 137

Dakle,

Iz svih dokumenata i zapisa iz XVI i XVII vijeka vidljivo je nekoliko činjenica:

- da se pravoslavna vjera u latinskim i italijanskim dokumentima zove *srpska*, ili *grčka vjera*; a pravoslavni popovi su *preti Serviani* ili *Greci*;

- da se stanovnici pravoslavne vjere jednovremeno označavaju kao *šizmatici*, *Srbi/srbi*, ili *Grci/grci*;

- da su stanovnici katoličke vjere opisivani kao *Latini*, *christiani*, i najčešće *catholici*, a katolički popovi su *preti/claro Latini/o*;

- da su stanovnici islamske vjere određivani kao *Turci*, ili *Infedeli* (nevjernici);

- da u ćiriličnim dokumentima do XVIII vijeka *nema Srba*. Plemena su pravoslavna i hrišćanska, ali ne i srpska;

- da katolici u primorju, ili bilo će drugo na teritoriji današnje Crne Gore i istočne Hercegovine, nijednom u XVI, XVII i XVIII vijeku nijesu zapisani kao *Srbi katolici* (Serviani catholici), ili *Srbi katoličke vjere*. To dvoje je isključivalo jedno drugo!²³³ A, treba naglasiti i da isti ljudi nijednom nijesu imenovani kao Hrvati.

- da nijedan musliman iz Crne Gore i drugih, okolnih oblasti u XVI, XVII i XVIII vijeku nije bio *Srbin islamske*, ili "*turske*" vjere.

---

²³³ Srbi koji su živjeli u Srbiji, kao i pravoslavci u "krajevima Mađarske, Slavonije i Hrvatske" (Hungarie, Sclauonie et Croatiae) zvali su se (pored *Serviani scismatici*) i *Rasciani*. Ti ljudi, ako su bili katolici, pisani su ovako "Catholic Rascians", a kada su unijati: "Rascianorum catholicorum ritus graeci". Sličnih podataka ima i za Bosance/Šokce – "Bosnesi cattolici". /J. Radonić, nav. djelo/

Petar Bogdani, nadbiskup Sardike, je 1653. godine u izvještaju napisao da su bugarski katolici "della natione slava del rito romano", a oni iz Srbije: "catholici del rito romano natione Slavi o Illirici". Takođe je pomenuo i "cleri et catholicorum Serbiae". (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Zagreb 1887, str. 197, 240, 242, 243)

Drugim riječima:

Katolički vjernici koji su živjeli u primorju Crne Gore i u istočnoj Hercegovini su označavani kao *katolici* ili *latini*, a istog su porijekla kao i pravoslavni stanovnici tih krajeva, koji se nazivaju *šizmaticima*, *Srbima*, ili *Grcima*.

Muslimani iz istih mjesta su imenovani kao *Turci*, a i oni su najvećim dijelom istog porijekla kao i ovi prethodni.

Crnogorci su u mletačkim dokumentima ili *Crnogorci*, ili *Morlaci*, ali su, što se vjere tiče, “tutti pero Serviani” (svi ipak, Srbi). Šta to znači?

Znači da se, u latiničnim/stranim tekstovima, “upotrebljavao pri razlikovanju etničkih grupa, sve do XVIII veka, kriterijum kog Evropa, van pokrajina turskog carstva..., nije poznavala – NACIONALNA PRIPADNOST SE ODREĐIVALA PO VERI I CRKVI i tek je Dositej Obradović kod Srba postavio načelo prirodnih merila – princip *jedinstva jezika i roda* – kao temelj svesti nacionalnog jedinstva.”²³⁴

Eto zašto, ili kako su zetski Vlasi, Arbanasi i Sloveni umjesto Zečana/Crnogoraca pravoslavne, katoličke i islamske vjere, postajali *Srbi* (*Grci*) i *katolici-latini* i *Turci*.

I evo kako dio tog procesa opisuje franciskanski tekst iz 1652. godine: “Ali kad se govori o četiri naroda: Piperima, Bratonožićima, Bjelopavl/ov/ićima i Kućima, koji su vrlo vješti s oružjem, očito je da su arbanaške krvi te ih Arbanasima treba i smatrati ... ipak, kako su skoro svi srpskog obreda i govore ilirski” (→ slovenski) “jezik ubrzo će se zvati Slovenima,” (→ *Srbima*) “a ne Arbanasima.”

---

²³⁴ B. Grafenauer, cit. D. Vujović – Prilozi izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja, 173

Taj kriterijum je zabilježen i u putopisu ambasadora Katarina Zena iz 1550. godine (opis puta od Venecije, preko Splita i Niša do Carigrada) u kome se kao narodi turskog sultanata navode “christiani Schiavoni (Sloveni katolici), Serviani, Bulgari et Greci”. /Starine X, *Dva talijanska putopisa po balkanskom poluotoku iz XVI vieka*, 220/.

[...Ma favellando delle quattro popolazioni de Piperi, Brattonisi, Bielopaulouicchi e Cuechi, liquali et il loro gran ualore nell'armi danno segno di esser de sangue Albanese e a tale dalli Albanesi sono tenuti ... nulla di meno essegno quasi tutti del rito seruiano, e di lingua Illirica, ponno più presto dirsi Schiavoni, ch'Albanesi.]²³⁵

Na sličan način, vjera je “pretvorila” pripadnike nekih drugih (ali i upravo navedenih) zetsko-brdskih slavofonih grupa u Turke, pa Muslimane, a na kraju(?) i Bošnjake.²³⁶

...Ili Hrvate.

Tužno, ali istinito – podjela stanovništva Skadarskog sandžaka Petra Bogdanija iz 1665. godine na Katolike, Srbe i Turke je i danas osnova “nacionalnog promišljanja” najmanje polovine “građana” Crne Gore.

---

²³⁵ T. Lewicki, Un manuscrit inconnu du XVIIe siècle concernant l'Albanie et l'histoire des missions franciscaines dans ce pays (extrait de la “Revue des Études Islamiques”) 1948, Paris (Paul Geuthner), 1949, f 57

²³⁶ Nažalost, naziv Bošnjak je prihvaćen i u Crnoj Gori iako je u svakom smislu neutemeljen – bar kad su u pitanju predjeli u kojima danas živi gro crnogorskih muslimana neAlbanaca. **Najveća razlika između populacija, kad je o genetica i porijeklu riječ, na prostoru Balkana je upravo između “Bošnjaka” iz Berana, Petnjice, Plava, Rožaja, Podgorice, Bara... i muslimana u Bosni i Hercegovini.**

“Jedinstvo jezika i roda”

Početak XVIII vijeka stanje na Balkanu je sljedeće: sukoba s Turcima praktično nije ni bilo. Većina pravoslavaca je već oko 250 godina pod turskom vlašću. Pećka patrijaršija je marioneta turskih feudalaca. Na teritoriji Srbije, Austrija je 1688-89. vodila rat protiv Turske koji se završio velikom seobom Srba pod vođstvom patrijarha Čarnojevića 1690. godine. Drugi značajniji događaj iz srpske istorije u XVIII vijeku je seoba 1740. godine. Dio tih nevoljnika je naseljen i u carskoj Rusiji.

Tradicija o Nemanjićima i ex-srpskoj državi je tokom tog perioda bila prisutna i u crkvi i u narodu, ali nije imala neku značajniju ulogu u organizovanju “narodnih masa za otpor okupatoru”.

Što se Crne Gore tiče, prelaz iz XVII u XVIII stoljeće predstavlja istorijsku i etničku prekretnicu, iako se gotovo ništa nije promijenilo u načinu života, ili odnosu prema Turcima – samo je jedan “prijatelj/zaštitnik” zamijenjen drugim. Umjesto Venecije, na red je došla Rusija.

Prekretnica se desila prvenstveno u načinu razmišljanja i u sferi ideologije. Pravoslavlje se i definitivno učvršćuje kod većine plemena i ona uskoro kreću u jednom, a katolička u drugom pravcu.

Na vladličanski “tron” stupa prvi Petrović koji je doživio tu čast da ga ruski car izabere (mada izbora nije ni imao) za saveznika u borbi protiv Turaka. Nije teško zamisliti kako se ošeoćao i šta je mislio u tim trenucima. Vjerovatno je sebe već vidio kao vladara cijelog oslobođenog Balkana.

Naravno, kako je i “red”, pozivu/izboru je prethodilo simbolično ispitivanje terena pa je prvo, 1702. godine, poslana knjiga na ruskoslovenskom jeziku u “*србскују земљу*” (u manastir Savina), a onda je 1711. g. među Crnogorce dospio i pukovnik Mihailo Miloradović – s njim je, pored nade u oslobođenje, stiglo i *slavenoserbstvo*.

I, ubrzo, ni kriv ni dužan, Ivan Crnojević postaje: “последњи владатељ и самодржац зетски и последњи из све господе *србских царева*.” (По Miloradoviću, 1712.).

Dvije decenije kasnije, Danilo Petrović na kupljenom jevanđelju sebe potpisuje ovako: “Данил владика Цетињски Његош, војеводич српској земљи...”.

A, vladika Vasilije sve to “zaokružuje” kao: “смирени пастир славно-српскога црногорскога народа”.

Šta je, zapravo, *slavenoserbstvo* i kako je nastalo?

Do XVIII vijeka taj termin nije postojao, a izvjesno je i da nije nastao u Srbiji tog vremena. Slavenoserbstvo su stvorili iseljenici iz Srbije i drugih srpsko-pravoslavnih krajeva u Rusiju koji su shvatili, ili *naučili* da srpska crkva (kao i ruska) pripada porodici istočno pravoslavnih crkava, a da su (i) oni slovenski narod isto kao i Rusi, Poljaci... Niko od njih do tada nije imao predstavu o veličini te ideje! Došli su iz zemalja kojim Turci vladaju stotinama godina. Slovenstvo u očima tih ljudi dobija sasvim nove dimenzije i značenja.

Slavenoserbstvo je očito ishod te spoznaje i predstavlja nadogradnju načela po kome se “nacija” određuje po vjeri i crkvi. Tek sa tom spoznajom dolazi i do pravog buđenja srpske srednjevjekovne tradicije, koja se uklapa u novi san o veličini. Ta tradicija postaje srž ideologije koja ima zadatak da pokrene pravoslavce podložne Pečkoj patrijaršiji na otpor Turcima.

Od polovine XVIII vijeka u upotrebu ulazi i *slavenoserbski jezik* kao mješavina narodnog i ruskoslovenskog jezika i traje do Vukove reforme. Tako su ujedinjeni jezik, rod i crkva.

Slavenoserbstvo je ideološko-kulturni zametak koji će dovesti **do nastanka srpske nacije u XIX vijeku**.

U (staroj) Crnoj Gori je proces prihvatanja slavenosrpstva dovršen izjavom glavara iz 1756. godine u kojoj se kaže

da su Crnogorci: “...православне вјере християнске и закона свете цркве источне, а рода частна и света славеносербскога”.

Godinu iza toga je iseljenik Jovan Stefanović Balević u Rusiji sastavio kratak opis Crne Gore u kome je napisao da “Црногорци к себи убрајају” i Bjelopavliće, Kuće, Bratonožiće, Vasojeviće, Pipere, Rovčane te Moračane “од православнога народа српскога...”. Potписао се као “Албано-Черногорац из Бретоножића”. (<https://www.njegos.org/past/balevic.htm>)

Prema tome, више од педесет лјетих су Crnogorci *učili* да је вјера “istočno православна”, а да су они “рода slavenserbскога”.

Tada су i skontali да им се преци баš и не уклапају у ту нову причу па настаје опште доцеривање прошлости, а измишљена истина се усталјује као потпора борби за престиж у племену, или гoli опстанак – преданја се преправљају и сви настоје да докажу да су бар властелинског поријекла. Племића “прслих пета” није falilo.²³⁷

Tada i vladika Vasilije пише своју *Istoriju*...у којој говори да је учио из: “горе поменутих *српских* историја” које се налазе по манастирима i у “српској Пећкој патријаршији и црногорској Цетињској митрополији”, а “које говоре о царевим српским и херцезима црногорским...”. I баš због тога што није нашао бог-зна-шта о “hercezима црногорским” (а, i то што је нашао није му i одговарало) заобилази чинјенице, прекраја историју i измишља причу о кашњенју “Баоше Stracimiro-

---

²³⁷ Sličно је било i са брдским i hercegovačким племенима/narodима: Drobњацима, Nikšićима, Kućима... Odličan примјер су свакако Vasojevići који су у XVII вијеку почели да се шире по Polimlju i убрзо увидели да су затечени Србљаци/Sрбљи неугодни свједоци њихове етничке различитости. I, наравно, чинили су све како би те лјуде понизили i оцeralи. Након масовног одласка, Србљаци су очас претворени у тамо неки народ који заправо i није српски, а кога су замјенили они, највећи, најбољи, најчистији... Срби на планети.

vog” na Kosovsku bitku; vjeruje u izdaju i “Vukovo klevetanje Miloša”; brani Nemanju od Orbinija koji ne govori lijepo o njegovom porijeklu...

Zato je Vasilije Petrović (mislio da je) Srbin, a u isto vrijeme i Crnogorac, jer je “mitropolijska crnogorska” i jer su “hercezi crnogorski”.

Zato se i Danilo prije njega divio “srpskim carevima” i Lazaru, maštajući da je i on “vojevodič srpskoj zemlji”.

Zato i guvernadur Ivan Radonjić 1788. godine piše carici Katarini II: “...сви ми Срби Црногорци молимо вашу висост...”, ostavljajući stanovnicima Crne Gore u nasljedstvo poremećaj podijeljene ličnosti koji se u istom obliku prenosi s koljena na koljeno.

Tokom XIX i početkom XX vijeka se, kao rezultat prihvatanja ideje o jedinstvu jezika i roda, pojavljuju i “Srbi grčkoga i rimskoga zakona”, “Srbi katoličke vjere”, kao i “Srbi islamske/muhamedanske vjere”.

Međutim, ispostavilo se da je ova opšte srpska nacionalno-vjerska diferencijacija, iz više razloga, bila kratkog daha i nije izdržala probu vremena.

Crnogorska svijest i nacija

Uporedo sa stvaranjem i razvojem srpske svijesti (koja je, kao što je neupitno utvrđeno, “posijana” zaslugom katoličkih klerika i izvještača u XVII vijeku, a onda i zvanično ukorijenjena početkom XVIII-og), u Crnoj Gori se odvijao i drugi, sasvim protivrječan proces.

U pitanju je održanje i jačanje zetsko-crnogorske svijesti koja je rođena tokom XV vijeka.

Uzroci njene istrajnosti (i širenja) u narednim vjekovima se mogu tražiti u “preživjelim” ostacima zetske tradicije i šecanju na vladare iz porodice Crnojević (na koje se povremeno pozivaju i pojedini Petrovići), a zatim i formiranju Crne Gore kao posebne teritorijalno-političke cjeline.

Na to se nadovezuje i osnivanje crnogorskih plemenskih institucija – Opšteg zbora i Zbora glavara, kao i samostalno djelovanje crnogorskih vladika i crkve (i tokom postojanja, a pogotovo po ukidanju srpske patrijaršije 1766. godine). Nije nikakva nepoznanica da se pravo učešća na Zboru poistovjećivalo s narodnom pripadnošću. Crnogorac je postajao svako ko je primljen u Zbor, a primjer Riđana to zorno potvrđuje: “да су у Збор црногорски и посад да су Црногорци увијек”.

Sve to je uticalo da ojača osobena crnogorska svijest, a samim tim i da se kod stanovnika Crne Gore XVIII i XIX vijeka razvije primjetna “prednacionalna”, a potom i nacionalna zasebnost.

U početku, crnogorski identitet je obuhvatao samo one nahije oko Cetinja, a kasnije se, s većim bitkama i ratovima u XIX vijeku, širi i dolazi do konačnog ujedinjenja crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena pod crvenom zastavom sa dvoglavim orlom. Tim “činom” nastaje crnogorski narod u državotvornom smislu.

Značajnu ulogu u razvoju, za ono doba, atipične crnogorske *ličnosti* odigrala je i stalna borba za život i opstanak

koja je, po mnogo čemu, bila jedinstvena. Ona je doprinijela da se izgradi jedan izuzetni mentalni i moralni sklop ljudi koji se nije uklapao u tadašnje srpske i balkanske okvire – crnogorska tradicija, način života i mišljenja su postojali isključivo kod Crnogoraca i niđe drugo.

No, eto, taj tip čovjeka je prelaskom s plemenskog na “građansko” društvo, a zatim i zahvaljujući stalnom političko-ideološkom lutanju i stravičnim nesnalaženjima u XX (i XXI) vijeku možda i trajno izgubljen.

Takođe treba reći da je dodatni impuls stvaranju crnogorske nacije dao i sam Nikola Petrović u posljednjem dijelu svoje vladavine, ističući *crnogorstvo* kao svojevrsni “update” srpstva. Simo Šobajić to, početkom XX vijeka, ovako opisuje: “Crnogorstvo i Crnogorci formirano je u narodu sve jače kao *zasebna celina*, kao *narodnost* i kao *nadmoćnost* i *prevlast...*”. (S. Šobajić, *Crnogorci*, str. 53)

Ipak, odlučujuća je bila uloga crnogorske *države*, koja se definitivno javlja na prelazu iz XVIII u XIX vijek. Bez nje, tj. države, koja je nastala, kako iz današnje perspektive izgleda, silom prilika, ili iz nužde, najvjerojatnije ne bi ni došlo do crnogorske nacionalne “samobitnosti”, bez obzira na sve etničke, istorijske i druge različitosti.

U vezi s tim, potrebno je istaći da je teza (plasirana u socijalističkom dijelu XX vijeka) po kojoj je tradicija o Crnojevićima *zajedno sa tradicijom o Nemanjićima* “podgrijavala i jačala državotvorna stremljenja crnogorskog naroda” *u osnovi netačna*. (Osim ako se pod tim stremljenjima ne misli na državu uobličenu 1918. godine.)²³⁸

Naravno, nije sporno da je (nekakva) uspomena na Crnojeviće živjela u narodu i nakon XV vijeka i da su se stoga

---

²³⁸ A *netačna* je i novoustanovljena “dogma” da je “Mitropolija crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve stvorila državu Crnu Goru” – jednostavno, **da biste nešto mogli da stvorite u prošlosti, neophodan uslov je da postojite u toj prošlosti.**

Petrovići, ili neki mitropoliti prije njih, prikazivali kao njihovi nasljednici, a Sava je čak govorio da je njihov potomak.

Samo to šćećanje je moglo da usmjeri crnogorska plemena prema Veneciji, a zatim i da očuva kakvu-takvu svijest o državi, što će dovesti do uspostavljanja slobodne Crne Gore krajem XVIII vijeka.

Ali, s druge strane, nesporna je i činjenica da je srpska baština bila, sama po sebi, u suprotnosti sa tradicijom Balšića, ili Crnojevića – prosto zato što pripadnici te dvije *zetsko-crnogorske dinastije (druge naročito) nijesu radili na stvaranju ni male, ni velike srpske države, nego na stvaranju svoje sopstvene i to tako što su se za nju borili protiv srpskih vladara i despota!*

Iz istog razloga zbog kog su dioklijski kraljevi, kultovi i tradicija postali smetnja Nemanjinim ambicijama u XII, tako i Crnojevići od XVIII vijeka polako padaju u zaborav jer se učvršćuju ideje o opštem oslobođenju Srba od tuđinske vlasti i stvaranju “države južnih Slovena”.

Tradicija o Nemanjićima je, uz zaista *prenaglašeno* srbovanje, “svjesno” korišćena u vremenu Nikole Petrovića da bi dala potporu njegovim političkim ambicijama: “Crna Gora je primala na sebe ulogu Dušanove našljednice i, dotle skućene, pretenzije Crnogoraca rastegnute su do Sarajeva, Skoplja, i onda Soluna.” (S. Šobajić, *Crnogorci*)

Umjesto da od, kolike-tolike (do Tare i Mojkovca) Crne Gore napravi skladnu i prosvećenu zemlju crnojevićkog tipa, on je i sebe i narod upregao u ostvarenje sumanutog cilja: okupljanje svih Srba oko Crne Gore i dinastije Petrović, odnosno u stvaranje velike srpske kraljevine.

Šta se desilo i njemu i državi – poznato je. Naknadna pamet i “crnogorćenje” nikome poslije nijesu bili od koristi.

Kako ni tada, tako ni danas, srpska tradicija i ideologija ni po čemu ne doprinose očuvanju državnosti Crne Gore, već suprotno – njenom nestanku.

Na kraju

Nije teško razumjeti da se, kad se sve sabere i oduzme, u prošlom vijeku, a i ovom, ovdašnje nacionalno pitanje svodilo, i svodi, na *odanost državi Crnoj Gori* i jasno je da su ta odanost, ili njen nedostatak, uvijek i neizbježno dovodili, i do vode, do odbacivanja, ili prihvatanja velikosrpskih i drugih interesa i načina mišljenja.

Međutim, jasno je i da, za razliku od, na primjer, Švajcaraca, ili Austrijanaca koji su lako “prelomili” u korist svojih domovina, ta odanost nije uspjela da se razvije i ustali kod velikog broja stanovnika Crne Gore pa (opšte)crnogorska svijest popušta pred i najmanjim izazovima, a odsustvo čak i elementarne privrženosti je posebno izraženo u onim, u XX vijeku, priključenim krajevima u kojim prevladava srpska svijest, što usmjerava ljude ka tome da se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi (i u Srbiji vide svoju matičnu zemlju).

Ali, ko je htio, shvatio je da je to samo njihova lična odluka koja nema veze s porijeklom, ili važnim historijskim faktima, nego s nekim drugim procesima i okolnostima.

A, ako ćemo iskreno, i psihologijom. Naime, saznanje da **SRBI** (XIII-XVI vijek) **NIJESU SMATRALI** *Bjelopavliće, Ozriniće, Pipere, Vasojeviće, Kuće, Banjane, Nikšiće...* **SRBI-MA** je izričito, neumoljivo i nepromjenljivo. Znači, u međuvremenu je moralo doći do parcijalne lobotomije, ili ubrzane skleroze koja je uzrokovala amneziju i otvorila put današnjem kompleksu više (i niže) vrijednosti po kome su *pripadnici tih plemena “najčistiji Srbi”*, ili “*elita srpstva*”.

Ipak, “problem” je što se sada više ne može kriti da su crnogorski Srbi taman onoliko Srbi koliko su i crnogorski muslimani (bili) Turci i (sad) Bošnjaci, bokeljski katolici Hrvati, ili američki domoroci (Apači, Čejeni...) Indijanci.

Srbi u Crnoj Gori (a i šire) su rezultat znaka jednakosti između pripadnosti srpskoj crkvi u XVIII vijeku i nacionalno-etničke pripadnosti. Sve ostalo je obična obrazovno-ideološka

i politička nadogradnja tog principa koja traje nekih tri stotine godina.

Evo, na primjer, kako se stvarala nacionalna osobnost pravoslavnog stanovništva u knjaževini Crnoj Gori:

Svi đetići i đevoјčice su *sami shvatali* da su Crnogorci jer su kape koje su nosili bile crnogorske; crkva u selu je bila crnogorska; stoku su napasali po crnogorskim brdima i planinama; očevi su im bili u crnogorskoj vojsci i u ratove su išli, i ginuli, pod crnogorskom zastavom... Sve što je bilo vrijedno pomena iz prošlosti njihovih bratstava imalo je veze sa Crnom Gorom.

Ta ista đeca su u školi, pa i kući, *učila* da su Srbi. Govoreno im je, kao i onima što su to njima govorili, da je jezik srpski, vjera je srpska, istorija i rodonačelnici su srpski...

Kako su odrastali, sve manje su *bili* Crnogorci, a sve više su *mislili* da su Srbi.

Oni tada nijesu mogli ni od koga čuti drugačije. A đedova i učiteljeva se nije poricala. I oni, razumljivo, nijesu znali ono što danas svako može sam da sazna:

- da, recimo, nijedan Škot nije Englez zato što govori engleskim jezikom i da, isto tako, niko ne mora biti Srbin zato što govori srpskim jezikom;

- da su crkva i vjera (ili nevjera) stvar izbora;

- da ukupni etnološki i istorijski dometi iz XIX, XX i ovog vijeka, kao i prošlovjekovno, ili sadašnje srbovanje bilo čijih predaka i rođaka iz bilo kog crnogorskog bratstva *nikoga ni na šta ne obavezuju* zbog toga što su proizvod “zidanja” na lošim (izmišljenim) temeljima.

Jednostavno: **KAD JE OSNOVA VAŠEG “ZNAJANJA” POGREŠNA**, vi možete na nju dodavati milijarde i milijarde novih (pa i tačnih) informacija, ili razvijati vaše ideje i uvjerenja do beskonačnosti, misleći da ste u pravu i da nešto zaista znate, ali istina je surova: **I SVO TO VAŠE NAKNADNO ZNAJANJE JE TAKOĐE POGREŠNO.**

Međutim, nevolja je to što će, na nesreću po Crnu Goru i zdrav razum, i pored svih sada dostupnih izvora i mogućnosti za proučavanje porijekla i prošlosti, proći dosta vremena dok ovdašnje učene glave (a onda i nacionalni lideri i foloveri) shvate, a kamoli i prihvate gore uokvireno. Ovđe se od neugodnih suočavanja (s bilo čim) bježi već stoljećima. Uporno i neumorno. Iz ovog, ili onog razloga. Stoga je “moderno” crnogorsko društvo bolesno i potpuno sluđeno mjesto u kome se magla najbolje prodaje, a prodavci (političari, popovi i instant multipraktik eksperti) predstavljaju stubove zajednice.

Nauka/genetika je laž, ili budalaština, a epska pjesma, ili “ono što mi je reka’ đed Mrgo” su krajnji ishodi učenja.

U ovoj zemlji, vjerovali ili ne, živi i radi (predaje na fakultetu!?) čovjek s titulom doktora (*biolog!?!*) koji je u jednom intervjuu izjavio da je: “besmisleno sa genetskog aspekta tragati za svojim poreklom.” Biće da je razlog to što *su porijeklo i geni dvije nespojive stvari!?!?*

Dakle, kao što je rečeno na početku, *imate informacije*, ali **ne i znanje!** Pročitali ste nešto iz knjiga, memorisali sve rečenice i “gađate” se terminima, ali, u stvari, pojma nemate o tome o čemu pričate.

I upravo na tom *izvornom neznanju* (koje je, opet vjerovali, ili ne, i “naučno” gajeno tokom 45 godina socijalizma) su izgrađeni i “identiteti” crnogorskih(!?) naroda.

I zato se ovđe ljudi “ojećaju” pa svako malo mijenjaju nacionalna opredjeljenja, državno-pravne statuse, ideološke poglede na svijet... Idu iz krajnosti u krajnost, ali nikad posao ne odrade do kraja.²³⁹

---

²³⁹ Među brojnim “svijetlim” primjerima izdvaja se svakako istoričar koji je doktorirao na temi “Partizanska autonomija Sandžaka”, a onda, koju deceniju kasnije, u novinama izjavio da je: “Hitlerov feldmaršal Fon Ler 1943. godine govorio i pisao da je Draža Mihailović duša otpora u Srbiji”, zaboravivši da tokom Lerovog mandata od januara do 26. avgusta 1943. u Srbiji **nije poginuo nijedan njemački vojnik**, kao i da je isti čovjek bio komandant Grupe armija E i organizator operacija Weiss (Neretva) i

I upravo zbog toga se moglo desiti da “procrnogorska i građanska vlast” trinaest godina revnosno gradi “građansku državu”, a za sobom ostavi karikaturu u kojoj je najjača partija pomjesna crkva i u kojoj prednost nad bilo čim građanskim, državom i državljanstvom imaju vjerska, nacionalna i ko zna kakva sve još mišljenja i opredjeljenja.

I tako dalje i dalje. Tuga tužna.

No eto, nad' ostaje da će možda neki od ovih što dolaze za nama (nekad) doživjeti da genetika postane priznata nauka i u Crnoj Gori. Ili makar da im деца u školi od profesora i učiteljica čuju da bi zastava njihove “građanski” ustrojene zemlje morala biti gotovo ista kao i ona koja je nastala kad i država Crnojevića, prije šest stotina godina. ...Kad su, u “mračnom srednjem vijeku”, njihovi (po mnogo čemu raznoliki) preci bili ujedinjeni u zetskom zboru i pod zetskim imenom.

Možda će stasati generacija sretnika koja će šesti, uočiti greške prethodnika i otkriti razloge zbog kojih se raščerečeni Montenegro svako malo nalazi(o) ili “na prekretnici”, ili na aparatima.

Valjda će, (ako ne presude da je najpametnije jednom za svagda izvući utikač iz utičnice) kao i malo prije pominjani Švajcarci i Austrijanci, i oni tada skontati da opstanak države i opšta dobrobit društva *ne smiju da zavise* od nepromišljenih, privremenih političkih nagodbi, *promjenljivih* emocija, raspoloženja i suštinski nebitnih stvari kao što su pojedinačni izbori, ili ubjeđenja usvojena tokom života.

Schwarz (Sutjeska) te samim tim i odličan svjedok združenih napora Njemaca, ustaša, Italijana i Dražinih momaka u oslobađanju Bosne i Hercegovine od partizana.

Preciznije rečeno, valjda će uvideti da “međuetničkog, međukonfesionalnog (i bilo kakvog drugog) sklada” ne može biti dok god se preko vjere, nacije, seksualne orijentacije... nešto “opipljivo” može postići, dobiti, izbjeći...²⁴⁰

I možda će tada, napokon, ta nova čedna gradska lica prestatu da na vlast dovode uobražene mudrosere, glumce i sitne švercere plitkih, pohlepnih umova koji svojom “od danas do sutra” upravom, manje ili više svjesno, obesmišljavaju i samo postojanje onoga čime (bi trebalo da) upravljaju.

Kao što reče pjesnik, sve je moguće, “pa i tri prve ljubavi”.

---

²⁴⁰ Da ne bude zabune, svako ima pravo da misli šta hoće, pa i da se, ako to želi, izjašnjava kao “Oštrodlaki runjoguz”, ili da vjeruje u “urođenu pamet ljudske vrste”. *O tome se ne raspravlja*. Ali kad se mišljenje, ili uvjerenje počne obrazlagati netačnim tvrdnjama, silom nametati drugima, a onda i koristiti kao oruđe, ili oružje za osvajanje dodatnih prava, ostvarivanje ovih, ili onih ambicija, e tu se pravo završava – lična zabluda postaje javni problem.

Originalna literatura, zbornici i izvori koji su korišćeni su navedeni u knjizi.

Ovo su neke od knjiga koje su takođe korišćene:

- Božić Ivan – Nemirno Pomorje XV veka
- Vujović Dimitrije – Prilozi izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja, Nikšić 1987.
- Dinić Mihailo – Srpske zemlje u srednjem veku, Beograd 1978.
- Đurđev Branislav – Postanak i razvitak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena, Titograd 1984.
- Đurđev Branislav – Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII veku, Sarajevo 1953.
- Živković Tibor – Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600-1025) BG, 2007
- Istorija srpskog naroda I, II, razni autori; BG 1991.
- Istorija Crne Gore II/1 i 2, Titograd 1970.
- Istorija Crne Gore III/1, Titograd 1975.
- Konstantin Jireček – Istorija Srba I i II, (J. Radonić); Beograd 1952.
- Kovijanić Risto – Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima I i II, Cetinje 1963.
- Mužić Ivan – Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji, 28-30 (Split, 2010.)
- Novaković Relja – Još o poreklu Srba, Zemun 1991.
- Novaković Relja – Srbi, Zemun 1993.
- Parović-Pešikan Maja – Planinsko zaleđe Rizinijuma, Beograd-Nikšić 1980.
- Pijović Marko – Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća, Zagreb 2018.
- Radonić Jovan – Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka, Beograd 1950.
- Rotković Radoslav – Odakle su došli preci Crnogoraca, Matica crnogorska, 1995.

- Rovinski A. Pavel – Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti I-IV, Cetinje-Sr. Karlovci-Novi Sad 1993.
- Stipčević Aleksandar – Iliri: povijest, život, kultura; Zagreb 1989.
- Ćirković Sima – Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, Beograd 1964.
- Ćorović Vladimir – Istorija Srba, Niš 1999.
- Hrabak Bogumil – Nikšić do početka XIX veka, BG 1997.
- Bogumil Hrabak – Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlaha u Dalmatinsku Zagoru u XIV, XV i XVI veku
- Šekularac Božidar – Tragovi prošlosti Crne Gore, CT 1997.
- Šekularac B. – Crnogorski anali, Cetinje 1996.
- Šćepanović Žarko – Srednje Polimlje i Potarje, Beograd 1978.
- Šuflaj Milan – Srbi i Arbanasi, Beograd 1925.

Pored ovih, pročitani su i radovi M. Dašića, P. Šobajića, S. Tomića, A. Luburića, J. Erdeljanovića, A. Jovićevića...

Genetičko-genealoški uvod u knjizi i svi podaci vezani za DNK analize porijekla zasnovani su na zvaničnim istraživanjima i ovim radovima:

- *Sense About Genetic Ancestry Testing* (Dr Tabitha Innocent, Danska)
- *Understanding genetic ancestry testing* (Univerzitet-ski Koledž London)
- *Beginner's Guide to Genetic Genealogy* (Kelly Wheaton, SAD).

Sadržaj

I dio

DNK tragovi.....11

II dio

Istorijsko-geografski tragovi.....35

Balkan u starom vijeku.....36

Novi narodi.....45

Sloveni 47

S(e)rbi, Hrvati i “franački” Sloveni (VII-X
vijek).....61

Vizantijski izvori.....71

Izvori na latinskom jeziku do XIII vijeka....95

Srpski izvori i “Pomorska zemlja”.....104

Izvori i dokumenti XIII-XV vijek.....116

III dio

Stanovništvo jugoistočne Crne Gore.....133

Arbanasi 136

Plemena 141

IV dio

Stanovništvo ševerozapadne Crne Gore.....167

Vlasi 170

Plemena 186

Haplogrupa I2a-Y3120.....203

V dio

Svijest i nacija.....225

<https://independent.academia.edu/ZeljkoMusovic>

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9950-0-3
COBISS.CG-ID 38391568